

La *Biblioteca Andorrana Internacional* neix amb la voluntat de difondre les activitats científiques i culturals relacionades amb el Principat d'Andorra, la llengua catalana i la cultura del Pirineu que es duen a terme lluny de les nostres fronteres.

Tilbert D. Stegmann, Nan Nosell, Marina Anatólievna Abràmova o Albert Branchadell són alguns dels ponents que els anys 2002 i 2004 participen en els Congressos de catalanística, organitzats a Praga, pel Lectorat de català de la Universitat Carolina, a instàncies del Govern d'Andorra.

Jornades de catalanística a Praga

Jornades de catalanística a Praga

Jornades de catalanística a Praga

Jornades de catalanística a Praga

Disseny i maquetació:
marc número sis i Jordi Pinós
Impressió: Impremta Solber
Coordinació editorial: Joan R. Marina

© 2002 i 2004, dels autors respectius
© 2007, Àrea d'Accions Internacionals;
Ministeri del Portaveu,
Cultura i Ensenyament Superior;
Govern d'Andorra

Aquest volum recull les ponències presentades al 1r Col·loqui de catalanística txeca, del 24 d'abril del 2002, i al 2n Col·loqui de catalanística txeca, desenvolupat entre el 16 i el 18 d'abril del 2004, i que han estat lliurades a l'organització. El text d'en V. Knoll fou pronunciat fora dels al·ludits Col·loquis, però el publiquem pel seu interès. Aquests col·loquis de catalanística foren organitzats per Andreu Bauçà Sastre i Joan R. Marina, i compten amb l'inestimable suport d'en Marek R??? i Jan Schejbal. En el segon col·loqui destacà la vetllada musical del 16 d'abril a càrrec del cantant andorrà Jordi Botey i dels músics acompanyants.

Primera edició: agost del 2007

ISBN: 978-99920-0-453-1
DL: AND. 195-2007

ÍNDEX

JULI MINOVES TRIQUELL
11 Pròleg

Jornades de catalanística 2002

ALBERT BRANCHADELL
13 Andorra, Catalunya i la República Txeca:
independència política i normalització lingüística

ANTONI MORELL
24 Andorra al segle XVIII

JAN SCHEJBAL
28 Manual Digest

JAN SCHEJBAL
35 Ideari d'Antoni Morell

PAVEL STEPANEK
43 Románské um_ní v Ando_e

VLADISLAV KNOLL
48 Història del sistema polític andorrà
57 Dìjiny andorrského politického systému

Jornades de catalanística 2004

67 MARINA ANATÓLIEVNA ABRÀMOVA
La catalanística a Rússia

72 JOAN ARMANGUÉ - LUCA SCALA
De l'acció voluntària a la reforma lingüística:
el cas de l'Alguer (1992-2003)

79 MONTSERRAT BACARDÍ
La traducció del català al castellà: una tradició aleatòria

- ANNA MARIA COMPAGNA
87 Col·legamenti fra testi catalani e siciliani fra tre e quattrocento
- ROGER FRIEDLEIN
98 Notes sobre la investigació alemanya a la literatura catalana
- JOAN LLINÀS SUAU
104 Evolució de la catalanística a un país estranger: el cas de Romania
- BARBARA LUCZAK
108 Allò que els meus besavis podien saber...: recepció de la literatura catalana a Polònia a cavall dels segles XIX i XX
- KÁLMÁN FALUBA
118 Passat i present de la catalanística hongaresa
- ESTER FRANQUESA I BONET
124 El català, una opció d'estudi fora del domini lingüístic
- JOAN RAMON MARINA AMAT
133 L'ensenyament del català: Andorra *versus* la República Txeca
- KÁROLY MORVAY
137 No perdem el Nord! Un episodi de les relacions d'Hongria amb els Països de llengua catalana
- NAN NOSELL
145 La catalanística sueca. El rerefons al segle XIX: Edvard Lidfors
- NÚRIA PUIGDEBALL I BALAFUY
167 La catalanística a Itàlia
- JUAN M. RIBERA LLOPIS
178 L'ensenyament universitari del català a l'Estat espanyol
- ELVIRA RIERA GIL
187 El programa Voluntaris per la llengua: un espai complementari a l'aprenentatge

- MONTSERRAT ROSER I PUIG
194 La recerca de catalanística a Anglaterra

- ANNA SAWICKA
199 La catalanística polonesa

- JAN SCHEJBAL
209 La llengua catalana i els txecs

- TILBERT DÍDAC STEGMANN
215 El català i la cultura catalana a Alemanya

- PAVEL ?T?PÁNEK
222 Influències catalanes al monestir d'Emaús de Praga (1635-1871)

- ELISEU TRENC
252 L'ensenyament del català a França

Taules rodones 2004

- 261 TAULA RODONA AMB LECTORS DE CATALÀ
Reptes i limitacions de l'ensenyament del català fora del domini lingüístic

- 272 TAULA RODONA AMB ESTUDIANTS DE CATALÀ
L'aprenentatge del català fora del domini lingüístic: innovació metodològica, recursos pedagògics i perspectives de futur

Juli Minoves Triquell
MINISTRE PORTAVEU, DE CULTURA
I ENSENYAMENT SUPERIOR

PRÒLEG

El lector no hauria de buscar en aquesta col·lecció una exposició lineal sobre el conjunt de la llengua catalana i de la literatura produïda en aquesta llengua sinó aportacions contemporànies de creadors, docents i investigadors que no fan proclames sinó que investiguen i donen testimoni de la vitalitat de la nostra àrea lingüística i del seu mercat.

Aquest treball es fonamenta en bona mesura en una voluntat de l'Administració andorrana de mantenir, amb esperit d'actualitat i risc, una manera de pensar i d'apostar per una altra imatge del Principat d'Andorra diferent a l'economicista.

La nostra història ha portat les humanitats i la cultura a Andorra a formar part d'un teixit incisiu, que ha anat adquirint preeminència. El lectorat de català de Praga, dependent del Govern d'Andorra, ha pogut constituir-se en referent en la projecció exterior del país i ha experimentat una evolució incansable en donar material suficient que contribuís a dotar aquesta col·lecció, la *Biblioteca Andorrana Internacional*, que, com a mínim amb un volum l'any, mantindrà el contacte amb els lectors, i disposarà de perfil propi.

La *Biblioteca Andorrana Internacional* incorporarà anàlisis, ponències, experiències poètiques i docència, impartits fora del país. Diverses ciutats txeques donen acollida als tres primers volums d'aquesta col·lecció. Progressivament, en tant que Andorra disposi de més escenaris on instal·lar lectorats o plataformes culturals, es garantirà la varietat dels volums, la seva magnitud i la incidència. En aquests moments, el ministeri que encapçalo està treballant amb Universitats nord-americanes de reconeguda trajectòria amb l'objectiu que Andorra disposi permanentment d'un espai per difondre la seva llengua i cultura en aquell continent.

Cadascú, en llegir-los, donarà significat i valor a aquest volum i als que el succeeixin. La seva existència física no els atorgarà cap sentit absolut. Un cop els llibres existeixen en paper o electrònicament donen sentit a les vides, a les dels lectors, perquè viuen per alguna cosa. D'igual manera succeeix amb les persones, quan ens sentim implicades i unides per valors que ens transcendeixen, i vivim per compartir-los. La llengua catalana i les cultures que s'hi expressen són valors identitaris per als andorrans que amb aquesta col·lecció compartim amb tota la comunitat científica.

**ANDORRA, CATALUNYA I LA REPÚBLICA TXECA:
INDEPENDÈNCIA POLÍTICA I NORMALITZACIÓ
LINGÜÍSTICA**

Introducció

El propòsit d'aquesta comunicació és fer una reflexió sobre la rellevància del cas txec per a la teoria de la normalització lingüística (la teoria encarregada d'establir els factors que expliquen l'èxit en el procés de normalització d'una llengua), i més concretament sobre la rellevància d'aquest cas per a les expectatives de normalització de la llengua catalana a Catalunya. En el context d'aquesta reflexió em referiré també al cas d'Andorra, que considero altament instructiu.

Aquest és el Primer Col·loqui de Catalanística Txeca, i a aquestes hores del dia ja deveu estar en condicions d'avaluar quina és la vitalitat d'aquesta disciplina. Si parléssim de txequística catalana, segurament el panorama no seria tan afalagador. En el cas concret de la sociolingüística i la planificació lingüística, els estudis sobre l'experiència txecoslovaca són pràcticament inexistent.

Fent una ullada ràpida a simposis, col·loquis i conferències dels darrers vint anys, hom descobreix que cada vegada que els catalans s'han volgut inspirar en precedents internacionals aquesta experiència ha estat normalment ignorada.

Per posar només tres exemples, podem dir que el cas txecoslovac *no* va ser inclòs en el cicle de conferències "Ordenació legal del plurilingüisme en els estats contemporanis" de 1982 (s'hi parla d'Itàlia, Bèlgica, el Quebec i Suïssa), ni en el Simposi sobre Dret Lingüístic de 1987 (hi ha referències a Itàlia, Iugoslàvia i Bèlgica), i que en el volum 4 dels *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana* de 1991, dedicat a "Experiències internacionals de planificació lingüística", hi ha una solitària contribució de 4 pàgines a càrrec de Monika Zgustová intitolada "L'ús lingüístic interpersonal entre txecs i eslovacs".

En la literatura diguem-ne "científica" la situació no és millor. Poc abans de venir a Praga vam fer una cerca al Centre de Documentació

1. Aquí utilitzo el terme "normalització lingüística" en el sentit que li ha donat la sociolingüística catalana, amb el qual us considero prou familiaritzats.

en Sociolingüística de Barcelona amb el mot clau “Txecoslovàquia”, i només ens van sortir 26 entrades, de les quals tan sols quatre són catalanes en algun sentit de l’expressió:

- L’edició facsímil d’una traducció al castellà d’abans de la Guerra Civil del llibre d’Antoni Rovira i Virgili *Història dels moviments nacionalistes*, on hi ha sengles capítols dedicats a “Bohèmia” i “Eslovàquia”.
- Un llibre d’Amadeu Serch de 1932 (*L’exemple de Txecoslovàquia. La lluita per la independència. Els sòkols.*).
- La documentació d’un curs organitzat per la UIMP i la UB a Barcelona l’any 1992 (*Nacionalismos minoritarios: una visión comparativa*), on hi ha una contribució de 8 pàgines de Miroslav Hroch sobre el nacionalisme txec i eslovac.
- Un llibre de Ramón Luis Acuña publicat a Barcelona l’any 1994 (*Las tribus de Europa*).

Si el mot clau que utilitzem és “txec”, només ens surten 5 entrades, de les quals només una és catalana:

- Un llibre de Bernat Joan de 1996 (*Les normalitzacions reeixides. Aproximació a l’estudi de la construcció de llengües nacionals a l’Europa del segle XX*).

Aquest llibre és la tesi doctoral de Bernat Joan, que es proposa construir una teoria *general* de la normalització lingüística a partir de l’estudi de set processos de construcció de llengües nacionals a l’Europa del segle XX (el polonès a Polònia, l’hebreu a Israel, el noruec a Noruega, l’islandès a Islàndia, el finès a Finlàndia, el txec a Txecoslovàquia i l’hongarès a Hongria).³ La conclusió de l’autor és que

2. Estranyament, el Centre no té cap exemplar de l’obra col·lectiva *La diversitat (im)pertinent*, de 1987. Enric Montaner hi va publicar l’article “Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol”, on s’esmenta Txecoslovàquia entre els Estats que practicaven el multilingüisme igualitari (a més de Bèlgica, Suïssa, Iugoslàvia i el Canadà). Es tracta d’una versió molt ampliada d’una comunicació presentada per l’autor al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, publicada l’any 1986 a *Revista de Llengua i Dret*.

3. Per a copsar el caràcter *general* de la teoria n’hi ha prou amb aquestes dues citacions:

- “Així, doncs, hem escollit els següents casos, amb la intenció d’analitzar-los el més detingudament que ens fos possible, de cara a intentar descobrir quines regularitats existeixen entre ells. A partir de l’existència de possibles regularitats potser podrem

la independència política és una condició necessària per a assolir la normalitat lingüística, on per “normalitat lingüística” cal entendre una situació en què la llengua normal és la llengua de la “intercomunicació social general” i en aquesta llengua “s’hi vehicula l’ús oficial, l’ensenyament i els mitjans de comunicació social” (p. 27).

Aquí voldria exposar alguns dubtes sobre la bondat d’aquesta teoria, i més específicament sobre la rellevància del cas txec, que em serviran per a tractar de les perspectives de la normalització del català a Catalunya.

El primer dubte és aquest: a diferència dels casos més propers (el polonès a Polònia i l’hongarès a Hongria), el txec es va normalitzar en un estat *multinacional*, on va coexistir fins l’any 1938 amb l’alemany i fins l’any 1993 amb l’eslovac i l’hongarès.⁴ Com va dir el president Masaryk en el seu missatge del desè aniversari de la República, “nous sommes un Etat ethniquement et linguistiquement mixte”.⁵ Per tant, podria ser que el cas del txec, lluny de provar la hipòtesi de Bernat Joan, la *desmentís*, en el sentit que va obtenir la normalitat *sense* la independència dels “països txecs”. En altres paraules, podria ser que el cas txec demostrés que una llengua es pot normalitzar en el si d’una comunitat política més àmplia, en coexistència amb altres llengües significatives.

El segon dubte és aquest: més enllà de l’adquisició de la sobirania política, potser hi ha factors socials que expliquen millor l’accés del txec a la normalitat. Ens referim a la seva hegemonia demogràfica i, fent servir negativament el terme de Gerson, a la seva condició de “societat ètnica no decapitada”.⁶

Aquest segon punt ens porta a fer un breu exercici de demografia històrica. A les taules següents podem veure com els txecs van passar de ser el 12,6 per cent de la població de l’Imperi a ser la meitat de la població de la Primera República, molt per davant del segon grup

arribar a establir unes lleis mínimes que afecten qualsevol procés reeixit de Normalització Lingüística” (p. 34).

- “En aquest context, tenim la intenció d’articular un paradigma –una teoria que ens ho expliqui científicament– per als processos de Normalització Lingüística, que pugui ser aplicada a qualsevol llengua en qualsevol context” (p. 59).

4. Sense oblidar grups lingüístics menors, com el rutè, un 75 per cent del qual va ser cedit a la RSS d’Ucraïna l’any 1945.

5. Mamatey i Luža (1987: 162).

6. Citat per Smelser (1988: 84s). El terme fa referència al fet que els txecs constituïen una societat vertical completa, amb tots els estrats socials, incloent-hi les elits polítiques, econòmiques i intel·lectuals.

ètnic. No cal dir que els efectes de la Segona Guerra Mundial van acabar de consolidar l'hegemonia demogràfica dels txecs. No hi ha dades exactes, però es calcula que entre maig de 1945 i desembre de 1946 prop de 3 milions d'alemanys dels Sudets (Sudetendeutschen) van ser transferits a Alemanya.⁷ Això va permetre que durant la segona meitat del segle XX dos terços de la població txecoslovaca fossin txecs, i que després de la partició de 1993 la població txeca de la República Txeca s'acosti al 100 per cent.⁸

Taula 1. Composició d'Àustria-Hongria l'any 1910 (Pearson, 1983: 46)⁹

NATIONALITY	POPULATION	% OF TOTAL
Germans	12.0	23.9
Magyars	10.0	20.2
Czechs	6.5	12.6
Poles	5.0	10.0
Ruthenes	4.0	7.9
Rumanians	3.25	6.4
Croats	2.5	5.3
Slovaks	2.0	3.8
Serbs	2.0	3.8
Slovenes	1.25	2.6
Others	2.9	3.5
Total	51.4	100.0

7. Vegeu <http://www.sudeten.de>, d'on extraiem la taula que presentem a l'annex. Segons una estimació de l'Oficina americana del cens, els 3,3 milions d'alemanys de 1930 s'havien reduït a 250.000 l'any 1947. Vegeu Mamatey i Luža (1987: 397).

8. Segons la pàgina web de la CIA, la composició ètnica de la República Txeca és aquesta (dades de 1991): Czech 81.2%, Moravian 13.2%, Slovak 3.1%, Polish 0.6%, German 0.5%, Silesian 0.4%, Roma 0.3%, Hungarian 0.2%, other 0.5%. Segons la pàgina web de l'Oficina de Turisme de Praga, la composició és Czech - 94 % (Bohemians, Moravians, Silesians), Slovak - 3%, Rom - 1,3 %, Polish - 0,6%, German - 0,5 %, others - 0,6 %. Això coincideix bàsicament amb les dades que dona la Unió Europea en la seva pàgina sobre els candidats a l'ingrés:

Ethnic profile: Czech (94%), Slovak (3%), Polish (0.6%), German (0.5%), Roma (0.3%), Hungarian (0.2%), Others (1%)

9. Milions d'habitants. Pearson extreu les dades de Kann, Robert (1950). *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848-1918*. Nova York: Columbia University Press. Segons el cens de 1910, dins de les fronteres del que després seria Txecoslovàquia hi havia 3.747.000 alemanys.

Taula 2. Composició de Txecoslovàquia l'any 1921¹⁰

NATIONALITY	POPULATION	% OF TOTAL
Czechs	6.7	50.0
Germans	3.1	23.1
Slovaks	2.0	14.9
Hungarians	0.7	5.2
Ruthenes	0.5	3.7
Jews	0.3	2.2
Poles	0.1	0.7
Total	13.4	100.0

Taula 3. Composició de Txecoslovàquia l'any 1930 (Pearson, 1983: 152)¹¹

NATIONALITY	POPULATION	% OF TOTAL
Czecho-Slovaks	9.750.000	64.1
Czechs	7.250.000	48
Slovaks	2.500.000	16
Germans	3.318.000	22.5
Magyars	720.000	4.9
Ruthenes	569.000	3.9
Jews	205.000	1.4
Poles	100.000	0.7
Gypsies	33.000	0.2
Others	35.000	0.2
Total	14.730.000	98.9

En realitat, la veritable normalització del txec no es va produir durant la Primera República (1918-1938) sinó després de la Segona Guerra Mundial. D'acord amb això, el factor rellevant per a la normalització no va ser simplement la independència política sinó l'hegemonia demogràfica. És lamentable el silenci de Joan sobre aquesta qüestió: segons ell, la transferència de població que va liquidar la presència de l'alemany a Txecoslovàquia no és sinó una "correcció" posterior a la formació de l'Estat (p. 152). No hem pogut accedir a estudis *sociolingüístics* sobre la Primera República, però en més d'un lloc hem llegit

10. Milions d'habitants. Dades extretes de <http://sudetengermans.freeyellow.com>.

11. Pearson extreu les dades de Polonsky, Antony (1975). *The Little Dictators: The History of Eastern Europe since 1918*. Londres: Routledge and Kegan Paul.

sobre el fet que els txecs de l'època tendien a ser més bilingües que els alemanys, la qual cosa probablement vol dir que l'alemany, i no el txec, era la llengua de comunicació interètnica. De fet, coneixent la història de l'Imperi, esperaríem un bilingüisme asimètric semblant al de les repúbliques soviètiques, que encara arrosseguen els nous estats exsoviètics, o al de la mateixa Catalunya. D'altra banda, els estudis sobre la política lingüística de la Primera República (com ara el de Slapnicka) ens fan pensar que tot i que la Llei de 29 de febrer de 1920 va declarar la llengua "txecoslovaca" com a "official state language of the republic", de facto existia un règim de multilingüisme oficial, tant a l'Administració i als tribunals com al mateix Parlament. Per tant, contràriament al que sosté Joan, el txec *no* satisfia els seus criteris de normalitat.

Si ara reformuléssim la teoria de Bernat Joan tot introduint el factor demogràfic, què podríem fer sobre les expectatives de normalització del català en una hipotètica República catalana independent?

Els censos que es fan servir a Catalunya no classifiquen els ciutadans segons la seva llengua materna; l'única pregunta lingüística que contenen fa referència a la capacitat d'entendre, parlar, llegir i escriure el català. Aquesta circumstància distingeix els censos catalans dels censos dels estats multilingües contemporanis, que invariablement contenen alguna pregunta sobre la llengua materna o la llengua habitual de la població.¹² En tot cas, els estudis sociològics disponibles indiquen que aproximadament 3 M d'habitants de Catalunya són catalanòfons en aquest sentit. En xifres rodones, això és el 7,5 per cent de la població espanyola. La independència de Catalunya permetria que els catalanòfons passessin del 7,5 de la població d'Espanya al 50 per cent de la població d'un estat propi. És el mateix percentatge que tenien els txecs a la Primera República l'any 1918, amb les tres diferències següents:

En primer lloc, a la Primera República el segon grup ètnic tenia la *meitat* d'efectius que el primer, mentre que a la Catalunya independent el segon grup ètnic seria *igual* de gros que el primer.

En segon lloc, a la Catalunya independent no hi hauria res semblant al txecoslovaquisme de la Primera República, és a dir, la creença en una

llengua "txecoslovaca" basada en el txec literari i la consideració de l'eslovac com una variant dialectal. Per tant, no hi hauria cap possibilitat de minimitzar l'ús del castellà sota l'argument de la mínima distància interlingüística.

En tercer lloc, finalment, és d'esperar que la Catalunya independent no hauria de passar cap procés traumàtic com la Segona Guerra Mundial que comportés la transferència a Espanya de la seva població hispanòfona.

En aquestes condicions, hi ha raons per a dubtar que el català es pogués normalitzar durant el segle XXI de la mateixa manera que ho va fer el txec al segle XX. El més probable és que en un estat català independent el castellà conservés els dos atributs actuals que impedeixen la plena normalitat del català: el caràcter de llengua oficial i la condició de llengua de comunicació interètnica.

Aquest és el punt on el cas andorrà es fa instructiu. Durant el segle XX Andorra ha experimentat un procés de transformació ètnica espectacular. Com diu la pàgina web del Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra, "l'any 1940 les persones estrangeres residents al país representaven el 17% de la població; l'any 1989 eren un 75,7%, i actualment són el 66,8%." En només 4 anys (entre 1995 i 1999), el català ha perdut la seva primera posició com a llengua materna dels residents d'Andorra.

Deixem parlar directament l'SPL:

Per entendre l'evolució en l'ús del català entre la població d'Andorra de més de 14 anys des de 1995, cal tenir en compte que el castellà ha passat a ser la llengua materna o llengua en què ha après a parlar un percentatge més alt de població, i el català ha baixat al segon lloc:¹³

	CATALÀ	CASTELLÀ	FRANCÈS	PORTUGÈS	ANGLÈS	ALTRES
1995	42.7%	34.6%	18.8%	10.7%	1.7%	4.8%
1999	35.1%	43.2%	9.5%	10.9%	1.3%	6.2%

Per nacionalitats augmenta especialment la quantitat d'andorrans de llengua materna castellana (8,3 punts) i disminueix 9,6 punts el percentatge d'espanyols d'origen catalanoparlant:

13. Segons la pàgina web de la CIA, la composició ètnica d'Andorra és la següent (dades de 1998): Spanish 43%, Andorran 33%, Portuguese 11%, French 7%, other 6%.

12. Al Canadà, per exemple, el cens conté preguntes sobre la primera llengua apresada en la infantesa, sobre les llengües enteses i parlades a casa i, des de 2001, sobre les llengües usades a la feina. Des de 1990, el cens dels Estats Units conté aquesta pregunta: "Does this person speak a language other than English at home? What is this language?".

	ANDORRANS DE LLENGUA MATERNA	ANDORRANS DE LLENGUA MATERNA	ANDORRANS D'ALTRES LLENGÜES MATERNES
	CATALANA	CASTELLANA	
1995	69.0%	19.2%	11.8%
1999	61.4%	27.5%	11.1%

	ESPANYOLS DE LLENGUA MATERNA	ESPANYOLS DE LLENGUA MATERNA	ESPANYOLS D'ALTRES LLENGÜES MATERNES
	CATALANA	CASTELLANA	
1995	40,5%	51.0%	8.5%
1999	30.9%	58.9%	10.2%

En aquestes condicions, no és sorprenent que a Andorra el català, tot i ser l'única llengua oficial de l'Estat, no sigui la llengua d'ús més freqüent ni la llengua de comunicació interètnica.

En aquest sentit, Andorra és una possible il·lustració del que podria passar en un Estat català independent: fins i tot declarant el català com a única llengua oficial, el castellà mantindria la condició de llengua de comunicació interètnica, i la normalització del català no seria més fàcil que en una Catalunya plenament autònoma en un Estat federal espanyol. En definitiva: no és previsible que en un Estat català independent es reproduïssin les condicions socials que van permetre la normalització del txec.

ANNEX

Sudetendeutsche Bevölkerungsbilanz (Stand 1959)

A. VOR DER VERTREIBUNG

1. Vor dem Zweiten Weltkrieg Sudetendeutsche Bevölkerung im Mai 1939	
a) 1938 an das Reich angeschlossenes sudetendeutsches Grenzgebiet	3.064.000
b) Olsa-Gebiet (im November 1938 zu Polen, ab Mai 1945 wieder bei der CSR)	10.000
c) "Protectorat" Böhmen und Mähren	258.000
	3.332.000
2. Veränderungen vom Mai 1939 bis Mai 1945	
a) Geburtenüberschuss und Wanderungsgewinn	+ 163.000
b) Kriegsverluste (einschließlich Zivilisten)	- 200.000
Zahl der Sudetendeutschen vor der Vertreibung (nach heutigem Wissensstand eher 3,20 Millionen)	3.295.000

B. NACH DER VERTREIBUNG

a) Zahl der 1950 in den Aufnahmeländern lebenden vertriebenen Sudetendeutschen (nach heutigem Wissensstand etwas weniger)	2.890.000
b) Abzüglich Geburtenüberschuss 1945 bis 1950	- 76.000
c) In der CSR/CSSR verbliebene Sudetendeutsche	+ 235.000
d) 1950 vermutlich noch lebende Kriegsgefangene, zivile Internierte, Vermisste und Verschleppte	+ 5.000
Nach der Vertreibung noch nachgewiesene Sudetendeutsche (nach heutigem Wissensstand etwas unter 3 Mio.)	3.054.000
C. Verbleib ungeklärt (= Vertreibungsverluste) Nach heutigem Wissensstand eher etwa 270.000	241.000

(Quelle: Alfred Bohmann, "Das Sudetendeutschtum in Zahlen",
Sudetendeutscher Rat, München 1959)

BIBLIOGRAFIA

- Acuña, Ramón Luis (1993). *Las tribus de Europa*. Barcelona: Ediciones B.
- Bosák, Edita (1991). "Slovaks and Czechs: An Uneasy Coexistence". Dins: Skilling, Gordon (ed.). *Czechoslovakia, 1918-88. Seventy Years from Independence*. Nova York: St. Martin's Press.
- Cohen, Gary B. (1981). *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861-1914*. Princeton: Princeton University Press.
- Joan, Bernat (1996). *Les normalitzacions reeixides. Aproximació a l'estudi de la construcció de llengües nacionals a l'Europa del segle XX*. Vilassar de Mar: Oikos-tau.
- Karpat, Jozef (1993). "The Transition of the Slovaks from a Non-dominant Ethnic Group to a Dominant Nation". Dins: Vilfan, Sergij (ed.). *Ethnic Groups and Language Rights* (Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940. Volume III). Hants: Dartmouth.
- Kopecek, Herman (1996). "Zusammenarbeit and Spoluprace: Sudeten German-Czech Cooperation in Interwar Czechoslovakia". *Nationalities Papers* 24: 63-78.
- Mamatey, Victor S.; Luža, Radomír (eds.) (1973). *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948*. Princeton: Princeton University Press. Versió francesa: (1987). *La République tchécoslovaque 1918-1948. Une expérience de démocratie*. París: Librairie du Regard. Capítol IV: "Les Allemands dans la Tchécoslovaquie d'avant-guerre" (J.W. Bruegel), i XV: "La solution du problème des minorités" (Ludvik Nemeč).
- Montaner, Enric (1986). "Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol". *Revista de Llengua i Dret* 10: 125-131.
- Montaner, Enric (1987). "Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol". Dins: Seminari de Sociolingüística de Barcelona. *La diversitat (im)pertinent*. Barcelona: El Llamp. *Nacionalismos minoritarios: una visión comparativa*. Barcelona: mecanoscrit inèdit, 1992. Cursos d'estiu 1992 de la Universidad Internacional Menéndez y Pelayo. Palau de Pedralbes. Barcelona, del 15 de juny al 10 de juliol 1992.
- Pearson, Raymond (1983). *National Minorities in Eastern Europe 1848-1945*. Londres: MacMillan Press.
- Serch, Amadeu (1932). *L'exemple de Txecoslovàquia. La lluita per la independència. Els sòkols*. Barcelona: Barcino.
- Slapnicka, Helmut (1993). "Majorities and Minorities in an Inverted Position: Czechoslovakia, 1918-1939". Dins: Vilfan, Sergij (ed.). *Ethnic Groups and Language Rights* (Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940. Volume III). Hants: Dartmouth.
- Smelser, Ronald M. (1991). "Castles on the Landscape: Czech-German Relations". Dins: Skilling, Gordon (ed.). *Czechoslovakia, 1918-88. Seventy Years from Independence*. Nova York: St. Martin's Press.
- Smelser, Ronald M. (1996). "The Expulsion of the Sudeten Germans: 1945-1952". *Nationalities Papers* 24: 79-92.

- Zacek, Josep (1971). "Nationalism in Czechoslovakia". Dins: Sugar, Peter F.; Lederer, Ivo J. (eds.). *Nationalism in Eastern Europe*. Seattle: University of Washington Press.
- Zgustová, Monika (1991). "L'ús lingüístic interpersonal entre txecs i eslovacs". Dins: *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana. Volum 4: Experiències internacionals de planificació lingüística*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Antoni Morell

ANDORRA AL SEGLE XVIII

1. Antecedents Històrics: Poques dates, i sempre pacífiques.

- A. Acta de Consagració:
Catedral de la Seu d'Urgell: 839
- B. Pareatges: 1278 – 1288
- C. Creació del Consell de la Terra: 1419
- D. Decret de Napoleó: 1806
- E. Nova Reforma: 1866: Creació del Consell General
- F. Revolució de 1793
- G. Dret de les dones: 1970
- H. Document: Reforma de les Institucions: 1978
- I. Creació del Consell Executiu: 1981
- J. Constitució 14 de març de 1993

2. Andorra a la segona meitat del segle XVIII.

- A. Tres esdeveniments:
 1. Manual Digest (1748) – Politar Andorrà (1763)
 2. Empremta d'un Copríncep episcopal: Boltas
 3. Revolució Francesa
- B. Revolució Francesa:
 - 1793 A 1806: sense Copríncep francès.
 - 1795 – 1797: sense Coprínceps, ni episcopal ni francès.
 - “Contraban ideològic”.
 - “Arret du Conseil du Roi et de Conseil de Finances” 1767.
 - 1793: no accepten la “quèstia”, els representants de Foix.
- C. Material d'Arxius: inèdits, fins a la data.

ARXIUS:

- Arxiu Casa de la Vall (armari de 6 claus, avui de les 7 claus).
- Arxiu Episcopal Seu d'Urgell.
- Arxiu secret del Vaticà.
- Arxius Nacionals de París.
- Arxius Departamentals de l'Arièja (Foix).
- Arxiu Històric Nacional de Madrid.
- Arxiu Parroquial d'Ordino.

A. TRES ESDEVENIMENTS. SEGLE XVIII

A.1. Manual Digest: “Un memorial per a un poble”

- Home culte: “Doctor en Drets”.
- Un “ecclairé”: un petit il·lustrat a escala andorrana.
- Després de la lectura: paraules que no estan gaire lluny d'aquelles dels il·lustrats francesos i espanyols quan redacten informes, memorials, recopilacions o índexs agraris, jurídics, polítics o socials.
- Escrit a demanda del Consell General i per a l'educació del poble.

A.2. Els grans objectius del Bisbe Boltas (1785– 1795)

- 1784: Promoció al bisbat de la Seu d'Urgell que comporta *ipso facto* la cosoberania sobre Andorra.

TASCA LEGISLATIVA DE BOLTAS

1. DECRET DE 1785

- Expulsió de malfactors i contrabandistes.
- Actuació contra els defraudadors que fan passar plata, or o moneda encunyada d'Espanya a França, o viceversa.
- Permís de residència per a qualsevol estranger que desitgi habitar a les Valls.
- “L'esquadra estrangera” haurà de col·laborar sempre i en tot moment amb les autoritats de les Valls.
- Els desertors espanyols seran enviats per mitjà del Veguer al Capità General de Catalunya.
- Prohibició d'entrada de mercaderies estrangeres sense l'autorització del Síndic General.

- Tot el contraban confiscat serà repartit *meitat per meitat* entre el Consell General –per subvenir les necessitats del país– i el “Cabo de Ronda”.
- El Veguer francès accepta el contingut totalment. I a més, diu que és necessari crear un “Servei d’Ordre Andorrà” (la Policia), que definitivament es creà l’any 1933.

2. POLÍTICA DE NEUTRALITAT DE BOLTAS

- Entre la França revolucionària, i
- l’Espanya borbònica: mantenir la neutralitat.

A.3. El perquè del decret de Napoleó de 27 de març de 1806

- 1793: A Foix : 1.870 lliures : tribut de dos anys. (La quèstia)
- El 22 d’agost de 1793: El Departament de l’Ariège, manifesta que no poden acceptar el *tribut* per ser “una reminiscència feudal”.
- Això provoca una situació molt inquietant.
- S’entra dins d’una realitat econòmica molt especial (clr: “Arret du Conseil du Roi et due Conseil des Finances, 1767): que havia adaptat els privilegis atorgats als andorrans pels Reis de França: Enric IV, Lluís XIII, Lluís XIV, i per Lluís XV).
- Privilegis per a Andorra:
 - El dret d’importar de França, cada any, amb exempció de drets duaners:
 - Mil càrregues de sègol.
 - 1.200 caps de bestiar de llana.
 - Altres mercaderies.
 - Material de ferro per alimentar 12 fargues.
 - Contrapartida: cal pagar 935 lliures.

De 1793 a 1801: silenci.

Això obligà els andorrans a sobreviure.

1801: es reprenen negociacions en base a:

1. El poble andorrà veu amb disgust la situació des de 1793.
2. “Ou ils sont tombés au moins d’une manière tacite, sous la seule domination de l’Evêque d’Urgell”.

3. El poble andorrà vol conservar la seva llibertat durant la guerra entre França i Espanya:
NEUTRALITAT.

4. Tardança: de 1801 a 1806.

a) L’execució de la decisió presa pel Primer Cònsol –Napoleó– confirmant els privilegis, fou tramesa al Ministeri de l’Interior.

b) Desaparició dels Arxius de la Prefectura de Foix, cremats l’any 1804.

c) 1805: àmplia correspondència entre:

- Consell General
- Prefectura de l’Ariège
- Ministeri de l’Interior de França
- Ministeri d’Afers Exteriors de França

d) El 27 de març de 1806.

- Decret Imperial
- Signat al Palau de les Tulleries
- “Es torna a recuperar l’antiga situació d’abans de la Convenció: restabliment dels antics llaços a nivell administratiu, justícia i comerç”.

- Nova Reforma de 1866: ideologia burgesa.
- Dret de vot als caps de casa.
- Factors econòmics.
- Caciquisme.
- Cases pairals.

Jan Schejbal
TRADUCTOR

MANUAL DIGEST

He de confessar que a mesura que em vaig apropant intel·lectualment, durant aquests darrers anys, a Andorra, m'adono cada cop més de com n'és de perillós elevar unes quantes informacions –a vegades superficials o incompletes– a una convicció autosatisfactòria com si quedés molt poca cosa per descobrir. Potser depenem massa de la presió dels mitjans de comunicació que diàriament ens ataquen amb una allau d'informacions de pertot arreu però d'Andorra gairebé no en parlen. Permeteu-me, doncs, presentar-vos, tot i breument, una obra andorrana, una gran obra, que demostra el fet que sí que hi ha coses que es mereixen la nostra atenció i estudi i ens poden recompensar amb la satisfacció d'una descoberta preciosa.

Us parlaré d'una obra i el seu autor que malgrat la seva vàlua encara no figuren en les nostres enciclopèdies ni en els llibres sobre la història de les institucions europees o la del dret, de la literatura o historiografia.

Es tracta del *Manual Digest de las Valls neutras d'Andorra*, un llibre fins fa poc místic, desconegut per la majoria dels andorrans i estudiosos estrangers, publicat per primera vegada pel M. I. Consell General l'any 1987 i, en una edició més popular, fa dos anys, el 2000. Gràcies al M. I. Govern d'Andorra el teniu a la vostra disposició precisament en aquesta sala [*], així que espero que amb el temps almenys alguns de vosaltres desitgeu conèixer-lo. Referint-se al contingut del *Manual Digest* el seu autor precisa: “*En lo qual se tracta de sa Antiquitat, Govern, y Religio, de sos Privilegis, Usos, Preheminiencias, y Prerrogativas. Escrit à peticio del Comu general de ellas per lo Dr. en drets Anton Fiter, y Rossell, del poble de Ordino per lo millor govern, y regimen de sos Patricios... Any 1748.*”

No coneixem cap retrat del Dr. Fiter. Fou tan sols l'any 1998, en què es commemorava el 250è aniversari del tancament d'aquesta obra i de la

mort del seu autor, quan van ser trobades a l'arxiu familiar de la família Fiter-Riba, abans Rossell, d'Ordino, algunes dades que permeten enriquir una mica la seva biografia. Sabem, doncs, que va ser el major dels sis fills de Joan Fiter d'Ares i de Joana Agna Fiter i Rossell, pubilla de can Rossell, i que va ser batejat el 6 de maig de 1706 amb els noms Joan Antoni Carlos. Del 1r de novembre de 1725 data la seva matriculació a la Universitat aragonesa d'Osca, on durant quatre anys estudià Dret civil. Es va doctorar el 1731. En el transcurs de dotze anys administrà els béns familiars, però va declinar el dret de ser hereu de la casa pairal i del patrimoni familiar pel fet de no casar-se. El seu lloc del cap de casa el va ocupar llavors el cabaler, el seu germà Pere. El 12 d'octubre de 1739, Antoni Fiter i Rossell va prendre jurament com a veguer episcopal. Segons les anotacions procedents de l'arxiu familiar, va morir a Barcelona i va ser enterrat en aquella catedral el 28 d'octubre de 1748. És possible que fos capellà, però no hi ha cap document que ho acrediti.

No se sap quan va rebre l'encàrrec del Consell General de redactar la relació o “*Index dels Privilegis, Franquesas, Exempcions y Prerrogativas*”, com també dels usos i costums de les Valls d'Andorra. És de suposar que la feina li va durar un bon parell d'anys. El Dr. Fiter hagué de començar des de zero perquè abans no existia cap codi d'aquest tipus. Tots els pergamins i documents de dates més recents es guardaven sense ordre ni concert a la Casa de la Vall en un massís armari de fusta amb sis panys, sengles claus dels quals tenien els consellers, representants de les sis parròquies. I, a més a més, Fiter i Rossell no s'acomentà amb un *vademecum* notarial i amb l'estudi del contingut d'un sol armari sinó com a fill de l'època en què vivia i amb la qual compartia l'apreciació de la raó i de la instrucció, com també el respecte envers les categories de la finalitat pràctica i la utilitat, escorcollà els arxius de la Seu d'Urgell, de Castellbò i de Barcelona i concebé la seva obra d'una manera molt més àmplia, podríem dir com una enciclopèdia d'Andorra. Sense abandonar la seva formació barroca espanyola i les seves creences religioses inalterables, marca a Andorra l'inici de la Il·lustració.

La seva obra es divideix en sis llibres, que porten aquests títols:

- I. *De la Naturalesa, Situacio, Domini, Govern y Religio de las Valls de Andorra*
- II. *Dels Ministres, y Oficiais de Justicia, y demes à ella Concernent en las Valls de Andorra*
- III. *Del Consell General delas Valls de Andorra sa introduccio, Prerrogativas, facultats y Constitucio*

[*]: Nota de l'editor: l'autor es refereix a ARCA, *Aula de Recursos de Català “Carlemany”*, aula 49 de l'edifici del Rectorat de la Universitat Carolina de Praga, inaugurada –posteriorment al desenvolupament d'aquest Primer col·loqui de catalanística– el 6 de maig del 2002, per l'aleshores ministre d'Educació, Joventut i Esports, Pere Cervós Cardona.

- IV. *Ceremonial de las funciones regulars en que interve lo Comu delas Valls*
- V. *Serie o Catalogo dels Bisbes de Urgell, y Comptes de Foix, i*
- VI. *Cap unich, Maximas Christianas, de Verdadera Politica, y Solida prudencia, las mes utiles per la conservacio del estat delas Valls de Andorra*

És cert que algunes pàgines del *Manual Digest* dedicades a la història més remota del país o a les arrels dels Pariatges, o a l'etimologia mateixa del nom Andorra, no han superat la prova del temps. Delaten, senzillament, l'estat del coneixement que correspon a la primera meitat del segle XVIII. Tot i així, no podem no sentir respecte per la quantitat d'autors i documents citats per l'autor, signe irrefutable de la seva erudició i sincera voluntat de dissipar les tenebres que cobrien el passat de la seva pàtria. Altrament, el punt de gravetat de la seva obra radica en els llibres que tracten sobre els andorrans del seu temps, llurs institucions i que contenen consells pràctics per al millor govern del país. Malgrat el català andorrà antic en què estan escrits, resulten relativament fàcils de llegir perquè Fiter i Rossell volia que fossin sobretot ben comprensibles: *“He procurat Escriurer ab un Metodo, y Estil, lo mes clar, y humil, Evitant hyperboles, sentencias Concisas, tota pompositat, de figures frases, y termes rimbombants, donantsem poch de la delicada Critica dels Escrupolosos; de que no sia Escrita esta Obra ab aquella Eloquencia, y Termes elegant y reputits, ab aquella igualtat, justesa y rigor Critich..”* (Advertència preludeal). Els seus textos suposen una font imprescindible per a tothom que vulgui comprendre millor el passat de la petita “república” (en el sentit de *res publica*) neutral i independent en el cor dels Pirineus. Vegem com hi desenvolupa la idea de la sobirania d'Andorra: *“Valls de Andorra son propia y verdadera Cataluña, com àpart de aquest Principat; Andorrans son propiament Catalans en tot rigor, y gosan com à tals variats prerrogativas en ell”* diu al llibre I, cap. III; però *“Valls de Andorra no obstant de ser part de Cataluña, may han dependit desde la expulcio dels Moros de ellas, del Govern, delas Lleys, tant civils, que Criminals, dela Politica, Economia, Usatges, ni altra disposicio Secular de dit Principat, si de las Canonicas, Eglesiasticas, Provincials, Diocessanas, respectivament, lleys, y Costums de ell”* (Ll. I, cap. IV). Poc després arriba ja a aquesta conclusió: *“Subsisteixen las Valls de Andorra per si solas, Component y Constituint, una provincia, o Principat apart, o particular soberania, no dependint enlo Domini, y governatiu, ni enla via judicial de ningu altre, que de sos amantissims Princeps”* (Ll. I, cap. XII). El contingut de l'obra motivà indudablement el desig de Fiter i Rossell

de deixar-la sense imprimir, fer-ne només un nombre limitat de còpies i mantenir-les a recer com a material confidencial, inaccessible als estrangers i destinat només als dirigents de la pàtria. D'ells tracten, com hem vist, els llibres segon i tercer.

És precisament en aquests on ens sorprèn la modernitat del seu concepte dels drets de la persona, cosa que s'avança a la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà, proclamada per l'Assemblea constituent francesa (1789), i a la Declaració universal dels drets humans de l'Assemblea General de les Nacions Unides (1948): per més que pugui semblar impossible, Andorra reconeixia els drets de la persona enfront del poder públic ja a partir de l'any 1433! I, des de sempre, era un país democràtic que a partir del final del segle XIII no conegué, almenys al seu territori, el feudalisme: *“An los titols Nobles, Militars, Homens Generosos y Doctors estigan Obligats enlas Valls, en observar los Estatuts, etc. del Concell general, y dels de las Parroquias maxime si los dits estatuts se han fer per la publica utilitat, y bona administracio dela republica? afirmative la raho es; porque enlas Valls de Andorra no hi ha distincio de personas ni de gose de for ex privil. et Praxi immemorialiter obserbat absque Contradiccione”* (Ll. III, cap. V, Dubtes..., 6).

Poques frases expressen millor la necessitat de mantenir l'equilibri entre Espanya i França i el comerç lliure sobretot amb la primera: *“No deuen menos las Valls de Andorra als Reys, y Monarcas de España, per las grans franquessas, y beneficiis, que de ells en tot temps han rebut, com a sos Protectors, y Patrons, essentho de sos Señors los SS. Bisbes de Urgell; que deuen als Comptes de Foix, y Reys de França, à estos se deu la Conservacio dela llibertat del estat de ditas Valls, a aquells la Vivensa, manutencio, y llibre, y Franch Comerç, y lo total acomodo delas Valls per poder passar; pues altrament sens la España no podrian absolutament subsistir, ni mantenerse”* (Ll. III, cap. VI, § 4). Al mateix apartat trobem encara més detalls sobre les raons econòmiques que eren un dels motius de la redacció del *Manual Digest*. Els contemporanis del Dr. Fiter necessitaven *“baixar llibrement delas Valls de Andorra, y introduir enlos Dominis de España, sens pagar dret algun tot genero de mercaderias, y cosas naturales y Originarias delas Valls...”*, és a dir, sobretot el ferro de les cinc fargues, les mules i l'altre bestiar, com també necessitaven *“llibrement Extraurer entot temps, tant en pau, com de Guerra, ab la Fransa, dels dominis de España, per lo us i manutencio de ditas Valls tot genero de mercaderias, y Cosas... sens pagar dret algun, y en especial, blat, y altres grans, vi, sal, oli, etc*

En aquest context, resulta curiosíssim “el servei” del qual gaudia Andorra a Espanya: *“Gosan dela prerrogativa de imviar sos sentenciats, y*

condemnats a les galeres presidis de España, lo qual, està en Observancia; essent aixís, que antes tenian designadas (segons publica fama, y tradiccio) las galeras de Cerdeña, y Presidis de Portmahon, y de Gibraltar" (íbid).

La part més pintoresca del *Manual Digest* és sens dubte la primera meitat del llibre IV, dedicada al protocol o cerimonial que es mantenia durant els grans esdeveniments, com era la primera visita del bisbe copríncep per prendre possessió de les Valls i confirmar els privilegis dels andorrans, la seva visita pastoral o les arribades de persones importants, per exemple del procurador episcopal, els veguers, etc. Amb un luxe de detalls, Antoni Fiter i Rossell descriu tot el que cal fer des de l'elecció del bisbe d'Urgell i, sobretot, els papers que tenen el síndic o síndics, batlles i consellers "y las demes personas, las mes qualificadas" durant l'estada d'aquell al territori andorrà. Hi inclou també una oració en llatí reservada per a la recepció del copríncep a Casa de la Vall, la descripció del cerimonial del dinar o banquet que li sol donar el Consell General, etc. La segona meitat d'aquest llibre conté, però, passatges completament diferents: el capítol III (el seu títol comença també amb la paraula *ceremonial*) tracta sobre els presos, la tortura, les sentències i execucions.

Al llibre cinquè, Antoni Fiter i Rossell torna al tema d'història d'Andorra. Hi presenta la llista dels coprínceps, bisbes d'Urgell i comtes de Foix i reis de França, amb les corresponents dades biogràfiques i característiques de cadascun d'ells on destaca, sobretot, els privilegis atorgats als andorrans.

Arribem, finalment, al llibre sisè, que conté "*Maximas Christianas, de Verdadera Politica, y Solida prudencia, las mes utiles per la conservacio del estat delas Valls de Andorra*". És un seguit de 55 dites i normes morals acompanyades de comentaris. En prologar-les, Antoni Fiter i Rossell diu: "*No Escrich Cosas novas mias; sino apresas de aquells per los quals Escrich, y usadas per lo Concell ja desde el temps dela antiquitat. (...) ...vulla Deu se imprimescan en los Cors dels lectors, y que servescan asa mayor gloria y per la millor Conservacio delas Valls*"

Permeteu-me, abans d'acabar, llegir-vos algunes d'aquestes màximes plenes de seny, saviesa i moderació:

5. "*Obrar sempre entot amb rectitut de intencio, y tenirla sempre per nivell del govern, y regimen.*"
6. "*Escullir per las Empresas y Empeños los homens mes integros, discretos y Experimentats.*"
8. "*Examinar los negocios, y Cosas de Espacio tant, que se puga, determinarlas ab madur Consell; pero determinados Executarlas ab prestessa, en averhi Conjuntura.*"

10. "*Vetllar ab Cuidado, y discrecio sobre las personas Escullidas per Sindichs, per lo govern, y maneig dels negocis.*"
11. "*No deixar molt temps enlo govern, y maneig delas Cosas a aquella persona dela qual se tinga mala satisfaccio, fundada enjusta, y provada raho.*"
12. "*Coneixer las inclinacions, y humors delas personas ab las quals se deu tractar, tentar lo vado, y lo pols als negocis, mirar, y atender las Circunstancias del temps.*"
17. "*Cuydar, y interessarse, no sols en que se Castiguen los defectes, y Crims graves, sino tambe los mes leves, y lleugers afi de precavir aquells.*"
19. "*Desvetllarse en que los Pobles no se arraigen Vandos, y Enemistats, antes be reduir atots a una Santa y Cristiana Pau.*"
20. "*Seguir los lloables Estils del antipassats, regla segura per no Errar.*"
21. "*Conservarlas antigallas, tant sepuga; porque encaraque algunas pareixen a primer vista rediculas, es porque no penetram be sa finesa.*"
24. "*Vetllar ab cuidado sobre las necessitats de la terra remediarylas, y prevenirlyas.*"
26. "*Afavorirals Trevalladors, singularment als pagessos, y patrocinar al Mercaders.*"
27. "*Cuidar dela bona Educacio dela Jubentut enlo Sant temor de Deu, bonas Costums, y Cultivo de lletas.*"
28. "*Tolerar aguna Cossa, y fer del desentes afi de Evitar algun gran dany, o lograr algun profit.*" En el comentari que acompanya aquesta màxima, Fiter i Rossell explica què vol dir "fer de l'andorrà": "...fer del Ciego, mut, y sort, per no patir algun grave dany, y també per lograr algun profit."
31. "*Portarse en tot ab moderacio, mesclar la blandura ab la severitat.*"
34. "*Prevenir las Cosas de tal manera, que ninguna sia nova, y repentina.*"
36. "*Portarse las valls ab igualtat, tant respecte a fransa com a España, parlar be, y assistir auna y altra Corona.*"
37. "*En temps de Guerra entre Fransa, y España no demostrarse ab particularitat parcials de una Corona, contra dela altra, sino Conservar sa neutralitat.*"
49. "*No demostrar may riquesas, ni propalar poder, y forsas, sinos predicar miserias, y flaquezas delas Valls; pues es aixi.*"

No sé si aquesta ràpida ressenya us ha pogut convèncer dels valors

d'aquesta obra. Jo, personalment, hi he trobat una sèrie d'idees que m'ajuden a comprendre millor el passat i el present d'Andorra, fins i tot algunes disposicions de la seva Constitució de 1993. Crec que a alguns de vosaltres, sobretot als filòlegs, historiadors i juristes, us pot oferir un bon tema per a la vostra tesina.

LITERATURA

FITER I ROSSELL, Antoni. *Manual Digest*, Consell General del Principat d'Andorra, Andorra la Vella, 2000. (Transcripció, 1987: ARMENGOL I ALEIX, Antoni, ARMENGOL I VILA, Lúcia [Coordinadora], CALDAS I NOGUÉ, Josep, GELI I CAPDEVILA, Maria Eulàlia, LÓPEZ I MONTANYA, Esteve, MASSA I SARRADO, Joan, MORELL I MORA, Antoni. Edició, 2000: Colaboradors: CANTURRI I MONTANYA, Pere, JORDANA I ROSSELL, Xavier, MARQUÉS I OSTE, Nemesi, MASSA I SARRADO, Joan, MORELL I MORA, Antoni [Coordinador], RODRIGUEZ I ROSSA, Francesc, SALES I FOLCH, Núria, VIÑAS I FARRÉ, Ramon). MAS I CANALÍS, David. "El context històric del *Manual Digest* i el per què de la seva transcripció fa onze anys", in: *250 anys del Manual Digest*, Recull de conferències 1998, Societat Andorrana de Ciències, Andorra la Vella, 2000.

PUJAL I ARENY, Enric. "Cloenda per part del ministre de Turisme i Cultura", in: *250 anys del Manual Digest*, Recull de conferències 1998, Societat Andorrana de Ciències, Andorra la Vella, 2000.

Jan Schejbal
TRADUCTOR

IDEARI D'ANTONI MORELL

Crec que no cal presentar-vos llargament l'escriptor andorrà Antoni Morell i Mora. El coneixeu d'ençà de les seves dues visites a Praga, ara fa dos anys, quan l'editorial Argo preparava i va publicar la traducció txeca de la seva novel·la *Borís I, rei d'Andorra*. Per tant, en repetiré només les dades més importants: va néixer l'any 1941, cursà estudis de filosofia, teologia, història moderna i contemporània i dret, es va dedicar a l'ensenyament, fou secretari general del primer Govern d'Andorra, és advocat, president de l'Associació d'Escriptors del Principat d'Andorra, té a favor seu una sèrie de guardons literaris, entre ells el Premi Carlemany per la novel·la *La neu adversa*, és autor o coautor de diferents obres d'història, geografia, sociologia i dret, col·laborà en la transcripció i edició de dues obres andorranes del segle XVIII, *Manual Digest* i *Polítar andorrà*, i escriu regularment articles per a la premsa andorrana i estrangera.

Tanmateix, no menys interessant que la seva novel·lística és la seva prosa assagística, sobretot el recull *Tastar Andorra*, de 1995, dedicat "Als qui han decidit viure i morir a Andorra". A les seves pàgines analitza una munió d'aspectes de la realitat d'Andorra, de manera que aquest llibre complementa la seva obra de ficció fins al punt que els podem considerar com a vasos comunicants que conjuntament conformen una imatge més nítida del seu autor: un humanista d'una gran erudició, un pensador enamorat –sense perdre la visió crítica– del seu país.

Ell mateix caracteritza el seu recull d'assaigs modestament com a "intent de reflectir sobre qui sóc i qui som, res més" (Op. cit., 16), o "una anàlisi que no és cap programa polític, ni cap senyera de res ni de ningú," sinó "una reflexió que tot observador pensant ha d'assajar de fer" (p. 143). No hem d'oblidar que aquest llibre va ser editat dos anys després de l'aprovació de la Constitució andorrana, un moment clau a la història d'Andorra, tant o més important que les dates precedents: 1278, 1416, 1866... I és natural que en els moments clau de la vida de tota comunitat humana sonen amb més insistència les preguntes: Qui som? D'on venim? On anem?

Respectaré, doncs, l'eix delineat per aquestes preguntes i deixaré parlar els textos d'Antoni Morell, plens a vessar d'idees que fins ara no han perdut res de la seva vàlua i actualitat. El seu ideari.

Qui som?

“I nosaltres qui som? Hem de reflexionar la nostra identitat: primer, com a persones, després com a habitants d'aquest planeta, després com a europeus occidentals, després com a hereus del mar –lluny?–, després com a poble encerclat per muntanyes. Som, en definitiva, conseqüència de molts fets físics, socials, culturals, morals i espirituals. Som fills d'un lloc que se'n diu i se n'ha dit Andorra.” (p. 44)

“...som l'únic Estat del món [...] que té com a llengua oficial el català. Som, segurament, l'únic poble del món que, pel cap baix, bé o malament, empra tres llengües. Però i nosaltres qui som?” (p. 30-31)

“On s'ha vist que existeixi en el món sencer un poble –dic bé, un poble!– de 65.000 habitants i escriu [l'any 1995 – Nota de J. S.] que sigui un Estat de ple dret, reconegut, que tingui dos caps d'Estat, un Parlament, un Govern, set parròquies, quantitat d'hotels, de bancs, tants mitjans de comunicació, tants visitants i tants pocs originaris del país?” (p. 30)

“Quants andorrans d'avui no tenen el pare o la mare o un dels padrins d'Espanya o de França? Ha estat el nostre un país d'acolliment, un país que necessita i ha necessitat la gent de fora.” (p. 28-29)

“...la nostra societat actual: andorrans de tota la vida, andorrans amb pare o mare de fora, andorrans amb pare i mare de fora, andorrans amb germans de fora, andorrans lligats amb la dona o amb l'home de fora i, al costat, altres modalitats i, sobretot [...] una munió de residents catalans, castellans, portuguesos, francesos, alemanys, àrabs, negres, hindús, gent de la Comunitat Europea o dels països del nord, *sud-aques...*: és a dir, una mena de torre de babel a l'andorrana. Els qui tenim passaport vivim en un *ghetto* dins del nostre propi país. Per què som un *ghetto*? Aquesta mentalitat jueva del meu poble sempre m'ha impressionat, ja des de petit, la qual cosa pot originar una autodefensa psicològica i social.” (p. 30)

“...el teixit del país s'ha transformat en els darrers anys. S'ha passat d'una comunitat un xic tancada i controlada, a una societat pluricultural on conviuen races, llengües diferents, capteniments familiars i religiosos, i com a conseqüència una societat distorsionada, tanmateix nova on els andorrans han de redescobrir el seu nou paper social. Els qui són titulars d'un passaport andorrà viuen en un *ghetto* en el seu propi país: això ningú no ho pot negar.” (p. 55)

Com som?

“Estem al bell mig dels Pirineus i, per tant, som gent de muntanya, tancats, però amb urgència d'aire fresc.” (p. 29)

“...un capteniment d'home de muntanya [...] sorrut, que les veu venir, que sempre creu que vindran dies millors. Un cert fatalisme no pas destructiu sinó més aviat defensiu. També una diplomàcia d'un altre temps que, encara avui [...] sura alguna vegada: es fa una corba per arribar al centre, mai no s'hi va directament.” (p. 14)

“L'home andorrà [...] és sorrut, tossut, calculador, malfiat, molt sofridor [*], amb molta presència –però qui manava i potser qui mana és la dona–, pacient, en general home de mot trencat, és a dir, de paraula, certament acomplexat –avui també, malgrat les falòrnies–, lleial, emotiu, home de cafè, –la dona, dona de casa–, fatalista, molt religiós [...] i molt cerimoniós en les celebracions de la vida i de la mort.” (p. 32-33)

“L'home de muntanya i, per tant, l'andorrà és un ser molt marcat pel sentit del que ell considera just o no just.” (p. 50)

D'on venim?

“No m'interessen massa –ara– els estudis antropològics o racials. Allò que compta és el lent i pacífic caminar d'una comunitat que, en silenci, amb diplomàcia, amb molta diplomàcia ha anat vivint i sobrevivint, allunyada del quefer exterior, soterrada, també.” (p. 44)

“Avui (al redós de la llar de foc, contemplant les velles bigues del soler, penso en la quantitat de mancances sofertes per molta gent d'aquest poble per a que jo –o altres– puguem escriure o llegir, avui, aquestes línies i altres.” (p. 28)

“...generacions d'andorrans [...] han tocat sempre de peus a terra. Però no ens enganyem: els andorrans som el que som gràcies al silenci, segles de silenci! Segles de misericòrdia, segles on el que comptava era que la collita fos bona. Segles on calia guardar perquè no sabien el que el dia de demà els aportaria. Segles on s'esmorzava amb el que havia quedat del sopar. Segles on un ou era una mena de mannà.” (p. 45)

“...com ens podem explicar la creació del Consell de la Terra, al segle XV, on una societat agrària tancada desitjava eixir a l'exterior per comerciar i connectar amb les valls veïnes [...], com ens podem explicar [...] el neguit dels homes d'aquesta terra quan veieren que els llaços amb França s'havien trencat després de la mort de Lluís XVI? [...], com

és que Andorra sobrevisqué als paranys de guerres brutals, absurdes? [...] Serà pel fet que no interessava ningú o perquè era desconeguda o perquè era pobra, protegida per altes muntanyes que la feien de difícil accés o perquè hi havia un bisbe com a Cosenyor o perquè els andorrans sempre s'han sentit diferents o per tot plegat? [...] ...no és cert que no hi hagi hagut intents annexionistes tant a començaments del segle passat [XIX – *Nota de J. S.*] com fins ben properament. Per un ressò estrany sempre ha sorgit l'urpa del poble andorrà que com un gat que hom es creu amo d'ell, quan t'hi atanses, se li aixeca el pèl amb un griu corpnedor. És cert que aquesta reacció psico-social dels andorrans és de curiosa definició. Ells, fins a la meitat del segle actual, no emprenyaven massa: economia per subsistir, que els deixessin tranquils amb les seves coses, el seu bisbe, els seus veguers, els seus comuns, el seu Consell General..." (p. 12-14)

"Andorra, en poc temps, ha salvat pràcticament cent anys d'història –em refereixo a l'estructuració jurídica constitucional– i aquest canvi demana una adaptació psicològica i social importants. Quants de nosaltres, més enllà dels discursos oficials, ens hi hem avingut de manera lúcida i seriosa? Ens capteníem amb uns comportaments personals i socials encarnats des de temps immemorials. Eren gairebé la nostra disfressa d'un dia a l'altre. Ens hi movíem bé..." (p. 22)

On anem?

"Cal reflectir i repensar Andorra." (p. 86)

"Cal repensar Andorra des de les noves circumstàncies interiors, d'Europa i del món." (p. 143)

"Capficar-se amb Andorra per què ho hem de fer? És que no anem bé, és que no som feliços? Barrinar les coses sempre he cregut que és una tasca inajornable (...) per millorar-nos nosaltres mateixos i afavorir el teixit social que ens envolta. Rumiari Andorra des d'una actitud de saviesa, amb calculada paciència i amb fina subtileza." (p. 21)

"*Universitas* [universalitat – *Nota de J. S.*] vol dir que hem de tenir dues fronteres, una amb França i l'altra amb Espanya per protegir-nos i no han de ser, però, cap entrebanc ni amb Europa ni amb el Pirineu ni amb la mediterrània: és a dir, ni amb la cultura, ni amb el mercat, ni amb l'economia, ni amb el món..." (p. 11)

"...hem de canviar la nostra imatge a l'exterior la qual cosa comporta saber què volem ser. No podem ser únicament una mena de parada comercial perquè la nostra estructura mercantil i turística ha de basar-

se en realitats no imaginàries, no feta de falòrnies, amb dades ben concretes, quantificades i realitzables. No hem de tenir por però hem de saber oferir amb humilitat, amb dignitat." (p. 16-17)

"Crear és imaginar i no fotocopiar. Crear és ser diferents, però no n'hi ha prou en dir-s'ho, cal fer-ho, cal trencar-se la closca i inventar nous reptes. [...] Cal repensar-nos nosaltres mateixos. Cal fer –com aquells vells andorrans– un examen continuat de consciència." (p. 17)

"Hem de retrobar-nos nosaltres mateixos dins d'una atmosfera d'equilibri, de seny, de paciència i de cautela, d'astúcia i de saviesa. Hem de ser conscients que malgrat que el país ens pertany només a nosaltres mateixos, ja no ens pertany del tot. Formem part –formalment– del món. Som a Europa, som a l'ONU i per tant hem de respectar les regles del joc. No ens hem d'avergonyar de res." (p. 31-32)

"En definitiva, hauríem de progressar amb el paper que ens pertoca a cadascú, reinventant, redreçant, des del dia a dia, els mites i els reptes de sempre des de la vella Andorra vers la del nou país que ha començat." (p. 33)

"Avui sí que necessitem saber què volem [...] La qüestió és qui som, a les darreries del segle XX, com volem ser, què volem, d'on venim. Penso que el nostre futur consisteix a assumir el nostre passat –esplèndid– i llançar-lo a noves perspectives, sense copiar ningú ni res." (p. 31)

"Avui, ja no hi ha excuses [...] Avui, amb un copríncipat constitucional el repte d'Andorra depèn, si no exclusivament de nosaltres, gairebé. [...] Cal repensar el nostre país a partir d'aquestes noves premisses: adaptació psicològica a allò que és nou, a tota la feixuga alhora que lleu motxilla de noves eines jurídico-institucionals, a la imperiosa reconversió econòmica interna i externa, a la posició com a petit, però sobirà Estat en l'esfera internacional, a la crisi de valors d'aquesta fi de mil·lenni patida arreu [...], a un repte de quatre elements en els quals hauríem de centrar-nos: educació-cultura, sanitat, vies de comunicació i Andorra com a receptora de vianants." (p. 23)

"En el transcurs de vint-i-cinc o trenta anys conviuran en mòduls a part, en el si del país, diversos grups socials no cohesionats: la comunitat gallega, la comunitat àrab, la comunitat hindú, l'andorrana, la francesa, l'espanyola, la portuguesa... Cal cohesionar el país, almenys en tot allò que en podríem dir societat civil amb participació de tots en la cultura, en l'esport, en el lleure, en l'assistència social. Ben entès que comença aquesta actitud a l'escola i a la família, i al carrer. Cohesió social per assolir els mateixos interessos pel millorament del país." (p. 56)

"Andorra ha de basar el seu futur en els seus infants que essent fills d'un poble petit són alhora universals..." (p. 37)

“Hem d'assegurar el futur d'aquests milers d'estudiants donant-los una cultura universal. La cultura andorrana, en la cruïlla de la cultura catalano-pirinenca, la castellana, la francesa, la italiana, l'anglesa, la del món. Vertebrar, al meu entendre, la cultura de la gent de muntanya. No arraconar els orígens, però essent universals. Que puguem anar a Roma, a París, a Madrid, a New York i parlar la nostra pròpia llengua –la catalana–, però si no ens entenen ells, nosaltres puguem traduir [...] en castellà, francès, italià o anglès els continguts del nostre país.” (p. 39)

“L'escola andorrana ha d'assajar saber el que volem i com volem portar-ho a terme, fugint sempre de qualsevol *provincialisme* que pugui tancar el futur dels nostres fills. Cal preservar tot el nostre contingut cultural, però no hem de ser màrtirs, ni tenim per què autodefensarnos. Aquesta actitud no té raó de ser. Si ho tenim ho hem de palesar, mostrar-ho perquè hi participin tots. La llengua per si sola no existeix, el que sí existeix és una comunitat que parla, que llegeix, que escriu, que es comunica en una llengua, la nostra...” (p. 40)

“Veig Andorra com una mena de petita Heidelberg [...] Imagino Andorra com a pol d'atracció per a les grans universitats del món on enviar els seus alumnes. Actualment se cerquen petites comunitats on hi hagi seguretat ciutadana, dimensió humana, on la joventut, o els menys joves, puguin estudiar o ampliar les seves experiències universitàries en un clima de pau, amb contacte amb la natura, on hi hagi possibilitat d'integració amb el poble receptor. [...] Andorra ha de ser el racó respectat de l'humanisme d'Europa.” (p. 45-46)

“...tots els pobles i ciutats desitgen atreure els seus visitants. El que caldria a Andorra és cercar el propi estil, la seva pròpia imatge, el seu propi contingut de presència en el món dels vianants. El món no té secrets; Andorra tampoc n'hauria de tenir per organitzar la vida en comú entre el país i els vianants. Avui, tots els pobles volen crear la seva pròpia imatge. Quina és la imatge del nostre país?” (80-81)

“Andorra ha de retrobar el seu passat, ha de respectar els seus orígens, les seves arrels, allò que sempre ha estat. Andorra ha de ser sempre Andorra.” (p. 86)

“...aquesta cultura pirinenca, al bell mig del Pirineu, entre Espanya i França, del sud, no totalment, ni del nord, no totalment: comunitat fronterera, comunitat apta per donar, per rebre. En aquest sentit, l'escola andorrana ha de fer habitants d'aquest país amb caracterologia universal. Amb tarannà muntanyenc i urbà. Andorrans universals, seria el mot, no?” (p. 86)

“Tenim un romànic esplèndid, humil, equilibrat. Val a dir que els vells mestres d'aquelles esglésies no van errar mai sobre el dolor. Perquè

de sofriment es construïren aquells símbols al costat de camins i a l'alt dels turons o com a signe visible de lloc poblat. Avui, hi ha una pujança considerable de creadors en el país, conseqüència d'un cert renaiement cultural i alhora riquesa. La cultura necessita sous, els polítics, i els països traspassen la història pels seus creadors. [...] A Andorra es camina molt lentament en aquesta perspectiva. Perquè no existeix un Museu d'Art modern? Com ja he expressat diverses vegades estem a la cruïlla de tres grans cultures, de tres centres d'atracció: Catalunya, França, Espanya, sense oblidar el Pirineu. Seria bo que es possessin les bases d'un centre artístic modern del Pirineu, a Andorra. –Crear sobre la pols. Crear del no res. [...] Crear per subsistir a l'esdevenidor i deixar-en petjada. [...] Nosaltres serem pols. Els artistes deixen constància que hem existit.” (p. 91-92)

“S'ha passat d'una comunitat amb una estructura jurídica proteccionista, a una societat pluricultural i pluridimensional. Una societat nova –des de fa anys– on els andorrans han de redescobrir altres papers, siguin personals, familiars o comunitaris i, fins i tot, polítics. És una posició no solament envers l'exterior, sinó també a l'interior del país. Andorra ha canviat, ens agradi més o menys, però aquesta és la realitat i davant d'aquesta no es pot anar amb els ulls clucs...” (p. 57-58)

“El que és cert és que Andorra es pot permetre el repte de ser justa i equitativa. Justa i misericordiosa. Moderna i ancestral. Justa amb ferm repte envers la dignitat de la persona humana. Justa sabent distingir allò que és important d'allò que és subsidiari. El pitjor que li podria succeir a Andorra és que fotocopiés tota la maquinària judicial, infernal i absurda, d'altres països, quan aquí és possible encara saber no només els fets, sinó els perquè, amb qui, com, de quina manera.” (p. 51)

“S'ha de replantejar, entre altres coses, la nostra administració andorrana.” [...] “...els funcionaris els paguem nosaltres i, per tant, són ells qui s'han de supeditar al poble, tot i complimentant les regles del Codi de l'Administració i el seu propi reglament. Mai no ha de ser al contrari!” (p. 85)

“I tots aquells que serveixen el país des de l'administració haurien de tenir clar que serveixen els qui habiten el país, serveixen la comunitat, és a dir: Andorra.” (p. 86)

“La tarja de visita d'un país són els qui primer obren la porta o atenen el telèfon. La porta d'un país són els anomenats funcionaris: els qui serveixen.” (p. 87)

“Per què tanta runa? Per què tanta escombraria? [...] La imatge d'Andorra hauria de ser la netedat no solament per als visitants, sinó també per als nostres propis ulls, per a la nostra pròpia vida individual

i comunitària. Aquest país necessita llum i claror. [...] Neteja dels edificis, dels boscos, de l'aigua, dels rius. [...] Una ciutat, una comunitat han de tenir simbiosi entre el cos i l'esperit, entre l'home i el carrer, entre l'home i l'arquitectura que l'envolta, entre el bosc i els camins. Una ciutat ha de ser cohesionada a nivell d'urbanisme, a nivell ecològic, a nivell físic, a nivell de riquesa i a nivell cultural. [...] Nets de cor i d'esperit. Nets a dins i a l'exterior. Netejar significa responsabilitzar-se de l'entorn." (p. 95-96)

Crec que aquestes mostres de l'ideari d'Antoni Morell parlen per elles mateixes i que no necessiten cap comentari. Gràcies per la vostra atenció.

Pavel Stepánek

ROMÁNSKÉ UMĚNÍ V ANDORŔE

Vzhledem k malé rozloze pouhých 468 km² – a hraniční poloze, navíc ve vysokých Pyrenejích, má Andorra překvapivě počet románských kostelů. Některé z nich mají dodnes dokonce nástěnné malby vysoké kvality, které patří k velmi vzácným světoctvím umění tohoto období v Evropě.

Andorské knížectví nám poskytuje dobré ukázky románského umění, které ovšem musíme chápat v širším kontextu umění románské architektury katalánské, zejména Údolí Aranského, a zvláště jako to prodloužení oblasti Urgellské, z níž byla Andorra církevně spravována biskupem, zatímco administrativně ze strany francouzské. Prvním známým biskupem byl San Just, působící v VI. stol., kdy je také Andorra zmiňována v zakládacích aktech dnešní katedrály Urgellské. Ze druhé strany, francouzské, to byla původně – od 13. stol. – hrabata z Foix, a později jejich dynastie, francouzská vláda. Obě tyto strany se od podílely na šíření andorských záležitostí v kondominiu až do r. 1993, kdy se Andorra stala samostatným státem – *Estat independent de dret, democràtic i social*.

Církevně je dnes Andorra rozdělena do sedmi farností.

1. Maredeú de Meritxell poč. XII. stol.

Patronkou Andorry je la Mare de Déu de Meritxell, což bylo kanonicky potvrzeno v r. 1873. Její zobrazení je románské – polychromovaná dřevěná socha Madony s korunou, která zmizela spolu s kostelem v r. 1972. Byla to poměrně prostá socha, v rámci ikonografického, hieratického typu rozšířeného po celém severním Španělsku včetně Baskicka, kde se tomuto typu říká Andra Mari. Od r. 1976 nahradil původní stavbu novým kostelem katalánský architekt Ricardo Bofill v prosinci r. 1976. (ten upravil i jednu tovární halu v Karlíně).

Jde o stavby poměrně prosté, ale najdeme tu také ukázky zajímavé, odvozující se od kostelů toho typu, jak reprezentuje zejména světoznámý kostel San Miquel de Tahull, z něhož byly nástěnné malby přeneseny do Muzea katalánského umění v Barceloně. (Jediný soubor románských originálů na světě)

Hlavní stavby v Andorře je možno navštívit za jeden den, možná za jedno dopoledne, i když ne vždy jsou všechny otevřeny.

LITERATURA

MORELL, Antoni: *Tastar Andorra*, Material d'Edició, Terrassa, 1995.

Všechny byly zbudovány podél hlavní cesty, procházející Andorrou podél řeky Valira.

2. Església de Santa Coloma

Jedním z nejstarších kostelů je Santa Coloma, na pravé straně řeky Valira, pár metrů od hlavní silnice při levé straně mezi Sant Júlia de Loria a Andorra la Vella, patří do farnosti stejného jména.

Popis: Budova obdélníkového půdorysu s třetivou apsidou, zejména je to předrománského původu, která byla poprvé pozmeněna ve XII. století, kdy byla připojena zvonice lombardského stylu 17, 5 m vysoká, a pozmeněn portál. Santa Coloma je proslulá především touto zvonici kruhového půdorysu, velmi vzácné v katalánské románské architektuře. Vše je završena křivou stěchou. Portikus je prostý, při jeho stavbě bylo použito jak kamene tak dřeva. Zvonice má čtyři patra, a v každém z nich, kromě prvního, je párové - sdružené okno (geminada).

3. Detall del campanar de Santa Coloma, finestres geminades.

Sdružené okno

Pokud posuzujeme stavbu v detailech, například na obloucích oken, je zřejmý nedostatek hmotných a technických prostředků. To vedlo k postupným přestavbám a úpravám. Bohužel je dnes obklopena moderními stavbami.

4. Interior de l'església de Santa Coloma, primer pla dels bancs de l'església.

5. Pintura mural de l'església de Santa Coloma, datació segle XII, agnus Dei amb decoració geomètrica. Obra del Mestre de Santa Coloma.

6. Pintures murals de Santa Coloma, apostols emmarcats amb arcades, actualment a Berlín. Obra del mestre de Santa Coloma.

7. Pintura de Santa Coloma, decoració geomètrica i fragment d'àngel. Obra del mestre de Sta Coloma.

8. Pintura mural de Santa Coloma, àngel o apòstol.

9. Sant Miquel d'Engolasters, final segle XI - principi segle XII, vista aèria

Postaven v nadmořské výšce 1.500 m, je přístupná ze silnice od Escaldes v příkrém stoupání a k jezeru Engolasters, odkud se nabízí pohledy na okolní louky.

Popis: Budova je provedena v typickém schématu obdélníkové lodi menších rozměrů. Také zde byly ve 12. století provedeny reformy, a prodloužena loď, postavena nová apsida a zvonice, která je rovněž vysoká 17,5 m. Vše je ovšem třetivého půdorysu, velmi tíhla, vyrovnaná a jednotná. Podle některých historiků postavili tuto věž stavitelé, kteří postavili též kostel Santa Coloma.

10. Pintura mural de Sant Miquel d'Engolasters, meitat del segle XII, còpia de l'original de meitat del segle XII, obra del mestre de Santa Coloma.

V interiéru se uchovaly až do počátku 20. století freskové malby, které jsou dnes v MAC v Barceloně.

11. Sant Joan de Caselles. Final del segle XI - principi del segle XII

Na pravo od silnice N-II, při vjezdu z obce Canillo ve směru na Francii.

Popis: je to jeden z nejznámějších andorských kostelů. Půdorys lodi je obdélníkový, orientována je od vchodu na západ, a zakoněna polokruhovou apsidou. Zvonice je půdorysu třetivého, oddělená od lodi.

Vstup je zajištěn dvěma prostými portály - porches vzniklými dodatečně. Vstupní portál je polokruhový.

12. Detall del campanar de Sant Joan de Caselles amb coberta, finestres geminades i fris d'arquets cecs.

(Podlaha je ze dřeva, zatímco chór je vydlážděný).

13. Sant Joan de Caselles, Crist en Majestat fet en pintura i estuc, primera meitat del segle XII. Obra del mestre de Caselles

Uvnitř jsou malby, a gotický retábl. Při restauraci tohoto retáblu v r. 1963 byla objevena dřevěná socha Krista v majestátu, která harmonoval s románskými freskami (detail...).

14. Sant Joan de Caselles, pintura mural, primera meitat del segle XII, Estefanon, personatge amb túnica de color fosc.

Zbytek:

Kostely s v__emi

15. Sant Esteve d'Andorra la Vella, segle XII, detall del campanar romànic i absidiola contemporània.

16. Sant Martí de la Cortinada segle XII.

17. Detall de la porta d'accés de Sant Martí de la cortinada del segle XII, amb elements de ferro forjat.

18. Sant Martí de la Cortinada, pintures murals, final segle XII, detall del Bisbe St. Martí, patró de l'església. Obra del mestre de la Cortinada.

19. Pintura mural Sant Martí de la Cortinada, final segle XII, personatge assegut sobre escambell de tres potes. Obra mestre de la Cortinada.

20. Sant Serni de Nagol: segle XII (1055), arquitectura romànica sense decoracions llombardes.

21. Conjunt històric de les Bons, format per l'església de St. Romà, la torre de defensa, anomenada la Torre del Moro, d'edat mitjana, restes de la fortificació, dipòsit d'aigua anomenat bany de la Reina Mora, i dos colomers d'època moderna.

22. Sant Romà de les Bons, mitjan segle XII, romànic llombard.

23. Interior de l'església de Sant Romà de les Bons, segle XII, nau amb volta de canó, i retaule de fons. Obra del mestre de Santa Coloma.

24. Sant Miquel de Fontaneda, descripció imatge: primer pla de l'absis semicircular, segles XI-XII.

25. Sant Mateu del Pui d'Olivesa. Segles IX-X, descripció imatge: porta d'accés al costat d'un arbre.

26. Sant Miquel de Prats, segles XII-XIII vista frontal amb arc apuntat.

27. Sant Mateu del Pui d'Olivesa.

28. Pont de St Antoni de la Grella, arquitectura civil medieval.

Záv_r: P_esto_e andorské románské um_ní – tém__ v_lu_n_ architekturu a malí_ství, - musíme chápat v kontextu um_ní katalánského, jako_to jeho nedílnou sou_ást, z_stává cenn_m sv_dectvím evropského románského um_ní.

Vladislav Knoll
 ESTUDIANT DEL LECTORAT DE CATALÀ
 DE LA UNIVERSITAT CAROLINA DE PRAGA

HISTÒRIA DEL SISTEMA POLÍTIC ANDORRÀ

I

Al mateix cor dels Pirineus, amagat entre altíssimes muntanyes en estretes valls, es troba un petit país que es diu des de sempre Andorra. Com ha pogut aquest tros de terra, envoltat per dos països poderosos, conservar durant tant de temps la seva independència? El viatge llunyà per llargs segles ens podrà mostrar la resposta i ens explicarà com Andorra ha esdevingut això que veiem ara. Concentrem-nos, sobretot, en les causes i el desenvolupament d'aquesta regió de la qual va sortir l'aprovació de la Constitució que va acabar, definitivament, amb els dubtes sobre Andorra com a Estat independent.

La lletra de l'himne andorrà ens recorda que el Gran Carlemany sol ésser considerat com a fundador de l'estatisme andorrà. Ell declarà al 788 la sobirania dels habitants de les valls del Valira per expressar l'agraïment per l'auxili contra els àrabs. Andorra esdevingué llavors una part de l'imperi cristià occidental més gran; l'Islam no va ser acceptat aquí mai. L'acte important que fou el punt inicial de la història següent de les Valls fou la consagració de la catedral d'Urgell (839). En el document, i des d'aquest temps, apareixen per primera vegada els noms de les sis parròquies tradicionals andorranes: Lauredia (Sant Julià de Lòria), Andorra (Andorra la Vella), Illa Maciana (la Massana), Hordinaui (Ordino), Hencampo (Encamp), Kanillau (Canillo). Aquestes parròquies foren incloses en la diòcesi d'Urgell. Carles el Calb, nét del primer emperador, cedí el poder laic sobre Andorra a Sunifred, comte d'Urgell i Cerdanya com agraïment pels seus mèrits en la guerra contra els normands.

Ja durant el segle X els comtes d'Urgell es desferen de les possessions andorranes a favor de l'Església. Així, per exemple, al 988, el comte Borrell permutà les seves propietats andorranes pels territoris al Berguedà i la Cerdanya. El 1133 Ermengol VI cedeix de forma definitiva tots els seus drets sobre Andorra al bisbat d'Urgell i, per aquest fet, Andorra esdevé un territori de l'Església. Però els bisbes no eren capaços de guardar a bastament la terra durant les turbulentes èpoques dels conflictes dels petits comtes pirinencs. Aleshores, decidiren infeudar Andorra a un senyor laic. Per això mateix, l'any 1096 Guitard Isarn

de Canboet jura fidelitat al bisbe. Aquest comte esdevingué, així, l'antecedent dels successius senyors d'Andorra.

El 1159 Arnau de Caboet permet la fidelitat al bisbe (Bernat Sanç). Es conservaren els documents, en els quals els habitants d'Andorra juren al bisbe i posen a la seva disposició els seus béns, forces militars i aproven el seu dret jurídic. Aquell Arnau tenia una sola filla, Arnaua, que es casà al 1185 amb Arnau de Castellbò. L'heredera Ermesinda era l'hereva de tota la propietat de la família i es casà amb Roger Bernat I de Foix (1208), un comte bastant poderós. El poder del seu descendent Roger Bernat III. és ja tan gran que el comte ja no vol considerar-se súbdit del bisbe Pere d'Urg. S'alça contra el bisbat i causa, així, una guerra que durarà uns anys.

II

En aquell temps, el rei d'Aragó i Catalunya era Pere II. Ell tenia simpaties pel bisbe i no volia seguir contemplant passivament els combats cruels entre els senyors pirinencs. Finalment, aconsegueix l'acceptació de la pau confirmada el 8 de setembre a Lleida amb la signatura del compromís sobre la possessió conjunta de les Valls (el Pariatge). Segons aquest cabdal document, que és també el fonament del sistema polític andorrà, el bisbe d'Urgell i el comte de Foix esdevenen, conjuntament, els senyors de la terra. Aquest fet es confirma concretament amb el pagament dels impostos (quèstia). Aquesta quèstia es paga des d'aquell temps cada any (*alternis annis*) a un dels senyors. Cada senyor rep la mateixa suma, especificada al Pariatge. El primer any la quèstia fou acceptada pel comte.

El Pariatge també institueix dos delegats dels dos senyors. Es tracta dels *vicaris o veguers*, nomenats per temps no especificat. Els veguers, un per cadascun dels senyors, reben, una vegada arribats a Andorra, el dret residencial i esdevenen els representants del poder executiu. Tenen també el dret penal i són representats pels *batlles*, que servien com a jutges. Entre d'altres drets, els Pariatges donen la possibilitat de reunir l'exèrcit dels andorranos, que no pot ser utilitzat per un dels cosenyors contra l'altre. Les condicions de la copropietat dels territoris andorranos foren confirmades novament en el segon Pariatge, que, a més, afegeix la funció del notari per les dues bandes. Aquests notaris eren els secretaris dels veguers.

Els Pariatges donaren el fonament a la teoria, encara vigent, del cap d'Estat i asseguraren, així, l'autoritat ferma dels bisbes urgellencs i els

hereus dels comtes de Foix. Durant segles i, tot i les radicals reformes, ningú no va trobar audàcia per tocar aquests patrons andorrans. Així, doncs, aquest equilibri entre els senyors feudals pogué mantenir durant tots els anys la sobirania andorrana. La possessió conjunta de les Valls pels dos *coprínceps* prohibí l'annexió del petit país dels Pirineus per part de França o d'Espanya perquè cap de les dues bandes no tenia (ni té) més drets sobre Andorra que l'altra.

III

Els habitants d'Andorra pagaven tots els anys els impostos als seus senyors i llur terra era dirigida pels veguers. Es pot entendre que també els mateixos andorrans volien decidir sobre els seus propis problemes i resoldre alguns casos sense recórrer al veguer o al *copríncep*. A l'hivern de 1419 els andorrans envien el seu representant, Andreu d'Alàs, a la Seu, perquè expliqués al bisbe la voluntat del poble de formar el seu propi consell elegit, gràcies al qual alguns drets dels funcionaris dels *coprínceps* es donarien als habitants de les Valls.

El bisbe Francesc de Tovia està d'acord amb la proposta i dicta l'11 de febrer de 1419 el decret de la creació del Consell de la Terra. Des d'aquest temps foren elegits cada any dos o tres delegats de cada una de les sis parròquies. El dret de votar i de ser elegits, el tenien només els membres de les famílies més importants (*prohòmens*): en realitat, els caps d'aquestes famílies. El cap executiu del Consell esdevé el síndic. Cadascun dels delegats ha de jurar fidelitat als representants del bisbe. Cal que ens adonem de la importància de la creació del Consell de la Terra, vertader precursor de la moderna institució legislativa de la democràcia andorrana.

El títol de *copríncep* andorrà per part del comte de Foix era naturalment hereditari i, per això, cal recordar com el *copríncep* francès d'avui succeí als drets *coprincipals*. Un dels comtes de Foix, Gastó IV, es casà el 1434 amb Caterina, reina de Navarra. El regne de Navarra, el comtat de Foix i Bearn i els drets sobre Andorra foren heretats per llur fill, Gastó V, que morí només pocs mesos després de la seva mare. Dels seus dos fills, Francesc Febus era l'últim descendent masculí de la casa de Foix i Caterina, que es casà el 1484 amb Antoni Borbó, duc de Vendôme. Lluç fill, Enric III, fou coronat el 1589 com a Enric IV, rei de França. Des d'aquest moment, com ho dicta també la Constitució, un dels *coprínceps* andorrans és el cap de l'Estat francès.

Però la sobirania andorrana i l'equilibri dels dos poders fou amenaçat per la part francesa després de l'execució de Lluís XVI. El Convent

de la República Francesa (1793) volia refusar els seus drets feudals sobre el territori andorrà. Els andorrans s'adonaren del greu perill que aquesta situació hagués pogut causar i el 1806 el Consell envià un delegat al mateix Napoleó a París perquè acceptés de nou el seu jurament de fidelitat com a *copríncep* andorrà. Napoleó hi estigué d'acord i el sistema antic renovà el seu funcionament.

A mitjan segle XVIII aparegué a Andorra un intent d'aplegar totes les lleis, drets i costums a un llibre. Així, aparegué el 1748 el *Manual Digest*, escrit pel jurista Antoni Fiter. D'aquesta important font sabem també la història més antiga d'Andorra, hi trobem la llista dels *coprínceps*, drets i cerimònies fetes a Andorra i també l'anàlisi del treball dels funcionaris. El 1763 Antoni Puig escriu el seu *Polític d'Andorra*, una obra inspirada en el *Manual Digest*.

IV

A la segona meitat del segle XIX era clar que la situació política a Andorra s'havia de canviar. Excepte els funcionaris episcopals i francesos, només un petit grup d'habitants, sobretot de les famílies tradicionals, podia accedir al poder. Així, doncs, Guillem Plandolit d'Areny proposa una reforma profunda d'administració que fou finalment anomenada com a Decret de la Nova Reforma pel bisbe Josep Caixal i Estradé el 22 d'abril del 1866. Tres anys més tard, la Nova Reforma és ratificada per l'emperador Napoleó III.

Gràcies al decret, totes les famílies d'Andorra reben el dret de votar. Cada família tenia només un vot, el qual era decidit pel cap de casa, si tenia més de 25 anys. Quatre representants foren ara delegats de cada parròquia al Consell General, el descendent del Consell de la Terra. Conjuntament, hi havia llavors 24 delegats que votaven el síndic, el cap del Consell. Les eleccions tenien lloc cada quatre anys, però cada dos anys es canviava la meitat dels representats. A més, segons la llei, una persona ja no podia tenir més càrrecs. Aquest fet significà el final definitiu del sistema més o menys oligàrquic que funcionava fins aleshores.

Les parròquies reberen més drets. Cada parròquia és dirigida pel Consell o Comú. El Comú ha de cuidar els béns comunals, imposar multes i recaptar la quèstia. El càrrec no es pagava. La Nova Reforma constituí també dos *comissionats del poble* per controlar el treball dels òrgans i que podien, en cas necessari, recórrer al *copríncep*.

El sufragi actiu fou ampliat a tots els homes majors de 25 anys (passiu per als majors de 33) després dels fets de 1933. Aquell any els

veguers deixaren dissoldre el Consell General, a Andorra foren enviats 50 gendarmes francesos i al final els andorrans elegiren el nou Consell amb el sufragi universal. Les dones reberen el sufragi actiu el 1970 i el passiu tres anys més tard. L'any 1971 baixà l'edat de dret de vot a 21 anys i des de 1985 poden votar tots els ciutadans, homes i dones, majors de 18 anys.

V

El segle XX canvià bastant la vida i la cara del país que quasi no havia canviat des de feia segles. De ser un conjunt de petits pobles en unes valls pirinenques oblidades, on vivia gent dedicada, sobretot, a l'agricultura, va anar esdevenint un petit, però ric Estat que sap utilitzar tots els avantatges del món modern. El procés de la modernització comportava l'obertura graduada al món, l'interès més gran per la situació fora de les fronteres del país i l'ús de les possibilitats tècniques de l'època.

El 1913 fou inaugurada la carretera d'Andorra la Vella per la vall estreta fins a la Seu d'Urgell, via que fou va allargada vint anys més tard fins a la frontera francesa. Així es possibilità el trànsit pel país i s'obrí la porta a la gent d'altres racons del món interessada per la bellesa d'aquest país. Un pas important fou també el començament de la utilització de la força hidràulica del Valira per produir l'energia elèctrica (1929) i la primera emissió de Ràdio Andorra (1935).

En aquella època els espanyols i els francesos competien al territori andorrà pels mèrits de la modernització d'Andorra. En la branca de l'educació, que era abans competència de la parròquia o de l'Església, primer els francesos fundaren, ja el 1917, una escola, on s'utilitzava la llengua francesa. Deu anys més tard apareix l'escola espanyola. L'escola andorrana, amb l'educació en català, no hi emergiria fins 1982. Tot i això, els espanyols hi introduïren, com a pioners, el servei de correus ja a l'any 1928. Els correus francesos hi apareixerien tres anys més tard.

VI

Andorra viu, des dels anys 50, un boom econòmic. Això causà la pujada del nombre d'habitants de les Valls, que s'havia mantingut constant durant segles. La causa d'aquesta realitat es pot trobar dins l'estructura tradicional de la família andorrana, gràcies a la qual les pos-

sessions no es dividiren i l'hereu esdevenia sempre el fill primogènit o la pubilla, mentre els altres fills sovint havien d'abandonar el país per trobar millors condicions per viure. Per exemple, l'any 1176 vivien a Andorra, més o menys, 2.300 persones, mentre que el 1932 (o sigui, més de 750 anys més tard) n'hi trobem només 4.039, que no és ni dues vegades més. L'any 1944 Andorra té 5.291 habitants i el 1979 (només 35 anys més tard) ja 31.274. S'ha de dir que la majoria dels residents són estrangers i que, a més, a la gran aglomeració de la capital es concentrava un 70% de la població total.

Era clar que l'estatut polític andorrà, que era més aviat encara feudal, no podia seguir sense canvis. L'únic òrgan era el Consell General, amb funcions no gaire clares, però amb gran influència dels veguers. L'estiu de 1975 aparegué un conflicte de competències entre aquests veguers i el Consell a causa de la llei sobre l'autorització de la residència dels estrangers. Això causà l'obertura de gestions tripartides per a la reforma institucional d'Andorra que hauria de dividir el poder polític horitzontalment i verticalment. Una de les reformes fou la fundació de la setena parròquia d'Escaldes-Engordany. Amb aquest fet es dividí la parròquia amb la població més gran: la d'Andorra la Vella. El mateix any Andorra s'adjunta a la Declaració universal dels drets de l'home.

El 1978 el Consell General i els dos coprínceps treuen a llum les seves propostes de reforma, que es posen a debat a les conferències de la Seu (1979) i de París (1980). Les gestions culminen amb la signatura del decret de la creació del Consell Executiu (15 de gener de 1981). Aquest decret, a part del mateix Consell i el seu cap elegit per a quatre anys, institueix també dues comissions d'experts (dues persones per al Consell General i dues per a cadascun dels coprínceps). L'any 1982 fou elegit Òscar Ribas Reig com a cap del primer Govern d'Andorra.

VII

La creació del govern andorrà fou un pas bastant important per a l'aproximació d'Andorra a la imatge d'un Estat modern i democràtic. Però ningú no dubtava que la feina s'hagués acabat. Les institucions polítiques andorranes es dediquen a la promulgació de les noves lleis necessàries. Des de 1984 foren aprovades les lleis fiscals i el reglament laboral. El 1990 es crea el Tribunal Superior i entre els anys 1990 i 1992 es treballa en el Codi Penal. El 1986 Andorra comença tota una sèrie de negociacions amb la Comunitat Econòmica Europea, fet que culmina amb la signatura de les lleis d'importació i exportació.

El 1989 el Consell d'Europa envia a Andorra alguns dels seus especialistes, que emeten (maig de 1990) una anàlisi profunda de la situació política del país. Aquest treball mostra la necessitat de l'acabament del procés de reforma amb la creació d'una constitució que hauria de ser aprovada en referèndum popular. A l'hivern es decideix que s'ha de nomenar una comissió per redactar aquesta constitució. La primera trobada d'aquesta comissió tingué lloc el 12 d'abril de 1991. Els membres de la comissió són, naturalment, els representants del Consell General i dels dos coprínceps (que han de posar-se d'acord en tots els punts del futur document).

La tasca principal era segurament la necessitat de proclamar Andorra com a Estat independent i democràtic amb la conservació de l'autoritat dels coprínceps. Els representats de les tres parts havien de posar-se d'acord en les seves competències. Calia també gestionar la reforma electoral del Consell perquè fins ara s'hi elegien quatre delegats de cada parròquia. Els membres de la comissió havien d'aprovar les condicions de la nacionalitat andorrana. Els delegats del bisbe intentaven també promoure la posició excepcional de l'Església catòlica a la constitució, que finalment no passà.

El procés constituent fou frenat a causa de la crisi política a Andorra l'hivern següent. El 30 de gener el Consell General hagué de dissoldre's i durant els altres set mesos la comissió tripartida hagué d'assumir les seves funcions. El nou Consell fou elegit el juny de 1992 i així la comissió podia seguir treballant tranquil·lament. La comissió es posà d'acord en els últims punts de la constitució el 19 de desembre. La llei fonamental de l'Estat andorrà fou aprovada pel Consell General el 2 de febrer, i el 14 de març pel poble andorrà en el referèndum (75,7%). Aquest dia esdevingué la festa nacional d'Andorra. La Constitució havia de ser acceptada també pels dos coprínceps. El mateix any Andorra fou acceptada, definitivament, a l'ONU com a Estat independent i democràtic. El ver triomf fou el discurs del cap del Govern, Òscar Ribas, davant dels representats de tots els països de l'Organització en la llengua estatal: el català. L'any següent Andorra entrà al Consell d'Europa.

VIII

Andorra, amb la seva Constitució de l'any 1993, pertany als Estats de dret moderns, independents, democràtics i socials. Cal dir que aquesta frase té el seu significat perquè abans entre els politòlegs i juristes no quedava gaire clar què era Andorra. El règim polític d'Andorra

es presenta com a copríncipat parlamentari i el català és declarat com a única llengua oficial. Però la realitat és que els mateixos ciutadans formen només una tercera part de tots els residents del país i el català, en efecte, tampoc no és l'idioma més usat. Però és l'única llengua de tota l'Administració. A la Constitució es precisa la divisió dels poders en executiu, legislatiu i judicial i també la divisió del poder entre el centre i les parròquies.

Els coprínceps són, conjuntament i indivisa, el cap de l'Estat andorrà. Els coprínceps són el cap de l'Estat francès, com a hereu dels comtes de Foix, i el bisbe de la Seu d'Urgell. Ells tenen el dret de nomenar els seus representants a Andorra. Els seus delegats permanents són el prefecte del departament dels Pirineus Orientals i el vicari general de la diòcesi d'Urgell, que han de jurar la Constitució. Durant l'exercici de les seves funcions, els coprínceps esdevenen ciutadans andorrans i el seu significat és, sobretot, simbòlic. Segons la Constitució, designen el cap de govern, aproven els diplomàtics i les lleis. Segons la proposta del cap de govern, convoquen les eleccions i el referèndum. Ells també representen els interessos andorrans davant dels altres països.

El Consell General és el representant del poder legislatiu a Andorra i, fins i tot, el Parlament. Es compon de 28 (o, com a màxim, 42) diputats, elegits per a quatre anys. La meitat del Consell és elegida per parròquies. De cadascuna de les set parròquies s'elegeix el mateix número de representants (llavors, si tenim 28 diputats, de cada parròquia n'hi ha 2). La segona meitat es vota per la circumscripció nacional. A Andorra hi ha naturalment també partits polítics diferents. Segons els resultats de les eleccions del 2001, el Partit Liberal va aconseguir 15 seients; el Partit socialdemòcrata, 6; el Partit demòcrata, 5, i la Unió Laureadiana, 2, d'un total de 28.

El cap del Consell són el síndic i el subsíndic, que també tenien encara abans de la creació del Govern el poder executiu. Els síndics no poden exercir el seu càrrec durant més de dos mandats consecutius. El Consell General funciona en ple o en comissions (des de 1960) i pot treballar si hi ha més de la meitat dels delegats presents. El Consell té la iniciativa legislativa, però aquesta pot ser exercida també per les parròquies o directament pel ciutadà, si és capaç de recollir un nombre suficient de signatures. El Consell General controla l'acció del Govern, elegeix el seu cap i aprova el pressupost proposat pel Govern. Les lleis aprovades entren en vigor quan són publicades al *Butlletí Oficial del Principat d'Andorra*.

El Govern d'Andorra és l'òrgan del poder executiu de l'Estat. Dirigeix l'Administració estatal i la política internacional. Té també la

iniciativa legislativa. El govern es compon de ministres (després de les eleccions del 2001, n'hi havia deu). El cap de govern pot ser reelegit només una vegada.

El territori d'Andorra es divideix en set parròquies, dirigides pels comuns, que tenen entre 8 i 12 membres. El cap del comú és el cònsol major. El Comú s'elegeix per quatre anys i entre les seves competències es troba el pressupost de la parròquia, les comunicacions, la cultura, el cens electoral i de la població, etc. Aleshores, cadascuna de les set parròquies té autonomia. Les fronteres entre algunes parròquies no són encara avui dia ben clares.

El poder judicial a Andorra és representat pels jutges i batlles i els tribunals (el Tribunal dels Batlles, Tribunal de Corts,...). Els jutges són designats per sis anys amb la possibilitat de ser reelegits. A Andorra funciona també el Tribunal Superior, compost de cinc membres (els dos coprínceps, el síndic, el cap de Govern i un batlle). Els tribunals controlen el funcionament de les lleis i sancionen els seus infractors en cas de no complir-se. La Constitució menciona també el Tribunal Constitucional, compost per quatre magistrats, designats per vuit anys. Aquest tribunal ha de controlar la possible inconstitucionalitat dels actes, dictar la inconstitucionalitat de les lleis i resoldre els problemes de competències entre les diverses institucions polítiques.

IX

Mirem l'Andorra d'avui dia. Durant segles i segles es mantingué gairebé impassible davant dels canvis que afectaven la majoria dels països europeus. L'evolució hi pogué seguir tranquil·lament i lentament, sense grans canvis fins als temps moderns, quan les Valls són un respectat Estat independent i constitucional. El passat i el present ens mostren que els habitants d'aquest indret de la terra sempre respectaren les tradicions de la seva pàtria i que, més encara, poden defensar-los perfectament també en el món postmodern, on s'orienten molt bé i es projecten amb el seu Estat cap a un futur optimista.

DĚJINY ANDORRSKÉHO POLITICKÉHO SYSTÉMU

I

V samém srdci Pyrenejí, schovaná mezi pøevysokými horami v úzkých údolích se rozkládá malá země, která je odedávna nazývána Andorrou. Jak si mohl ten téměř nepatrný kousek země po dlouhé vky uchovat svou nezávislost, obklopen dvěma mocnostmi? Odpoví nám ukáze daleká cesta napøíèe staletími, v jejímž průběhu se dovíme, jak se stalo s Andorrou to, co spatøujeme dnes. Zamøeme se ale hlavnì na důvody a průběh politického vývoje tohoto kraje, který nakonec vykrytalizoval v přijetí ústavy, jež definitivnì ukonèila pochyby o oznaèování Andorry jako nezávislého státu.

Slova andorrské hymny nám pøipomínají, že za zakladatele andorrské státnosti je odedávna pokládán Karel Veliký, který roku 788 vyhlásil suverenitu obyvatelù údolí Valíry za pomoc proti Arabùm. Andorra byla tedy definitivnì zahrnuta do nejvíteí středoviké západokøesáanské øíèe, islám se v jejích údolích nikdy nezakoøenil. Důležitým aktem, který pøedznamenal celý další vývoj valírských údolí bylo vysvěcení katedrály v Seu d'Urgell (roku 839). V zakládací listinì se poprvé objevují názvy všech èesti tradièních andorrských farností: Lauredia (Sant Julià de Lòria), Andorra (Andorra la Vella), Illa Maciana (La Massana), Hordinaui (Ordino), Hencampo (Encamp), Kanillauè (Canillo). Ty byly totiž zaèlenèny do urgellské diecèse. Svìtská moc byla svøena Karlem Holým, vnukem prvního císaøe roku 843 v léno urgellskému a cerdaòskému hrabiti Sunifredovi za jeho zásluhy v boji proti Normanùm.

Již v průběhu desátého století se urgellská hrabata zbavovala andorrských majetekù ve prospìch církve, napøíklad roku 988 vymìnil hrabi Borrell své andorrské pozemky s církví za pùdu Berguedà a Cerdani. Definitivnì pøevádí veškerá svá práva (roku 1133) nad Andorrou na urgellské biskupství Ermengol VI., èímž se Andorra stává církevním územím. Biskupové ale nebyli s to zemì v neklidných dobách arvátek drobných pyrenejských hrabat dostateènì ochránit. Rozhodnou se tedy udílit Andorru v léno svìtskému pánovi. Roku 1096 tak pøisáhá biskupovi vïrnost Guitard Isarn de Caboet, který se stal vlastnì pøedkem dalších andorrských pánù.

Roku 1159 slibuje vïrnost biskupovi (tehdy Bernatovi Sançovi) Arnau de Caboet. Zachovaly se listiny, ve kterých se andorrtí obyvatelé pøisahají biskupovi a dávají mu k dispozici svùj majetek, vojenské síly

a uznávají jeho soudní právo. Zmíněn Arnau měl jedinou dceru Arnaldu, která se roku 1185 provdává za Arnaua de Castellbò. Jejich dcera Ermesinda se stává dítěnkou celého rodinného majetku a je provdána za mocného hraběte Rogera Bernata II. (1208) z Foix. Moc jeho potomka Rogera Bernata III je již ale natolik velká, že se hrabě nemíní podléhat urgellskému biskupovi Petrovi d'Urg. Zvedne proti němu zbraň a vyvolá tak několikaletou válku.

II

Tehdejší aragonský král Petr II., který byl na straně biskupovi již nechce dále nečinně přihlížet krutým bojům mezi pyrenejskými pány a podaří se mu zprostředkovat mír, který je zpečetěn 8. září 1278 v Lleidě podpisem smlouvy o společné správě andorrských údolí (Pariatge). Podle tohoto dokumentu, který je vlastně také základním kamenem andorrské státnosti, se stávají biskup z Urgell a hrabě z Foix společně rovnoprávnými držiteli této země. Tato skutečnost je konkrétně vyjádřena platbou daní (tzv. *questia*). Ty jsou totiž od té doby vybírány každé rok (*alternis annis*) od jednoho z pánů ve stejné výši, která je v listině přesně stanovena. První rok byly daně vybrány hrabětem.

Listina dále ustanovuje vřekonné zástupce obou pánů, jimiž se stávají jimi na neurčitou dobu pověření vikáři (vicaris, *veguers*), samozřejmě jeden za každého z pánů, kteří po příjezdu do Andorry dostávají domovské právo a stávají se představiteli vřekonné moci. Tito jsou také držiteli trestního práva a jsou zastupováni úředníky, zvanými *batlles*, kteří měli na starost hlavně soudní záležitosti. Kromě dalších ustanovení dávají *Pariatges* možnost i sbírat vojsko z Andorry, které ale nesmí být použito pány mezi sebou navzájem. Podmínky spoludržení andorrských území byly potvrzeny ještě ve druhé smlouvě, podepsané 4. října 1288, která navíc ustanovuje pro obě strany notáře, kteří se stali tajemníky vikářů.

Pariatges daly základ dodnes platnému pojetí hlavy státu a zajistili dodnes neotřesitelnou váznost urgellských biskupů a nástupců hrabat z Foix. V průběhu staletí a dalekosáhlých reforem si nikdo nikdy nedovolil se dotknout těchto andorrských patronů. Právě dokonalá rovnováha mezi těmito feudálními pány totiž dokázala během tolika let udržet andorrskou svrchovanost. Společné držení Andorry dvěma tzv. *spoluknížaty* (coprinceps) tak zabránilo připojit malé území v Pyrenejích k Francii nebo španělsku, protože ani jedna strana nemá na Andorru vlastní práva ani ta druhá.

III

Obyvatelé Andorry po celá léta platili daně oběma svým pánům a jejich země byla spravována místodržícími. Není proto divu, že i sami Andorrané chtěli spolurozhodovat o svých vlastních záležitostech a ošetřit některé případy bez potřeby odvolání se k vikáři nebo dokonce ke spoluknížeti. V zimě roku 1419 posílají Andorrané do Seu d'Urgell Andreua d'Alase, aby panu biskupovi tlumočil vůli založit vlastní volené shromáždění, díky němuž by byly některé pravomoci biskupových a hraběcích místodržících předány do rukou vlastních obyvatel údolí.

Biskup Francesc de Tovia s návrhem souhlasí a vydává proto 11. února 1419 dekret o zřízení Zemské rady (Consell de la Terra). Do této rady byli od té doby každoročně voleni dva až tři zástupci z každé z deseti farností. Volit a být zvoleni mohli být ovšem jen členové významných a vážených rodin (prohomens), nejčastěji hlavy těchto rodin. Vřekonným předsedou rady se stává syndik. Každé ze zástupců musí slíbit věrnost biskupovu zástupci. Je třeba si uvědomit závažnost založení Zemské rady, která se tak stala prvním předkem dnešního zákonodárního orgánu andorrské demokracie.

Titul andorrského spoluknížete za stranu hraběte z Foix byl samozřejmě dítěn, proto je vhodné si uvést, jakým způsobem zdědil práva nad Andorrou nyní již francouzský spolukníže. Jeden z foixských hrabat, Gastó IV. se oženil roku 1434 s Caterinou, královnou navarrskou. Království navarrské, hrabství Foix a Bearn a spolusprávu Andorry zdědil pak jejich syn Gastó V., který přešil svou matku jen o pár měsíců. Z jeho dvou dětí se syn Francesc Febus stal posledním mužským potomkem foixského rodu a dcera Caterina, která se roku 1484 vdala za Joana d'Albret. Jejich vnučka a dítěna navarrské koruny Joana d'Albret si bere roku 1548 za muže Antoina Bourbona, vévodu z Vendôme. Jejich syn Enric/Enrique III. je pak roku 1589 korunován jako Jindřich IV. králem Francie. Od té doby je, jak se ostatně již i v ústavě, světským spoluknížetem Andorry hlava francouzského státu. Právě z francouzské strany byla po popravě Ludvíka XVI. ohrožena svrchovanost andorrské země a dosavadní rovnováha sil. Konvent republikánské Francie (1793) totiž odmítla uznávat svá feudální práva nad andorrským územím. Sami Andorrané si uvědomili, jaké nebezpečí by to mohlo způsobit jejich suverenitě a roku 1806 poslala Zemská rada vyslance k samotnému Napoleonovi do Paříže, aby znovu přijal jejich slib věrnosti jako andorrský spolukníže. Napoleon jejich žádosti vyhověl a starý systém byl opět uveden do provozu.

V polovině 18. století se v Andoře objevilo mimořádná snaha sepsat veškeré zákony, práva a zvyky do jedné knihy. Tak vznikl roku 1748 *Manual Digest*, napsaný právníkem Antonim Fiterem. Odtud se také dovídáme o nejstarších andorrských dějinách, najdeme zde seznamy spolkníat, práva a ceremonie, konané při správě Andorry a rozbor funkcí jednotlivých úředníků. Na Fiterovo dílo navazuje Politar d'Andorra, napsaný roku 1763 Antonim Puigem.

IV

V druhé polovině 19. století se politická situace v Andoře, kdy o moci mimo biskupských a francouzských úředníků rozhodovala jen malá skupina obyvatel převážně z významných rodů, zdála neudržitelnou. Guillem Plandolit d'Areny navrhuje rozsáhlou administrativní reformu, která byla vyhlášena dekretem o *Nové Reformě* (Nova Reforma) biskupem Josepem Caixalem i Estradé 22. dubna 1866. O tři roky později ratifikuje Novou Reformu císař Napoleon III.

Volební právo se tak dostalo všem rodinám v Andoře, každá ale měla pouze jeden hlas, o kterém rozhodovala hlava rodiny (*cap de casa*), které bylo více než 25 let. Z každé farnosti byli delegováni do nyní definitivní Generální rady (*Consell General*), nástupkyní Zemské rady, čtyři zástupci. Celkem tedy v radě zasedalo 24 zástupců, kteří volí syndika, předsedu rady. Volby probíhaly každé čtyři roky. Každé dva roky byla přitom vyminina polovina zástupců. Funkce nebylo možné podle zákona shromažďovat na jednu osobu, což znamenalo definitivní konec dosavadního vícemění oligarchického systému.

Více pravomocí je uděleno samotnému farnostem, v jejichž čele stojí rada, zvaná také *comú*. Rada farnosti se stará o své území, vybírá daně a může ukládat pokuty. Funkce v rámci farnosti nebyla placená. Mimoto *Nová Reforma* ustanovila dva úředníky kontrolující práci všech těchto orgánů (*comissionats del poble*), kteří se případně mohou odvolat ke spolkníat.

Volební právo bylo rozšířeno na všechny muže nad 25 let (pasivní od 33 let) po nepokojích roku 1933. Tehdy totiž vikáři nechali rozpustit Generální radu, do Andorry bylo posláno na 50 francouzských četníků a lidé pak všeobecně hlasováním zvolili novou radu. Ženy dostaly aktivní volební právo až v roce 1970 a pasivní o tři roky později. Roku 1971 se snížila věková hranice přístupu k volbám na 21 let od roku 1985 mohou volit jejich občané obou pohlaví starší 18 let.

V

Dvacáté století zcela změnilo život i tvář země, která se po staletí téměř neměnila. Ze zapomenutých pyrenejských údolí, kde v několika malých vesnicích žilo nemnoho lidí, vnujících se hlavně zemědělství, se stal malý, ale prosperující a bohatý stát, plně využívající všech vymožeností moderního světa. Proces modernizace předpokládal pozvolné otevírání se světu, větší zájem o dňi za hranicemi země a využívání soudobých technických možností.

Roku 1913 byla slavnostně otevřena silnice z Andorry la Velly úzkým údolím do Seu d'Urgell, která byla o dvacet let prodloužena až na francouzské hranice, čímž byl umožněn bezproblémový průjezd Andorrou a otevřena brána více zahraničním zájemcům o seznámení se s touto krásnou zemí. Důležitým krokem byl bezesporu začátek využívání vodní síly Valiry k výrobě elektrické energie (1929) a první vysílání andorrského rozhlasu (1935).

Španělé a Francouzi zpěťátku na andorrském území vedli jaksi zápas o zásluhy na modernizaci země. V oblasti vzdělávání, které bylo původně v kompetenci farnosti, případně církve, se přičinili první Francouzi, kteří v Andoře roku 1917 založili školu s francouzským vyučovacím jazykem. O deset let později vzniká škola španělská a andorrská, s vyučovacím jazykem katalánštinou až roku 1982. Co se týče poštovních služeb, tentokrát byli rychlejší španělé, kteří zde zakládají poštu roku 1928. Francouzská pošta se v údolí objevila o tři roky později.

VI

Andorra zaznamenává od 50. let značný hospodářský rozmach. Ten má ale za následek stále se zvyšující počet obyvatel, který se prakticky po staletí příliš neměnil. Důvodem k tomu bylo tradiční uspořádání andorrské rodiny, v níž se majetek zásadně nedědil a dědicem se stával pouze nejstarší syn, případně dcera, zatímco ostatní potomci byli nuceni leckdy opustit kvůli životu i svou zemi. Uvědomme si například, že k roku 1176 se odhaduje, že v Andoře žilo kolem 2300 obyvatel. V roce 1932, tedy více než za tři čtvrti tisíciletí bylo napočítáno 4039 lidí, což není ani dvakrát více. K roku 1944 máme 5291 Andořanů a v roce 1979 (tedy za pouhých 35 let) dokonce 31 274. Většina obyvatel země jsou ale cizinci. Navíc se kolem hlavního města vytváří aglomerace, ve které žije snad až 70% obyvatel státu.

Bylo zřejmě, že politický stav, který je bližší spíše feudalismu, je neudržitelný. Jediným orgánem zde byla Generální rada s nepříliš jasnými pravomocemi, vliv tu ale mají zástupci obou spoluknížat. Ke konfliktu kompetencí mezi vikáři a radou dochází v létě 1975 kvůli zákonu o přebývání cizinců. Od této chvíle je vedeno třístranné jednání o institucionální reformě, která by měla rozdělit politickou moc jak horizontálně, tak vertikálně. V rámci reformy byla roku 1978 zřízena nová farnost Escaldes-Engordany, čímž byla administrativně rozdělena příslušná farnost Andorra la Vella. Téhož roku se Andorra připojuje k Deklaraci o lidských právech.

Generální rada a obě spoluknížata vypracovávají roku 1978 své návrhy reformy, které jsou na konferencích v Seu (1979) a v Paříži (1980) prodiskutovány. Jednání vyvrcholila podpisem Dekretu o vytvoření exekutivní rady (15. ledna 1981). Kromě samotného ustanovení nového orgánu v čele s předsedou, voleným na čtyři roky, dekret zřizuje i kontrolní dvě komise expertů po dvou členech (dva za Generální radu, dva za spoluknížata). Roku 1982 je zvolen Óscar Ribas Reig hlavou první andorrské vlády.

VII

Vytvoření andorrské vlády byl důležitým krokem pro přiblížení Andorry obrazu moderního demokratického státu. Bylo však jasné, že práce není ještě zdaleka u konce. Funkční andorrské orgány se věnují vytváření potřebných zákonů. Od roku 1984 jsou přijaty daňové zákony i zákoník práce. V roce 1990 je vytvořen Nejvyšší soud a v letech 1990-1992 je vytvářen andorrský trestní zákoník. Andorra také zahajuje v roce 1986 jednání s Evropským hospodářským společenstvím, která ústí v podepsání smlouvy (1990) o pravidlech dovozu a vývozu.

Rada Evropy posílá do Andorry roku 1989 několik svých expertů, kteří vypracují (květen 1990) podrobnou analýzu politické situace v zemi. Z ní vyplývá nutnost dokončit reformní proces v zemi vytvořením ústavy, která by měla projít referendem. V zimě je pak rozhodnuto o ustanovení komise k napsání ústavy. První schůze komise se koná 12. dubna 1991. Účastní se jí samozřejmě zástupci Generální rady a obou spoluknížat, aby se shodli na všech bodech budoucího základního dokumentu.

Hlavním úkolem bylo samozřejmě zdůraznit, že je Andorra správně a demokratickým státem při zachování autority obou

spoluknížat. Zástupci všech tří stran se museli shodnout na jejich kompetencích. Bylo třeba také jednat o reformě volby Generální rady, do níž byli dosud voleni čtyři zástupci z každé farnosti. Členové komise se také museli dohodnout o podmínkách andorrského občanství. Zástupci biskupovy strany se také snažili prosadit vhodný postavení katolické víry i v ústavě, což, jak víme, nakonec nebylo prosazeno.

Ústavní proces byl však zbrzděn v důsledku politické krize v Andoře následující zimu. 30. ledna Generální rada byla nucena se sama rozpustit a následujících sedm měsíců musela komise převzít práci za ní. Nová rada byla zvolena v červnu 1992 a tak mohla práce komise opít v klidu pokračovat. Na posledních bodech ústavy se komise shodla 19. prosince. Základní zákon andorrského státu byl pak schválen 2. února Generální radou a 14. března byl schválen andorrskými občany v referendu (75,7%). Tento den se stal andorrským národním svátkem. Ústava pak musela být samozřejmě schválena i oběma spoluknížaty. Téhož roku byla Andorra, definitivně jako nezávislý a demokratický stát přijata do OSN. Prvním triumfem byl projev předsedy vlády Ribase před Valným shromážděním v andorrském státním jazyce - katalánštině. Příští rok byla Andorra přijata do Rady Evropy.

VIII

Andorra se se svou ústavou z roku 1993 zařazuje mezi moderní nezávislé, demokratické, právní a sociální státy. Nutno podotknout, že tato věta není pouhým klíčem, protože ještě nedávno vlastně nebylo mezi politiky a právníky zcela jasno, co Andorra vlastně je. Politický režim Andorry je označen jako parlamentní spoluknížectví a jediným úředním jazykem je definitivně uznána katalánština. Skutečností ovšem je, že samotní občané tvoří sotva třetinu všech obyvatel země a ani katalánština není vlastním životním jazykem. Je však vzhledně řečeno veškeré administrativy. V ústavě je zakotveno rozdělení moci na výkonnou, zákonodárnou a soudní i rozdělení moci mezi centrum a jednotlivé farnosti.

Společnou a nerozdílitelnou hlavou andorrského státu jsou dvě spoluknížata, jimiž jsou hlava francouzského státu jako dědic hrabat z Foix a biskup ze Seu d'Urgell. Ti si podle ústavy mohou určit své zástupce. Prakticky jimi jsou prefekt departementu Pyrénées-Orientales (Katalánci přezdívané Severní Katalánsko) a generální vikář urgellské diecése, kteří musí půsahat na ústavu. Spoluknížata se po dobu své

funkce stávají andorrskými oběany, ale jejich význam je hlavně symbolický. Podle ústavy jmenují předsedu vlády, schvalují diplomaty, zákony. Na návrh předsedy vlády svolávají volby a referendum. Hájí andorrské zájmy na mezinárodní politické scéně.

Generální rada je představitelem zákonodárné moci v Andoře a vlastně andorrským parlamentem. Sestává z 28 (maximálně 42) poslanců, volených na čtyři roky. Polovina rady je volena většinou systémem podle farností. Z každé ze sedmi je volen stejný počet zástupců (máme-li tedy 28 zástupců, z každé farnosti se volí 2 poslanci). Druhá polovina je volena poměrným systémem celostátní volbou. V Andoře jsou samozřejmě činné také různé politické strany. Podle voleb z roku 2001 dostala z 28 křesel 15 Liberální strana (Partit Liberal), 6 Strana sociálně demokratická (Partit social-demòcrata), 5 Demokratická strana (Partit demòcrata) a 2 Unió Laureiana.

Hlavou rady je syndik a subsyndik, kteří drží ještě před vytvořením vlády i vřkonnou moc. Syndici nemohou dostat mandát více než dvakrát po sobě. Generální rada jedná jako celek nebo v komisích (od roku 1960), je usnášitelná při přítomnosti alespoň poloviny zástupců. Radě náleží legislativní iniciativa, i když ta může vzejít i z farností nebo přímo od občana, pokud shromáždí dostatečný počet podpisů. Generální rada kontroluje činnost vlády, volí jejího předsedu a schvaluje jí předložený rozpočet. Schválené zákony nabývají platnosti zveřejněním v *Butlletí Oficial del Principat d'Andorra*.

Andorrská vláda je orgánem vřkonné moci ve státi. Řídí státní administrativu a stará se o mezinárodní vztahy. Může také navrhnout zákony. Vláda je složená z ministrů, kterých bylo po volbách z roku 2001 deset. Vládě předsedá samozřejmě předseda vlády, který může být zvolen pouze dvakrát.

Území Andorry se dělí na sedm farností, v jejichž čele stojí rada farnosti, zvaná *comú* o 8 až 12 členech. V jejich čele stojí *cònsol major*. Tento samosprávný orgán je volen na čtyři roky a má na starosti rozpočet, komunikace, kulturu, census obyvatel a hlasů a další odvětví. Každá ze sedmi andorrských farností tedy požívá značné autonomie. Hranice mezi nikterými farnostmi však nejsou dodnes pevně stanoveny. Soudní moc je v Andoře představována jednotlivými soudci (*jutges*, *batlles*) a soudy (*Tribunal dels Batlles*, *Tribunal de Corts...*). Soudci jsou jmenováni na 6 let a mohou být jmenováni znovu. V Andoře je činná také Nejvyšší soud (*Tribunal Superior*), složený z pěti členů (2 za spoluknížata, 1 za syndika, 1 za předsedu vlády a 1 za *batlles*). Soudy sledují dodržování zákonů a trestají, pokud se tak neděje. Ústava rovněž počítá s vytvořením Ústavního soudu, tvořeném čtyřmi magistráty,

jmenovanými jen na 8 let. Ten má kontrolovat, nejsou-li podnikány protiústavní kroky, vystupovat proti protiústavním zákonům a řešit spory kompetencí mezi politickými orgány.

IX

Podívejme se na dnešní Andorru. Během staletí byla ožesena snad nejméně ze všech evropských států. Vřvoj zde mohl v klidu a pomalu bez velkých změn směřovat až k současnosti, kdy se z údolí Valiry stal respektovaný nezávislý a ústavní stát. Z minulosti a přítomnosti vidíme, že obyvatelé tohoto kousku země si vždy vážili tradic své otěiny a dokázali je uhájit i v postmoderním světě, v němž se pohotově zorientovali a vedou svůj stát k úspěšné budoucnosti.

JORNADES DE CATALANISTICA 2004

Marina Anatólievna Abràmova

LA CATALANÍSTICA A RÚSSIA

El coneixement de la matèria catalana a Rússia data de la segona meitat del segle XIX.

És precisament en aquesta època que els primers russos van començar a viatjar a Catalunya i a escriure sobre problemes d'aquest país com a resultat de la seva situació dintre de l'Estat espanyol. Però curiosament un català va tenir un gran èxit a Rússia encara molt abans d'això facultativa –va ser el Ramon Llull: als segles XVII i XVIII nombroses biblioteques monàstiques i privades contenien algunes desenes de manuscrits de l'*Ars magna* i *Ars brevis*. S'hi interessaven fins i tot pagesos i negociants.

Durant tot el segle XX es poden trobar referències a la llengua, literatura i cultura catalana. El català sempre interessava els lingüistes que es dedicaven a l'estudi de la romanística (V. F. Xixmariov, E. M. Volf per citar-ne només alguns, però, potser els exemples més representatius). Però l'estudi més sistemàtic de diferents aspectes de cultura catalana va començar al final dels anys 70. Hi va contribuir molt el fet que el català i la història de la literatura catalana van ser inclosos en el programa d'estudis com a disciplines particulars, independents a la Facultat de filologia de la MGU Lomonósov. La llengua s'hi ensenya a partir de l'any 1977 (quan van formar el primer grup d'estudiants que aprenien el català com a llengua principal), la literatura, a partir de l'any 1979. Això vol dir que l'estudi del català a la Universitat Lomonósov compta 27 anys, i el de la literatura, un quart del segle. Durant aquest temps l'experiència amb l'estudi del català com a llengua principal la van repetir només una vegada (1981-1986). A part d'aquests dos grups, els estudiants havien après el català i continuen aprenent-lo com a segona llengua romànica obligatòria o com a tercera i, doncs, llengua facultativa (normalment l'estudien alumnes de castellà o de francès). Aquest sistema ha resultat el més enrancit.

Normalment els estudiants tenen quatre hores de llengua setmanals: en fa dues un professor rus del departament de llengües iberoromàniques (durant gairebé vint-i-cinc anys ha estat la Isolda Bigvava que ara està jubilada i l'últim temps se n'encarrega Anastassia Simakova, que està preparant una tesi al mateix departament) i dues –un lector català (el lectorat català a la Universitat de Moscou, iniciat el 1979, compta amb 11 lectors). Es fa durant tres anys (a partir del

segon). La quantitat mitjana dels alumnes de tots tres cursos varia, segons l'any, entre 20 i 25 persones (per poder fer comparació es pot dir que els que estudien el francès o el castellà com a llengua principal fan 40-50 persones). A part d'això, a la Universitat de Moscou, es fa un curs de la Història de la literatura catalana que ara és optatiu. Preveu dues hores setmanals i inclou també el material bàsic sobre la història de Catalunya, el seu art, la seva música antiga i actual, és a dir sobre la civilització. Es fa durant dos anys (a partir del tercer) i comprèn la part antiga (fins al segle dinou) i moderna (el segle dinou i vint). La quantitat d'alumnes és molt més reduïda els últims temps, n'hi ha normalment dos o tres de cada any (és a dir quatre o sis en total), però això prové d'un fenomen estrany, segons el meu criteri, una falta d'interès dels estudiants actuals a l'investigació en el domini de la literatura (els que s'especialitzen en literatura francesa o castellana també compten tres o quatre persones cada any). Aquest curs el fa la Marina Abràmova, professora del departament de literatures estrangeres de la mateixa Facultat.

El fet que mereix molta atenció és l'edició, el 2002, per l'editorial de la Universitat Lomonósov de Moscou, del primer manual de llengua catalana en rus, escrit per la professora Isolda Bigvava i la Maria Charxiladze.

A més de l'estudi tal qual de llengua i literatura, els alumnes tenen possibilitat de realitzar investigacions científiques. S'ha d'explicar que el sistema universitari preveu un treball d'investigació obligatòria cada any ("un treball de curs") i al final de la carrera (una tesina). Tant la tria de l'especialització (lingüística/crítica literària) com la de llengües i temes són absolutament lliures. Així apareix, doncs, una altra possibilitat de satisfer l'interès a la matèria catalana. Pel que toca als temes lingüístics, sovint els alumnes prefereixen comparar alguns aspectes del català i del castellà. Els futurs crítics literaris es dediquen més als estudis monogràfics i als temes i obres poc estudiats fins i tot a la Catalunya mateixa (l'obra de Gaziel, "El poema anafòric" del Francesc Tegel o "Lo llibre de tres",...). També els estudiants del departament de literatura estrangera s'especialitzen en traduccions. En total al departament de llengües iberoromàniques van defensar tesines "catalanes" 8 alumnes, al departament de literatures estrangeres, 7, aquest any es prepara la vuitena, que serà la traducció i un pròleg d'una antologia de contes de Jesús Moncada.

A més, aquest any escolar (2003-2004) la professora Marina Abràmova fa un seminari de la traducció de prosa catalana contemporània. Com a resultat d'estudis es prepara la traducció en rus del recull

de Quim Monzó, *L'illa de Maians*, que esperem publicar aquest estiu a l'editorial "Strategia".

Els estudiants de la Facultat que defensen les millors tesines tenen dret de continuar el seu estudi per preparar una tesi. A la Universitat de Moscou 6 persones van defensar una tesi sobre un tema "català" (3 de lingüística, 3 de crítica literària). També s'acaba de defensar una tesi a la Universitat d'amistat dels pobles Patriç Lumumba.

A part de la Universitat de Moscou un altre centre de l'ensenyament del català és la Universitat de Sant Petesburg. El català s'hi ensenya al departament de llengües romàniques a partir de la meitat dels anys 80. Se n'encarreguen només els lectors catalans. A partir del setembre del 2003 fan 4 hores setmanals, però abans se'n reduïen a les dues. El nombre d'alumnes normalment fa 15 persones. El català s'estudia com a segona llengua i és una disciplina optativa. Actualment la lectora, la Natàlia Boronat, per la seva iniciativa pròpia fa un curs de llengua i cultura. El lectorat compta unes 8 persones. Pel que toca a les classes de literatura, la professora del departament del castellà l'Elena Zernova fa un seminari de traducció de poesia catalana. El resultat d'aquests estudis són dos reculls de poesia catalana contemporània (*L'ombra d'un altre mar* (2000) i *Temps dels miralls fidels* (2001), editorial de la Universitat de Sant Petesburg). Dos alumnes van defensar tesines; es prepara la tercera. De moment no s'ha defensat cap tesi, però se n'està preparant una altra sobre la poètica de Salvador Espriu.

A la Universitat de Moscou existeix encara una possibilitat d'iniciar-se més a la cultura catalana. Són tota mena d'espectacles que preparen els mateixos estudiants. S'hi dediquen també professors i lectors, sobretot la Isolda Bigvava i la lectora, la Maribel Vidal, que va tenir un gran èxit amb l'espectacle "La rateta que escombrava l'escaleta". Participant a les jornades de Sant Jordi els alumnes aprenen poemes d'autors catalans, cançons populars, danses i jocs tradicionals,...

Al departament de literatura estrangera estem preparant una pàgina web sobre els estudis catalans a Rússia. Serà possible de trobar-hi dades sobre diferents activitats de catalanòfils russos, sobre l'ensenyament del català i de la literatura catalana i, també, textos d'articles i traduccions poc accessibles per algunes raons.

Els cursos del català a partir d'aquest any existeixen a l'Insitut Cervantes de Moscou.

S'ha de dir que molts exalumnes nostres, acabada la Universitat, no deixen de dedicar-se a l'estudi i a la propagació de la cultura i literatura catalana. Fan traduccions i pròlegs (ara estan sent traduïts obres de més de cent autors catalans: *Foc i roses, antologia de poesia catalana*

moderna, Moscou, 1981; *Contes d'escriptors catalans*, Moscou, 1887; *Bromes del destí. Antologia de contes de Pere Calders*, Moscou, 1997; *Estrenes de Barcelona*, Moscou, 1999; *El mar* de Blai Bonet, Moscou, 2002, etc. Està gairebé preparada la traducció i notes molt detallades del *Tirant lo Blanc*), diccionaris (El Diccionari Català-Rus de la Svetlana Bank, exalumna de la Universitat de Moscou), reculls científics (*La cultura catalana: història i actualitat*, Moscou, 1993; *La cultura catalana: ahir i avui*, Moscou, 1997). Participen a diferents Col·loquis internacionals, sobretot al de l'AILLC, de la qual són membres 5 persones (Isolda Bigvava; Marina Abràmova, Elena Grínina; Ekaterina Gúixina; Galina Denissenko).

A Rússia també va tenir lloc un col·loqui internacional de catalanística. El 1996 a Sant Petersburg la Universitat de Sant Petersburg i l'Institut de literatura russa de Sant Petersburg (Púixkinski Dom), amb el suport de la Generalitat de Catalunya i l'Institut de sociolingüística catalana, van organitzar les «Primeres jornades de cultura catalana». Hi van participar científics, professors, traductors catalans i russos, com per exemple Joan Solà, Elena Vidal, Joaquim Molas, August Bover, Vsevolod Bagnó, etc. De part de la Universitat de Moscou hi van intervenir quatre persones. Les actes del Col·loqui van ser publicades a Barcelona el 1999.

A Moscou, a part de la Universitat, existeix també un altre centre d'investigació on es fan treballs sobre la llengua catalana. És l'Institut de lingüística de l'Acadèmia de ciències de Rússia. Va ser la doctora Elena Volf del departament de llengües romàniques que va iniciar aquest estudi als anys 1980. Va escriure sobre el lul·lisme a Rússia, sobre la situació lingüística a Catalunya als segles XIII-XV. El seu col·lega Boris Narúmov a la mateixa època va escriure una sèrie d'articles primordials sobre el català (per exemple, a l'«Enciclopèdia de llengües del món»). Desgraciadament, després de la mort de l'Elena Volf l'interès per la llengua catalana és més esporàdic.

A més a més, com sempre, centres molt importants de la propagació de la cultura catalana són biblioteques. Abans de res s'ha de destacar la Biblioteca de literatura estrangera de Moscou, on hi ha una basant gran col·lecció de llibres catalans. Una part important en fan llibres portats pels emigrats durant la guerra civil a Espanya (a la Biblioteca estan anotats com a «Oferta del poble espanyol» o «??? ????????? ??????»).

Molts llibres catalans va enviar la Generalitat de Catalunya als anys 80 i 90 a la biblioteca a través dels lectors del català a Moscou. Llàstima que aquest ajut tan important als catalanòfils russos de moment s'ha interromput. S'ha d'afegir també que és precisament en aquesta biblioteca que l'any 1994 va tenir lloc l'exposició "800 anys de literatura catalana", preparada per l'Institut d'Estudis Catalans. Una altra aportació molt important de la Biblioteca de literatura estrangera de Moscou va ser la publicació el 1998 de l'«Índex bibliogràfic Literatura catalana a Rússia» que va fer la Valentina Guinykó, col·laborant en el departament bibliogràfic. L'índex conté les dades imprescindibles sobre les traduccions d'obres catalanes en rus, publicades a partir del segle dinou i, també, articles científics. És l'índex més complet de moment i comprèn també anotacions curtes d'articles.

Un altra biblioteca que posseeix una preciosa col·lecció de llibres catalans és la Biblioteca Pública Saltikov-Xedrin de Sant Petersburg. És allà que es conserven manuscrits i primeres edicions de l'*Ars Magna* de Ramon Llull.

Voldria afegir també que, a l'interès dels estudiants i de tots els russos per la cultura catalana hi contribueixen molt les Jornades de cultura catalana a Rússia que es fan regularment a partir de l'any 2002. Esperem que aquesta iniciativa portada per l'Institut Ramon Llull pugui continuar, com l'ajut als traductors (i en aquest cas manifestem el reconeixement al Govern de Mallorca pel suport de la traducció d'El mar).

I una altra cosa molt important, tota mena de beques als estudiants, que els donen la possibilitat d'aprendre la llengua al país mateix i de fer amics catalanoparlants. Voldria dir gràcies a l'Andreu Bauçà per ajudar els dos estudiants de la nostra Universitat a obtenir beques aquest any. Seria potser útil per a les dues parts d'organitzar un intercanvi d'estudiants catalanòfils i russòfils de la Universitat de Moscou i la de Barcelona.

Joan Armangué - Luca Scala
ARXIU DE TRADICIONS DE L'ALGUER

DE L'ACCIÓ VOLUNTÀRIA A LA REFORMA LINGÜÍSTICA: EL CAS DE L'ALGUER (1992-2003)

Amb la present comunicació pretenem difondre una experiència relativa al procés d'estandardització de la morfologia de l'alguerès. Ens referim, en primer lloc, a la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer* del Grup per a la normativització de l'alguerès, presentada a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el 14 de maig de 1993 i parcialment aprovada tres anys més tard; al *Model local de transició*, a càrrec de la Plataforma algueressa de cultura catalana, presentat a la Regidoria de Cultura del Municipi de l'Alguer el 17 de febrer de 1999; i a la proposta d'uns criteris de llengua escrita, basats en la pluriennal experiència d'ensenyament a les escoles primàries, que la Secció Filològica de l'IEC va aprovar amb la declaració del 12 d'abril de 2002 i que consta publicada recentment dins el volum *El català de l'Alguer: Un model d'àmbit restringit* de la seva Biblioteca Filològica.

Potser convé cridar l'atenció sobre la diferència de rang entre les entitats responsables d'aquesta insòlita relació: d'una banda la Secció Filològica de l'IEC, màxima autoritat en el domini català pel que fa als aspectes normatius de la llengua; i d'altra banda una sèrie més o menys articulada de ciutadans o associacions de voluntariat cultural, espontàniament reunits a partir de crides no institucionals.

Abans de procedir a descriure ordenadament els fets, convé anticipar que com a conseqüència d'aquestes iniciatives, en una primera fase l'estàndard oral del català va ser modificat en vint punts, en cadascun dels quals es reconeixia la legitimitat de certes solucions morfològiques algueresses; i en una segona fase la Secció Filològica de l'IEC acollí favorablement una proposta articulada de descripció de l'alguerès, fonamentalment de criteris de llengua escrita practicats a les escoles del terme municipal, tot recomanant-ne l'adopció també a les institucions locals i a la societat en el seu conjunt, com a primera passa, però, d'un contacte progressiu amb la llengua general per tal d'assolir, posteriorment, el ple coneixement de l'estàndard.

Cal tenir ben present, per a la bona comprensió dels fets, una característica fonamental de l'estàndard del català: a diferència de les *modalitats neutres* d'altres llengües, en les quals són absents marques generacionals, socials i geogràfiques, l'estàndard català és marcat geogràfica-

ment; és a dir, recull i legitima solucions fonètiques i morfològiques procedents dels grans dialectes. Aquest fenomen no només no representa un obstacle per a la comprensió interdialectal sinó que permet que el catalanoparlant, sigui quina sigui la variant lingüística de pertinença, pugui identificar-se de manera espontània amb un estàndard que reconeix els seus principals trets dialectals.

Ara bé, la variant algueressa no va trobar lloc dins el procés d'estandardització del català, de manera que el reconeixement de la pròpia parla en l'estàndard no podia representar un gest espontani per part de l'alguerès catalanoparlant ni una elecció fàcil per a individus mancats d'escolarització en la pròpia llengua, separats de la comunitat lingüística de pertinença per la inflexibilitat d'unes distàncies geogràfiques i polítiques.

Amb l'esperança de suavitzar la distància entre l'alguerès col·loquial i l'alguerès formal va constituir-se el Grup per a la normativització de l'alguerès. El mes de novembre de 1992, en efecte, diversos ciutadans, entre els quals els principals exponents de la catalanística local, van ser convocats a una reunió fundacional. Per tal de fixar una *Proposta* coherent amb la normativa, fidel a l'esperit unitari de la llengua i respectuosa de l'autoritat de l'IEC, el Grup per a la normativització de l'alguerès va decidir de seguir la pauta metodològica adoptada per l'IEC a la seva *Proposta per a un estàndard oral*. Així, el «Grup» alguerès adheria al caràcter participatiu del procés de normativització, que en efecte havia deixat encara oberta la possibilitat d'un diàleg constructiu.

El 18 de desembre de 1992 el Grup per a la normativització de l'alguerès feia a mans del secretari de la Secció Filològica de l'IEC les primeres conclusions del seu programa de treball. Aquest tempteig inicial va ser molt ben acollit per l'IEC, des d'on s'encoratjà la continuïtat en aquella tasca després d'uns contactes de caràcter informal en què s'aprofundiren qüestions de caràcter metodològic. El «Grup» alguerès, tot seguit, generalitzant l'esquema adoptat per la *Proposta per a un estàndard oral* de l'IEC (*àmbits general i restringit, registres formal i informal, formes pròpies, admissibles o no aconsellades*), i seguint de manera sistemàtica el consens entre tots els membres per a cadascuna de les modificacions, va bastir la seva *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*. Val la pena de tenir en compte que contemporàniament es reconeixia de manera explícita, per primera vegada a l'Alguer, «l'estàndard català com a variant supradialectal de la llengua comuna».

Sentit el parer de l'IEC al llarg d'una sèrie de contactes informals, hom va procedir a expurgar la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*, probablement inflacionada, de totes aquelles formes

que no podien trobar lloc en un estàndard general. La *Proposta* inicial, d'aquesta manera, quedà reduïda a un llistat de quaranta-vuit punts.

La resposta oficial va arribar al cap de tres anys, el 16 d'octubre de 1996: l'IEC havia aprovat tretze dels punts de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*. Ara bé, a la quarta edició revisada del fascicle relatiu a la *Morfologia* de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, del juny de 1998, hi figuraven vint dels punts de la *Proposta per a la normativització del català de l'Alguer*, de 1993.

Mentrestant, els drets lingüístics dels algueresos havien estat recollits a la llei regional del 15 d'octubre de 1997 per a la Promoció i valorització de la cultura i de la llengua de Sardenya. A l'article 8 d'aquesta llei era prevista la creació de les Consultes locals, «amb l'encàrrec d'assumir iniciatives adreçades a afavorir el coneixement i la valorització de la llengua dels sards». Com a conseqüència de l'aprovació de la nova llei, la *Regione Autonoma della Sardegna* va endegar un ambiciós programa de debat sobre bilingüisme, normativització i normalització lingüística. El primer acte públic d'aquest projecte fou la celebració a Càller del Congrés «Sardegna a confronto con altre minoranze linguistiche», al llarg del qual foren exposats per primer cop (el 21 de novembre de 1998), l'activitat del Grup per a la normativització de l'alguerès, el contingut de la seva *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer* i la resposta de l'IEC.

En ocasió de l'esmentat Congrés, s'informà la comunitat científica sarda que l'experiència del «Grup» s'estava canalitzant vers la creació d'una estructura que repregués els treballs encetats el 1992. Efectivament, el 6 de novembre de 1998, l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer havia adreçat a les entitats interessades per la recuperació lingüística i cultural de la ciutat una crida per a la constitució d'una «Plataforma» sense interessos polítics de partit. Després d'un primer contacte de caràcter consultiu, el Grup per a la normativització de l'alguerès, entitat cofundadora de la «Plataforma», es dissolgué dins de la nova estructura, després d'encarregar-li de portar endavant les negociacions necessàries per a l'aprovació i l'assumpció, per part de l'Administració local, de la *Proposta per a una normativització del català de l'Alguer*.

Durant la campanya informativa que seguí el naixement de la «Plataforma», els responsables destacaren de manera explícita el valor del seu caràcter unitari. Com a principal objectiu de la seva nova activitat, la «Plataforma» es proposà la redacció d'un *Model local de transició fidel* a la *Proposta* del 1993, tot recollint els mateixos quaranta-vuit

punts però eliminant les referències als àmbits *general* i *restringit* i als registres *formal* i *informal*. El *Model local*, doncs, pretenia d'adaptar per a l'Alguer l'estàndard català, tot esdevenint un simple complement de la *Proposta per a un estàndard oral* de l'IEC.

Un cop enllestits els treballs, el nou *Model* fou lliurat a l'autoritat municipal. Malgrat l'entusiasme inicial, la Regidoria de Cultura del Municipi de l'Alguer no convocà la Consulta local. Amb l'esperança de contribuir a agilitzar l'entrebanc administratiu, el desembre de l'any 1999 es promogué una campanya de sensibilització a favor de la discussió, en el marc de la Consulta, del *Model local de transició*. A partir de l'1 de gener del 2000 van adherir totalment o parcial a la campanya onze entitats. El 4 de febrer se celebrà l'acte de lliurament al regidor de Cultura del Municipi de l'Alguer de la documentació relativa a la campanya de sensibilització a favor de la discussió del *Model local de transició*. L'Administració municipal, però, no respongué de manera oficial ni reaccionà enfront de la campanya, i la Consulta local no fou convocada.

Seguint una tradició que arrenca de l'any 1990, l'IEC decidí de celebrar a l'Alguer les seves anuals «Jornades de la Secció Filològica» (2-3 de juny de 2000). Durant l'acte foren intensament tractades temàtiques relatives al procés d'estandardització i de normalització lingüística a l'Alguer. Això va permetre que durant el debat de conclusió fossin recordats, entre d'altres, els treballs del Grup per a la normativització de l'alguerès i de la Plataforma algueresa de cultura catalana. L'esperit del *Model local de transició* fou ulteriorment debatut i el President de la Secció Filològica, Sr. Joan Argenter, llançà la idea que hom elaborés, des de l'Alguer, un treball en la línia del *Model* de llengua per a l'escola firmat per la Universitat de les Illes Balears, posteriorment presentat a la consideració de la Secció Filològica i publicat amb la sanció favorable de l'IEC.

La proposta de treballar en l'elaboració d'un *Model* de llengua per a l'escola, model que en un segon moment s'hauria pogut consensuar, fou ben rebuda entre els assistents al debat conclusiu de les Jornades. Tot seguit, la Plataforma algueresa de cultura catalana, considerant que amb aquests actes culminava el procés en el qual s'havia proposat d'intervenir, decidí d'abandonar la seva activitat d'animació cultural tot deixant ens mans dels especialistes la continuïtat dels treballs.

El 1993 es va obrir a l'Alguer una delegació de l'Òmnium Cultural de Barcelona, posteriorment constituïda, d'acord amb les lleis italianes, com a entitat jurídica independent amb estatut propi. Des del principi, la finalitat d'acció d'aquesta entitat ha estat la introducció progressiva

siva del català de l'Alguer, de manera oficial, a les escoles del terme municipal. Això volia dir abastar un àmbit històricament negligit, per diversos motius, per totes les associacions *catalanistes* alguereses.

Coincidint amb l'estrena del primer lectorat de català a la universitat de Sàsser (universitat de referència per als estudiants algueresos), es va signar un conveni entre Òmnium Cultural i la Universitat, que donà vida a l'anomenat «Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori» de l'Alguer. Director fou nomenat el professor Ignazio Delogu, titular de la nova Càtedra de Llengua i Literatura Catalanes de la susdita Universitat, i el coordinador de les activitats fou Andreu Bosch i Rodoreda, el primer lector de català de Sàsser.

L'activitat del CRP Montessori va començar aglutinant la majoria dels mestres que, de manera voluntària, però, aïllada, ja feien alguna activitat marginal en català a les seves aules. Naixia, doncs el «Grup de Mestres». Es van coordinar, doncs, aquests recursos humans i de coneixements lingüísticopedagògics per tal de poder oferir als joves estudiants algueresos un servei més eficaç i amb continguts lingüístics correctes. Per tal de poder fer això, però, es necessitaven materials didàctics en la variant local de la llengua catalana, que a l'època eren totalment inexistent. Crear-los fou la tasca assignada al «Grup de Joves», un grup d'estudiants universitaris i neomestres, als quals s'encarregà, per exemple, la realització dels continguts de la revista infantil «Mataresies», mensual i gratuïta, a més d'altres publicacions (*Contes de Tolstoi, Tintín al país de l'or negre, Robin Hood, Pinocchio, Ali Babà*). «Mataresies» proporcionava principalment instruments per a la lectura, amb còmics catalans adaptats en els textos a la variant algueresa i dibuixos i personatges creats per joves dibuixants algueresos, i també amb unes pàgines de didàctica de la llengua a càrrec del «Grup de Mestres». Era una eina molt senzilla, que fonamentalment servia per infringir aquella barrera que sembla quasi insuperable per als algueresos, respecte a la pròpia llengua: l'ortografia. En efecte, la manca, en els darrers cent cinquanta anys, d'una tradició generalitzada i constant d'un ús escrit de llengua, juntament amb tota mena d'influència lingüística al·lògena, fruit de les immigracions sardes i italianes, ha anat produint un allunyament molt gran de la llengua parlada respecte del seu propi codi escrit, fins i tot després de la fixació de les normes ortogràfiques realitzada per Pompeu Fabra. Efectivament, també ben entrat el s. XX, a banda dels pocs intel·lectuals algueresos que mantenien contactes amb els seus corresponents de *ponent* i que solien escriure en una mena d'alguerès barrejat amb la variant central de la llengua, adoptant-ne el corresponent codi ortogràfic, la poca gent del poble que sabia llegir i escriure, i que tenia afany de creació artística,

normalment escrivia emprant la grafia italiana, no apta per representar adequadament la fonètica catalana, com se sap.

Tot i que, sobretot a partir dels anys 60, la presència visual de l'alguerès hagi anat incrementant-se, encara avui el ciutadà alguerès catalanoparlant té força problemes per reconèixer la pròpia parla, si la veu escrita en ortografia catalana.

El costum va canviant, amb l'ampliació, els darrers deu anys, de l'ensenyament de la llengua a les escoles públiques i privades, i amb l'ús públic de la llengua (actes, cartells, rètols, llibres i revistes) fet per les associacions culturals i l'Ajuntament. Tot i així, però, encara queda aquesta mena d'obstacle.

El 1999 s'inaugurava el primer curs de l'anomenat Projecte Joan Palomba, evolució de les activitats del «Grup de Mestres», que, realitzat en col·laboració entre Òmnium Cultural de l'Alguer, l'Ajuntament de l'Alguer i l'associació barcelonina Enllaç, porta una hora setmanal d'alguerès a les escoles primàries de l'Alguer dins l'horari curricular (i que el present curs abasta 91 aules d'estudiants entre 3 i 13 anys). La progressivament major demanda d'ensenyament d'alguerès a les escoles proporcionava paradoxalment també un problema d'èxit i *de creixement* als autors dels materials didàctics. Molts més materials a realitzar i, alhora, molts més casos en els quals calia afrontar qüestions de forma i de coherència de la llengua: excepcions en la normativa; dificultats en la representació gràfica de característiques fonètiques peculiars; recuperació de lèxic, modismes i elements de morfologia verbal modernament en desús; incorporació de préstecs de l'estàndard general català.

L'estiu del 2000, arran de la celebració de les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a l'Alguer, l'associació barcelonina Enllaç i Òmnium Cultural de l'Alguer, entitats que subvencionen i exerceixen el seu patronatge damunt les activitats del CRP Montessori, varen encarregar a Luca Scala, titular de feia quatre anys del Servei de Normalització Lingüística d'Òmnium Cultural de l'Alguer, la redacció d'una proposta de criteris de llengua escrita que havia de ser presentada a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. La proposta, que seguia el patró de l'homòloga aprovada per a les Illes Balears, havia d'aplegar les principals característiques dialectals alguereses (lèxiques, gramaticals i de morfologia verbal) que, tot respectant l'ortografia catalana, donessin entrada a uns trets distintius de l'alguerès, sovint arcaïsmes compartits amb altres dialectes del domini català. La proposta, presentada el març del 2001, va ser aprovada amb una declaració oficial de la Secció Filològica de l'IEC el 12 d'abril del 2002, gairebé sense modificacions.

El febrer del 2003 es publicava a Barcelona el llibre *Català de l'Alguer. Criteris de llengua escrita*, a cura de Luca Scala (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), que recollia la Declaració de la SF de l'IEC, més un consistent apèndix de 131 verbs conjugats d'acord amb la modalitat algueresa. El llibre, que comptava amb el suport de l'Ajuntament de l'Alguer, va ser presentat en un acte l'1 de març de 2003 a l'Alguer, presidit per l'alcalde alguerès, a la presència del president de la SF de l'IEC que havia aprovat la Declaració i del nou president, de representants de la Presidència de la Generalitat de Catalunya i del seu Departament d'Ensenyament, i de les associacions culturals alguereses. A l'acte quedà clar com, amb la sanció favorable de l'Institut d'Estudis Catalans, l'alguerès ja podia beneficiar-se d'un model dialectal d'àmbit restringit, que servia a la comunitat de la ciutat catalana de Sardenya com a eina per a la comunicació intradialectal i, alhora, com a porta d'ingrés per al coneixement de l'estàndard general.

La Secció Filològica de l'IEC decidí, al final del 2003, de publicar amb una edició pròpia, dins la col·lecció de la seva «Biblioteca Filològica», la declaració ja emesa el 12/04/2002, amb el títol *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*.

S'acaba, així, aquesta primera etapa d'aproximació de la societat algueresa a la normativa catalana, que coincideix amb el reconeixement legal de la minoria catalana de Sardenya, tutelada amb una llei sarda de 1997 i una llei italiana de 1999, que ofereix instruments fins fa poc impensables per a la recuperació de l'ús de la llengua fins i tot en àmbits formals i oficials, com ara l'Administració pública local. Però, alhora, aquesta etapa representa un acostar-se conscient de les màximes institucions acadèmiques i científiques catalanes, físicament llunyanes, a aquesta realitat tan peculiar i no gaire considerada anteriorment (al marge de l'anecdòtica inclusió del mot «llumí» al Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra ja el 1932), a causa dels problemes gairebé inobviats de la distància i de la dificultat de connexió dels segles anteriors.

Els temps moderns, a més de proporcionar moltes més possibilitats de contacte *fsic* entre l'Alguer i el conjunt de països de llengua catalana, ofereixen una eina formidable que és la possibilitat de les xarxes telemàtiques per connectar les dues parts de manera immediata, barata i a l'abast de la totalitat de la societat.

Tot això dona esperança que la represa de les relacions que s'està ampliant darrerament beneficiï la societat algueresa i la seva variant, en greu i constant perill de desaparició, però també la societat catalana en general.

Montserrat Bacardí
FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

LA TRADUCCIÓ DEL CATALÀ AL CASTELLÀ: UNA TRADICIÓ ALEATÒRIA

La història dels intercanvis translatius entre aquestes dues llengües tan properes marxa paral·lela a les vicissituds polítiques, econòmiques, socials, culturals... que han viscut. No és pas una relació contínua ni sovint gaire fluida i, per descomptat, tampoc no és recíproca: si haguéssim de quantificar les traduccions que, al llarg dels segles, s'han dut a terme del castellà al català en comparació amb les que s'han fet del català al castellà, segurament ens quedariem curts si ho deixéssim, per fer números rodons, en una proporció d'una a deu. Al castellà s'ha traslladat, de vegades amb un retard enorme, qualsevol tipus de text literari que presentés alguna mena d'interès, capital o atzarós, preminent o anecdòtic. A l'inrevés, no costa gaire de rastrejar les versions, els traductors, les editorials, les dates de publicació... i, sobretot, resulta massa fàcil veure-hi els *motius*: els mòbils, la gènesi, les circumstàncies. Tot, molt concret i eventual. La història de la traducció del castellà al català és la suma d'un grapat d'iniciatives esparses, que, a més, sovint han tingut a favor els vents de l'avinentesa. No existeix, doncs, en un sentit rigorós, cap mena de tradició.

I del català al castellà? Es pot parlar de l'existència d'una tradició, d'un seguit de versions que, en les diverses èpoques, han divulgat els autors i els títols més rellevants de cada moment? Les lletres castellanes, se n'han fet prou ressò? De quins escriptors, de quines obres, qui s'hi ha acarar, quan, per què... són algunes de les nombroses preguntes que sorgeixen de seguida i que en aquesta ponència, per falta de temps, només podrem tractar d'una manera molt superficial, a vista d'ocell, presentant més dades que no pas conclusions.

Les grans obres de la literatura medieval catalana no van despertar gaire interès entre els homes de lletres –possibles traductors castellans contemporanis– com tampoc no va succeir a l'inrevés, entre d'altres motius per un de ben simple: la minoria culta que llegia en una llengua normalment ho feia també en l'altra, de la mateixa manera que no els costava d'entendre's –per escrit o de paraula– amb un lisboeta o amb un genovès. Val a dir que en el pla de l'oralitat passava si fa no fa el mateix: sant Vicent Ferrer, al tombant del segle XIV amb el XV, pre-

dicava en català tant a la seva València nadiua com a Saragossa o a Bordeus, i arreu l'entenien, si més no suficientment per congregar unions de persones deleroses de lliçons edificants. En aquest estat de coses influïa un tret de predisposició psicològica que, per desgràcia, es va perdre més tard. L'home medieval del Mediterrani i dels territoris propers –l'home, en suma, de la Romània– es considerava membre d'una comunitat de parlants de llengües vulgars germanes i molt similars, filles del llatí. El naixement dels Estat-nació en el pas dels segles XV-XVI, i la seva progressiva consolidació en el segle XVI, va afeblir aquest vast sentiment de pertinença i va crear-ne de més reduïts: d'ara endavant els mercaders de Marsella i els de Nàpols ja no podrien entendre's amb la naturalitat amb què ho feien els seus avis. Recordem, d'altra banda, que les obres circulaven per mitjà de manuscrits escassos (la impremta no va aparèixer fins al segle XV) i que de vegades fins després de la mort de l'autor no es tenia notícia de l'existència dels originals.

Així, la primera traducció coneguda d'un llibre de Ramon Llull, l'*Arbre de la ciència*, data de 1663 (feia tres segles i mig que l'autor era mort), i no és fins quasi un segle més tard que surten a llum, totes a Palma, la del *Blanquerna* (1749), la del *Llibre d'Amic e Amat* (1749) i la del *Fèlix o Llibre de meravelles* (1750). De les grans cròniques medievals, la primera que va merèixer una versió castellana fou la de Bernat Desclot, el 1616, i, dos segles més tard, el *Llibre dels fets* de Jaume I (1848) i la de Ramon Muntaner (1860), totes dues traduïdes per Antoni de Bofarull, un dels intel·lectuals que excel·lí en la lenta recuperació del català literari. Tres traduccions diferents ens han pervingut del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis: dues d'anònimes, de 1516 i de 1641, i la tercera, de 1865, de Francesc Pelai Briz, un altre dels forjadors de la Renaixença. En canvi, de *Lo somni* de Bernat Metge coneixem tan sols dues traduccions, molt recents, degudes a Martí de Riquer (1985) i a Alfredo Darnell Gascou (1987). Així mateix, l'*Espill* de Jaume Roig no va ser traduït, complet, fins al 1950, per Ramon Miquel i Planas, com tampoc no ho va ser la poesia de Jordi de Sant Jordi fins al 1955, un altre cop en versió de Martí de Riquer. Per contra, Ausiàs Marc, l'escriptor medieval més traduït al castellà –i, segurament, el més imitat–, va merèixer dues versions distintes ja en el segle XVI, la primera de Baltasar de Romaní (1539) (abordada per encàrrec de Ferran d'Aragó, el duc de Calàbria) i la segona del poeta portuguès en llengua castellana Jorge de Montemayor (1560), les quals foren reimpresses diverses vegades fins al 1579. Després van transcórrer gairebé dos segles fins que no van tornar a ser publicades, el 1864, a

Barcelona, a cura de Francesc Pelai Briz. D'aleshores ençà Marc ha temptat encara sis traductors més: Martí de Riquer (1941), Jesús Massip (1959), Juan Antonio Icardo (1973), Pere Gimferrer (1978), Rafael Farreres (1979) i Juan Ramón Masoliver (1985). Del *Curial e Güelfa* poseïm dues versions modernes (la novel·la fou editada per Rubió i Lluch el 1901): de Rafael Marquina (1920) i de Pere Gimferrer (1982). El *Tirant lo Blanc* va tenir més fortuna. La primera versió, anònima, és antiga, molt primerenca, del 1511 (l'original va aparèixer el 1490), i n'hi ha una altra de recent, de 1969, de Joan Francesc Vidal Jové.

Les giragonses de les versions d'Ausiàs Marc resulten paradigmàtiques de l'evolució general de les traduccions del català al castellà. Quan minva el conreu literari del català i, sobretot, la llengua perd prestigi, minven també les traduccions. De fet, pràcticament s'estronquen, fora d'algunes iniciatives aïllades, des de la segona meitat del segle XVI fins a la segona meitat del XIX, quan els primers renaixentistes s'adonen que poden esdevenir una arma de divulgació poderosa per al redreçament de la llengua i de la literatura catalanes.

De la producció literària dels segles XVI, XVII i XVIII, en bona part redescoberta i divulgada aquests darrers lustres, només tenim notícia de dues traduccions. Magí Pers i Ramona el 1862 va donar a conèixer en castellà la peça teatral de Francesc Fontanella *Amor, firmesa i porfia*. El 1860 Carlos Borromeo va traduir una selecció de poemes de Francesc Vicent Garcia acomboïada –sembla que era inevitable– d'"anécdotas y cuentos que se atribuyen á Vicente García, rector de Vallfogona".

El 1842 Pers i Ramona va editar el poema anònim *Lo temple de la glòria* acompanyat d'una traducció castellana, i quatre anys després, quan només en feia cinc que havia aparegut, una versió de *Lo gaiter del Llobregat* de Joaquim Rubió i Ors –manifest, tal vegada involuntari, a favor de la importància literària de Catalunya. El mateix any Francesc Pelai Briz va traduir-se ell mateix el poema popular *La masia dels amors*, com també ho féu Víctor Balaguer amb el drama exitós *Los Pirineus* (1892) i *Lo romiatge de l'ànima* (1997). Uns quants anys enrere, el 1878, Núñez de Arce i Ruíz de Aguilera, entre d'altres, ja havien traduït les seves reputades *Tragèdies*.

Al final del segle XIX, la irrupció de tres escriptors –Narcís Oller, Àngel Guimerà i Jacint Verdaguer– d'un talent considerable –o excepcional, en el cas de Verdaguer– i, alhora, popularíssims va capgirar aquesta tendència més o menys atzarosa. A les acaballes del segle van començar a encuriosir els escriptors castellans, s'hi van relacionar i de

la relació van sorgir uns vincles fecunds quant a les versions de les seves obres. De Narcís Oller en coneixem vuit, la majoria contemporànies (tret de la seva obra més extensa i ambiciosa, *La febre d'or*, apareguda el 1986), i, de *Pilar Prim*, dues de diferents: de Fernando Weyler (1916) i de Carlos Povo (1951). D'Àngel Guimerà, divuit, algunes reimpresses més d'una vegada des de 1890 fins a 1924, l'any del seu traspàs. La de *Terra baixa* de José Echegaray (que també va emprendre la de *La filla del mar* i la de *Maria Rosa*), apareguda el 1896 –uns quants mesos abans que l'original–, assolí el 1948 la trentena edició; i van acarar-s'hi, a més, Noguera Oller, el 1909, que en féu una versió novel·lada, i Francisco Madrid, el 1943. L'esclat de Jacint Verdaguer va avançar-se una mica al dels seus coetanis, arran de la traducció de Melcior de Palau, el 1878, d'un llarg poema que, un any abans, havia obtingut els honors dels Jocs Florals: *L'Atlàntida*. Sis versions més hem descobert d'aquesta obra, la més traduïda de tots els temps, des del mateix 1878, en què en va sortir a llum una altra, fins al 1967. Del conjunt del corpus verdaguerià hem trobat trenta-tres traduccions distintes i, d'un bon nombre d'obres, més d'una versió: quatre de la famosa oda *A Barcelona*, tres d'*Idil·lis i cants místics* i del *Canigó*, dues de *Lo somni de sant Joan*, de *San Francesc* i del *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*. Verdaguer és un dels comptats escriptors catalans –amb Rusiñol, Pla i Espriu– que ha merescut una col·lecció d'obres completes –més o menys completes– traslladades al castellà: “Colección de obras de Mosén Jacinto Verdaguer, con sus versiones castellanas”, amb el text bilingüe, publicada la primera dècada del segle XX.

Passada l'admiració per aquestes tres grans figures de la Renaixença, s'enceta una nova època, que s'allarga fins ben entrada la postguerra, de contactes escadussers entre les dues literatures. Viuen, de fet, bastant d'esquena pel que fa a la producció contemporània, amb algunes excepcions. Com la de Santiago Rusiñol, de qui coneixem onze obres traduïdes, la majoria aparegudes les dues primeres dècades del segle; i de *Fulls de la vida*, dues versions en tan sols onze anys (1904 i 1915). Així mateix, cal destacar set trasllats de l'obra de Víctor Català, gairebé tots coetanis a la publicació de l'original. A més, *Solitud* ha estat traduïda dos cops: el 1907 per Francisco Javier García i el 1986 per Basilio Losada. Però, per exemple, de Joan Maragall, prototipus de l'intel·lectual compromès amb la germanor dels pobles hispànics, només n'hem pogut trobar quatre traduccions (com a llibres, s'entén, una altra cosa són les antologies), i totes ben recents: tres dels reivindicatius anys seixanta i l'*Elogi de la paraula* de 1986. D'altres literats modernistes i noucentistes –o neonoucentistes– de vàlua a penes van ser traduïts. En

són una minsa excepció *Les ales d'Ernestina* de Prudenci Bertrana (1910), *Per la vida* de Pous i Pagès (1911), *Servitud* de Puig i Ferrer (s.d.) i *Jacobi* de Joaquim Ruyra (en un trasllat de Josep Carner, de 1909). Carner, *Gaziel*, Adrià Gual, Miquel Llor, Carles Soldevila o Francesc Trabal no van poder ser llegits en castellà abans de la guerra. Sí, en canvi, Eugeni d'Ors, que va despertar, com a Catalunya, fervors i recels en els cenacles de les lletres castellanques, i de qui Enrique Díez Canedo ben d'hora ja va traduir una selecció de proses, el 1905, mentre que Rafael Marquina va encarregar-se de la de *La ben plantada* (el 1911, el mateix any en què van aparèixer els articles a *La Veu de Catalunya*) i la de *La vall de Josefat* (1921). Encara n'hem descobert nou versions més, comptant les més recents, algunes de les quals són obra del mateix Eugeni d'Ors.

Carles Riba, J.V. Foix, Josep M. de Sagarra o Josep Pla pràcticament van començar a ser traduïts a la postguerra, els anys cinquanta. Riba, en aquesta dècada, va veure traslladades les *Elegies de Bierville*, *Salvatge cor* i un recull de la seva *Obra poètica* a càrrec d'Alfonso Costafreda, Paulina Crusat i Rafael Santos Torroella. Les *Elegies* van ser reescrites un altre cop per Ramón Gallart el 1982, i el 1987 José Agustín Goytisolo va girar *Del joc i del foc*. Dels anys seixanta daten les primeres traduccions de Foix: una antologia d'Enrique Badosa (1963), reimpressa i ampliada diverses vegades. Jaime Ferrán va publicar-ne una altra el 1987. En aquesta dècada, la dels vuitanta, en van sortir a llum noves versions de llibres esparços, de Juan Ramón Masoliver i de José Agustín Goytisolo; la darrera, la de *Sol, i de dol* de Manuel Longares (1993). La prosa de Sagarra ha tingut més fortuna en llengua castellana que no pas el teatre o la poesia. El 1929 l'aparició d'*All i salobre* va provocar un autèntic rebombori en el món literari català, i l'any següent en va sortir impresa la versió de Rafael Marquina. Posteriorment, ja sota la dictadura franquista, la de *La ruta blava* (1942), *Els ocells amics* (1953), les *Memòries* (1957) i *Vida privada* (1966), aquesta última a cura de dos torsimanys de luxe: José Agustín Goytisolo i Manuel Vázquez Montalbán. Quant al teatre, només tenim notícia d'una adaptació de José María Pemán de *La ferida lluminosa* (1964); i, quant a la poesia, d'una compilació de C. Martí Farreras (1973). El nombre de traduccions de Josep Pla ha augmentat molt aquestes darreres dècades perquè el 1988 va començar a editar-se la “Biblioteca Josep Pla” de versions castellanques. De la *Vida de Manolo contada per ell mateix*, ja n'havia sortit una el 1930 de Juan Chabás, i ens en consta una altra del mateix Josep Pla (1946) i una del poeta Joan Vinyoli (1989). La primera de la postguerra, no d'ell mateix, fou la de Néstor Luján d'*El carrer estret*

(1952). Els anys cinquanta en van aparèixer tres més, una tan sols els anys seixanta, tres més els setanta, deu la dècada dels vuitanta i incomptables reedicions al llarg de la dels noranta –moltes a l'entorn de 1997, en escaure's el centenari del naixement.

Llorenç Villalonga, nascut el mateix any que Pla, però d'obra més tardana, tampoc no va començar a ser conegut en castellà regularment fins als anys vuitanta, a recer de la publicació de l'obra catalana, per bé que alguns títols, com el mític *Bearn*, havien estat redactats abans en castellà. Un cas similar és el de Sebastià Juan Arbó, autotraduït sovint, però en dates més reculades, els anys quaranta i cinquanta, i amb freqüència sota els auspicis de la casa editora del seu amic Josep Janés. Xavier Benguerel també va traduir-se més d'un cop ell mateix, sobretot la dècada dels setanta, en què va atènyer, amb la versió d'*Icària*, *Icària* (Premi Planeta 1974), unes xifres de vendes remarcables (vint-i-set edicions el 1988). *Aloma*, de Mercè Rodoreda, ha estat objecte de dues versions (1971, 1982).

Quant a la poesia d'aquesta generació "sacrificada", segons la designació de Joan Fuster,¹ val la pena considerar els casos d'Agustí Bartra i de Salvador Espriu. Bartra quasi sempre va esdevenir intèrpret de la pròpia obra (en nou de les deu traduccions que coneixem) i bona part va publicar-la a Mèxic, on va exiliar-se i va romandre-hi trenta anys. D'Espriu hem localitzat vint-i-dues versions diferents, a part dels quatre volums de prosa completa, en edició bilingüe (1985), i dels tres de poesia (trucats: havien de ser cinc) (1980-1981). *Ariadna al laberint grotesc* ha merescut dues transposicions, ben a tocar l'una de l'altra (1986 i 1987), com també el gran poema de la Guerra Civil espanyola, *La pell de brau* (1964 i 1968), llegit sovint en clau antifranquista.

Cap al final dels seixanta va obrir-se una esclatxa valuosa per a les traduccions del català al castellà: l'editorial Polígrafa va encetar una col·lecció destinada només a aquest tipus d'obres, "La Senda". Dues més van veure la llum els anys vuitanta: "Biblioteca de Cultura Catalana", coeditada per Alianza Editorial i Enciclopèdia Catalana, i "Marca Hispànica", sota les Edicions del Mall. Val a dir que cap de les tres no va ultrapassar la vintena de títols, però van servir de tribuna per a la difusió d'una literatura cenyida fins aleshores, després de trenta anys de dictadura, a cercles restringits.

Ho corrobora, en part, l'eclosió que va produir-se la dècada dels vuitanta i bona part dels noranta. A part dels casos al·ludits, des d'ales-

hores el públic de parla castellana ha tingut accés a una part considerable de l'obra de Pere Calders, Avel·lí Artís-Gener, Joan Perucho, Jordi Sarsanedas, Joan Brossa, Miquel Àngel Riera, Baltasar Porcel, Terenci Moix, Robert Saladrigas, Montserrat Roig, Jesús Moncada, Carme Riera, Jaume Cabré, Josep M. Benet i Jornet, Quim Monzó, Miquel de Palol, Sergi Pàmies, Imma Monsó o Sergi Belbel. D'altra banda, l'anomenada literatura de gènere ha gaudit d'una acceptació avantatjosa i ha estat força traduïda la novel·la negra (Manuel de Pedrolo, Jaume Fuster, Ferran Torrent,...) i la novel·la eròtica (Ofèlia Dracs, Josep Bras, Maria Jaén,...). Igualment, resulten gairebé incomptables les traduccions de llibres infantils i juvenils: alguns autors, com Josep Albanell o Mercè Company, entre molts altres, han estat traslladats al castellà sistemàticament.

Fora d'alguns casos concrets, no disposem de gaire informació –ni d'estudis de cap mena– sobre el tiratge i la difusió de les traduccions, sobre la repercussió que han tingut entre el públic castellà o sobre si han exercit el paper de *pont* per a les versions a d'altres llengües que els correspondria. Per contra, molts dels traductors, sobretot els més allunyats en el temps, han sobresortit en algun camp de les lletres –castellanes o catalanes mateix–, encara que tampoc no ha esta prou examinada la seva aportació en aquest àmbit. En qualsevol cas, som davant d'un material ingent que reclama investigacions de molts tipus. Aquí amb prou feines n'hem pogut presentar una sinopsi esfilagarsada.

1. Joan Fuster. *Literatura catalana contemporània*. 7a ed. Barcelona: Curial, 1985, p. 339.

BIBLIOGRAFIA

BACARDÍ, Montserrat. "Alfonso Costafreda, traductor de Carles Riba". A: *Actas del congreso "Jaime Gil de Biedma y su generación poética"*. Saragossa: Gobierno de Aragón, 1996, v. II, p. 273-280.

BACARDÍ, Montserrat. "Les traduccions de la poesia de Carles Riba al castellà". A: *Actes del II Congrés Internacional sobre Traducció*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1997, p. 425-435.

BASTONS, Carles. "Difusió i recepció de Jacinto Verdaguer en el món hispànic". A: *Verdaguer. Un geni poètic. Catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002, p. 143-151.

BROCH, Àlex. "Relació i difusió culturals, accions davant d'un repte concret". *Serra d'Or*, 326 (novembre 1986), p. 41-44.

COTONER CERDÓ, Luisa. "Las traducciones de los poetas de la *Escuela de Barcelona*, notas de asedio". *Quimera*, 222 (novembre 2002), p. 49-65.

LÓPEZ ESTRADA, Francisco. "El *Tirante* castellano de 1511 y los libros de viajes". A: *Actes del Symposium Tirant lo Blanc*. Barcelona: Quaderns Crema, 1993, p. 441-470.

MARTINES, Vicent. *El Tirant políglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

MARTORI, Joan. *La projecció d'Àngel Guimerà a Madrid (1891-1924)*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

PAGÈS, Amadeu. "Influència d'Ausiàs March sobre les literatures catalana i castellana". *Ausiàs March i els seus predecessors*. València: Alfons el Magnànim, 1990, p. 377-405.

PINYOL I TORRENTS, Ramon. "La difusió internacional de Verdaguer". *Nexus*, 29 (desembre 2002), p. 66-79.

POMAR, Jaume. *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga*. Palma de Mallorca: Moll, 1995.

RIERA I SANS, Jaume. "Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles XIV i XV". A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. València / Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, v. VIII, p. 699-709.

RIQUER, Martí de. *Traducciones castellanas de Ausias March en la edad de oro*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1946.

RIQUER, Martí de. "La difusió del *Tirant lo Blanc*". A: *Aproximació al Tirant lo Blanc*. Barcelona: Quaderns Crema, 1990, p. 241-248.

ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim. "Traduccions entre llengües de l'Estat espanyol". *Revista de Catalunya*, 21 (juliol-agost 1988), p. 135-142.

TORRENT I FABREGAS, Joan. "Projecció de *L'Atlàntida* més enllà dels Països Catalans". A: *Jacint Verdaguer en el centenari de L'Atlàntida*. Barcelona: Fundació Carulla Font, 1977, p. 76-94.

"Translations of Mercè Rodoreda's Works". *Catalan Writing*, 11 (1993), p. 42-47.

Anna Maria Compagna

**COLLEGAMENTI FRA TESTI CATALANI E SICILIANI
FRA TRE E QUATTROCENTO¹**

I collegamenti fra testi catalani e siciliani fra tre e quattrocento si inquadrano in una serie di fatti storici che conviene ripercorrere attraverso alcune date particolarmente significative. Ecco:

1078: Mafalda o Matilda di Sicilia, figlia del normanno Roberto il Guiscardo, conte di Sicilia, sposa il conte di Barcellona Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes.

1113: il figlio, Ramon Berenguer, sposando Dolce di Provenza, unisce ai suoi stati la contea di Provenza.

1151: il figlio, Ramon Berenguer IV, sposa Petronilla d'Aragona. Il figlio sarà re d'Aragona, oltre che conte di Barcellona e conte di Provenza.

1283: Pietro III, dopo aver sposato Costanza, figlia di Tancredi, bastardo di Federico II, diviene re di Sicilia, ma deve sottrarre l'isola agli angioini con le armi.

A lui seguiranno il figlio Giacomo, sotto la supremazia del fratello Alfonso, a cui succederà; nel 1296 rinuncia al trono di Sicilia e gli succede il fratello Federico II, associato al figlio Pietro II dal 1321, che sposa la figlia del duca di Carinzia e re di Boemia; succede al padre nel 1337; nel 1342 gli succede il fratello Luigi, sotto la reggenza dello zio Giovanni prima e di Blasco d'Alagona poi. Segue, nel 1355, il fratello, Federico III il Semplice, sotto la reggenza della sorella Eufemia; Federico III sposa Costanza d'Aragona, figlia di Pietro il Cerimoniós; nel 1377 gli succede la figlia Maria (Artale, Alagona, Ventimiglia, Chiaramente e Peralta, vic[ari] regi 1377-96). Nel 1402 le succede il marito Martino I e nel 1410 il padre Martino II; segue il vicariato della vedova Bianca figlia di Carlo III di Navarra (1410-12); poi c'è Ferdinando d'Antequera, figlio di Giovanni I di Pastiglia, con il figlio Giovanni come viceré dal 1415. Poi Alfonso I coi suoi viceré e Giovanni con i suoi, poi Ferdinando il Cattolico ecc.

Anche se è stato detto che «tra la Sicilia e la penisola iberica non intercorsero, nel XV secolo, relazioni culturali intense e significative

1. A titolo esemplificativo di quanto in Italia si stia continuando a fare nella ricerca per la catalanistica, nonostante i problemi illustrati qui da Nuria Puigdevall, propongo qui il testo della lezione che ho tenuto recentemente a Catania ai dottorandi di Filologia Moderna.

come quelle della prima metà del Trecento»,² focalizzerò il mio discorso sugli scambi del secolo a cavallo fra tre e quattrocento, tenendo conto che è stato già sottolineato come proprio nel quattrocento essi «acquistano un carattere bilaterale».³

Gli inventari notarili documentano che in Sicilia all'epoca circolano libri di provenienza catalana, che si ritrovano un po' dappertutto, ma anche libri in catalano, più o meno legati all'origine catalana del proprietario, alle sue relazioni con la corte catalano-aragonese o anche alle sue necessità professionali. Esempari del *Consolat de Mar* sono registrati tra i beni dell'artigiano Domenico Serra e tra quelli di due mercanti catalani, insieme a altri libri giuridici, chirurgici, religiosi, volgarizzamenti e traduzioni in latino, posseduti da notai, protonotari e baroni.⁴

Non è altrettanto facile stabilire se anche gli ambienti colti catalani, specialmente quelli inclini alle influenze italiane, avessero un interesse specifico per la cultura siciliana. L'uso del siciliano nelle cancellerie della corte non aveva altra ragione se non quella del rispetto per la lingua dei destinatari, oltretutto spesso disatteso. Certo se nel 1390 Giovanni I tra le altre cose chiedeva in una lettera a Bertrando de Jonqueiro un Tito Livio in *lenguatge sicilià*,⁵ un interesse ci doveva essere, confermato dalla presenza di altri due libri nell'inventario dei beni di Martino I: un *De Sompni en revelacio escrit en Sicilia* e le *Epistolas de Seneca en cecilia*.⁶ A meno di non volere pensare che *sicilià* indichi semplicemente un volgare di più facile lettura del latino,⁷ tranne che, però, nel secondo caso, dove l'*incipit* riportato non dà adito a dubbi.⁸

Se quindi in Sicilia all'epoca circolano libri di provenienza catalana in ambienti di origine catalana o in relazione con la corte catalano-aragonese o anche con professionalità che in qualche modo li collega al modo catalano, nei paesi catalani i libri di provenienza siciliana sem-

brano circolare solo all'interno della corte. Eppure, se dall'esame degli inventari passiamo a quello delle opere superstiti, vediamo che nei paesi catalani, un po' più tardi circolano testi di provenienza siciliana anche al di fuori della corte, in ambienti interessati alla lirica che coinvolgono pure i notai.

Una canzone popolare siciliana si trova infatti all'interno di un canzoniere catalano del secolo XV⁹. Si tratta di N (Barcelona, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès 1).¹⁰ Alcune caratteristiche del canzoniere hanno spinto Aramon ad attribuirne la compilazione al notaio barcelonino Joan Fogassot. Il canzoniere è il codice che contiene il maggior numero di composizioni di Fogassot (11/13) e presenta, a loro proposito, delle note di tono personale, che non si trovano per quelle degli altri poeti.¹¹ In una di esse apprendiamo che nel luglio del 1453 era a Napoli in compagnia del console del mare di Barcellona, messaggero dello *stament mercantivol* della città presso Alfonso all'arrivo degli ambasciatori di Costantinopoli in lutto per dare la notizia della caduta della città e chiedere soccorso. Non sembra quindi assurdo che nel suo canzoniere personale, se suo fu, siano confluite due canzoni popo-

9. Si veda J. MASSÓ TORRENTS, *Bibliografia dels antics poets catalans*, in «Anuari del Institut d'Estudis Catalans» V, 1913-14, pp. 3-284 ; le sigle che uso sono le sue.

10. Quasi tutto di una sola mano; in alcuni fogli, che il primo compilatore aveva lasciato in bianco, una mano del secolo XVI ha aggiunto delle opere catalane e castigliane. Secondo V. BELTRAN, *Tipologia i gènesi dels cançoners. La reordenació de J i K*, in «Llengua & Literatura», 11, 2000, pp. 355-95, un suo affine potrebbe essere l'archetipo di J (Parigi, BNF, esp. 225, sec. XV, gli anni 1440-70 vengono indicati come anni vicini alla data effettiva, sulla base delle filigrane), che anche separa in due sezioni l'opera di Ausiàs March. Quindi un canzoniere imparentato anche con K (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 10, attribuito al sec. XVI fino a che Beltran non ha indicato gli anni 1460-90 come quelli più vicini alla data effettiva, sulla base delle filigrane; considerato un *descriptus* di J, fino a che Beltran non ha mostrato come chi copiava doveva avere davanti anche un altro canzoniere (comunque a materiale di cui disponeva anche J). N, K e M, secondo Beltran potrebbero essere i canzonieri personali rispettivamente dei notai Joan Fogassot, del Antoni Vallmanya e del nobile Joan Berenguer de Masdovelles, mentre J potrebbe essere una copia che Vallmanya fece su incarico del circolo organizzatore dei Giochi floreali prima di K; J potrebbe poi essere appartenuto a qualcuno dell'*entourage* di Fogassot che aggiunse i giudizi poetici e i componimenti sul principe di Viana. BELTRAN parte probabilmente da R. ARAMON I SERRA, *Dues cançons populars italianes en un manuscrit català quatrecentista*, in «Estudis romànics», I, 1947-1948, pp. 159-188.

11. Ad esempio, le poesie di Joan Berenguer de Masdovelles presentano note ridottissime rispetto alle personalissime rubriche che presentano nel suo canzoniere M.

2. F. BRUNI, *La cultura e la prosa volgare nel '300 e nel '400*, in AA.VV., *Storia della Sicilia*, vol. IV, Palermo, 1980, pp. 179-279, qui p. 241.

3. Ibidem.

4. M. DEL GIUDICE, *Contactes literaris entre Sicília i Catalunya al segle XV*, in AA.VV., *Els catalans a Sicília*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, pp. 167-175, qui p. 167.

5. BRUNI, p. 235.

6. J. MASSÓ TORRENTS, *Inventari dels bens mobles del rey Martí d'Aragó*, in «Revue Hispanique» 12, 1905, pp. 413-590, qui pp. 437 e 440.

7. Come suggeriscono BRUNI, p. 235, e DEL GIUDICE, p. 167.

8. Esso è riporato da DEL GIUDICE, p. 174.

lari non iberiche, una napoletana¹² e una siciliana. Quello di cui Aramon non dubita è che il loro trascrittore era catalano, ma le doveva avere sentite da bocche dell'Italia del sud.

Ecco il testo siciliano:¹³

[f. 91^r] I Adxo visto lo mapamundi
E la carta de navaguari,
Mas Xixilia me pari
La più bella d'aquisto mundi. 4

[f. 91^v] II Tres Xixilia son, non più;
Tota tri son coronati:
Re Alfonso.n té la duy,
Citrafarum et Ultrafarum; 8
La terc' à.n lo calandari;
Non xe parla de la quarta,
Que non xe troba en carta,
È venuta de l'otro mundi. 12

III Vidi Corcega e Serdenya
E la isola de Medeya;
No sia nullo qui m'ensenyà
Cipra, Candia, la Moreya; 16

I. m. p.] pure mi pare M. — 4. d'a. m.] isola del mondo M.

II.5. *ms.* non pju *corr. su cancellatura*; piue M. — 6. Tutte e tre si coronaro M. — 7. *ms.* Rey con y *cancellato*; R. A. n'a le due M. — 8. Citra faron et Ultra faro M. 9.V — E la terz'a (e) il calendaro M. — 11 *ms.* xe *corretto su fe su cancellatura*; (Che) n. si t. scripta e. c. M. — 12. Perche venne d'altro mondo M;

12. Essa è stata edita nuovamente da R. COLUCCIA, Tradizioni auliche e popolari nella poesia del regno di Napoli in età angioina., in «Medioevo Romanzo» 2, 1975, pp. 44-153, qui pp. 137-139.

13. Esso si trova anche nel cod. ital. 230 della Biblioteca di Monaco (M), dove è presentato come siciliano (F. NOVATI, *Sopra un'antica storia lombarda di Sant'Antonio di Vienna*, in AA.VV., *Raccolta di studi critici dedicati ad Alessandro D'Ancona*, Firenze, 1901, p. 753, n. 2). È invece ritenuto napoletano nella *Tavola dei principi di canzoni del sec. XV e XXVI citati nelle raccolte di Laudi Spirituali* che D'ANCONA riproduce alla fine del suo studio *La poesia popolare italiana* (Livorno, 1878, p. 431). Se ne conservano altre versioni, di cui anche due pie. Scambi fra melodie di canzoni profane e religiose era corrente. Riporto l'edizione di ARAMON.

Ay xercato con la galeyà
La nov'isola de Castella;
Mas Xixilia è tanto bella,
Que pensando me confundi. 20

III. 13. -*ms.* Vj dj *corretto su Vjsto*; *prima di questa parola c'è Adxo cancellato; poi corc anche cancellato.* — 14. Vidi l'i. di Medea M. — 17. *ms.* xercato *corretto su fercato*; Poi cer[c]hai colla galea M. — 18. Le nove isole di C. M. — 20. Che p. io mi confondo M. *Dopo questo verso, la parola Fi.*

Grazie al v. 7 e al v. 18 il testo si può datare fra il 1443 e il 1458 (la conquista delle Canarie cominciò nel 1402). [L'isola di Medea è la Còlchide.

Marcello Barbato mi propone un restauro delle rime che restituisce lo schema di ballata e che riporto:

xyyx abab bccx
Adxo visto lo mapamUNDU
E la carta de navaguARI,
Mas Xixilia me pARI
La più bella d'aquisto mUNDU. 4
Tres Xixilia son, non pLUY;
Tota tri sl coronARU:
Re Alfonso.n té la dUY,
Citrafarum et UltraFARU; 8
La terc' à.n lo calandARU;
Non xe parla de la quARTA,
Que non xe troba en cARTA,
È venuta de l'otro mUNDU. 12
Vidi Corcega e SerdIGNA
E la isola de MedEYA;
No sia nullo qui m'ensIGNA
Cipra, Candia, la MorEYA; 16
Ay xercato con la galeYA
La nov'isola de CastELLA;
Mas Xixilia è tanto BELLA,
Que pensando me confUNDU. 20

Questo interesse per la poesia popolare locale dei catalani trova riscontro in quella fusione di tradizione colta e 'popolare', che Gargano

ha individuato in Carvajal¹⁴ e più in generale in quel «gruppo di poeti spagnoli confluiti a Napoli con un largo esercizio di una maniera poetica ad alto tasso di codificazione, qual era quella *cancionerib*», proprio in seguito alla scoperta nel regno napoletano di «un contesto culturale, in cui anche gli ambienti colti facevano da tempo un abbondante consumo di poesia popolare».¹⁵

Per quanto riguarda poi la storiografia è noto che esiste la versione parziale in siciliano della Cronaca di Muntaner in due manoscritti del XVIII sec., che però potrebbero derivare da una copia (o più) di epoca più antica, forse addirittura del XIV secolo che però non è detto che non fosse italiana.¹⁶ Documenta invece senz'altro un percorso culturale dalla Sicilia verso i Paesi catalani la versione (o le versioni) in catalano del *Chronicon Siculum*, di cui si conoscono almeno quattro testimoni.¹⁷ Si tratta di elementi che anticipano in Sicilia quanto ritroviamo in

14. A. GARGANO, *Poesia iberica e poesia napoletana alla corte aragonese: problemi e prospettive di ricerca*, in «Revista de Literatura Medieval», VI, 1994, pp. 105-124.

15. IDEM, *Aspetti della poesia di corte. Carvajal e la poesia a Napoli al tempo di Alfonso il Magnanimo*, in *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico istituzionali. La circolazione degli uomini, delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume*. Atti del XVI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Celebrazioni Alfonsine (Napoli, Caserta, Ischia, 18-24 settembre 1997), Napoli, Paparo, 2000, pp. 1443-1452, qui p. 1449.

16. V. DI GIOVANNI, *Cronache siciliane dei secoli XIII, XIV, XV*, Bologna, Romagnoli, 1865, p. XL, parla di due codici della Biblioteca comunale di Palermo «segn. Qq, E. 65-Qq, F. 146» (ma alla pagina successiva si parla di un E. 45): Di Giovanni parla di amanuensi siciliani che hanno disseminato di novità di voci la primitiva ipotetica versione del '300, ma cita Nicolò Buscami che ipotizza un antigrafo della prima metà del '300 in lingua italiana (p. XLI).

17. Nel sito <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/> troviamo: Madrid, Biblioteca Nacional 2084 (30.01.1413), di cui ho una trascrizione dattiloscritta di Marina Zaragoza; Biblioteca de Catalunya, 987 (1401-1450 per le filigrane); Valenza, Biblioteca Universitaria 212 (1440-1460 per J. Riera, 1490-1500 per A. Soberanas; ai ff. 1-5v solo i primi venti capitoli), Barcellona. A questi tre manoscritti va aggiunto quello segnalato come Roma, Biblioteca Nazionale 1103, da V. TODESCO, *Appunti su una traduzione catalana del «Chronicon Siciliae»*, in «Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 57, 1941, pp. 129-149. Riu segnala che il testo di Biblioteca de Catalunya, 987, segue con una certa fedeltà quello del manoscritto 488 della stessa biblioteca, che contiene il testo latino: Muratori nel volume X dei suoi *Rerum Italicarum Scriptorum* pubblicò il testo, nel 1727, prendendo come base un manoscritto diverso da questo (M. RIU, «Cronicas sicilianas en el fondo de manuscritos de la Biblioteca de Cataluña», AA.VV., *Fonti e cronache italo-iberiche*.

quelle compilazioni storiografiche di tipo medievale, alle quali si ritorna, sotto il regno di Ferrante, per diffondere informazioni attinte a fonti napoletane e catalane; di esse la summa di Lupo de Spechio costituisce il principale esempio¹⁸ e in un recente saggio¹⁹ sono tornata sull'argomento ampliandolo a un certo tipo di biografia di stampo umanistico, scritta al tempo di Alfonso, che viene tradotta in catalano poco dopo nell'area napoletana, contribuendo anch'essa all'esaltazione politica della dinastia aragonese.²⁰

Prospettive di ricerca, Firenze, Le Lettere, 1984, 53-80, qui p. 60). Il 5 febbraio 2004 Josep-David Garrido i Valls in un'e-mail mi ha scritto «Sobre la *Crònica de Sicília*, o traducció catalana del *Chronicon Siculum* continuo treballant, ara en l'elaboració d'una nova edició crítica llatina. L'edició del text català, a partir dels manuscrits que ens han pervingut, fou el tema de recerca de la meva tesi doctoral. Ha estat revisada i té el vist-i-plau del director d'ENC, el Dr. Soberanas. Tanmateix, la meua idea era d'incorporar a l'edició també el text llatí, tenint en consideració les edicions de Martène i Durand, seguida després per Muratori, i Gregorio, però utilitzant un nou testimoni, conegut per Zurita, avui a la Biblioteca de Catalunya, ms. 488. Aquest manuscrit és d'una gran importància, car arriba a l'any 1347 i serveix de gran ajut per a fixar el text català. Ja havia d'haver enllestit el treball de transcripció, però motius de caire personal han endarrerit el treball. Sóc conscient de la importància del text i de la necessitat de publicar-lo i promet que enguany el tindrà enllestit, a ser possible abans de l'estiu. En el moment que tingui el passatge directament a impremta, encara que potser caldrà una revisió final. Ja coneixes el meu treball a «Scriptorium», 1, 2000, sobre la tradició dels manuscrits en català del *Chronicon Siculum*, 2000: *La Crònica de Sicília (Chronique de Sicile), traduction catalane médiévale du Chronicon Siculum*. Sobre l'autor de la traducció, Guillem Nicolau, també vaig publicar un article a «Faventia», 24, 2, revista d'estudis clàssics de la Universitat Autònoma de Barcelona, *La traducció catalana medieval de les Heroides d'Ovidi*. A més, vaig publicar un article divulgatiu a la revista «El Temps», núm. 935 (maig de 2002), *Passeig pel passat medieval de Sicília*, i vaig aconseguir introduir l'entrada *Crònica de Sicília* al *Diccionari d'Historiografia Catalana* d'Enciclopèdia Catalana (Barcelona 2003)». Attualmente Giovanna Cannavò ha in corso una tesi dottorato su *I volgarizzamenti siciliani medievali del Chronicon Siculum* (Università degli studi di Catania, dottorato in Filologia Moderna, coordinatore Margherita Spampinato)

18. Lupo de Spechio, *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona*, edizione critica a cura di A. M. COMPAGNA PERRONE CAPANO, Napoli, Liguori, 1990.

19. A. M. COMPAGNA, *Intercanvis historiogràfics entre Itàlia i els Països Catalans: continuïtat i innovació de l'edat mitjana a l'edat moderna*, in «Recerques. Història, Economia, Cultura», 40, 2000, pp. 41-58.

20. Antonio BECCADELLI EL PANORMITA, *Dels fets e dits del gran rey Alphonso*, versió catalana de Jordi de CENTELLES, edició a cura d'E. DURAN, Barcelona, Barcino, 1990.

Recentemente mi è stata segnalata l'esistenza di un frammento araldico siciliano, tradotto dall'opera di Gabriel Turell,²¹ e di un testo religioso siciliano (*Tractatu di savietati*, cc. 41r-45v) che in parte si collega al *libre de vertuts ab esposicion moral de la exida que ls fills d'Irrael faeren d'Egipte*, inventariata da Bohigas fra le opere catalane di devozione popolare.²² Questo testo è stato affiancato da Mario Pagano ad altri testi che si trovano nello stesso manoscritto, l'*Ystoria di sanctu Amaturo* (cc. 21r-28r), testo agiografico del XV sec. che traduce da un modello catalano,²³ e il *De passione beatorum Cosme et Damiani* (cc. 12v-14r),²⁴ versione a sua volta di una delle traduzioni catalane della *Legenda aurea*.

Mario Pagano scopre così un filone di volgarizzamenti orizzontali dal catalano al siciliano, sia pure minoritario, che si colloca accanto a quelli finora ben noti, cioè quello orizzontale dal toscano al siciliano e quello verticale dal latino al siciliano. Per meglio valutare questo nuovo filone va detto che nello stesso manoscritto, proveniente dal Collegio Massimo di Palermo (ora Biblioteca Centrale della Regione Siciliana di Palermo V A 6), fra i due testi tradotti dal catalano c'è una *Ystoria di lu miraculu de la ymagini di lu Salvatore* (cc. 14v-21r). Le dieci carte iniziali, ora perdute, dovevano contenere a loro volta una vita di santa Oliva, come si desume dal titolo che si legge sul dorso della rilegatura in pergamena, e una vita di santa Cristina, di cui ci resta solo il frammento finale (cc. 11r-12v), erroneamente considerato «frammento finale della vita di s. Cristina»,²⁵ laddo-

ve il confronto con la redazione latina²⁶ o con il volgarizzamento riccardiano²⁷ dimostra che la lacuna riguarda soltanto le prime righe iniziali.²⁸

Ci sono poi tre orazioni redatte in persona femminile, a indicare l'anima, come in preghiere analoghe, oppure che esse sono destinate a essere recitate da donne (29r-34r) inedite, un frammento di confessionale (cc. 34v-37r), un elenco di feste comandate (39v-40v), una *Regula a lu modu di viviri di li frati et soru di la Penitencia* con la trascrizione dell'*Indulgencia* relativa alla lettura della Regula concessa da papa Clemente V al «venerabili Ordini di li Continenti di sanctu Franciscu» (cc. 46r-53r) e delle regole sulla vestizione, incomplete (cc. 54r-55v), tutti testi editi da Branciforti,²⁹ inframezzati dalle due laudi iacoponiche in siciliano antico edite da Cusimano³⁰ (cc.37v-39r). Infine, le cc. 56r-68v, anche se estranee alla primitiva raccolta, contengono *Li miraculi... in vita sanctu Vicenciu di Valencia*, incompleti, il primo dei quali si riferisce ad una testimonianza resa durante il processo di beatificazione tenuto a Lleida il 10 febbraio, data che costituisce il termine *post quem* di quest'ultima parte del codice.³¹

Comunque non sembra che il copista della prima parte del manoscritto possa identificarsi con il traduttore de *La Ystoria di sanctu Amaturo*, data la presenza di errori di lettura e di errori di traduzione, tra i quali però non è agevole distinguere.³² A quanto mi dice Mario Pagano, anche la *Vita di santa Cristina* volgarizza la *Legenda aurea*, ma non attraverso un modello catalano; altrettanto può dirsi per *La ystoria di lu miraculu di la ymagini di lu Salvatore*, di cui è pronta l'edizione a cura di una laureanda del prof. Pagano, e per le *Tre preghiere in persona femminile* (edite in un'altra tesi di laurea). Per quanto riguarda, poi, i miracoli di S. Vincenzo Ferrer, cito quanto mi scrive Mario Pagano: «si tratta di una traduzione dal latino di una parte del processo di beatificazione istruito

21. Una mano della seconda metà del XV secolo lo ha trascritto nel foglio di guardia del manoscritto I C 21 della Biblioteca centrale della Regione siciliana, contenente il testo della cronaca del Vespro che va sotto il nome di *Rebellamentu di Sichilia* (M. BARBATO, *Un frammento araldico siciliano e la fortuna italiana di Gabriel Turell*, in «Medioevo Romano», 27, 2003, pp. 463-469).

22. «Analecta Sacra Tarraconensia», 28, 1955, p. 362: «Hores canòniques. *Les hores que signifiquen en lo offici*. "Pregat m'as algunes de vegades..." Madrid, B. N., 6291, II, 111v. s. XIV». Il testo è ora edito da S. MILANA, *Un inedito Tractatu di savietati e il suo modello catalano*, in «Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani», 20, 2004, 20, pp. 47-74.

23. M. DEL GIUDICE, *La Ystoria di sanctu Amaturo*, in «Bollettino del Centro di Studi filologici e Linguistici Siciliani», 17, 1992, pp. 23-66.

24. M. PAGANO, *La Vita in siciliano dei Beati Cosma e Damiano tradotta da un volgarizzamento catalano della Legenda aurea*, in «Bollettino del Centro di Studi filologici e Linguistici Siciliani», 2004, 20, pp. 17-45.

25. Così G. CUSIMANO (*Due laude iacoponiche in siciliano antico*, in «Cultura neolatina», 8, 1948, pp. 83-87, qui p. 83), poi ripreso da F. BRANCIFORTI (*Regole cit., costutuzioni, confessionali e rituali*, Palermo 1953, p. 221), DEL GIUDICE (*La Ystoria cit.*, p. 24) e R. CASAPULLO (*Bibliografia di testi siciliani dei secoli XIV e XV*, in «Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani», 18, 1995, pp. 13-34 18).

26. Edita da G. P. MAGGIONI, Jacopo da Varazze, *Legenda aurea*, I-II, Firenze, SISMEL Edizioni del Galluzzo, 1998, pp. 646-649.

27. Cfr. A. LEVASTI, Beato Iacopo da Varagine, *Legenda aurea. Volgarizzamento toscano del Trecento*, I-III, Firenze, Libreria Editrice Fiorentina, 1926, II, pp. 809-810.

28. M. PAGANO, *Un inedito volgarizzamento siciliano dalla Legenda aurea: la Vita di S. Cristina*, in «Siculorum Gymnasium», 1999, 52, pp. 747-766, qui p. 750.

29. BRANCIFORTI, *Regole cit.*, pp. 44-45, 179-183, 203-205, 206-207.

30. CUSIMANO, *Due laude cit.*

31. DEL GIUDICE, *La Ystoria cit.*, p. 24. M. PAGANO, *I «Miracoli» inediti di S. Vincenzo Ferrer in volgare siciliano*, in *Studi in onore di Bruno Panini*, promossi da M. PAGANO, A. PIOLETTI, F. SALMERI, M. SPAMPINATO, a cura di G. LALOMIA, in «Siculorum Gymnasium», 53, 2000 (ma dicembre 2001), pp. 345-390.

32. DEL GIUDICE, *La Ystoria cit.*, p. 24.

dal palermitano Pietro Ranzano. Quindi –continuo citando Pagano– non v'è dubbio che il codice sia particolarmente legato ai catalani, ma non in modo sistematico: è rilevante, per es., che due testi appartenenti alla stessa raccolta (*Legenda aurea*) siano tradotti da modelli diversi, il che farebbe pensare che sia stata operata una selezione». Comunque, dall'esame del contenuto delle altre carte del codice, Del Giudice presume che la raccolta sia stata concepita ad uso di monaci e di monache appartenenti a comunità religiose probabilmente dell'ordine francescano.³³

Se, per un confronto, passiamo ora a esaminare il *Repertorio di manoscritti e stampe antiche catalane della Biblioteca Nazionale di Napoli*, in allestimento sotto la mia direzione, che riporto in appendice a questa lezione, vi troviamo dei manoscritti in catalano che potrebbero avere qualcosa di analogo all'antigrafo (o agli antigrافي) dai quali sono stati tradotti il *De passione beatorum Cosme et Damiani*, l'*Ystoria di sanctu Amaturi* e il *Tractatu di savietati: il Llibre de vicis i de virtuts di frate Laurent catalano (1410-1411)*,³⁴ un'opera che con ogni probabilità veniva utilizzata per istruire i chierici³⁵ e di cui esiste una versione siciliana,³⁶ e l'*Exposició del Paternostre, l'Ave Maria i la Salve Regina*, testo attribuito a uno pseudo-san Bonaventura, tradotto in catalano da Antoni CANALS, e i *Soliloqui* di uno pseudo-sant'Agostino, contenuti in un manoscritto, attribuito al 1430-1460 e ritrovato recentemente proprio in un fondo di provenienza monastica, per il quale quindi il circuito monastico sembra sicuro.

A questo punto possiamo concludere che gli scambi fra Sicilia e Paesi catalani sembrano andare dalla Sicilia verso i paesi catalani per quanto riguarda la poesia popolareggiante a metà del secolo XV e oltre; relativamente alla prosa religiosa (agiografia e opere di devozione popolare) invece il percorso sembrerebbe inverso (dai Paesi catalani verso la Sicilia) e risalire al secolo anteriore; bilaterali infine sembrerebbero per quanto riguarda la storiografia e dintorni, se in essi possiamo inserire anche l'araldica, fra il XIV e il XV secolo, prima in un senso (dai Paesi catalani verso la Sicilia) e poi nell'altro (dalla Sicilia verso i paesi catalani).

33. *Ibidem*.

34. B.J. CONCHEFF, *Bibliography of old Catalan Texts*, Madison, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1985, pp. 85-86, sei testimoni, ma non questo.

35. A. M. SALUDES I AMAT, Notícia sobre els textos en català conservats a la Biblioteca Nacional de Nàpols, in *Actes del sisè Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, pp. 373-379.

36 *Libru de li vitii et di li virtudi*, edizione critica a cura di F. B. J. C.

Una postilla

Nella *Bibliography of old Catalan Texts*³⁷ non sono segnalati antichi testi catalani che possano essere stati prodotti in Sicilia, ma ve ne sono indicati quattro conservati nella Biblioteca Universitaria e una stampa a Palermo, nella Biblioteca Universitaria. La stampa di Palermo è un esemplare della traduzione di Stanyol, il *Llibre del Regiment dels prínceps*, 1498. I quattro testi di Catania si trovano tutti in un manoscritto notissimo. È Catania, Biblioteca Universitaria, cod. Ventimiglia 92; del sec. XIV o XV (fine XIV, secondo Riquer); proveniente sicuramente da Valenza e secondo qualcuno sarebbe addirittura possibile che sia appartenuto alla famiglia di Ramon Muntaner (cfr. Riquer). Il ms. è costituito da 206 carte in pergamena e contiene: la *Crònica di Muntaner*, non completa per mutilazione del manoscritto (cc. 1-199): arriva al cap. 279 compreso; mancano quattro senioni che contenevano i capitoli finali; un documento datato 31.8.1307, in cui la Compagnia riconosce i servizi di Muntaner e lo raccomanda al suo nuovo signore Carlo di Valois (c. 200); le *Profecies de 1407* di Anselm Turmeda (cc. 200-202v: si tratta di un testo scritto a Tunisi, conservato in altri manoscritti che divergono abbastanza fra loro; consta di 755 quaternari a rima baciata, cfr. Riquer II, p. 477); la *Dispensació de la senyora de Moixent* (cc. 202v-203v: si tratta di 146 esassillabi a rima baciata, in cui un cavaliere, che parla in prima persona, chiede al papa la dispensa per sposare una cugina; il papa gliela concede ed essa è inserita nel testo: la data è Avignone, 5 maggio 1371; il componimento sembra avere riscontri storici abbastanza precisi, cfr. Riquer II, pp. 230-233); *Lo retraig que feu en Rienbau de Vaqueras al Marques de Monferrat* (cc. 203v-205); il *Debat entre Honor e Delit* di Jaume March (cc. 205-206). Si tratta di un codice nel quale forse è possibile identificare una sezione dedicata alla poesia narrativa accanto alla cronaca e a un documento; il componimento provenzale, potrebbe essere stato inserito in un secondo momento in uno spazio bianco.

37. B.J. CONCHEFF, *op. cit.*

Roger Friedlein
UNIVERSITAT LLIURE DE BERLÍN

NOTES SOBRE LA INVESTIGACIÓ ALEMANYA A LA LITERATURA CATALANA

L'objectiu d'aquesta petita panoràmica de la investigació catalanística a Alemanya, sobretot en literatura, no podrà ser altra cosa que puntual, vist que el camp a recórrer és massa extens com per fer-ho de manera exhaustiva. D'entrada cal dir que la investigació sobre textos catalans comença a Alemanya, i coetàniament a Franca i a Itàlia, gairebé al mateix moment que la filologia romànica en general. Una de les primeres contribucions a destacar va ser sens dubte un treball del doctor Karl Friedrich Wilhelm Lanz (1805-1874), coetani de qui es considera –conjuntament amb François Raynouard– el fundador de la disciplina romanística: Friedrich Diez, primer catedràtic de filologia romànica, a la Rheinische Friedrichs-Wilhelms-Universität de Bonn, des de l'any 1825. El seu coetani Lanz va publicar l'any 1842 una traducció¹ i l'any 1844 una edició en català de la *Crònica* de Ramon Muntaner,² basada en l'edició d'aquest text, apareguda a València, l'any 1558. Va afegir-hi una introducció en què formula els seus criteris d'edició –com ara l'ortografia dels mots onomàstics–, i l'adoba amb una semblança biogràfica de Muntaner. Les notes al text no són gaire nombroses, però identifiquen tanmateix els personatges i fets històrics o discuteixen dubtes de traducció, tot corregint en molts llocs la traducció francesa de Bouchon.³ Tot i que aquestes dues edicions de Lanz tinguin un enfocament més historiogràfic que no pas pròpiament filològic, les haurem de situar entre els primers resultats de la nostra disciplina.

1. *Chronik des edlen En Ramon Muntaner*. Aus dem Catalanischen des vierzehnten Jahrhunderts übersetzt von Dr. K. Fr. W. Lanz. Erster Theil, Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1842.

2. *Chronik des edlen En Ramon Muntaner*, hg. von Dr. Karl Lanz, Stuttgart: Bibliothek des literarischen Vereins, 1844.

3. Lanz es refereix explícitament al llibre de Bouchon: *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, publiées pour la première fois, érudées et traduites par J. A. C. Bouchon, Paris: A. Desrez, 1840, reed. Orléans: Herluison, 1875, on hi ha una notícia biogràfica sobre Muntaner i la traducció de la seva crònica (seguida per l'edició en català de la *Crònica* de Bernat Desclot) que és, segons diu l'autor, integralment nova. L'any 1827, Bouchon ja n'havia publicat una versió anterior (*Chronique de Ramon Muntaner*, traduite pour la première fois de cata-

A partir d'aquí, cal recordar la forta consolidació dels estudis medievals que va formar la base de les filologies tal i com les coneixem avui. Des dels països de parla alemanya, les fites més importants en l'àmbit especialment catalanístic podrien ser la represa dels estudis lul·lians a partir d'Adolf Helfferich –en aquest context també destaca el paper d'instigador que va tenir l'habsburguà Arxiduc Lluís Salvador, a Mallorca–,⁴ l'edició de la versió catalana del *Llibre dels set savis* d'origen oriental, feta per Adolf Mussafia a Viena⁵ i, finalment, ja als anys noranta del segle XIX, la història de la literatura catalana d'Otto Denk.⁶ El famós *Grundriss der romanischen Philologie*, editat per Gustav Groeber al tombant del segle, podria ser considerat la clau de volta d'aquesta primera fase de la filologia romànica alemanya, tot i que aquí, la part referida a llengua i literatura catalanes no va a càrrec d'un alemany, sinó que és traducció alemanya d'un treball confegit per A. Morel-Fatio.⁷

Ja abans del tombant de segle, als estudis de la literatura medieval s'hi va afegir un viu interès per a la coetània, aglomerada en el moviment de la Renaixença: Johannes Fastenrath va confegir la seva monumental antologia de poesia renaixentista, de poetes avui en gran mesura oblidats, en un treball d'arplega que sobrepassa el límit d'una pura traducció.⁸ Entre els autors coetanis traduïts en volum, Jacint

lan, avec notes et éclaircissements, par J. A. Bouchon [dos volums], Paris: Verdière 1827 (Collection des chroniques nationales francaises; 5-6), a la qual Lanz no fa referència. A Itàlia, Filippo Moisè treballa pràcticament al mateix temps que Lanz: *Chronache catalane del secolo XIII e XVI, una di Raimondo Muntaner l'altra di Bernardo d'Esclot*. Prima traduzione italiana di Filippo Moisè con note, studi e documenti, Firenze 1844.

4. Els primers estudis seriosos que vagin més enllà de la biografia semblen ser els d'Adolf Helfferich: *Raymund Lull und die Anfänge der catalonischen Literatur*, Berlin: Springer, 1858, i Konrad Hofmann: *Ein katalanisches Thierepos von Ramon Lull*, München 1872.

5. Adolf Mussafia: *Die catalanische metrische Version der Sieben weisen Meister*, Wien: Gerold, 1876 (Separata tirades de: Denkschriften der philosophisch-kritischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften; 25). Vint anys abans ja havia sortit a Viena Ferdinand Wolf: *Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanzen*. Mit einer litteraturgeschichtlichen Einleitung über die Volkspoese in Portugal und Catalonien, Wien 1856.

6. V. M. Otto Denk: *Einführung in die Geschichte der altcatalanischen Litteratur von deren Anfängen bis zum 18. Jahrhundert*, München: Poessl, 1893.

7. *Grundriss der romanischen Philologie*, a cura de Gustav Gröber, Straßburg 1904-06 [primera ed. a partir del 1888].

8. Johannes Fastenrath: *Catalanische Troubadoure der Gegenwart*, Leipzig: Reissner, 1890.

Verdaguer ocupa un lloc especialment destacat per l'amplitud de la seva recepció, impulsada per una colla de traductors vinculats a la militància catòlica. La majoria de les traduccions va anar a càrrec de Clara Commer, i a la seva feina fundacional seguiria una llarga sèrie de traduccions de literatura catalana, impossible de ressenyar en una panoràmica com aquesta, i també fora de l'àmbit estrictament filològic.⁹ Consta en tot cas que la filologia romànica alemanya ha reposat des de molt d'hora en dos pilars, que són el medieval i el de la Renaixença. Al segle XX, inaugurat pel Primer Congrés de Cultura Catalana (per al qual el lingüista Bernhard Schädel va fer el paper d'instigador del seu amic, mossèn Alcover),¹⁰ podem parlar d'una separació més clara dels àmbits de la literatura i la lingüística, de manera que a partir d'ara, es podrà enfocar més exclusivament el domini literari.

Saltant fins a després de la Segona Guerra Mundial, cal constatar que des de llavors, de manera irregular, però amb una tendència molt clara, els estudis catalanístics han augmentat en quantitat i eixamplat les seves metodologies. Així, entre 1945 i 1996, s'han pogut arreplegar les referències de 86 treballs de llicenciatura o doctorat en el camp de la lingüística, 54 en l'àmbit de la literatura, i 49 classificats d'altres àmbits com ara la politologia, la història de l'art, etc. Aquestes dades provenen de la *Zeitschrift für Katalanistik*, publicació que continua reunint les informacions bibliogràfiques al respecte.¹¹ Per interpretar aquestes dades, ens cenyirem als treballs de recerca a partir del nivell de tesi, sent aquests els treballs que habitualment es publiquen –tot i que s'han publicat valuosos treballs de llicenciatura, els quals s'han considerat aquí de manera esporàdica. És de remarcar, en primer lloc, que la lingüística ha contribuït més que la literatura, amb una vintena de tesis d'enfocament diacrònic, i una altra vintena curta de treballs d'enfocament sistemàtic, incloent-hi els sociolingüístics. Per altra banda, se sumen tretze tesis doctorals sobre literatura medieval i vint de literatu-

ra contemporània. Amb aquesta classificació, els grans camps tradicionals de la investigació filològica semblarien coberts de manera aproximadament equilibrada. Tanmateix, aquestes aparences poden enganyar. El fet que la lingüística estigui més ben representada s'explica, encara, en part per la donada que aquesta disciplina permet més fàcilment els enfocaments comparatístics. De fet, un nombre considerable dels investigadors que han publicat en el domini de la lingüística catalana treballen avui en altres camps de la lingüística romànica. La literatura, en canvi, més conjuminada amb l'espai cultural de què prové, no permet tanta flexibilitat de qui la investiga. Pel que fa a les èpoques literàries estudiades, crida l'atenció el fet que els estudis sobre literatura medieval, sobretot a nivell de tesi, no han crescut en la mateixa manera que els estudis catalanístics en general.¹² Aquesta conclusió es fa més evident si dels tretze treballs tinguts en compte, se'n descompten la gairebé mitja dotzena, dedicats a Ramon Llull i confegits en el marc d'altres disciplines que no la filologia en sentit estricte, i encara més, un cop examinades les dates d'aparició dels treballs que queden: en la seva majoria, no són gaire recents. Per altra banda, examinant més a prop la vintena de tesis dedicades a la literatura del segle XX –que cobreixen un ventall temàtic molt variat i daten fins a temps recentíssims–, es constata però, que, amb les precaucions que siguin del cas, una gran part dels investigadors i de les investigadores semblen haver trobat altres camps professionals després del seu doctorat. El fet no arriba a sorprendre, vist que són sobretot els especialistes en literatura contemporània els que tenen d'altres sortides laborals fora del món universitari. Aquestes consideracions de cap de les maneres no han d'enfosquir el panorama, sinó que l'objectiu de la interpretació és un altre. Si el llistat dels treballs esmentats s'agrupa segons uns criteris modificats, ressalta el fet que hi ha un grup d'investigadors prou nodrit que centra els seus estudis en el moviment de recuperació identitària i lingüística del segle XIX, ara enfocat més des de la literatura, ara més des de la lingüística, ara des de la politologia o fins l'arquitectura. Podríem afirmar que moltes de les contribucions de més pes, sobretot en els últims decennis, s'acumulen en aquest àmbit i, anant-hi amb peus de plom, sembla ser que una part significativa dels investigadors d'aquest camp s'ha quedat vinculat al món universitari. Alguns dels noms destacats són els de Horst Hina, Klaus Nagel, Irmela Neu, Jenny Brumme, Rolf Kailuweit, Gerhard Brunn i d'altres. L'especialitat secre-

9. Vegeu el treball d'arreplega bibliogràfica a càrrec de Ferran Robles i Sabater, Tilbert D. Stegmann: "Bibliographie der ins Deutsche übersetzten katalanischen Erzählungen und Märchen", *Zeitschrift für Katalanistik* 16 (2003), 145-184, que es completarà pròximament amb la part de poesia.

10. Vegeu l'inici de la lingüística catalana: Bernhard Schädel, Mn. Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. *Una aproximació epistolar, 1904-1925*, a cura de Joan Julià i Muné, Barcelona: Curial, 2000.

11. Ester Fernández i Marquès: "50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945-1996)", *Zeitschrift für Katalanistik* 10 (1997), 130-159. Vegeu també les correccions i ampliacions als volums 12 (1999), 193s. i 15 (2002), 204s.

12. Cal recordar tanmateix que en aquest àmbit hi ha hagut en els últims anys tota una sèrie de treballs de llicenciatura que després s'han publicat en forma de llibre.

ta de la catalanística alemanya és el segle XIX? En tot cas, hi ha un gruix important de contribucions dedicades a l'estudi de les bases històriques i el trajecte ideològic del moviment identitari català i les seves activitats lingüístiques normativistes, sobretot tenint en compte que des de França, Itàlia o Anglaterra, les aportacions solen ser unes altres. Des d'una perspectiva històrica, l'interès investigador acabat d'esbossar s'explicaria sens dubte dibuixant una línia d'evolució des del romanticisme d'encuny alemany fins al fet de veure amb bons ulls els moviments de recuperació identitària avui en dia. S'hi afegeix el pes del tradicional federalisme alemany –federalisme el qual, per altra banda, no s'ha format a base de reivindicacions de minories lingüístiques i/o nacionals, i per tant, no coneix a hores d'ara moviments centrífugals que posin en entredit l'existència de l'Estat. Tot plegat forma un context politicosocial que facilita més que en altres llocs de contemplar amb interès i empatia una identitat cultural en reconstrucció com la catalana al segle XIX.

A tall de prospecció, sigui lícit d'afegir unes reflexions de caire personal de cara al futur de la disciplina catalanística a Alemanya. El panorama dibuixat aquí, i que no deixa de ser positiu, és en part degut a la pervivència de la concepció tradicional d'una filologia romànica que engloba totes les llengües i cultures romàniques en la totalitat de la seva història en una única disciplina universitària, bo i exigint que la majoria dels filòlegs treballin en més d'una llengua romànica. Entre els països europeus més extensos, aquesta concepció, si mai ha existit a tot arreu, s'ha mantingut a Alemanya més que enlloc, i ha permès que vagi sobrevivint una petita disciplina com la catalanística, a remolc de les grans. Hi pot jugar a favor la concepció de la carrera universitària com a formació d'una personalitat (*Bildung*), amb un accent en l'aspecte individual de cada trajecte acadèmic. Finalment, els estudis universitaris entesos com a preparació *científica*, amb l'accent no tant en l'aprenentatge d'unes matèries canòniques sinó en el desenvolupament de la capacitat de recerca, afavoreix l'elecció d'un objecte d'estudi del qual els estudiants poden desconèixer l'existència a l'hora de començar la seva carrera. Ara, si aquest conjunt d'elements ha donat bons resultats de recerca, també és un model que ha fracassat quan el nombre d'estudiants va augmentar, com ho va fer a partir dels anys setanta. Una part important de la multitud d'estudiants ha fracassat davant de les exigències d'autogestió, d'independència en l'organització dels estudis, i d'originalitat en la creació del seu propi camí de formació. És prou sabut el nombre elevat de carreres estroncades o allargassades sobre manera. Sobretot en el moment present, en què l'eficiència s'ha con-

vertit en el màxim objectiu de l'ensenyament universitari, el model de la romanística tradicional està periclitat a favor d'unes carreres més eficaçes, enfocades en el cànon d'una filologia nacional. És previsible que en el marc de l'homologació europea –per altra banda, enormement positiva–, en les carreres noves de tipus *Bachelor of Arts* (B.A.), ja no hi haurà temps per formar especialistes en més d'una llengua romànica. Per altra banda, no està assegurat que hi haurà prou incentius perquè els estudiants emprenguin l'aprenentatge de llengües segones o terceres a un nivell superior dels seus estudis. No hi ha dubte que de retop, aquests canvis determinaran, també, els futurs resultats de recerca. Si es formen sobretot hispanistes –encara que amb especialitat catalana–, els resultats seran uns altres que si d'alguna manera es manté l'ideal de la *Romanistik*. Com que els plans d'estudi depenen en gran mesura, no dels ministeris de Cultura dels Estats federals sinó dels departaments universitaris, serà tasca dels docents en l'àmbit de la filologia catalana –i fins a un punt, de l'Institut Ramon Llull– de vetllar perquè no es deixi de formar filòlegs amb especialitat catalanística per tal d'assegurar la continuïtat de la recerca esmentada.

Per acabar d'arrodonir aquest panorama de la recerca catalanística a Alemanya, no es pot deixar d'esmentar un últim punt essencial. Restant-ne alguns treballs escrits per catalans residents als països de llengua alemanya, pràcticament tots els treballs de recerca de gran format a nivell de doctorat o d'habilitació estan escrits en llengua alemanya, i la pràctica totalitat s'ha quedat sense traduir. La catalanística alemanya té en els països romànics, com és sabut, un problema de comunicació, degut a la seva llengua vehicular. Cal veure, però, que el problema no té solució fàcil. L'exigència de deixar l'alemany i de publicar en les llengües romàniques del cas comportaria la instal·lació d'especialitats filològiques nacionals, ja que la majoria d'investigadors no estarà en condicions per escriure, en el nivell necessari, en més d'una llengua estrangera. Això fóra, però, el final de la *Romanistik*, disciplina àmplia que continua tenint una viva discussió interna per damunt de les fronteres lingüístiques dels idiomes romànics, i que ha permès precisament la relativa proliferació d'estudis que ha tingut fins ara.

Joan Llinàs Suau

EVOLUCIÓ DE LA CATALANÍSTICA A UN PAÍS ESTRANGER: EL CAS DE ROMANIA

Aquesta exposició és estructurada al voltant de dos eixos; d'una banda, l'any 1992 (any en què es posa en funcionament el lectorat a la Universitat de Bucarest) i, d'altra, tot allò relatiu a l'activitat acadèmica o a activitats de difusió de la nostra llengua i cultura.

Per començar aquesta exposició s'ha triat l'any 1992 com a data simbòlica pel motiu que és l'any en què començà a funcionar el lectorat de català a la Facultat de Llengües i Literatures Estrangeres de la Universitat de Bucarest, amb el suport de la Generalitat de Catalunya. Aquesta data estableix el començament de la presència contínua del català a Bucarest i a Romania; abans d'aquesta data, el català era present al cursos de lingüística romànica de l'esmentada Facultat (fet que decidí la Universitat a contactar la Generalitat per a crear un lectorat de català) i també al cercle d'estudiosos de l'Institut de Lingüística Iorgu Iordan. Precisament es deu a una investigadora d'aquest Institut i també professora de la Facultat la primera publicació sobre la llengua catalana. Es tracta de Liliana Macarie i la seva obra *Limba Catalana, Fonologie, Morfologie, Vocabular*, que aparegué a l'Editorial de la Universitat de Bucarest l'any 1980 amb el vistiplau de l'Institut de Lingüística Iorgu Iordan. Com el seu títol indica, no es tracta d'una obra dirigida a l'ensenyament del català però comprèn tots els aspectes que es mencionen al títol i és, de fet, l'única obra de referència adreçada al públic romanès que existeix per accedir a la nostra llengua.

Pel que fa a les traduccions, cal esmentar l'aparició d'una selecció de *Tirant lo Blanc* a l'editorial Minerva l'any 1978, dos abans del llibre de Macarie. Malgrat que es tracta d'una selecció, i doncs, no de l'obra completa, es publicà en dos volums amb un extens pròleg a càrrec d'Andrei Ionescu, professor a la Universitat de Bucarest i un dels especialistes més reconeguts dins Romania en matèria de literatura de l'espai ibèric i hispanoamericà.

Per tant, es pot dir que el català abans de l'any 1992 era present als cercles d'especialistes, bé en lingüística o bé en literatura, i que a partir d'aquesta data es posà a l'abast dels estudiants de la Facultat.

El lectorat de català funcionà primer dins el Departament de Lingüística Romànica (italià, castellà, portugués) i després dins el Departament de Lingüística Romànica i Llengües Iberoromàniques

(que inclou castellà, portugués i català). Pel que fa a la seva evolució, el català només tenia estatut de tercera llengua o facultativa (a Romania els estudiants de Filologia estan obligats a fer dues filologies); a la pràctica això volia dir que els estudiants que escollien el català com a tercera llengua rebien dues hores setmanals de llengua catalana. L'estatut de tercera llengua o facultativa limitava en principi l'estudi del català a la seva llengua, ja que deixava poc temps per a la literatura, la història o la cultura, encara que s'ha intentat sempre no limitar-se al contingut lingüístic. Aproximadament, la mitjana d'estudiants anual era de 35, dels quals cada any, si més no des de 1998, 4 ó 5 han gaudit d'una beca per participar a cursos d'estiu de català als Països Catalans, bàsicament l'organitzat a Gironella i els dos últims any (i enguany també) el "Campus Universitari Mallorca-Andorra". En els últims sis anys un o dos estudiants han escollit un tema català per a la seva tesina de llicenciatura (a Romania és obligatòria presentar-la per a llicenciar-se).

Des de fa un any l'estructura dels cursos ha canviat i s'ha eliminat l'oferta de cursos facultatius. Per tal de mantenir la presència del català, s'ha introduït un curs obligatori adreçat als estudiants de primer de Filologia hispànica (principal) i un curs opcional de sociolingüística als de tercer. Per al proper any es preveu que el català formi part de l'oferta de cursos de la futura diplomatura en Traducció i Interpretació i també passi a ser obligatori per als estudiants de Filologia hispànica (secundària).

Pel que fa a la Universitat, assenyalarem que ha signat acords per a l'intercanvi d'estudiants (Erasmus, Sòcrates) amb els departaments de Filologia catalana de les Universitats de València i Alacant. Així mateix, esmentem que solen visitar la Universitat professors dels PPCC i catalanistes estrangers que organitzen conferències de temàtica catalana.

Finalment, pel que fa als cursos de llengua, esmentarem els cursos de català que fins el 1999 s'impartien a la Universitat de Iași, a la Moldàvia romanesa, i el fet que aquest any acadèmic per primera vegada s'ha organitzat un curs de català a l'Institut Cervantes de Bucarest, obert a qualsevol persona interessada, que actualment es troba al segon mòdul.

Això pel que fa a l'aspecte més acadèmic, com s'ha assenyalat abans. Pel que fa a traduccions, ja s'ha esmentat l'edició d'una selecció de *Tirant lo Blanc* l'any 1978. Haurem d'esperar la dècada dels 90 perquè l'edició de traduccions del català agafi embranzida i deixi de ser una activitat esparsa. Als 90 s'edita *Râul care duce în cer*, traducció de *Camí de sirga* de Jesús Moncada i el 2001 *Bearn sau Cabinetul păpușilor* (*Bearn o la sala de les nines*) de Llorenç Villalonga (aquesta darrera amb

el suport del Govern balear). Però no és fins el 1998 quan l'edició de traduccions del català al romanès esdevé constant. Aquest any apareix *Singurătate (Solitud)* de Víctor Català, primer títol d'una col·lecció que actualment abasta divuit títols. La col·lecció es deia "Biblioteca de Cultură Catalană" i l'editorial, *Meronia*. De llavors ençà no han deixat d'aparèixer títols cada any gràcies al suport de la Institució de les Lletres Catalanes, la Conselleria de Cultura del Govern balear o l'Institut Ramon Llull. Actualment es poden llegir en romanès clàssics com Mercè Rodoreda, Miquel Llor o Pere Calders o autors contemporanis com Martí i Pol, Ramon Solsona, Jaume Cabré o Carme Riera. Tot això, per una banda, fruit del suport de les institucions esmentades però també de l'esforç i la passió de la directora de la col·lecció, Jana Matei, a qui el passat mes d'octubre concediren la Creu de Sant Jordi per la seva tasca en matèria de difusió de la cultura catalana.

L'aparició d'aquestes traduccions i la relació de l'editorial amb el lectorat han permès organitzar diversos actes de signe català a Bucarest. Així s'organitzaren els *Zile de cultură catalană la București* (Dies de cultura catalana a Bucarest), els anys 2001 i 2002, amb el suport de diverses institucions catalanes (la ILC, la Comissió de Lectorats, etc.), il·lenques (la Conselleria de Cultura del Govern balear) i la col·laboració d'institucions romaneses (la Universitat de Bucarest, la Universitat de Música de Bucarest) i estatals (Institut Cervantes, Ambaixada d'Espanya a Romania, etc.). En aquestes ocasions visitaren Bucarest Ramon Solsona i Jaume Cabré i professors o representants d'algunes de les institucions (Iolanda Pelegrí, Josep Guia, Joan Melià, Ramon Díaz, Pere Farrés, Joan Ribera Llopis, etc.). El més important, però, és que per primera vegada la cultura catalana a Romania es presentava al públic en general i s'establien un conjunt de relacions que esdevindrien estables amb institucions de distinta procedència. De llavors ençà, gràcies a l'interès continu de l'editora Jana Matei han visitat Romania Carles Duarte i, més recentment, Carme Riera, ambdós convidats per la Unió d'Escriptors de Romania (l'última també per l'Institut Cervantes). Tot plegat, d'una banda, ha facilitat el manteniment del contacte entre aquestes dues cultures i, d'altra, ha contribuït a estrènyer les relacions entre totes les institucions.

Per acabar amb aquest breu repàs, abans d'intentar extreure algunes conclusions, parlarem d'un projecte nascut d'un acord entre la Universitat d'Alacant i la UNITER (Unió Teatral de Romania) consistent a la representació d'una obra de teatre romanesa traduïda al català per una companyia d'estudiants romanesos i a l'inrevés, d'una obra catalana traduïda al romanès per part d'una companyia d'estudiants de

l'esmentada Universitat. Cal dir que cap dels actors implicats coneixia la llengua en què haurien de representar l'obra (els romanesos no sabien català i els alacantins no sabien romanès).

Aquesta, si fa no fa, seria la història condensada de la catalanística a Romania (les mancances de la qual han d'atribuir-se a l'autor d'aquestes línies). Pel que fa al futur, caldrà veure l'evolució, d'una banda, de l'estatut del català a la Universitat de Bucarest i, d'altra, la possible continuïtat d'actuacions de divulgació de la cultura catalana. Això no obstant, és necessari tenir en compte les circumstàncies del país, Romania. Cap de les accions esmentades s'haurien pogut portar a terme sense el suport d'institucions dels Països Catalans, siguin traduccions o siguin desplaçaments de convidats. Les institucions romaneses, i això inclou la Universitat, no disposen de pressupost per cobrir les despeses que genera qualsevol projecte bilateral i això a la llarga pot convertir-se en un impediment que impliqui l'aturada de projectes que ja s'han començat i caldria evitar que tot plegat, especialment els esforços fets fins al moment, esdevingués història. Tampoc cal no perdre de vista que en el futur Romania formarà part de la Unió Europea i fóra contraproductiu que s'aturessin en aquest moment les activitats de difusió de la nostra cultura, especialment quan es tracta de dues llengües tan apropades. En qualsevol cas, allò que s'ha fet ha donat fruits que no podran aturar el seu creixement, encara que tampoc no es pugui dir amb excatitud cap on aniran.

Barbara Luczak

UNIVERSITAT ADAM MICKIEWICZ, POZNAN, POLÒNIA

ALLÒ QUE ELS MEUS BESAVIS PODIEN SABER...: RECEPCIÓ DE LA LITERATURA CATALANA A POLÒNIA A CAVALL DELS SEGLES XIX I XX

Els inicis acostumen a resultar difícils. Però de vegades costa més continuar. Aquest sembla ser el cas dels estudis literaris catalans a Polònia que neixen d'improvís al final del segle XIX per perdre aviat la seva vitalitat i no reparèixer –d'una forma que esperem més duradora– fins les últimes dècades. En el present treball intentarem reconstruir un fragment de la imatge de la cultura catalana que els lectors podien crear-se a partir de la informació que trobaven en publicacions poloneses entre 1883 i 1903. Limitarem el material a les dades que es refereixen a la literatura catalana, deixant de banda d'altres aspectes de la recepció cultural, així com també les impressions de viatgers polonesos que van visitar els Països Catalans i que en deixaren constància als seus escrits (cf. Kulak 1996).

Per trobar aquelles primeres informacions de què podia disposar el públic polonès i, alhora, arribar als inicis dels estudis literaris catalans a Polònia, ens cal remuntar al principi dels anys 80 del segle XIX. El mèrit de preparar una primera aproximació important a la literatura catalana de l'època li correspon al romanista polonès Edward Porebowicz. Als anys 1888-1889 es publica el seu estudi titulat *Ruch literacki południowo-zachodniej Europy* (El moviment literari del sud-oest d'Europa¹). Encara que no sigui cronològicament el primer dins el nostre corpus, aquest document ens servirà com a punt de referència principal en la nostra presentació, que relacionarem amb d'altres fonts, tant les anteriors com les posteriors. D'entrada, constatem que l'amplitud i la precisió de la informació proporcionada a l'estudi provoca admiració². Porebowicz comença amb unes observacions sobre la llen-

1. L'estudi es va presentar en quatre parts, en què es comenta, respectivament, l'estat coetani de les literatures provençal, catalana, castellana i portuguesa. Les dues primeres parts, que són les que aquí ens interessin, van aparèixer en Porebowicz (1888a) i (1888b). Aquest mateix treball es va presentar en forma de monografia en Porebowicz (1888c; pel que a fa a la data de publicació i les traduccions del títol a d'altres llengües, cf. Sawicka, 2003) i es va reeditar, abreujat, en Porebowicz (1951).

2. No ens ocuparem d'analitzar les fonts de què disposava Porebowicz (cf. Sawicka, 2003) i els autors dels altres documents que comentarem.

gua catalana (cf. Castells & Szmidt 1990: 29-30) per passar a esbossar la situació actual de la literatura als Països Catalans, que torna a fer-se visible a l'escena cultural europea gràcies als autors més destacats de la Renaixença. Sense pretendre resumir el contingut de l'estudi de Porebowicz (ni dels altres documents de què ens ocuparem), assenyallarem algunes tendències característiques del seu enfocament. La història de la literatura catalana al llarg del segle XIX és presentada com a paral·lela a la de la literatura provençal (cf. també Castells & Szmidt 1990: 31), la qual hi és tractada com la “germana gran” d'aquella primera³. Sens dubte, als lectors polonesos d'aleshores, la literatura provençal els devia semblar més propera gràcies a les relacions tradicionals entre Polònia i França, i podia funcionar, per tant, com a punt de referència aclaridor. En parlar del començament d'una nova època en la literatura catalana, Porebowicz el situa a l'any 1859 –la data de la restitució dels Jocs Florals⁴–, moment a què atribueix un significat anàleg al de la fundació del Felibritge (1853) en relació a la història de la literatura provençal. En conseqüència, divideix la història de la

3. Notem de seguida que el tema de la fraternitat catalanoprovençal apareix en diverses fonts poloneses, encara que la problemàtica de les diferències entre les visions culturals i polítiques dels felibres i els catalans gairebé no es tracta. Porebowicz toca el tema solament de passada (1888a: 270-271). En el text de War-ski (1897: 236) es presta més atenció als elements “anecdòtics” d'aquestes relacions, com la visita de Mistral als Jocs Florals de l'any 1968, la “Copa Santa” que els catalans van regalar als felibres per segellar l'amistat entre els representants dels dos cercles, o un poema que Mistral dedica als poetes catalans (probablement es tracta d’“I troubaire catalan”, presentat als Jocs Florals de 1862). El desig de donar primacia al Felibritge hi porta, fins i tot, a un error historiogràfic, quan s'afirma que la restauració dels Jocs Florals a la Provença es va realitzar abans que a Barcelona.

4. És interessant notar la diversitat de maneres en què es tradueix el nom del concurs al polonès, deguda a la varietat de significats i matisos que pot adoptar el mot “joc”. Porebowicz (1888b: 348), utilitza la forma “zabawy kwiatowe”, que refereix a la idea de festa, diversió o entreteniment. Constata, a més, que els Jocs Florals medievals posseïen el caràcter de celebració religiosa, com els jocs olímpics, tret que es recull en la traducció “igrzyska kwiatowe” (WEPI [Gran Enciclopèdia Universal Il·lustrada] 1891: 754). Finalment, a la WEPI (1903: 94), trobem també la traducció “gry kwiatowe”, que és la que millor evoca la idea del concurs o certamen. Notem que a part del terme “jochs florals”, citat com a forma original (en les dues primeres fonts que acabem d'esmentar i en War-ski 1897: 236), apareix una versió en llengua francesa “jeux floraux” (WEPI 1903: 94). Aquesta vacil·lació en l'ús de la terminologia senyala una manca òbvia de tradició dels estudis catalans a Polònia i indirectament pot indicar les fonts emprades pels autors dels documents. També és curiosa la forma “Katalunia”, utilitzada per Porebowicz (1888b), que constitueix un calc fonètic del mot català (castellà?), aparegut, pensem, per falta de terminologia establerta. La forma no ha arrelat en polonès.

Renaixença (el terme, però, no apareix explícitament) en un període de preparació, anterior a 1859, i l'època de plenitud, posterior a aquest any. La data de 1833, relacionada amb l'oda "A la Pàtria" d'Aribau (Porebowicz titula el poema "Adéu-siau turons") no se cita; tampoc, però, no se li atribueix cap significat especial, havent-n'hi donat un l'any 1859, com hem dit. De fet, els fragments de l'oda que Porebowicz tradueix al polonès podien confondre al lector, que, per la manca d'una contextualització adient podia arribar a inscriure l'obra en la tradició provençal i no pas en la catalana (o bé identificar ambdues). Això passa perquè l'adjectiu "limuzynski"⁵ que correspon al "llemosí" aparegut a l'original, es refereix a la província francesa de Llemotges, que, en la cultura polonesa, és identificada exclusivament com a terra del *limousin*, és a dir, de la *langue d'oc*. A més, un treball posterior, dedicat al moviment del Felibritge (War-ski 1897: 228), inclou Catalunya en els territoris de la *langue d'oc*. Òbviament, la qüestió de la identitat de la llengua catalana i de la seva relació amb el llemosí –estès el nom a tot el provençal, encara que es tracti tan sols d'un dialecte– va resultar problemàtic no solament per a la crítica polonesa (cf. Badia i Margarit 1981: 4-6). Tanmateix, el públic polonès del final del segle XIX sembla no haver disposat de documentació suficient per familiaritzar-se amb el caràcter identitari, nacional i afectiu, alhora, que el terme "llemosí", referent a la "llengua dels avis", va tenir a la primera meitat del segle XIX (cf. Rafanell 1999: 129-134). Afortunadament, l'estudi de Porebowicz (1888a: 269) aclareix el dubte, encara que sigui només en part, quan caracteritza el català com una llengua parlada a Barcelona, Lleida, València i a les Balears, però també al sud de França, a la regió de Perpinyà.

A l'època que ens interessa, els estudis catalans a Polònia es desenvolupen, doncs, a partir de l'interès que desperta l'obra dels "nous trobadors" (expressió apareguda en la WEPI 1903: 94). De J. Rubió i Ors dirà Porebowicz que havia estudiat per convertir-se en "admirador dels mestres catalanoprovençals de la gaia ciència". Cita també un fragment del "Pròleg" de *Lo Gaiter del Llobregat* (1841⁶), on s'enalteixen els herois que han defensat la llengua en el passat i es condemnen els que s'avergonyeixen d'utilitzar-la en el moment actual. La problemàtica de

5. El SJP (Diccionari de llengua polonesa) no recull l'accepció "limuzynski". Hi trobem únicament la paraula "limuzyjski", emprada, però, en un sentit específic, derivat del francès "limosinage (limousinage)", que designa una tècnica de construcció d'edificis.

6. Tanmateix, Porebowicz situa la publicació de *Lo Gayter del Llobregat* a l'any 1859.

l'herència de la llengua i la necessitat de defensar-la davant de l'agressor devia recordar la situació de la llengua polonesa, també en perill durant l'època de divisió de Polònia entre tres imperis veïns, i en aquest sentit podia ser sentida pel públic polonès com a propera.

En la nòmina dels autors que representen la nova època de la literatura catalana apareix, entre d'altres, Víctor Balaguer. De fet, si el nostre hipotètic catalanòfil polonès feia una consulta més detallada de les fonts disponibles, bé podia arribar a la conclusió que Balaguer era la figura més destacada de les lletres catalanes de l'època. Cinc anys abans de l'aparició de l'estudi de Porebowicz en una mena de crònica de "fets diversos" del món d'una revista varsoviana ("Kronika..." 1883: 284-286), es relata l'entrada de Balaguer a la *Real Academia de la Lengua* el febrer de 1883, qualificada, curiosament, com a fet rellevant en les històries de la França i l'Espanya d'aleshores. Partint de les diferències polítiques entre els dos països, i tenint en compte que "les ciències etnogràfiques, lingüístiques i polítiques estan avui dia tan estretament barrejades", el redactor anònim de la crònica vaticina que l'esdeveniment tindrà una gran influència en la situació de la literatura provençal i, així mateix, preocuparà els centralistes francesos. A continuació, es resumeixen les bases del discurs d'entrada que el nou membre de l'*Academia* va dedicar a les literatures regionals, en què –segons observa l'autor de la nota– Balaguer busca per a la literatura i per a la política un mateix equilibri entre la independència i el centralisme, tot postulant el foment de les literatures regionals com a font de la força i de la riquesa nacionals. Porebowicz (1888b: 348-352), per la seva part, comenta bastant detalladament l'activitat de Balaguer, destaca la vivacitat del seu esperit i tradueix fragments dels seus poemes, encara que també emet comentaris irònics sobre el suposat oportunisme del poeta–ministre i el seu exili, cap al qual, segons l'opinió de Porebowicz, Balaguer se'n va anar amb una "corona d'espines, però folrada de cotó fluix". L'article de la WEPI (1891: 754) dedicat a Balaguer relata força extensament –tenint en compte el tipus de publicació– la seva activitat literària i política de caire catalanista. L'any 1898, la revista *Ateneum*, en la qual col·labora també el mateix Porebowicz, publica la traducció (del castellà, segons la nota que acompanya la versió polonesa) d'un poema llarg de Balaguer, "Lo romiatge de l'ànima". La problemàtica del text sintonitza amb la sensibilitat del públic polonès. Inscrivint-se de forma exemplar en la poètica floralasca delimitada pels temes *Patria, Fides, Amor* ("La dama / de tos pensars secrets vol que en romiatge / visiti'ls llochs que un dia recorrerem / tu y jo, cantant l'amor, la fe y la patria"; Balaguer 1891: 7; seguim l'ortografia original), la composició

tracta el tema de la pèrdua i recuperació de la pàtria, remeses, un cop més, al passat medieval trobadoresc (provençal), i el relaciona amb el motiu del culte marià (notem que Porebowicz fa una equivalència explícita entre el culte català a la Verge de Montserrat i el polonès a la Verge de Jasna Gora, 1888b: 348). Així mateix, el poema constitueix una perfecta il·lustració de les característiques de la Renaixença, tal i com foren presentades per Porebowicz al seu estudi. A l'article dedicat a la literatura catalana de la WEPI (1903: 91-95), Balaguer és l'única autoritat les opinions de la qual se citen explícitament. També d'altres fons enciclopèdiques de l'època, dins els articles dedicats a Catalunya, remetent el lector a les obres de Balaguer (cf. OEP [Enciclopèdia Universal d'Orgelbrandt] 1900: 185).

Acabada la digressió, reprenem l'article de Porebowicz. Després de resumir la tendència "catalanista" del moviment, representada per Balaguer i F. Pelagi Briz (l'obra d'aquest és comentada, destacant-ne les analogies amb les obres dels mestres provençals, Mistral i Aubanel), l'autor es planteja mostrar el caràcter heterogeni de la Renaixença, comentant les característiques dels altres territoris de parla catalana. La presentació de la literatura de Mallorca i de València és breu, però caldria valorar molt positivament el fet que hi aparegui perquè atorga al lector un context just i necessari. Es crida l'atenció sobre la tendència arcaïtzant de la literatura mallorquina, desenvolupada en un ambient qualificat "d'abnegació", que porta a abandonar el desig de reivindicar la igualtat del català respecte el castellà. La característica de la situació literària del País Valencià és dominada per les consideracions de tipus lingüístic. En referir-se a la tendència cap al "separatisme dins el separatisme" (s'evocuen les idees de C. Llombart i la creació de *Lo rat penat*) Porebowicz defensa la unitat de la llengua catalana i, a partir d'un paral·lelisme amb la situació de la literatura provençal, condemna el separatisme lingüístic valencià. Finalment, dóna a opinar que l'única base possible d'una llengua literària catalana és el dialecte barceloní.

Havent subratllat la importància que les idees patriòtiques renaixentistes van tenir per al desenvolupament econòmic i artístic de Catalunya, qualificada com la regió més activa i més rica de la Península, Porebowicz passa a la caracterització d'una nova onada d'escriptors formada en aquell ambient. El personatge que s'hi destaca és, sens dubte, Jacint Verdaguer. El romanista polonès, que havia conegut Verdaguer personalment, dedica a la seva obra el comentari més extens de tot l'estudi⁷. Hi trobem també un comentari encomiàstic sobre l'o-

7. Analitzat detalladament al treball de Sawicka (2003), al qual remetem.

bra d'À. Guimerà. El coneixement de les teories i tendències artístiques del seu temps el situen –segons Porebowicz– per damunt dels últims romàntics castellans; d'altra banda, el rebuig de la vulgaritat el diferencia positivament de Zola. Aquestes comparacions entre els autors catalans i els representants d'altres literatures, així com unes valoracions de vegades força severes de les obres catalanes (cf. el comentari de l'obra de Verdaguer a Porebowicz, 1888b: 361-364), mostren la tendència a aplicar un mateix criteri per a totes les literatures, siguin "grans" o "petites", fora de qualsevol "minoritarisme" com a òptica per a l'anàlisi del valor d'un text literari. Finalment, com a tret molt *sui generis*, Porebowicz destaca l'habilitat dels autors catalans a compaginar la carrera literària amb una dedicació a oficis escassament artístics –cita exemples d'escriptors que són advocats, fiscals, notaris, professors...– justificant-ho a través del gust pel benestar que considera propi del poble català.

L'any 1892 es publica un treball de Porebowicz dedicat a la literatura popular dels pobles romànics, on trobem una referència, molt breu, a la creació popular catalana. S'hi subratlla el caràcter patriòtic dels romanços catalans i en comparar-los –no podia ser d'una altra forma– amb els provençals, s'hi observa una tendència més forta cap a la tristesa⁸.

Fetes aquestes observacions, veiem que el salt del no res a l'existència que realitzen els estudis catalans a Polònia als anys 80 del segle XIX és força vertiginós. Després d'haver-se familiaritzat amb el contingut de l'estudi de Porebowicz, el públic catalanòfil polonès no es devia estranyar de trobar a la WEPI⁹ (1903: 91-95) un article dedicat a la literatura catalana¹⁰, ja esmentat. Aquest no apareix signat, però la informació que hi trobem sorprèn per la seva extensió i puntualitat (cf. Kulak 2002: 33-34), i creiem no equivocar-nos afirmant que la nòmina dels autors catalans que trobem en aquesta publicació és la més extensa que s'ha proveït fins a l'actualitat en les fonts poloneses¹¹.

8. L'estudi va aparèixer originalment a la revista *Swiat* ("Món"; Cracòvia, 1892, n. 4-7) i va ser recollit a Porebowicz (1951, 16-42). Els romanços traduïts es van tornar a presentar (amb algunes modificacions) a Porebowicz (1959: 229-238).

9. La WEPI es trobava a la biblioteca del meu besavi, Stefan Suchocki, fet a què es deu el títol del present treball.

10. Forma part de l'article "Katalonia" ("Catalunya", 87-95), dividit en quatre parts, que es refereixen, respectivament, a la situació geogràfica, social i política, la història, la llengua i la literatura.

11. En relació a la llista de les figures evocades a l'article –que no citem per limitacions d'espai– ens remetem a la WEPI.

També en aquest cas el punt de partida és el sorgiment d'una "renaixença" (terme que s'utilitza explícitament, encara que no específicament¹²) que en aquells moments viu la literatura catalana.

Una primera particularitat del discurs que hi observem és la intenció de detectar alguns trets inconfusibles de la literatura catalana. El panorama comença, com és d'esperar, amb la literatura trobadoresca¹³. En la presentació es tendeix a tractar-la com una entitat a part, sense deixar que es dilueixi en la literatura provençal. Els primers trobadors catalans –adverteix l'autor de l'article– empraven la llengua provençal, de manera que existeix "fins i tot" una tendència a considerar la seva obra com a part de la lírica provençal, dins el marc de la qual constituïria una escola a part. En el comentari citat creiem percebre un to crític i original, ja que a l'hora de definir el lloc de la poesia trobadoresca catalana en el panorama de les literatures europees el criteri que s'aplicava més freqüentment era el lingüístic. Aquesta mateixa tendència cap a la recerca de l'originalitat de la literatura catalana es nota també en d'altres moments. Amb la preferència dels catalans per cantar esdeveniments reals en lloc d'ocupar-se de "sentiments infructuosos" s'explica la importància de les cròniques medievals, altament apreciades, però també el manteniment d'un destacat nivell de prosa catalana al segle XVI (se citen noms de cronistes, però també de geògrafs, lexicògrafs, juristes, predicadors i fins i tot impressors) i l'aparició de la prosa científica al segle XVII. Se subratlla la importància de la literatura catalana, visible en la influència i l'intercanvi amb d'altres literatures o cultures. En aquest sentit, s'evoca el paper de "vincl espiritual" que Catalunya va desenvolupar a l'època del Renaixement, posant en contacte Itàlia i Espanya, i a l'època anterior, funcionant com una mena de pont cultural entre Provença i Espanya. D'Ausiàs March es destaca la influència que va exercir en la literatura castellana, ja que s'havia convertit en "pare" d'una tendència espiritual en la poesia. De forma anàloga es comenta el paper de Joan Boscà en la història de la literatura

12. En polonès aquest mateix terme serveix per designar l'època del Renaixement.

13. El lector a Polònia tenia escasses oportunitats de conèixer l'obra dels trobadors catalans, que es considerava com a part de la literatura provençal. Aquesta, però, comptava amb poques traduccions al polonès. En tal context no resulta estranya una nota ("Wiadomosci..." 1888: 473) en què s'agraeix a Porebowicz la decisió de presentar una antologia de la poesia trobadoresca (amb una mostra de l'obra de Guillem de Cabestany) que el públic, en l'opinió del redactor anònim, desconeixia gairebé per complet. Les traduccions es van publicar a Porebowicz (1887). La traducció del poema de Cabestany "Lo dous consire que-m don'amors soven" va tornar a presentar-se en una versió profundament modificada a Porebowicz (1932: 760).

castellana; en aquest cas, però, l'ús del castellà és tractat com un símptoma de la pèrdua d'estatus de la llengua pròpia.

Una altra característica de l'article comentat és la sensibilitat envers les relacions que s'establiren entre literatura i política, o, potser, més ben dit, la consciència de la sensibilitat que pot demostrar una literatura minoritzada envers condicionants polítics. La caiguda de les lletres catalanes dels segles XVII i XVIII s'explica en el context de la pèrdua d'independència política i pel domini creixent de la llengua castellana, efecte de la venjança de Felip V, que, amb la prohibició de l'ús oficial de la llengua catalana i de l'aplicació del furs antics, hauria buscat compensació pel fet de no haver estat admès pels catalans com a sobirà. El segle XVII és caracteritzat per l'afrontament entre dos grups d'autors: aquells que havien optat per escriure en castellà i un "destacament d'escriptors que romanen fidelment al costat de la bandera de la literatura catalana". Aquest exemple de discurs amb to militar sembla reflectir adequadament l'actitud del redactor envers la matèria tractada. A continuació és destacat l'ambient polític en el procés de formació del moviment de la Renaixença catalana. Es parla de les idees filosòfiques del segle XVIII, de la Revolució francesa i, posteriorment, del moviment felibre provençal que haurien despertat en els catalans l'esperit independentista, alimentat pel record de les antigues llibertats i pel desig de descentralització; és a dir, de "rompre els llaços que uneixen països tan diferents com Castella i Catalunya". Finalment, s'afirma que el conflicte entre les dues tendències de la Renaixença catalana –la catalanista, definida en funció de la reivindicació independentista, i l'altra, que postulava la primacia de la literatura castellana, representada sobretot a València i a les Balears– va contribuir a l'aprofundiment i el floriment de la literatura catalana. Aquesta idea havia aparegut parcialment a l'estudi de Porebowicz (1888a: 270), on es constata que les tendències independentistes de la Renaixença van portar al desenvolupament de la literatura catalana, encara que també, com dèiem, s'hi opinava que les discrepàncies lingüístiques entre Catalunya i València van acabar afeblint les forces que haurien pogut portar a la creació d'una llengua literària única (Porebowicz 1888b: 357).

Dels exemples citats fins ara es pot deduir que el redactor anònim de la WEPI intentava presentar una visió d'allò més completa de la literatura catalana, superant considerablement la mena de dades que s'esperen d'una edició enciclopèdica. De vegades proporciona unes informacions molt específiques (en part, ja esmentades) sobre lexicògrafs, impressors, gramàtics, historiògrafs i traductors (traduccions catalanes de la Bíblia, la *Divina comèdia*, la *Imitació de Jesucrist*, etc.), sobre la

creació de determinades institucions (represa de la Universitat de Barcelona, etc.) o sobre la fundació de diaris i revistes (*El Europeo*, *Biblioteca valenciana*), etc. En aquest sentit, la WEPI constitueix una excepció: les enciclopèdies anteriors i posteriors que hem consultat s'apropen més als models típics de l'estructura i l'extensió de l'article pròpies de les enciclopèdies actuals.

Evidentment, l'article no està lliure de mancances d'estructura ni d'errors. En alguns casos, l'intent de facilitar una informació completa desemboca en la presentació desproporcionadament detallada de fenòmens literaris de menys importància, i en aquest sentit pot portar a confusions. Els noms i cognoms citats apareixen freqüentment en versió castellana o bé amb faltes o transformacions morfològiques i ortogràfiques, que de vegades dificulten la identificació de la persona. Hi llegim també errors historiogràfics. No obstant això, l'article de la WEPI constitueix una font sorprenentment rica, completa i sense precedents (ni successors, diríem), i en aquest sentit mostra l'interès per la literatura catalana manifestat per part de la crítica polonesa a cavall dels segles XIX i XX.

Tornem llavors a la qüestió plantejada al principi del treball: quina idea de la literatura catalana podia crear-se el lector si seguia amb la deguda atenció les publicacions poloneses entre 1883 i 1903? Creiem no equivocar-nos en constatar que (encara que fos en línies molt generals) disposava d'una informació bastant àmplia i detallada per entendre tres importants aspectes:

la història i el desenvolupament de la literatura catalana, principalment a l'època de la Renaixença, considerada, en aquest cas, com a part d'un fenomen més ampli, és a dir, en relació amb el felibratge provençal; les discrepàncies entre les direccions empreses en matèria de política cultural i lingüística en els diferents territoris de parla catalana; les dificultats principals en el procés de recuperació del prestigi de la llengua, la literatura i la cultura catalanes, i la desproporció entre la situació coetània i la riquesa del seu patrimoni històric.

BIBLIOGRAFIA

- Badia i Margarit, Antoni M. (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre. 2.ed., 1984.
- Balaguer, Víctor (1891) *Lo romiatge de l'ànima*. Barcelona: López, Editor.
- . (1898). *Pielgrzymka mojej duszy*. Trad. (del castellà) de R. Szymonska. *Ateneum* (Varsòvia), 2 (90). Pàgs. 201-209.

- Castells, Jordi & Dorota Szmids, (1990). "La Renaixença catalana vista des de Polònia". *Serra d'Or*, abril. Pàgs. 29-32.
- "Kronika paryzka literacka naukowa i artystyczna. Ruch literacki w Prowancji i Katalonii" (1883). *Biblioteka Warszawska* (Varsòvia), vol.2. Pàgs. 284-286.
- Kulak, Ewa (1996). "«Los catalanes son diferentes»: el pueblo catalán visto por los viajeros polacos". *Estudios Hispánicos* (Wrocław), V. Pàgs. 215-222.
- Kulak, Ewa Krystyna (2002). *Owoce hesperyjskich ogrodów. Obraz literatur Polwyspu Iberyjskiego w polskich wydawnictwach informacyjnych i popularnonaukowych*. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- OEP = S. Orgelbrandta *Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami* (1900). Varsòvia: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbrandta i Synow. Vol.7.
- Porebowicz, Edward (1887). *Antologia prowansalska Wybór poezji trubadurów i felibrów XI-XIX wieku*. Varsòvia, T. Paprocki i S-ka.
- . (1888a). "Ruch literacki południowo-zachodniej Europy". *Przegląd Polski* (Cracòvia). Vol. 89. Pàgs. 266-304.
- . (1888b). "Ruch literacki południowo-zachodniej Europy II. Literatura katalaska". *Przegląd Polski* (Cracòvia). Vol. 90. Pàgs. 343-375.
- . (1888c). *Ruch literacki południowo-zachodniej Europy*. Cracòvia: Drukarnia "Czasu" Fr. Kluczyckiego i Spolki.
- . (1932). "Literatura staroprowancka". Dins: S. Lam (ed.), *Wielka Literatura Powszechna. Antologia*. Varsòvia: Trzaska, Ewert i Michalski. T. 5. Pàgs. 755-786.
- . (1951) *Studia literackie*. Pròl. de M. Brahmer. Cracòvia: Editorial M. Kot.
- . (1959). *Piesni ludowe celtyckie, germanskie, romanskie*. Varsòvia: Ludowa Spoldzielnia Wydawnicza.
- Rafanell, August (1999). *La llengua silenciada: Una història del català del Cincents al Vuitcents*. Barcelona: Empúries.
- Sawicka, Anna (2003). "Verdaguer a Polònia". Dins: R. Pinyol i Torrents & M. A. Verdaguer Pajerols (eds.), *Actes del V Col·loqui "Verdaguer i el segle"*. *Anuari Verdaguer* 2002 (11). Vic: Eumo Editorial. Pàgs. 355-368.
- SJP = Karłowicz Jan; Adam Krynski & Władysław Niedzwiedzki (1902). *Słownik języka polskiego*. Varsòvia: E. Lubowski i Ska. Vol. 2.
- War-ski, Adolf (1897). "Felibrzy i felibrzym". *Ateneum* (Varsòvia), 4. Pàgs. 227-246.
- WEPI= *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*.
(1891). Vol. 5. Varsòvia: S. Sikorski, Editor
(1903). Vol. 35. Varsòvia: A.T. Jezierski, Editor
"Wiadomosci bibliograficzne. «Antologia prowansalska» Edw. Porebowicza" (1888). *Biblioteka Warszawska* (Varsòvia), desembre. Pàg. 473.

Kálmán Faluba

UNIVERSITAT EÖTVÖS LORÁND DE BUDAPEST

PASSAT I PRESENT DE LA CATALANÍSTICA HONGARESA

Al llarg de la present ressenya històrica atribuirem al terme "catalanística" tres accepcions: (1) traducció d'obres literàries catalanes a d'altres llengües, en el cas concret, a l'hongarès; (2) activitat filològica exercida sobre llengua i literatura catalanes; (3) ensenyament de la llengua i, eventualment, de la literatura catalanes.

Segons el que sabem ara, la catalanística hongaresa s'estrena a la fi del segle XIX, a l'últim decenni del qual apareix la traducció de la tragèdia *Safo* de Víctor Balaguer i la d'un poema del mateix autor, realitzades per Emil Szalai, traductor que esdevindria un reconegut advocat especialitzat en drets d'autor, però de qui no sabem que hagués dedicat més atenció a les lletres catalanes. El 1897 va sortir en hongarès *La papallona* de Narcís Oller, obra que sembla haver aconseguit un cert èxit, ja que el 1901 es va reeditar. La versió no porta el nom del traductor, i el text suggereix que es tracta d'una traducció indirecta, feta probablement amb intermediació del francès.

Va ser al primer decenni del segle XX, i en la persona de l'escolapi poliglòt Albin K?rösi (1860-1936), que el conreu de la catalanística revesteix a Hongria una certa importància, si més no quantitativa: del període que va de 1901 a 1914 disposem de 16 fitxes bibliogràfiques, 14 de les quals lligades al nom de K?rösi. Per començar amb les dues que es deuen a d'altres persones, mereix ser destacat en primer lloc el capítol que Mór Hernádi, una promesa malaguanyada de la primera romanística hongaresa, va dedicar l'any 1905 a les lletres catalanes en una història universal de les literatures (*Egyetemes irodalomtörténet*, dirigit per Gusztáv Heinrich, vol. 2., pàgs. 194-202). L'altra fitxa és testimoni de l'èxit d'una de les òperes basades en *Terra baixa* d'Àngel Guimerà: es tracta del llibret, traduït de l'alemany a l'hongarès, de l'òpera *Tiefland*, estrenada també a Budapest.

Centrant-nos ara en l'activitat d'Albin K?rösi, podem distingir-hi traduccions i estudis. Pel que fa a les primeres, predominen les versions poètiques, amb poemes de Balaguer, Guimerà i Verdaguer, entre aquests últims l'emblemàtica oda *A Barcelona*, publicada en hongarès el 1903 a les planes de la revista *Katholikus Szemle*, de la mateixa manera que la més gran part de les altres versions que estem ressenyant. K?rösi va traduir igualment *El pi de Formentor* de Miquel Costa i

Llobera, i amb la seva versió va concursar el 1908 als Jocs Florals de Pozsony (actual Bratislava), intent frustrat d'aclimatar aquests certàmens literaris també a Hongria. (El text hongarès fou editat, d'una manera bastant maldestra, a l'edició poliglòta del poema, publicada el 1975 a Palma de Mallorca.)

Pel que fa als estudis de tema català redactats per Albin K?rösi, aquests són, en ordre cronològic, un llarg article periodístic sobre el Primer Congrés de la Llengua Catalana (*Budapesti Hírlap*, 7 de novembre de 1906), un extens estudi sobre els Jocs Florals a propòsit del pròxim cinquantenari de la seva restauració barcelonina (*Katholikus Szemle*, 1908), i l'anàlisi filològica de la "novel·leta exemplar" *Istòria de la fylla del rey d'Ungria*, editada l'any 1914 com a pròleg de la versió hongaresa del text, realitzada pel mateix K?rösi.

Amb la Primera Guerra Mundial l'activitat catalanòfila d'Albin K?rösi sembla estroncar-se: no tinc coneixement d'altres traduccions seves publicades, i la seva història de la literatura espanyola (*A spanyol irodalom története*, 1930) no es refereix a les lletres catalanes. Malgrat tot, pel material conservat a l'arxiu dels escolapis a Budapest i també per referències d'Oliver Brachfeld, una altra figura de la catalanística hongaresa de qui parlarem més endavant, sabem que mantingué el seu interès pel català: com a lector d'espanyol de la Universitat de Budapest, càrrec que exercí entre 1912 i 1936, oferí cursos de català a alguns dels seus alumnes, i als primers anys trenta buscava editor per a una antologia de la poesia catalana moderna. El manuscrit d'aquesta antologia es conserva, i confirma que K?rösi no es va alliberar mai del gust jocfloral esc dels seus inicis com a catalanòfil: els poetes que antologa, ordenant-los segons el nombre de poemes seleccionats, són Balaguer (14 poemes), Verdaguer (6), Guimerà (4), Maragall (3), i després, amb un poema cadascú, Joan Alcover, Miquel Victorià Amer, Aribau, Pau Bertran i Bros, Adolf Blanch, Costa i Llobera, Teodor Llorente i Josep Martí i Folguera.

De manera diversa l'un de l'altre, però, es vinculen a K?rösi dos altres noms de la primera catalanística hongaresa: el del filòleg Olivér Brachfeld, ja mencionat, i el de la pintora Erzsébet Ringer. Brachfeld (1908-1967) havia estudiat català amb K?rösi a la Universitat de Budapest, on es va doctorar amb una tesi sobre les referències a Hongria en l'antiga literatura catalana (*Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában*, Budapest, 1930). Després d'un primer viatge d'estudis, realitzat el 1929, Brachfeld s'estableix a Barcelona, i hi esdevé una figura coneguda de la vida cultural catalana, com ho proven els seus trenta-tres escrits, de temàtica ben

variada, que van sortir a les planes de la revista *Mirador* entre el 13 d'agost de 1931 i el 20 d'agost de 1936. Part d'aquests escrits reflecteixen la voluntat de Brachfeld de divulgar a Catalunya els valors reals de la literatura hongaresa, però altres són de temàtica estrictament catalana, com la ressenya, entusiasta i ben coneguda, dedicada a *Mort de dama* de Llorenç Villalonga, apareguda el 18 d'agost de 1932. Per una altra banda, Brachfeld fa arribar a Budapest notícies de la vida cultural catalana que surten en prestigioses revistes de la capital hongaresa. Pel que fa a la pintora Erzsébet Ringer, establerta a Mallorca als anys 20 i lligada al cercle d'amistats del canonge Antoni Sancho Nebot, és autora d'una versió hongaresa de *L'illa de la calma* de Santiago Rusiñol (*A csönd szigete*, Cegléd, 1927), amb il·lustracions de la traductora. Ringer, en companyia del canonge Sancho, fa una visita a K?rösi el setembre de 1930, encontre que dona origen a una correspondència entre l'escolapi i la pintora. Es conserven trenta-sis cartes d'Erzsébet Ringer, algunes amb observacions interessants sobre la vida cultural mallorquina.

No ens consta documentalment, però Ringer i Brachfeld deuen haver-se relacionat amb Endre Gáspár (1897-1955), hongarès que entre les dues Guerres Mundials va viure a Viena, i qui a la fi de 1932 va passar uns mesos a Palma, dedicant-se, segons ho comenta el mateix Villalonga, a la traducció a l'alemany de *Mort de dama*. No sembla pas que aquesta versió s'hagi publicat mai, però l'estada de Gáspár en terres de llengua catalana va donar com a fruit algunes versions poètiques, com són ara l'*Hivernenca* de Miquel Ferrà, *La vaca cega* de Joan Maragall i *Els segadors*, l'himne nacional català, publicats en diverses antologies.

Si entre les figures fins ara mencionades, les de K?rösi, Brachfeld, Ringer i Gáspár, coneixem o suposem algun lligam, ja no passa el mateix amb altres traductors del català a l'hongarès. Entre aquests *francitiradors* destaca Dénes Szed? amb la primera versió hongaresa del llibre *Llibre d'amic i Amat* (*Imádónak és imádottnak könyve*, Budapest-Vác, 1943). I amb això hem entrat ja en el període obscur de la guerra i de la postguerra espanyola, el del franquisme, la Segona Guerra Mundial i la Guerra Freda, moment històric desfavorable com cap altre per al desenvolupament d'una catalanística consolidada en la nostra Europa centreoriental.

Si volem mesurar ara l'impacte real de l'activitat dels primers conreadors de la catalanística hongaresa, hem de concloure que va ser pràcticament nul·la, i així ho prova la falta total de referències catalanes en els dos manuals més prestigiosos dedicats a les lletres universals en el

període ressenyat: el de Mihály Babits, de 1936 (*Az európai irodalom története*), i el d'Antal Szerb, de 1941 (*A világirodalom története*).

La manca de comunicació entre l'Espanya franquista i l'Hongria comunista va causar que es trenqués el fil, ja prou prim, de la primera catalanística hongaresa, i que els protagonistes de la segona, iniciada als anys 70, poguessin sentir-se (poguéssim sentir-nos) del tot originals. A l'entorn de 1970 l'interès per les lletres catalanes es manifesta tant de part d'editorials com de revistes: entre les primeres cal mencionar la casa Európa, i entre les segones, *Nagyvilág*, especialitzades totes dues en literatures estrangeres traduïdes a l'hongarès. Sembla correspondre a l'editorial Európa el redescobriments de la literatura catalana amb el conte *Breus encontres a l'escala* (*Futó találkozások a lépcs?házban*) de Víctor Mora, inclòs a l'anuari *Égtájak* (*Punts Cardinals*) de 1967. Dintre de la mateixa sèrie, al volum corresponent a l'any 1976, sortiria *Una carta* (*Levél*) de Mercè Rodoreda, seguit per les novel·les *La plaça del Diamant* (*A Diamant tér*, 1978), *Bearn o la sala de les nines* de Llorenç Villalonga (*Mallorcai udvarház vagy a babaszoba*, 1982), *Ramona, adéu* de Montserrat Roig (*Isten veled, Ramona*, 1990) i *Senyoria* de Jaume Cabré (*?meltósága*, 2001). Entre les publicacions de la dècada dels 70 cal mencionar encara l'antologia dedicada a la poesia de la Península ibèrica *Hesperidák kertje* (*El jardí de les Hespèrides*, 1971), que recull poemes d'Alcover, Carner, Costa i Llobera, López-Picó, Maragall i Ausiàs March), i també *Els plàtans de Barcelona* (*Barcelonai platánok*, 1977), aquest del catàleg de l'editorial Kozmosz.

La primera manifestació de l'interès de la revista *Nagyvilág* per les lletres catalanes data del mes d'agost de 1972, quan hi surt una selecció de poemes de poetes contemporanis (Ll. Alpera, X. Amorós, J. Brossa, J. Colomines, S. Espriu, C.-J. Guardiola, M. Mayor, Pere Quart, A. Valls), selecció seguida al llarg dels dos decennis següents per proses de Calders, Espriu, Miquel Àngel Riera, Rodoreda, Moncada, Porcel, Montserrat Roig, Llorenç Villalonga i poemes de Gimferrer, Espriu, Foix. Sigui entre els traductors de l'editorial Európa, sigui entre els de la revista *Nagyvilág*, figuren joves sortits dels cursos de català engegats al Departament d'Espanyol de la Universitat Eötvös Loránd de Budapest, cursos dels quals parlarem més avall.

Es va obrir un tercer front de la catalanística hongaresa (re)naixent amb l'activitat de György Jánosházy, poeta hongarès de Transsilvània (Romania), que el 1972 va publicar una antologia de la poesia catalana del segle XX (*Körtánc fantomokkal / Ronda amb fantasmes*), amb 91 poemes de J. Carner, S. Espriu, G. Ferrater, J.V. Foix, M. Manent, Pere Quart, C. Riba, B. Rosselló-Pòrcel, J. Salvat-Papasseit i J. Vinyoli. Tot

i que és evident que la selecció és deutora de *Poetas catalanes contemporàneos* (1968), de José Agustín Goytisolo, cal dir també que en el cas decisiu d'Espriu la tria és original, i que l'antologia va oferir als lectors hongaresos una primera visió de conjunt de la lírica catalana moderna. La mateixa antologia va sortir ampliada i amb el títol canviat (*Vágtató lovak / Cavallets al galop*) el 1998, amb poemes afegits de Miquel Martí Pol, Joan Margarit, Marta Pessarodona, Narcís Comadira i Francesc Parcerisas.

Després de les classes de llengua catalana impartides de manera no institucionalitzada per Albin K_rösi als primers decennis del segle XX, el català torna a les aules de la Universitat de Budapest la tardor de 1971, i des d'aleshores s'hi manté sense solució de continuïtat. Fins a la tardor dels 90, s'encarrega d'aquests cursos Kálmán Faluba, professor del Departament d'Espanyol, a partir d'aquell moment el Departament compta amb un lector de català, parcialment subvencionat des del domini lingüístic (primer, per la Generalitat de Catalunya, des de fa poc, per l'Institut Ramon Llull). Els cursos de llengua catalana han estat i són optatius, consten en l'expedient de l'alumne, i generen crèdits. Des de la creació dels Certificats Internacionals de Català (actuals Certificats de Llengua Catalana de l'Institut Ramon Llull) es convoquen cada any les proves corresponents, i s'ofereixen cursos preparatoris per als interessats.

Als costats dels cursos pràctics de llengua, oferts amb regularitat, als anys 70 i 80, la professora Katalin Kulin va oferir un parell de cursos de literatura, dedicats a clàssics contemporanis (Espriu, Foix), i també a la literatura medieval (Ausiàs March, el *Tirant*). Per altra banda, Kálmán Faluba, Károly Morvay i Ildikó Szijj van crear l'assignatura *Introducció a la lingüística iberoromànica*. Aquests cursos de literatura i de lingüística des de 1995 s'estructuren en un programa d'especialització en filologia catalana, amb dotze mòduls repartits en quatre semestres. El model de Budapest es va introduir un any després també en el Departament d'Hispanística de la Universitat de Szeged, on s'encarrega de la part més gran dels cursos el lector de català de Budapest (els de lingüística corren a càrrec de Tibor Berta, docent local). Confiam que la reforma europea de l'ensenyament universitari, que preveu la creació de titulacions de tres anys, no limiti la presència del català a les Universitats hongareses.

Es relaciona amb el col·lectiu dels catalanòfils de la Universitat de Budapest una sèrie de publicacions, entre aquests, els diccionaris català-hongarès i hongarès-català, redactats per Kálmán Faluba i Károly Morvay, i publicats a Barcelona per Enciclopèdia Catalana els anys

1990 i 1996, respectivament. Forma part del mateix col·lectiu Balázs Déri, llatísta i medievalista, traductor del *Llibre de filosofia d'amor* i *Llibre d'Amic i Amat*, sortits en un únic volum (*A szeretet filozófiájának fája*, 1994). Podem considerar com a continuació d'aquest volum la col·lecció *Katalán Könyvtár (Biblioteca Catalana)*, dirigida pel mateix Balázs Déri i Kálmán Faluba, iniciada el 1997 amb una antologia bilingüe de la poesia catalana del segle XX. Altres volums de la col·lecció són una selecció de contes del mateix segle, una antologia ausiasmarquiana trilingüe (català, castellà, hongarès), dos volums de teatre català modern, amb peces de Rusiñol, Guimerà, Carles Soldevila, Joan Oliver, Sagarra, Espriu, Brossa, Rodolf Sirera, Josep Maria Benet i Sergi Belbel), i l'anònima *Història de Jacob Xalabín*. El setè volum de la col·lecció, previst per a la tardor d'enguany, serà *Camí de sirga*, de Jesús Moncada.

A propòsit del lectorat de català creat a Budapest el 1990 m'he referit ja a la contribució que els organismes oficials del domini lingüístic català ofereixen a la catalanística forana. Una altra manifestació d'aquesta contribució són els ajuts a la traducció: hi han comptat cinc dels sis volums de la *Biblioteca Catalana* de Budapest, i com també hi ha comptat la versió hongaresa d'El mar de Blai Bonet, sortit el 2001 (*A tenger*). Crec, per tant, que ens trobem en un moment de conjuntura feliç, en el qual hi ha un equip de catalanòfils hongaresos capaços de transmetre els valors de la cultura vehiculada en llengua catalana, i en el qual el domini lingüístic disposa d'instruments per impulsar aquesta tasca de transmissió.

Ester Franquesa i Bonet
INSTITUT RAMON LLULL

EL CATALÀ, UNA OPCió D'ESTUDI FORA DEL DOMINI LINGÜÍSTIC

Mentre alguns al·leguen, segons dades no sempre prou fonamentades, que l'ús del català recula, i d'altres malden per fer-lo recular en alguns àmbits d'actuació, més enllà dels territoris de parla catalana es percep la necessitat d'aprendre'l. La presència de professors catalans a l'exili va facilitar que la llengua i la literatura catalanes anessin guanyant espai als plans d'estudi de força universitats estrangeres, generalment en el marc dels estudis de romàniques o d'hispanística i, més recentment, també en les facultats de llengües modernes o estrangeres. Algunes universitats tenen una sòlida tradició en estudis de catalanística, com la de Basilea, amb estudis de català de fa més de 46 anys o la de Càller, des de l'any 1976. Arran del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana l'any 1906 es va anar configurant la tradició catalanística amb historiadors, filòlegs, traductors i professors formats o residents fora del domini lingüístic, que s'agruparen per llengües en societats a Anglaterra (*Anglo-Catalan Society*, 1954), a Itàlia i Nord-Amèrica (*Associazione Italiana di Studi Catalani* i *North American Catalan Society*, 1978), a Alemanya (*Deutscher Katalanistenverband*, 1983), a França (*Association Française des Catalanistes*, 1990), a més de l'*Associació internacional de llengua i literatura catalanes* l'any 1973 i de l'*Associació Russa d'Estudis Catalans* més recentment. Cal esmentar també d'altres entitats de catalanística, com el *Centre d'Estudis Catalans de París* (1977), adscrit a la Universitat París 8, o l'*Arxiu de Tradicions de l'Alguer* constituït el 1997. Des del primer col·loqui internacional celebrat a la Universitat d'Estrasburg el 1968 amb el títol *La Linguistique Catalane*, al segon celebrat dos anys més tard a la Universitat d'Amsterdam i al tercer, ja amb el nom que seguirà fins a l'actualitat de *Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, organitzat a Cambridge el 1973, amb l'*Anglo-Catalan Society*, aquestes trobades han continuat amb periodicitat fins avui. La vitalitat de la catalanística s'estén a d'altres països, com mostra el *2n Col·loqui de catalanística txeca* que avui ens acull a la Universitat Carolina de Praga. Amb col·loquis, com el que celebrem aquests dies, i les revistes acadèmiques¹ que generen, aquestes associacions i societats de catalanística són un referent de prestigi, sovint també un pont per a les traduccions

d'obres catalanes a les llengües respectives i, sens dubte, constitueixen, a més, un entorn favorable per a l'estudi del català.

Certament, una de les claus per a l'extensió d'una llengua és la vitalitat del seu ensenyament dins, i també fora del seu àmbit lingüístic. Per això, un dels objectius prioritaris de projecció exterior del català gira a l'entorn de la consolidació i l'extensió del seu ensenyament. La Generalitat de Catalunya², a través del departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, i amb col·laboració del de Cultura, va crear la *Xarxa de lectorats de català* el 1987-1988 amb vuit Universitats de tres països: Berlín, Colònia, Constança, Gotingen i Passau (Alemanya), Brussel·les (Bèlgica) i Moscou i Sant Petersburg, que ja disposaven de lectorat de català uns anys abans (Rússia). Des d'aleshores s'han anat incorporant a poc a poc a la *Xarxa* noves Universitats.

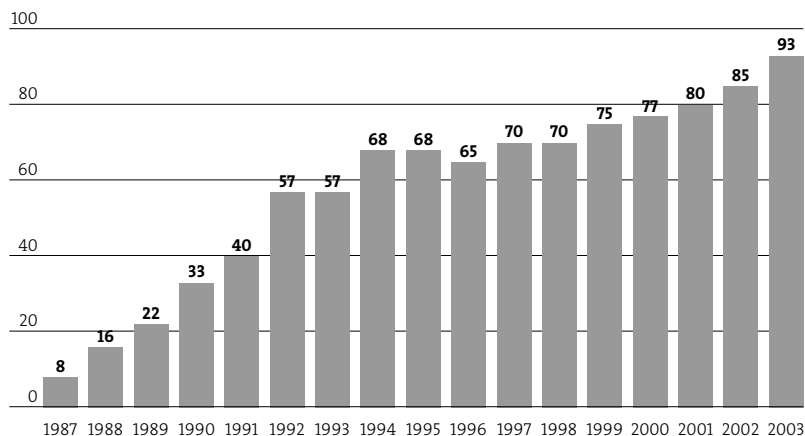
El setembre del 2002 l'Institut Ramon Llull va prendre el testimoni de la Generalitat de Catalunya en l'impuls de l'ensenyament acadèmic del català a l'exterior, i també en nom del Govern de les Illes Balears³, i assumí, per mitjà de la seva Àrea de Llengua, la coordinació de la *Xarxa de lectorats*, integrada aleshores per 85 Universitats distribuïdes arreu del món. Arran de les actuacions dutes a terme, des del curs acadèmic 2003-2004¹³ 13 nous centres universitaris disposen de lectorat: la Universitat Christian-Albrechts (Kiel), Konstanz Katholischen i Eichstätt-Ingolstadt (Alemanya), la Universitat d'Aconcagua de Mendoza (Argentina), el Glendon College de la Universitat de York (Toronto-Canadà), la Universitat de l'Havana (Cuba), Sorbonne Nouvelle de París III (França), la Universitat de Ljubljana (Eslovènia), la de Catània i Salern (Itàlia), Hassan II – Aïn Chock (Casablanca-Marroc), la de Varsòvia (Polònia) i la de Brno (Rep. Txeca).

1. Les revistes impulsades per les societats de catalanística han mantingut des dels seus inicis la continuïtat fins ara: *Catalan Review*, *Journal of Catalan Studies*, *Zeitschrift für Katalanistik*, *Révue d'Études Catalanes*, *Revista d'Estudis de Llengua i Literatura Catalana*, etc. Es pot citar com a nova revista de catalanística nascuda fora del domini lingüístic *Estudios Catalanes, revista internacional de lengua, literatura y cultura catalanas*, publicada des del lectorat de català de Santa Fe, Argentina, única revista de catalanística de l'Amèrica Llatina.

2. El gener de 1988 es creà la Comissió de Promoció de l'ensenyament del català a les universitats de fora de l'àmbit territorial de Catalunya, coneguda com la Comissió de lectorats, per emprendre les actuacions que anteriorment el Departament de Cultura i el d'Ensenyament havien dut a terme per a la promoció de la llengua i la literatura catalanes a l'exterior.

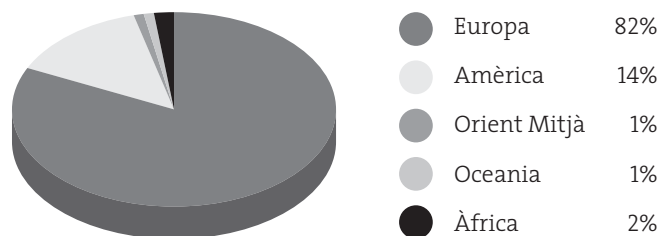
3. S'ha incorporat a la Xarxa de l'IRL el lectorat i la Càtedra de Català Illes Balears de la Universitat de Sheffield, impulsat per la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, per mitjà de la Universitat de les Illes Balears.

Evolució dels lectorats

Encara altres Universitats mostren interès per oferir com a opció d'aprenentatge la llengua catalana, com és el cas de la Universitat de Trier (Alemanya), la Universitat d'Econòmiques de Viena, la de Zàgreb (Croàcia), la Pontificia Universidad Católica del Ecuador (Ecuador), la Universitat de Chicago (Estat Units), la Universitat de la Alta Bretanya II (França), l'Istituto Suor Orsola Benincasa (Itàlia), la Universitat de Guadalajara (Mèxic) o la d'Olomouc (Rep. Txeca), entre d'altres.

Distribució geogràfica

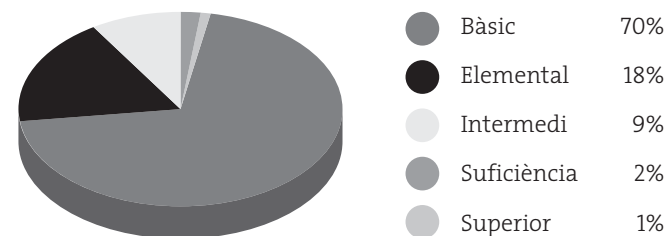

La Xarxa de lectorats de català està formada actualment per 93 Universitats, en vint-i-set països, de les quals 76 a Europa, 13 a Amèrica, 2 a l'Àfrica, 1 a l'Orient Mitjà i a Oceania. Dels aproximada-

ment 6.000 alumnes, en destaquen els 800 dels 22 lectorats alemanys, els més de 700 dels 9 lectorats de França, els prop de 600 dels 18 de Gran Bretanya; o els 306 de la Universitat Hassan II del Marroc.

lectorats		alumnes	lectorats		alumnes
Alemanya	22	800	Hongria	2	99
Argentina	3	66	Irlanda	1	32
Austràlia	1	10	Israel	1	17
Àustria	1	34	Itàlia	10	303
Bèlgica	1	6	Marroc	1	306
Camerun	1	51	Mèxic	1	42
Canadà	1	25	Polònia	3	171
Cuba	1	11	Portugal	1	38
Eslovènia	1	20	Rep. Txeca	1	125
Estat Units	6	81	Romania	1	59
Finlàndia	1	15	Rússia	2	35
França	9	725	Suïssa	1	22
Gran Bretanya	18	687	Uruguai	1	75
Holanda	1	15			

Si atenem la distribució del conjunt d'assignatures (327) que s'ofereixen des dels lectorats, observem que majoritàriament són de llengua catalana (248-84%), i en nombre prou semblant de cultura (42-9%) i literatura (7-7%); i pel que fa als nivells d'aprenentatge de llengua catalana, els alumnes es concentren especialment en el nivell bàsic. De fet, el 97% dels alumnes segueixen els tres primers nivells.

El català consta als certificats d'estudis d'aquestes Universitats, en general com a matèria optativa al costat d'altres llengües romàniques

(italià, portuguès, gallec) de manera que en general els lectorats queden emmarcats en facultats, departaments, instituts o centres de naturalesa diversa -segons el país i la mateixa universitat amb denominacions diferents. Això és: Filologia romànica, Filologia iberoromànica (26)

- Estudis hispànics, Espanyol, Espanyol i portuguès, Espanyol, italià i portuguès (15)
- Estudis ibèrics i iberoamericans (3)
- Llengües modernes, Llengües estrangeres (18)
- Llengües i literatures estrangeres, Llengües i literatures neollatines (3)
- Lletres i Ciències humanes, Humanitats i Arts, Ciències (11)
- Altres (Filosofia, Lingüística i literatura, Llengües i cultures europees, Filologia moderna, etc.).

Un element que convé destacar és el creixement de la demanda d'aprenentatge de català, especialment als centres de llengües modernes o estrangeres, acompanyada de formació en cultura catalana, per part d'estudiants d'altres disciplines no relacionades amb la Filologia com ara Economia, Periodisme o Arquitectura.⁴ També prenen força com a línies d'aprenentatge a l'exterior els cursos intensius, especialment adreçats a alumnes que pretenen continuar en terres de parla catalana els estudis universitaris o bé per reforçar l'aprenentatge pràctic de la llengua.

Els professors

A més dels 93 professors responsables acadèmics dels lectorats, en aquest curs 2003-2004 80 professors han estat titulars de lectorats dels quals 27 són nomenats per l'Institut Ramon Llull. Els lectors, llicenciats majoritàriament en filologia catalana -altrament disposen del *Certificat de coneixements superiors de llengua catalana* o una titulació equivalent-, exerceixen la docència en situacions administratives i contractuals molt diverses, especialment segons la implicació i el suport

4. D'acord amb la tendència observada, l'Àrea de Llengua de l'IRL estudia incorporar estudis de llengua i cultura catalanes dins els plans d'estudis de la Universitat de Ciències Econòmiques i Empresariales de Viena dins el grup de matèries *Landeskunde* (Cultura i civilització) per oferir, a més de llengua catalana, història, cultura i societat i economia i cultura empresarial a Catalunya.

amb què les universitats i els responsables acadèmics acullen l'oferta del català en els seus departaments o facultats.

A més de la Xarxa de lectorats, ofereixen estudis de llengua i literatura catalanes altres 34 Universitats, amb aproximadament 1.200 alumnes, a Alemanya (Augsburg, Bonn, Enlangen, Gotingen, Mainz, Munic); a Espanya (Granada, Madrid, Múrcia, Salamanca, Santiago, Saragossa, Vitoria); Estats Units (Camerun, Los Angeles, Michigan); França (Amiens, Bordeus, Cergy-Pontoise, Lió, Montpeller, París, Perpinyà, Rouen), Gran Bretanya (Cambridge, Kent); Itàlia (Càller, Roma), i a Mèxic, la República Txeca, Suècia, Suïssa i la Xina. Actualment, doncs, 127 universitats ofereixen estudis de llengua i literatura catalanes.

Els casals i centres catalans i balears

En un entorn no-acadèmic, especialment allà on les relacions històriques, culturals o comercials ho propicien, hi ha persones que aprenen català en més d'una cinquantena de centres i casals catalans i balears, amb aproximadament amb 1.300 alumnes, alguns de molts actius com el de Madrid, Tolosa de Llenguadoc, Luxemburg, Rosario, Montevideo, Mèxic o Cuba. Algunes de les cases balears que ofereixen cursos de català són la Casa Balear de Buenos Aires, Mar del Plata, de Santa Fe, Rosario, Bahía Blanca, Mendoza, entre d'altres. L'Institut Ramon Llull coordina la seva funció com a llocs per a l'aprenentatge de la llengua amb directrius que ho facilitin i amb material didàctic i de suport adaptat a les seves necessitats. També el català és una opció d'estudi en alguns centres de l'Institut Cervantes: (Londres, Berlín, Moscou, Bucarest i Burdeus); en alguna Escola Oficial d'Idiomes i en algunes de les Delegacions del Govern de la Generalitat com la de Madrid o la del Marroc, mentre ha estat en actiu. Al Marroc l'aprenentatge de català l'any 2003 va ser seguit per gairebé 200 magrebins a les ciutats d'Assilah, Casablanca, Settat i Sidi Yamani al Marroc, i enguany 306 alumnes estudien català.

Amb la finalitat de contribuir al finançament de la docència de llengua catalana en tots els punts de docència més enllà del territori propi de la llengua, l'Institut Ramon Llull concedeix anualment ajuts a les universitats que tenen adscrits lectorats de català, d'una banda, i a associacions i entitats sense finalitat de lucre per a l'organització de cursos destinats específicament a l'aprenentatge de la llengua catalana, d'una altra. Així mateix, facilita els recursos lingüístics i didàctics necessaris

per a l'aprenentatge, la recerca o el treball amb la llengua catalana, en diversos suports, presta l'assessorament necessari i elabora programes didàctics (programes marc, nivells especialitzats) i de materials específics sobre aspectes diversos de la llengua i la literatura catalanes per impulsar la formació del professorat especialitzat en l'ensenyament del català com a llengua estrangera.

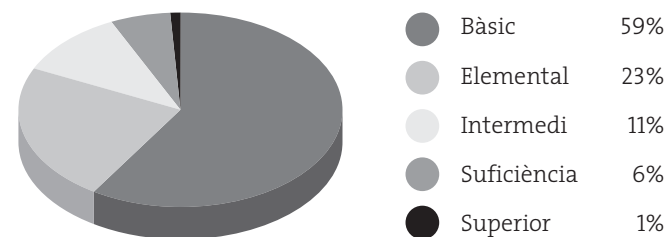
Els alumnes

Tots els alumnes són persones amb històries ben diferents, amb un nom i un cognoms, amb una identitat i unes experiències personals que els porten a compartir uns interessos comuns per raons diverses. La predisposició i motivació dels estudiants que aprenen el català com a opció d'estudi varia: hi veuen avantatge o interès per al seu progrés personal, en definitiva, hi veuen utilitat. Una utilitat que no depèn de la demografia. La volen aprendre perquè és la veu original d'una literatura i una cultura de prestigi, perquè tenen previst de seguir programes de mobilitat i d'intercanvi universitaris en l'àmbit estatal, europeu o del continent americà, i volen adquirir coneixements previs abans de desplaçar-se a les universitats de parla catalana. N'hi ha que volen establir-s'hi per motius laborals; s'interessen per les llengües d'àmbit reduït, per raons afectives, familiars o d'amistat, o els motiven les estades de vacances i volen conèixer alguns aspectes sobre la llengua, la història o la cultura de les terres de parla catalana. A la Universitat de Colònia, trobem en un mateix curs tres descendents d'emigrants gallecs, una professora alemanya amb un nivell d'espanyol alt, una noia russa, un noi italià i un metge de Düsseldorf que vol adquirir nocions de català perquè pretén establir-se a Catalunya l'any següent. Molts estudiants de l'estranger tenen experiència en l'aprenentatge d'una, dues o fins a tres llengües romàniques (sobretot castellà, portuguès i francès), senten curiositat pel català i imaginem que el seu aprenentatge no deu ser gaire complicat. Així, doncs, prop de 9.000 persones han optat per aprendre la llengua catalana fora del seu àmbit lingüístic al llarg del curs acadèmic 2003-2004 per interessos lingüístics o filològics, per l'afany de conèixer una literatura i una cultura de prestigi, la intenció de seguir estudis en universitats de parla catalana, per motius professionals, raons afectives, familiars o d'amistat o, simplement, pel desig de viatjar i de fer turisme.

Acreditar els coneixements de català

Força dels estudiants estrangers que opten pel català volen acreditar-ne els coneixements per mitjà de les proves que convoca l'Institut Ramon Llull, organisme avaluador fora del domini lingüístic, i obtenir els certificats corresponents⁵. A la convocatòria de 2003, el nombre total de persones que s'han examinat a les proves dels diferents certificats de llengua catalana ha estat de 559 repartits en 39 ciutats de 16 països d'arreu del món: Uruguai, Espanya, Gran Bretanya, Itàlia, Hongria, França, Alemanya, Mèxic, Rússia, Argentina, República Txeca, Bèlgica, Luxemburg, Eslovènia, Romania i Estats Units. El nombre total de persones que s'han presentat a les proves de la convocatòria de 2003 ha estat de 540: 324 de nivell bàsic, 123 de nivell elemental, 58 d'intermedi, 31 de suficiència i 4 de superior.

Distribució per nivells

5. L'Institut Ramon Llull, d'acord amb els seus estatuts, ha assumit l'avaluació i certificació de coneixements del català fora del domini lingüístic, i també en el territori de Catalunya si les proves s'organitzen específicament per a no residents. El 6 de març del 2003 es publica al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya el Decret del Govern de la Generalitat, pel qual se li atribueix la competència sobre l'avaluació i certificació del coneixement del català fora del domini lingüístic, i li transfereix les competències i funcions per a la promoció de l'ensenyament del català a l'estranger. Així mateix, el 6 de juny es publica al Butlletí Oficial de les Illes Balears l'Ordre del seu conseller d'Educació i Cultura per la qual es regulen les funcions atribuïdes a l'IRL en relació a la promoció de l'ensenyament del català i l'avaluació i la certificació del seu coneixement com a segona llengua fora del domini lingüístic. L'IRL ha elaborat una normativa pròpia per a les proves per a l'obtenció de certificats de coneixements de català (DOGC, 20 de març i BOIB, 3 de maig del 2003), i ha convocat les proves l'any 2003 i el 2004.

La llengua s'adquireix quan s'usa, activament o passivament. El català ensenyat com a llengua estrangera només es pot aprendre en l'entorn d'aprenentatge, de manera acadèmica, sistemàtica, formal i abstracta. No es pot captar de l'entorn de manera espontània, com seria el cas d'una primera o segona llengua. Per això el seu ensenyament fora del domini lingüístic requereix recursos lingüístics i didàctics adaptats específicament, en diversos suports, i si és factible, convé de complementar-lo amb estades de formació dins el domini. I per això des de l'IRL també s'impulsa formació per a estrangers dins el domini lingüístic, com és el cas del *Campus Universitari de la Llengua Catalana Mallorca-Andorra* o de les *Jornades Internacionals de Llengua i Cultura Catalanes de Gironella*.

No menys important per a l'aprenentatge d'una llengua són les manifestacions culturals al seu entorn. Són l'àmbit natural perquè una llengua esdevingui de prestigi i aconsegueixi coneixement, crèdit i influència. Per això, els lectors de les universitats de l'estranger i els professors de llengua catalana compaginen la docència amb activitats culturals (conferències, seminaris i sessions d'història, literatura, política lingüística, cinema, exposicions, etc.) perquè fan conèixer al món el valor del català, no només com a signe d'identitat, sinó també com a expressió d'una rica tradició literària amb vitalitat creativa. La cultura catalana és un teló de fons; de sempre, les personalitats de la cultura, sobretot els escriptors, són promotors eficaços per a la difusió d'una llengua. Fora del domini és encara més important de combinar la llengua amb aquests continguts culturals, polítics i històrics.

El grau de vitalitat d'una llengua té poc a veure amb factors purament lingüístics sinó que són factors econòmics, culturals, polítics o socials els que fan mantenir o restringir l'ús d'una llengua en una comunitat. Les llengües contenen la memòria col·lectiva de tota la comunitat que les parla i es mantenen si són vehicle de comunicació, objecte d'ensenyament i aprenentatge, i instrument de creació, i si la veu pròpia amb què s'expressa una cultura pot fer aportacions a la cultura universal.

BIBLIOGRAFIA

BOVER, August (1993). *Manual de catalanística*, Barcelona: Diptuació de Tarragona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 Institut Ramon Llull. *Memòria*

Joan Ramon Marina Amat
CAP D'ÀREA DE LA FORMACIÓ D'ADULTS
DIRECTOR DEL LECTORAT DE CATALÀ DE PRAGA

L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ: ANDORRA *VERSUS* LA REPÚBLICA TXECA

Per tal d'ajudar a fer prevaldre l'esperit de superació i de consolidació de la llengua catalana fora del seu domini lingüístic, Andorra va posar en marxa el lectorat de català de Praga, el setembre de 1991.

Tot va ser possible gràcies a l'oferiment que Rudolph O. Bares, mecenes i propietari de l'empresa Promocions mèdiques andorranes, va fer al ministre d'Economia i Finances d'aleshores, Jaume Bartumeu, el qual va adreçar els representants d'aquesta empresa vers la meva persona.

No era evident que un director tècnic com jo, iniciat en el càrrec la tardor de 1989 pugués, amb pocs mitjans i amb la distància geogràfica i la desconeixença entre persones que separava profundament, reeixir en aquesta aventura. Però, va ser possible per tenacitat, per bondat i per rebel·lia dels directors txecs de la Facultat de Traducció i Interpretació, que és on en els primers anys es va instal·lar el lectorat de català, de la primera lectora, Anna Troy, dels meus superiors del ministeri i dels empresaris privats concernits.

Passat l'estiu de 1991, iniciàvem els cursos acadèmics a Praga. Ho fèiem després d'haver-nos reunit a bastament l'empresa pública i la privada i haver consensuat un conveni marc d'actuació. La voluntat coincident d'ambdues empreses es basava en el profund respecte per Andorra i la seva llengua i cultura.

L'empresa privada es cuidaria de l'allotjament i d'una part dels desplaçaments del lector i l'empresa pública, del sou del lector, de la seva formació, dels materials pedagògics i de la part essencial dels seus desplaçaments.

El novembre de 1993, el ministeri andorrà encarregat de l'educació ja pot signar amb la Universitat Carolina el conveni de creació del Lectorat de català, establert aleshores dins de l'Institut d'Estudis Romànics, a la Facultat de Filosofia i Lletres.

Els protagonistes principals a Andorra d'aquesta bella història són l'empresari Rudolph O. Bares i el ministre d'Educació, Josep Dalleres. I, dos anys més tard, els protagonistes a Praga són el vicerector i professor Josef Pácek i la directora d'Educació, Roser Bastida.

Han passat més de deu anys des d'aquell moment i s'han viscut tota mena d'episodis i circumstàncies enriquidores, de vegades alentidores, de vegades esperançadores.

Segurament s'hauria pogut avançar molt més si Andorra hagués disposat d'un organisme independent i fort que promocionés el català fora de les seves fronteres naturals, però –altrament– un servidor sempre ha considerat bo que els lectorats fossin una competència pròpia del món educatiu públic; és a dir, del sistema educatiu andorrà. I aquest camí era i és raonablement bo perquè ha facilitat que diversos professors d'Andorra s'hagin *oxigenat* fora del país i fora de la rutina educativa, venint a Praga i integrant-se en cercles universitaris. Aquesta línia de renovació del lector/a permeté, en principi, que cada dos-tres anys es renovessin els professionals fins al període 1999-2004, en què un mateix lector ocupa aquesta plaça per l'evolució jurídica que experimenta la figura del lector dins de l'organigrama del ministeri andorrà encarregat de l'educació.

No renuncio a *oxigenar-me* ni a què d'altres *s'oxigenin* i s'aventurin a entusiasmar-se, per això és més que probable que un segon lectorat de català permeti motivar d'altres professionals d'Andorra. El finançament, altre cop, anirà a càrrec de Promocions mèdiques andorranes i del Govern d'Andorra, i la coordinació pedagògica i logística amb el lector, a càrrec de l'àrea que dirigeixo. Sempre havia tingut en ment que dues destinacions a Europa, on Andorra hi pogués fer treball de promoció lingüística i cultural, era xifra ideal tant pels fons econòmics i recursos públics disponibles com per donar la imatge que Andorra no exporta només ambaixades polítiques.

El lectorat de català a Praga, en aquests més de deu anys de camí, ha vist consolidar l'interès pel català i Andorra entre l'alumnat mitjançant els diversos nivells de llengua i les activitats socioculturals i sociopolítiques que no es podrien dur a terme altrament sense la motivació d'alumnes, professors col·laboradors i, especialment, del professor titular o lector.

Però, tampoc, sense la motivació i la formalitat dels poders públics andorranos que han invertit en la formació lingüística dels universitaris txecs i que han estat fidels en mantenir i, fins i tot, augmentar els intercanvis culturals i de persones, becant estudiants txecs del lectorat perquè participin al *Campus universitari de la llengua catalana, Mallorca-Andorra* i coneguin Andorra als estius.

Praga i la Universitat Carolina es poden veure beneficiades, i crec que se'n veuen sovint, de conèixer la llengua catalana i, encara més, si una segona destinació es fa realitat a partir del 2005. La Universitat

Nacional de Kíev, a Ucraïna, en podrà donar fe i podrà permetre una retroalimentació de recursos i intercanvis d'estudiants entre els dos lectorats andorranos i gaudir de l'estudi del català en aquella latitud.

Una ciutat i un país, mereixedors de la presència andorrana, vista la seva potencialitat econòmica i humana, i la magnitud del país, frontera entre Orient i Occident.

Praga i la Universitat Carolina han experimentat, pausadament però sense defallença, la consolidació d'una oferta que va més enllà de la pròpia d'un lectorat de català. Disposar de l'aula de recursos de català "Carlemany", ubicada a l'edifici del Rectorat i inaugurada el maig del 2002, permet situar la llengua catalana a un nivell institucional, preuat i de prestigi per a la resta dels estudiosos de la catalanística a nivell d'Europa. La voluntat pel que fa a Kíev és la mateixa: consolidar una infraestructura curricular i pedagògica basada en uns espais dignes, dotats dels mitjans tecnològic més vàlids.

Sense renunciar mai al paper fonamental del lector com a model de llengua, com a *transportador*, de recursos orals i de les solucions gramaticals passades pel sedàs de la docència, hem de seguir el camí de la innovació i afavorir que les pàgines web pròpies i escrites en català siguin a l'abast dels lectors i dels seus estudiants per augmentar la nostra presència lingüística a la xarxa. Per això, a Praga, el lectorat disposa d'una pàgina web, creada i mantinguda pels propis estudiants i d'una ràdio digital, eines que afavoreixen la interrelació en català dels estudiants, l'aplicació real d'allò après, la convivència i l'empatia.

La motivació entre professor i alumnes, en una espiral d'infininitat d'activitats extraescolars amb visites culturals i excursions a Txèquia i a d'altres països on hi ha lectorats de català, més l'arribada de músics, artistes, intel·lectuals catalanoparlants (majoritàriament andorranos) a Praga augmenta i consolida la fidelització de l'estudiant com si es tractés de la fidelització d'un client i, òbviament, s'hi manté molt més viu l'ús social, l'ús grupal de la llengua catalana.

Segurament, amb la irrupció d'un segon lectorat i amb la bona entesa i bona comunicació que s'augura amb els lectorats propis o integrats a la gran xarxa de l'Institut Ramon Llull, propers a Praga i Kíev, podem anar fent taca d'oli no solament des del punt de vista científic de la llengua catalana sinó del de llengua catalana viva socialment i grupalment.

En el mosaic lingüístic europeu actual, hi té una significació rellevant també que els estudiants de català puguin certificar els seus coneixements, per això en aquest sentit els diplomes oficials de llengua catalana d'Andorra haurien de poder aconseguir una homologació compar-

tida: ser reconeguts a Catalunya i reconèixer els diplomes catalans, solament per als estudiants dels lectorats; és a dir, només en un àmbit internacional, que no interferís els àmbits nacionals d'ambdós països.

Perquè l'èxit acompanyi la vida i la implantació d'un lectorat convé no circumscriure-ho tot en l'àmbit i en l'activitat acadèmiques sinó ampliar les actuacions a un entorn cultivat, de relacions lingüístiques i socials, entre professor/a i alumnes en base al següent patró: 1. Implicació de l'empresa universitària amb la o les empreses privada o pública que s'impliquen en el projecte; 2. Tria d'un lector/a, model curós de llengua; 3. Interacció permanent de forma interna i externa entre lector i alumnes i visitants catalanoparlants i alumnes; 4. Convocatòria i execució d'exàmens oficials lliures perquè l'avaluació final d'un procés educatiu implica prestigi acadèmic damunt la matèria, però també prestigi polític i institucional; 5. Aprofitament de les noves tecnologies i creació d'una pàgina web pròpia del lectorat, com a centre neuràlgic d'imatge del lectorat i fòrum de participació.

L'anticipació i també l'experiència m'han servit per creure fermament en aquest model de lectorat, probablement forjat per la necessitat de reivindicar-nos que tenim alguns andorrans, que, en pertànyer a un grup social minoritari, militem permanentment a favor de la nostra llengua, i encara combatem a casa nostra –n'hauríem d'haver après ja– l'amenaça de la substitució lingüística.

Si en voleu saber més:

JR. MARINA, "De la nostàlgia a la dignitat, tot passant per un final de segle", a *Jornades de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Andorra*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1996, pp. 85-89

JR. MARINA, "Andorra: l'escapada lingüística" a *Jornades sobre llengua i ensenyament*, Eumo Editorial, Vic, 1994, pp. 385-389

JR. MARINA, "Política cultural nacional" a *La identitat nacional*, Societat Andorrana de Ciències, Andorra la Vella, 1996, pp. 103-107

Károly Morvay

UNIVERSITAT EÖTVÖS LORÁND DE BUDAPEST

NO PERDEM EL NORD! UN EPISODI DE LES RELACIONS D'HONGRIA AMB ELS PAÏSOS DE LENGUA CATALANA

L'any 2001 es va celebrar a Szeged un col·loqui sota el lema "Mil anys de relacions húngaro-catalanes" (Anderle, coord.: 2001), títol que sembla indicar que els hongaresos eren un dels primers pobles de l'actual Europa centreoriental en relacionar-se amb Catalunya. Hem de recordar, però, que aquests contactes primerencs no van ser gaire amicals: els temibles magiars del segle X van arribar a cavall fins a Lleida fent saquejos i incendiant-ho tot. Fos com fos, les nostres relacions vénen de lluny, i conegueren moments tan destacats com el casament entre Jaume el Conqueridor i Violant d'Hongria (s. XIII) o la participació de voluntaris catalans en l'alliberament de Buda de l'ocupació turca (s. XVII). Sense voler treure importància a aquests esdeveniments cabdals, i esperant que persones més versades en el tema es dediquin a descobrir tots els detalls de la nostra història comuna, preferiria recordar aquí uns fets més recents i, tal vegada, menys coneguts. Primer pensava parlar d'una persona que porta el mateix cognom que jo i que té més renom a Catalunya que no pas en el seu país natal. Es tracta de Gabriel Morvay, un pintor que va viure durant anys a Catalunya. A Sabadell, on va morir l'any 1998, una plaça porta el seu nom. Haig de confessar, però, que aquest senyor de cognom clarament hongarès era un polonès, fill del pintor Kazimierz Morvay i de l'escultora Jadwiga Essers i va néixer l'any 1934 a Tarnów (encara que la placa a Sabadell figuri 1932 com l'any del seu naixement). Seria interessant esbrinar quan i com els seus avantpassats es van establir a Polònia, però això ja són figures d'un altre paner. He decidit doncs dedicar-me a un episodi relacionat amb les terres de la Catalunya del Nord, amb les quals estic lligat per llaços familiars i on passo llargues temporades des de l'any 1990. Parlaré de l'amistat entre l'escultor Aristides Maillol (Banyuls de la Marenda, Rosselló 1861 - 1944) i el pintor hongarès József Rippl-Rónai (Kaposvár 1861-1927). Els detalls d'aquest episodi són prou coneguts en la història de l'art, però molt menys entre els habitants de la Catalunya del Nord, encara que darrerament un jove periodista, Eric Forcada (Fourcade) es dedica a fer conèixer la relació entre el pintor hongarès i els Maillol (Aristides i Gaspar). A Budapest, Mária Földes i Edit Pleszniv, dues investigadores de la Galeria Nacional d'Hongria, s'ocupen de la correspondència de Rippl-Rónai. Les cartes

escrites per A. Maillol a Rippl-Rónai van ser publicades fa temps per Klára Wertheimer a Budapest (Wertheimer: 1953). Aprofito l'avinentesa per mencionar que Béla Lázár, un historiador de l'art, el nom del qual apareixerà més avall, va publicar el 3 de gener de 1929 un article al diari *Pesti Hírlap* amb el títol "Maillol és Rónay (Maillol i Rónay)".

L'article dedicat a Rippl-Rónai a la *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC) també fa referència a l'amistat entre els dos artistes:

Rippl-Rónai, József (Kaposvár 1861-1927) Pintor, artista gràfic i dissenyador hongarès. Estudià a Munic. A París fou deixeble de M. Munkácsy, i establí amistat personal amb A. Maillol i el grup dels Nabís. Des de 1902 visqué a Hongria. Els quadres de la seva etapa madura, pintats principalment al pastel, representen un estil personal d'alta qualitat, desenvolupat sobre la base de la secessió i el postimpressionisme decoratiu (*Jardí amb figures, Interior parisenc, El senyor Piacsek amb pipes, etc.*).

Malauradament en l'article que parla dels Nabís el seu nom apareix escrit malament: R. Ronai i el text consagrat a Aristides Maillol no menciona el nom del seu amic hongarès.

En el catàleg "József Rippl-Rónai (1861-1927) le Nabi hongrois" editat a propòsit d'una exposició organitzada el 1999 per la Galeria Nacional Hongaresa (Magyar Nemzeti Galéria) de Budapest al museu departamental Maurice Denis "Le Prieuré", a Saint-Germain-en-Laye, a la pàgina 146 trobem el *Portrait d'Aristides Maillol* fet el 1899 per Rippl-Rónai, i als comentaris podem llegir el que segueix sobre la relació entre els dos artistes. (Tradueixo el text francès al català:)

"Nascut al Sud de França, el català Aristide Maillol (1861-1944) arribà a París el 1881 per estudiar pintura. Durant els seus estudis va conèixer James Pitcairn-Knowles que li presentà Rippl-Rónai amb el qual va establir una amistat per a tota la vida. Més tard Rippl-Rónai el posà en contacte el 1894 amb els Nabís. Fins i tot després de la tornada de Rippl-Rónai a Hongria mantingueren una correspondència regular, Rippl proposà més d'una vegada al seu amic d'anar a Kaposvár, però finalment Maillol no hi anà mai. Llur darrera trobada esdevingué just a la vigília de la Primera Guerra Mundial, quan Rippl-Rónai va fer una estada a París en companyia de Lazarine i Anella. El 1929, Maillol evoca el pintor hongarès en termes molt calorosos, tot explicant que des de la seva primera trobada varen esdevenir amics íntims per a tota la vida. Rippl-Rónai

s'endugué a Hongria el retrat de Maillol realitzat a Banyuls de la Marenda.

El retrat és de quan tenia trenta-vuit anys i el representa dempeus a la terrassa de la seva casa. Maillol recorda amb precisió les circumstàncies en les quals aquest retrat va ser executat, molt ràpidament, en una sola sessió. El model porta un panamà que li havia regalat, juntament amb un parell de sabates James Pitcairn-Knowles, sens dubte commogut per la pobresa de l'artista." E[szter]. F[öldi]

En les memòries de Maillol, recollides per Henri Frère (Frère: 1956) el nom de l'amic hongarès figura només un sol cop, escrit com a Rippl Ronai en la nota corresponent de la pàgina 209 i com a Rippl Ronai a l'*Index* (349). Fins i tot en el fragment al·ludit quan l'entrevistador demana a Maillol parlar-li'n, el pintor català es refereix més llargament a la roba que portava quan Rippl-Rónai li va fer el conegut retrat:

"Parli'm del seu amic hongarès –un noi encantador, segons diuen–, que li va fer el seu retrat:

Això no estava gens malament. Ell el va fer molt ràpidament, en una sola sessió. Jo portava un panamà magnífic que m'havia donat el seu amic escocès. Era l'època quan jo no tenia ni un ral. Portava unes sabates molt gastades. Un dia l'escocès a qui devia fer llàstima, em va dir: "Acabo de guanyar vint francs a la loteria i no sé què fer-ne. Si m'ho permeteu, us els dono." Havia enginyat això per donar-me'ls. Li vaig dir: "I tant! Amb molt de gust." Jo estava molt content de tenir vint francs, no cal dir-ho. Em va donar també un parell de sabates completament noves i un panamà magnífic, un panamà que deuria valer uns dos o tres mil francs el dia d'avui. És amb aquest panamà que el pintor hongarès va fer el meu retrat. Ell feia coses que no estaven gens malament. Era la persona més gentil del món. Érem molt amics. Més tard va tenir molt d'èxit al seu país i llavors s'hi va quedar i després ja no va fer res més de bo. No va fer cap progrés. Va esdevenir una mena de pintor oficial i va arribar a ser molt ric." (209-210)

Les referències a l'amic hongarès en aquest llibre ocupen en total unes cinc línies, per contra en les memòries de Rippl-Rónai, escrites per ell mateix, Maillol hi és omnipresent. La gran estima que el Nabí hongarès sentia pel seu amic català la demostra també el fet que ell –com es pot veure també en el fragment següent– el que més valorava en altres persones era la consideració que tenien envers Maillol:

“Jo aprecio molt especialment Denis, perquè va comprendre Maillol i el va considerar un gran artista, fins i tot un dels millors.” (80)

Les memòries de Rippl-Rónai van ser publicades la primera vegada l'any 1911 per la revista *Nyugat* i el seu text va ser escrit cap al 1910. El llibre va ser reeditat el 1957 en un volum que recull també les memòries de Fülöp Beck. Ö. (Rippl-Rónai: 1957). El nom de Maillol apareix ja en les primeres pàgines. El pròleg que porta el títol “Per què escric?” acaba de la manera següent:

“Si ningú s'interessa per mi, els lectors d'aquestes línies trobaran aquí referències a alguns artistes, ara ja de fama mundial, com *Munkácsy*, *Puvís de Chavannes*, *Cézanne*, o experimentadors coetanis meus, com ara Gauguin, Maillol i altres persones, el nom dels quals es mencionarà sovint. El seu interès rau en el fet que hi descriu esdeveniments desconeguts o que caracteritzen el desenvolupament de les relacions artístiques dels decennis anteriors o més noves i contribueixen a llur comprensió.” (25)

En acabat el primer capítol dedicat al seu mestre Mihály Munkácsy (27-47), en el segon i el tercer que porten el títol: “Els meus amics artistes” (48-57) i “Vivències a Neuilly i a Banyuls”, respectivament, Rippl-Rónai parla llargament d'aquesta amistat que va tenir una gran importància també per a l'evolució artística de tots dos. Tot recordant l'estada a Banyuls, Rippl-Rónai s'atribueix el mèrit d'animar Maillol a conrear més aviat l'escultura:

“El 1899 durant un parell de mesos vam conviure amb els Maillol gairebé com si fossin una família a Banyuls, que és una vila d'una regió catalana muntanyenca, rocosa, d'atmosfera religiosa, on Maillol encara avui té el seu domicili permanent. Hi vaig pintar molt i Maillol, que en un primer temps es dedicava també exclusivament a la pintura, va trobar interessant les meves coses i afirmava sovint que en els meus quadres fets allí veia la comprensió insòlita d'aquesta regió.

De matinada la família Maillol habitualment ja es trobava sota la nostra finestra esperant-nos amb pa i xocolata amb gust de canyella en mà per anar, com acostumàvem, a una font de la muntanya. Allí menjàvem figues i xocolata, bevíem força de la bona aigua de la font, i o ens posàvem a treballar de seguida o fèiem un passeig

per anar a pintar a un erm que no era gaire lluny. O millor dit, pintar només pintava jo, perquè Maillol més aviat dibuixava els esbossos dels seus tapissos [...]. Veient el nivell dels seus experiments escultòrics –ja que m'escoltava molt– l'encoratjava a continuar amb més intensitat l'escultura. I com es va veure, va tenir resultats, perquè era en aquesta direcció que es va desenvolupar la seva obra. L'amistat amb ell va reforçar també en mi el credo artístic que professo fins avui.” (52)

En una carta dirigida el 1907 a Béla Lázár, el text del qual es pot llegir a les memòries (147-148), Rippl-Rónai repeteix la informació sobre la seva influència en el canvi de direcció artística de Maillol explicant el que segueix:

“Amb ell [amb Gauguin], em vaig trobar molt més tard, quan va tornar per primera vegada de Tahiti –en l'època en què jo ja havia establert una gran i sincera amistat amb Maillol. Ens agradaven les nostres coses i parlàvem molt de Gauguin. Maillol l'idolatrava, el considerava el més gran i és amb ell que tenia un parentiu espiritual més proper. Vaig conèixer Gauguin per casualitat, quan el quadre “*Öreganyám képe*” (Retrat de la meva padrina) va tenir un gran èxit excepcional al Saló de Mart. Em va invitar al seu taller de la rue Vercingetorix per prendre una tassa de te, i em va regalar un parell de gravats a la fusta. Després mai més no he tornat a veure'l. En el grup de *Revue Blanche*, anomenat altrament *les artistes intelligents*, format per Valloton, Toulouse-Lautrec, X. Roussel, Serusie, Ranson, Vuillard, Bonnard, Denis, no es parlava mai ni de Maillol ni de Gauguin. O és perquè desconeixien l'existència de Maillol, o perquè no l'apreciaven. Més tard, quan les seves petites estàtues van començar a tenir èxit, van interessar-s'hi, sobretot Thadée Natanson. Jo vaig ser el primer que es va atrevir a dir-li que es dedicà exclusivament a l'escultura i que deixés de pintar i de fer tapisseries.” (147)

No hem d'oblidar tampoc que és Rippl-Rónai que va encaminar el nebot de Maillol, Gaspar Maillol, cap a la pintura:

“Naturalment a Banyuls vaig conèixer tota la família Maillol. Entre ells hi havia un comerciant de vins, pescador, escriptor, músic. A aquest darrer, a Gaspar Ribot Maillol, admirador de Wagner, li van venir ganes de pintar per culpa meva, o millor dit,

gràcies a mi. Encara avui dia n'està agraït. En aquell temps era un noi de divuit anys, amb talent i bon gust. Trobo significatiu que de seguida es posés a pintar i només més tard comencés a dibuixar. El seu oncle, Aristides Maillol, es va quedar de pedra d'admiració i no se'n sabia avenir, al cap de tres anys però em va fer saber que en Gaspar organitzava una exposició a París a la galeria de Druet i més tard em va dir que l'exposició va tenir èxit i que van comprar tots els seus dibuixos a la ploma. (53)

Pel que fa la influència de Maillol en Rippl-Rónai, aquest la recorda amb les paraules següents:

“Fou Maillol que em va incitar a anar-me'n de Neuilly a la seva regió natal, a Banyuls, unes contrades que abans d'ell cap artista no havia explotat amb finalitats artístiques, malgrat que fos un dels paisatges més pintorescos que jo mai havia vist. Aquí de seguida vaig veure-ho tot colorit, però encara no “asselellat”. Hi vaig pintar uns quadres amb motius d'una senzillesa religiosa, però a la vegada plens de colors que fan la transició de la meua sèrie “negra” cap a “l'asselellada”, o si voleu, de colors cridaners. Fou el color blau del mar que em va fer sortir dels meves idees anteriors. Fou aquest el punt d'inflexió, d'aquí neix la meua actual concepció de l'art, l'estat dels meus experiments pictòrics tenen aquí els seus orígens. La pintura dels esbossos fets allà, em van convèncer que els quadres no tan sols cal pintar-los d'un sol cop, sinó que cal intensificar-ne la força dels colors d'una manera que, en definitiva, és molt senzilla.” (61-62)

Per a la història de l'art en general i per al coneixement de l'amistat entre Maillol i Rippl-Rónai, és una pena que les memòries de Rippl-Rónai només es puguin llegir en hongarès ja que es tracta d'un llibre molt informatiu. Al mateix temps resulta d'una lectura molt amena, amb episodis tan divertits com la descripció de la visita a casa de Gauguin (55-57), o unes anècdotes sobre Maillol (52-53, 102-103). A través de les descripcions de les memòries molts lectors no especialistes podrien conèixer de prop els moviments artístics i els personatges més importants de l'època.

Per concloure recordar que tot i que Rippl-Rónai sempre escrivís el nom del seu amic a la francesa, com a Aristide Maillol, ell tenia ben clar que Maillol era català: l'any 1900 va exposar a Budapest amb el títol *El meu amic el pintor català, Aristides Maillol* (cf. la pàg 146 del

catàleg mencionat). Aquest esdeveniment té la seva importància perquè en aquella època el fet català, com ho diríem en l'actualitat, era poc conegut a Hongria. Això es pot deduir també de la manera com Rippl-Rónai en les seves memòries es refereix a Catalunya. El pintor nostre emprà uns termes que actualment ja no s'utilitzen: “*en una vila/municipi de Catalunya* en el text original figura com a “*katalániai községben*” (avui seria “*katalóniai községben*”) i l'adjectiu corresponent (*català*), apareix com a *kataláni* i no *katalán*, com es diu en l'actualitat (cf. Rippl-Rónai: 52-53). O sigui la terminologia amb la qual es referia a aquest país no era fixada encara en aquell temps en l'hongarès.

Abans d'acabar haig de confessar que no m'agrada gaire el terme “països de llengua catalana”. Malauradament avui en dia aquests territoris es troben dividits (i imperats) en diferents Estats, en diverses «comunitats autònomes» i cada vegada menys es poden denominar de llengua catalana. Nosaltres els catalanòfils i/o catalanistes estrangers hauríem de meditar què podem fer per aquest “no name's land”. Hauríem de saber difondre notícies sobre les llengües amenaçades, minoritzades en el si de la Comunitat Europea. No penso en accions de gran envergadura, això ho hauran de realitzar els mateixos catalans. Nosaltres el que podem fer, entre altres, és aprofitar cada avinentesa per recalcar la catalanitat de terres, personatges, etcètera, que no sols als nostres països sinó que també a la seva terra, sovint són coneguts com a espanyols, francesos o italians. En la meua intervenció he volgut recalcar el fet que Rippl-Rónai sabia ben bé que el seu amic era català, perquè encara avui en dia són molts els que ho ignoren o que intenten amagar-ho. Alguns de vosaltres recordareu que l'any 1995 el cònsol general de França a Barcelona, Alain Catta, contestava un article d'Òscar Caballero, al diari AVUI, –que qualificava Aristides Maillol d'escultor català– que el *Grand Larousse Encyclopédique* deia el contrari ja que afirmava que aquest pintor havia nascut als Pirineus Orientals; és a dir, a França. Ja se sap que no falta gent que ens vol fer perdre el nord: el Nord, el Sud, l'Est i l'Oest, si és possible. Malauradament, a vegades a través de les fonts de transmissió de coneixements es propaguen informacions falses: fa uns dies navegant per Internet, per gran sorpresa meua, vaig descobrir que una empresa que es dedica al comerç amb objectes d'art referint-se a Aristides Maillol el nacionalitza italià (cf. <http://www.artcult.maillol.html>). Segurament en el futur tampoc no ens mancaran ocasions similars per difondre informacions fidedignes sobre el fet català.

BIBLIOGRAFIA

- József Rippl-Rónai (1861-1927) Le Nabi hongrois* –catàleg de l'exposició organitzada el 1999 per la Galeria Nacional Hongaresa de Budapest al museu departamental Maurice Denis "Le Prieuré", a Saint-Germain-en-Laye. París: Somogy Éditions d'Art, 1999
- Rippl-Rónai József emlékezései * Beck. Ö. Fülöp emlékezései.* (Les memòries de József Rippl-Rónai * Les memòries de Fülöp Beck Ö.). Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957
- Anderle, Ádám, coord. *Mil anys de relacions húngaro-catalanes.* Szeged: Hispánia Kiadó, 2001
- Frère, Henri, *Conversations de Maillol.* Genève: Éditions Pierre Cailler, 1956. (Collection *Les Grands Artistes racontés par eux-mêmes et par leurs amis.* Sèrie "Les témoignages essentiels")
- Wertheimer, Klára, "Aristide Maillol levelei Rippl-Rónai Józsefhez" (Les cartes d'Aristides Maillol escrites a József Rippl-Rónai). *Művészettörténeti Értesítő.* Budapest, 1953. 1-2, pp. 110-118

Dan Nosell
UNIVERSITAT D'UPPSALA

LA CATALANÍSTICA SUECA EL REREFONS AL SEGLE XIX: EDVARD LIDFORSS

El moviment romàntic del començament del segle XIX va crear la base ideològica de l'interès per les cultures i les llengües regionals i rurals. També l'estudi científic de les llengües i literatures modernes va néixer com a conseqüència d'aquest corrent cultural i a les Universitats es creen noves càtedres dedicades, per exemple, a l'estudi de les llengües romàniques desde una perspectiva filològica. Trobem, doncs, el primer testimoni de l'interès a Suècia per la revifalla de les lletres catalanes en la persona d'Edvard Lidforss, titular de la càtedra de llengües i literatures europees modernes a la Universitat de Lund des de 1878. Aquesta càtedra comprenia cinc idiomes: anglès, alemany, francès, italià i castellà, i, de fet, Lidforss és sobretot conegut com a traductor de la *Divina commedia* de Dant i del *Quijote* de Cervantes, traduccions que encara avui són considerades modèliques. Tenia, doncs, una visió molt àmplia de les llengües i de les literatures europees i això es constata perfectament en l'article que va publicar el 1877 a la revista *Framtiden*, que portava el títol *Nykatalansk vitterhet* (Lidforss, 1877). Una versió catalana fou publicada l'agost de 1878 a *Gay Saber*. Aquest treball és fruit d'una estada d'uns mesos a Catalunya que Lidforss havia fet el 1870 arran de la qual va conèixer molts escriptors catalans.

Lidforss comença l'article anomenant en primer lloc la literatura provençal, amb noms com Jasmin, Roumanille i Mistral, amb el moviment *felibre*. En segon lloc fa esment de l'obra de Fritz Reuter escrita en *plattdeutsch*. Lidforss nota que a Noruega també hi ha una presa de consciència de la pròpia identitat lingüística enfront del danès a l'obra del gramàtic Aasen i diversos escriptors. I per últim esmenta el cas de Sicília, on Pitre i altres han publicat cançons i contes populars. Tenint en compte aquests fets, Lidforss es pregunta si cal buscar la raó d'aquest fenomen en un particularisme provincià o si les antigues llengües de cultura han esdevingut tan convencionalitzades que són inaptes per expressar tot el que no sigui fruit d'aquesta cultura alta. Lidforss es decanta per la segona explicació i esmenta especialment els casos de França i Alemanya. Lidforss arriba a la revifalla de la literatura catalana i constata que no es pot comparar amb cap dels altres casos. De fet, la llengua castellana conserva encara tota la seva frescor al domini lin-

güístic català i tot el que s'expressa en català s'hauria pogut expressar en castellà. El fet que la literatura catalana s'expressi en català és degut a raons històriques i polítiques. Després d'un resum de la història de la cultura catalana, Lidforss constata que el català estava amagat però no mort. Aquesta era la situació fins als anys 1830 i 1840, quan apareix l'*Oda a la Pàtria* d'Aribau i es publiquen els poemes del Gaiter del Llobregat. Lidforss cita el pròleg on es diu que l'objectiu de la publicació dels poemes és despertar el record de les grandeses passades i exhortar el poble a aconseguir glòries futures mostrant que el país podrà aspirar a una independència literària si no política. A continuació, Lidforss fa un resum detallat del moviment renaixentista; esmenta *Los trovadors nous* de Bofarull, la restauració dels Jocs Florals a iniciativa d'aquest i la revista *La Renaixença*. Lidforss nota que hi ha una lluita entre un corrent tradicionalista i un altre d'antitradicionalista. Com a representant dels antitradicionalistes destaca Víctor Balaguer, a qui Lidforss dedica unes pàgines elogioses fent observar que els seus drames històrics fan d'ell el Shakespeare del seu país. D'acord amb la seva visió idealista conclou que a Catalunya només havia trobat un anhel del bo, del ver, del bell, i això fa que la cultura catalana mereixi estima i simpatia. Lidforss acaba l'article citant la frase «*Pus parla en català, Déu li don glòria!*». El 1882 el professor Lidforss va publicar un article dedicat a Víctor Balaguer a la revista *Ny Illustrerad tidning* (Lidforss, 1882). Torna a ocupar-se de la cultura catalana l'any 1894 en un article a la revista *Ute och hemma* que conté una breu presentació de Balaguer acompanyada de la traducció d'una escena de *Les esposalles de la morta* (Balaguer, 1894). Balaguer hi és descrit com el representant més important de les lletres catalanes, i Lidforss el compara com a poeta amb Goethe i Heine.

És interessant notar que l'any 1873 va aparèixer un llibre intítulat *Den provençaliska vitterhetens återuppståndelse i det nittonde århundradet*, o sigui «La revifalla de les lletres provençals al segle dinou», escrit pel professor Theodor Hagberg, col·lega de Lidforss a la Universitat d'Uppsala (Hagberg, 1873). L'autor és el pare de Karl August Hagberg, del qual parlarem més endavant, i el germà de Carl August Hagberg, traductor de l'obra de Shakespeare. En el seu llibre Hagberg expressa la seva gran admiració pel moviment dels felibris, i a part del valor purament literari hi veu també un antídoto contra la influència nefasta de la cultura decadent de París. Tanmateix, Hagberg no creu en la possibilitat d'elevat el provençal al nivell de llengua de cultura general i veu amb escepticisme l'intent de Mistral de crear una mena de *vulgare illustré* en comptes de atenir-se al que diu en *Mirèio* «Cantan que per vau-

tre, o pastre e gent di mas». L'actitud de Hagberg és un fidel reflex dels orígens romàntics de la romanística i a Alemanya s'hi afegien també en un cert grau interessos polítics de caire antifrancès que sens dubte van contribuir al prestigi dels estudis provençals. Però es veu que Hagberg no té cap simpatia envers el separatisme i preveu que a la llarga la llengua no té futur. El 1927 un altre romanista suec, Hilding Kjellman, catedràtic a la Universitat de Göteborg, va publicar un llibre on fa un resum del moviment provençalista al segle XIX (Kjellman 1927). Hi constata que la llengua encara fa la viu-viu i també que el regionalisme polític al sud de França està abocat al fracàs. Però, tant per Hagberg com per Kjellman, l'obra de Mistral, i en particular *Mirèio*, constitueix una contribució tan valuosa a la literatura mundial que justifica per si sola la revifalla del provençal (Hagberg 1873:92 i Kjellman 1927:136).

Les traduccions de Göran Björkman i Birger Mörner

Entre els introductors de la literatura catalana a Suècia cal mencionar dos altres personatges que tenien un paper com a traductors del català. El primer és Göran Björkman. Nascut el 1860, es doctora el 1894 amb una tesi sobre l'escriptor portuguès Anthera de Quental. Segueix la carrera de funcionari, però manté molts contactes amb els països romànics i el 1887 tradueix poemes de Sully Prudhomme, primer premi Nobel de literatura el 1901. Va interessar-se també per la literatura catalana i va traduir el poema *Colom* (Balaguer, 1892) i *Coriolanus* de Víctor Balaguer (Balaguer, 1896). Entre 1892 i 1897 va publicar tres volums amb el títol *Genljud från Hesperien*; és a dir *Ecos d'Hespèria*, recull de poemes en tres llengües: castellà, català i gallec (Björkman, 1892-1897). És interessant constatar que, d'un total de 107 poemes recollits en aquests volums, 24 són catalans i 12 gallecs. Les traduccions de Björkman reflecteixen un estil que ja en aquella època devia sonar molt antic, i no poden haver contribuït gaire a difondre el coneixement de la literatura catalana. El segon traductor és el comte Birger Mörner, que va viure uns anys a Barcelona com a funcionari al consolat de Suècia-Noruega. Era també escriptor d'un cert renom i amic de Strindberg, i a Barcelona va entrar en contacte amb l'elit cultural de l'època. Al seu llibre d'or hi ha molts testimoniatges d'aquests contactes en forma de poemes escrits per alguns dels poetes catalans més coneguts (Nosell, 2002). Durant la seva estada a Catalunya, Mörner va traduir un poema dramàtic d'Eusebi Güell, però vist que el llibre va ser publicat a Barcelona el 1905 amb un tiratge

limitat, és poc probable que tingués ressò a Suècia (Güell, 1905). En canvi la seva traducció del poema de Joan Maragall *El poeta i la seva muller* va ser publicada a la revista popular *Idun* el 1903 i segurament va arribar a un públic molt ampli (Maragall, 1903).

Les traduccions de Karl August Hagberg

Tornarem ara al professor Lidforss en la nostra ressenya de les traduccions i hem de fer un salt a l'any 1907. Aquell any Lidforss va oferir la seva traducció de *Terra baixa* al Teatre nacional Dramaten d'Estocolm, que la va acceptar com ho indica Hagberg en l'informe de l'Institut Nobel sobre Guimerà de l'any 1910 que es conserva a l'arxiu de l'Acadèmia Sueca d'Estocolm. Tanmateix l'obra no es va representar mai, probablement perquè l'òpera *Tiefland*, basada en *Terra baixa*, es va estrenar a Estocolm l'any 1908 i, com sembla, no va tenir gaire èxit. De fet, va figurar a la cartellera només onze vegades (Hallén, 1908). La traducció de Lidforss va ser publicada el 1917 amb alguns retocs a l'antologia de Hagberg com veurem més avall.

El traductor que més va contribuir a fer conèixer la literatura catalana en aquella època a Suècia va ser Karl August Hagberg. Nascut el 1865 a Uppsala, fill del professor Theodor Hagberg, va cursar uns anys a la Universitat, però no va acabar la carrera universitària i es va dedicar al periodisme. Al costat d'aquesta activitat va fer traduccions del castellà, català, portuguès, italià i francès. El 1893 va sortir la seva traducció de *Doña Perfecta* de Pérez Galdós i el 1902 va obtenir un premi per la seva traducció d'*El gran galeoto* d'Echegaray. L'any 1908 entrà a l'Institut Nobel de l'Acadèmia Sueca com a expert en literatura italiana; des de 1910 s'encarrega a més a més de les literatures espanyola i catalana, i des de 1933, de la portuguesa. El 1913 va fer una estada a Catalunya i el 1915 va sortir l'article *La llegenda de l'any mil* (Hagberg, 1915). Hi trobem un extret del *Regne mil·lenari* de Strindberg i conté d'altres citacions erudites sobre el tema. Cap al final Hagberg escriu:

Emperò el poema més important sobre l'any mil és, sens disputa, el compost pel poeta nacional català Angel Guimerà, que en son país és considerat com autor clàssic. Sos versos esplèndids, són poc coneguts fora d'Espanya, y cap traducció n'existeix que jo sàpiga, en altra llengua civilisada. A continuació tractaré d'interpretar-los en suec, directament de l'original català, tot y essent difícil extreure lo enèrgic y substancial d'aquell llenguatge (Hagberg, 1915: 160-161).

En la revista *Vår tid* de 1917 apareix un article sobre Benito Pérez Galdós i Àngel Guimerà (Hagberg, 1917a). Hagberg dedica la primera meitat de l'article a Pérez Galdós i comença la meitat dedicada a Guimerà amb la constatació que, a diferència de Pérez Galdós, Àngel Guimerà sempre ha pogut comptar amb el suport incondicional del seu poble. Segons Hagberg, Guimerà ha aconseguit modernitzar el català alliberant-lo de les tendències arcaïtzants dels Jocs Florals. Hagberg parla sobretot de Guimerà com a dramaturg. Esmenta *Mar i cel*, però la troba una mica artificiosa i prefereix la llegenda dramàtica *Les monges de Sant Aiman*, de la qual en tradueix una escena. Després de fer esment de *Terra baixa* i *La filla del mar*, Hagberg parla de *Jesús que torna*: l'èxit que ha conegut a Barcelona és en gran part degut al fet que hi ha tingut el paper de protagonista Enric Borràs. Segons Hagberg la peça no és gaire reeixida des d'un punt de vista dramàtic, però es caracteritza, com tota l'obra de Guimerà, per una idealitat pura que a vegades s'acosta a la ingenuïtat. Per fi Hagberg tradueix una escena de *Jesús de Natzaret* i la comenta dient que els països catòlics no veuen malament drames amb Crist com a protagonista, però subratlla la gran simpatia que desvetllen els drames bíblics de Guimerà. En aquest cas Hagberg parla també de «l'alt idealisme» que caracteritza les obres de Guimerà, una referència evident als requisits per al premi Nobel.

El mateix any 1917 surt el llibre *Modärna trubadurer* (Hagberg, 1917b). Al pròleg Hagberg diu que deu ser la primera vegada que es publica fora d'Espanya un recull tan important de literatura catalana contemporània. La tria s'ha fet després d'una visita a Catalunya i no pretén donar una imatge plenament representativa de la literatura catalana. Amb l'excepció de Maragall, només hi figuren escriptors vius en aquell moment. Hagberg subratlla que gairebé tots han estat coronats *Mestres en Gay Saber* als Jocs Florals, cosa que justifica el títol del recull. Hagberg dedica una vintena de pàgines a resumir la història de la literatura catalana, sobretot a partir de la Renaixença. Fa un esment especial dels Jocs Florals i del teatre popular. Pel que fa a la situació contemporània, Hagberg constata que la literatura catalana es troba en ple creixement; fins i tot hi ha un cert excés de producció, a causa potser dels certàmens literaris. La literatura catalana es caracteritza per un gran idealisme i una certa energia violenta, sobretot en el teatre. La lírica s'ha nodrit més dels sentiments que de la reflexió, però el tema de l'amor no hi és tan predominant com es podria esperar dels descendents dels trobadors. En canvi l'amor per la natura, la família i sobretot la llengua són temes recurrents. Hagberg descriu els principals corrents en la literatura catalana i fa esment tant de l'escola mallorqui-

na com dels novel·listes, com ara Narcís Oller i Víctor Català. Entre els joves Hagberg esmenta d'Ors i Carner. Guimerà ocupa evidentment un lloc especial. Ultra una descripció detallada de la seva activitat pròpiament literària, Hagberg relata l'episodi del discurs inaugural que va fer Guimerà en català a l'Ateneu Barcelonès el 1895 en contra de la tradició de fer els discursos en castellà. Hagberg nota que a partir d'aquest moment el català passa de ser una llengua arraconada i menystinguda a ser considerada en peu d'igualtat amb el castellà.

Més endavant Hagberg aborda el catalanisme polític. Fa esment de les representacions d'obres de Guimerà a Madrid i diu que aquests èxits són la prova que no hi ha cap animositat entre Castella i Catalunya, almenys pel que fa a la literatura. Cita Tubino, que exhorta els catalans a seguir l'exemple dels *felibres* provençals i a deixar de banda la política i remet també al catalanòfil alemany E. Vogel, que sosté que la llengua catalana no és apta per a una vida com a llengua independent perquè la sintaxi catalana és ben igual que la castellana i el fet que les classes altes no parlin català deixa suposar que el catalanisme no té futur (Vogel, 1886: 175-178). Hagberg també es mostra molt escèptic envers el separatisme, però conclou dient que el catalanisme és una realitat viva sorgida d'una necessitat vital irresistible del poble català, que no podrà realitzar-se plenament sense la seva llengua. La literatura catalana ha assolit un nivell del qual moltes altres literatures podrien estar orgulloses i un dia el poble català, amb tant de talent, trobarà potser la manera de fer sentir la veu de la seva ànima al si de la literatura universal.

La candidatura de Guimerà al premi Nobel

Björkman, Lidforss i Hagberg tenien dues coses en comú. D'una banda eren romanistes de la vella escola i de l'altra eren, durant èpoques diferents, membres de l'Institut Nobel de l'Acadèmia Sueca en la qualitat d'experts en les literatures romàniques. Ara bé, com és sabut, Àngel Guimerà va ser candidat al premi Nobel de literatura durant molts anys, i és clar que aquesta circumstància va tenir una gran importància pel ressò de la seva obra a Suècia.

De bell antuvi cal subratllar que el premi Nobel no és una iniciativa de l'Acadèmia Sueca, sinó que és la voluntat del senyor Alfred Nobel expressada en el seu testament (Espmark, 1986: 7-10). De segons les seves paraules els premis han de ser concedits als qui hagin fet el bé més gran a la humanitat i el premi de literatura l'ha de concedir l'Acadèmia d'Estocolm a l'escriptor que hagi fet el millor en el sentit ideal. A més a

més, el testament diu expressament que no s'ha de donar cap importància a la nacionalitat perquè pugui obtenir el guardó la persona més digna, sigui d'Escandinàvia o no. Tenen dret a proposar candidats els membres de l'Acadèmia Sueca, l'Acadèmia Francesa i l'Acadèmia Espanyola, els membres d'altres acadèmies i els professors universitaris de literatura, estètica i història. Ja se sap que la concessió del premi ha fet córrer molta tinta al llarg dels anys, i no és el meu propòsit entrar en detalls, però cal tenir present que l'Acadèmia Sueca va acceptar aquest encàrrec no sense hesitacions, perquè era obvi que era una comesa de gran envergadura. Calia sobretot obtenir informació sobre l'estat actual de la literatura a l'estranger. Al si de l'Acadèmia es constitueix un comitè que a la seva disposició té l'Institut Nobel, que prepara els informes amb l'ajuda d'experts, com hem vist més amunt. Els estudiosos actuals tenen, doncs, molt de material a la seva disposició, però hi ha un obstacle important: aquests documents són guardats sota secret durant 50 anys; d'altra banda, l'accés a l'arxiu és bastant restringit. El cas és que jo he pogut consultar només els documents relatius a la candidatura de Guimerà.

Guimerà va ser proposat com a candidat al premi la primera vegada l'any 1907 i ho va ser pels 16 anys consecutius, o sigui 17 vegades. Tanmateix, el biògraf de Guimerà, Josep Miracle, diu en el seu llibre de 1958 que Karl August Hagberg es va desplaçar a Barcelona el 1904 i que «saludà, en fi, Guimerà com el premi Nobel de literatura 1904». I Miracle continua dient: «Vet ací que abans de tornar al seu país, Hagberg, amb inenarrable sorpresa i disgust, va ser informat que hi hauria modificacions en el veredict per causa de raons de prestidigitació cancelleresca que entremig s'havien produït. Hagberg, l'enviat especial, es trobà en una enutjosa anul·lació de la seva comesa oficial, i en una delicadíssima situació enfront de Guimerà» (Miracle, 1958: 439). L'hispanista suec Bertil Maler va llegir el llibre de Miracle el 1971 i en un article publicat a *Serra d'Or* l'any següent posa en dubte les afirmacions de Miracle (Maler, 1972). Miracle hi respon al mateix número dient que està segur d'haver llegit retalls de premsa que parlaven del premi mancat, però que no pot precisar-ne la procedència; i ara puntualitza que la «prestidigitació cancelleresca» es refereix a pressions d'esferes oficials espanyoles que no acceptaven que el premi fos compartit entre Frederic Mistral i Guimerà i haurien pressionat perquè el guardó passés a José Echegaray. Tanmateix, admet que la foto que il·lustra la visita de Hagberg a Catalunya no era de l'any 1904 sinó de 1913 i també es declara sorprès pel fet que Manuel de Montoliu en un article de 1907 on saluda la candidatura de Guimerà no fes cap esment de la candidatura de 1904 (Miracle, 1972).

Doncs bé, avui podem afirmar que Guimerà senzillament no era candidat al premi l'any 1904. Però és ben comprensible que correguessin veus sobre això, perquè de fet el premi de l'any 1904 fou una mica particular. L'Acadèmia havia designat Mistral premi Nobel, però la traducció de *Mireio* feta per un membre de l'Acadèmia era tan dolenta que al final van haver de concedir un premi compartit, i van triar Echegaray (Espmark, 1986: 136, Michaëlsson, 1958, Björkman 1980). És cert que ja a l'època el fet de donar a l'escriptor espanyol la meitat del premi va despertar crítiques a Espanya; però Echegaray havia estat proposat per l'Acadèmia Espanyola com a mínim des de 1902 i era molt conegut a Suècia. Segons un extret dels repertoris dels teatres d'Estocolm que es troba a la biblioteca de Drottningholms teatermuseum, entre 1884 i 1906 nou drames d'Echegaray havien estat representats a les escenes d'Estocolm i *El Gran Galeotto* havia estat traduït per Karl August Hagberg i interpretat entre 1903 i 1906 (una versió anterior havia estat representada de 1888 i 1892 al Dramaten). No hi havia cap altre país, fora d'Espanya, on l'obra del dramaturg espanyol havia conegut tanta popularitat, cosa que potser es pot explicar per la bona qualitat de les traduccions (Hillman 1906).

Miracle acaba el seu article obrint una sèrie d'interrogants: Què va passar realment el 1904? Com va ser que no tirés endavant la candidatura de Guimerà per al Nobel de 1907? Amb quins obstacles topà la mateixa candidatura en la convocatòria de 1913? Acabem de donar la resposta a la primera pregunta. Tot seguit donarem resposta a les altres.

Els informes de l'institut Nobel i els dictàmens del comitè Nobel 1907–1909

Per tal de presentar una imatge completa dels fets ens basarem, d'una banda, en els informes preparats pels experts de l'institut Nobel (Lidforss i Hagberg), i d'una altra en els informes presentats pel comitè Nobel de l'Acadèmia Sueca, format pels membres de la mateixa acadèmia. Aquests darrers informes forneixen les bases per les votacions, on participen tots els membres. A l'arxiu de l'Acadèmia Sueca hem trobat el primer informe sobre Guimerà redactat pel professor E. Lidforss, expert de l'institut Nobel, i resulta que el 1907, efectivament, va ser la primera vegada que Guimerà va ser proposat com a candidat al premi. En l'informe, Lidforss subratlla de bell antuvi que la proposta de l'Acadèmia de Barcelona és escrita amb molta cura i que la candidatura és ben motivada. A continuació dóna informació bibliogràfica on es

diu que Guimerà havia començat a escriure en castellà, “que era i potser encara és la llengua oficial de l'ensenyament”, però no havia tardat gaire a escriure en català, “transportat pel moviment catalanista”. Lidforss fa esment d'altres escriptors catalans de l'època com ara Rubió i Ors, Balaguer, Verdaguer.

Lidforss cita extensament l'argumentació de la Reial Acadèmia de Barcelona, traduïda al suec. A més a més, subratlla l'idealisme de Guimerà, que el diferencia d'altres escriptors. Traduït per Echegaray, ha estat apreciat pel públic espanyol i llatinoamericà, i Lidforss assenyalava el paral·lelisme de l'evolució de les literatures dels dos pobles germans dient que són dos rams frondosos del mateix arbre. No hi ha cap dubte que Guimerà en aquell moment gaudeix de fama mundial, traduït com és a les llengües de les nacions cultivades. Però Lidforss observa que la proposta de la Reial Acadèmia no conté cap anàlisi de l'obra de Guimerà, i en fa una ell personalment al llarg d'unes quantes pàgines. Pel que fa la lírica, fa notar que la tria de temes és excel·lent, la forma és severa, s'assembla al grec, no es pot treure res, res no és superflu; el ritme dels versos endecasíl·labs és excepcional. Però és com a dramaturg que Guimerà ha assolit el màxim nivell. Esmenta *Lo fill del rei*, *Mar i cel* i *L'ànima morta* entre els drames romàntics. I, referint-se a *Mar i cel*, està molt d'acord amb Guimerà a condemnar la Inquisició i el fanatisme. Tradueix el monòleg de Said quan parla de la història de la seva vida i subratlla l'èxit excepcional de l'obra. L'únic punt negatiu és que a Lidforss li resulta una mica estrany que l'heroi arrenqui a plorar, contràriament al concepte nòrdic sobre la manera de comportar-se d'un heroi.

Després es refereix a *Jesus de Nazaret* i troba que és més adient per a un públic catòlic. Esmenta també els drames costumistes: *Maria Rosa*, *La festa del blat*, *Terra baixa*, *L'Eloi*. Es deté en *Terra baixa* i n'assenyala el gran èxit assolit i el fet que els personatges estiguin ben elaborats, inclosos els secundaris, especialment la Nuri. Lidforss fa observar que els pagesos volen fer el cor fort però no poden. Aquests detalls fan veure, segons Lidforss, que Guimerà ha observat el poble que descriu i hi ha conviscut. L'informe de Lidforss és molt complet i se'n desprèn una simpatia profunda envers l'obra i la persona de Guimerà. En aquest context cal destacar que Lidforss va redactar l'informe de 1903 sobre Mistral. L'any següent l'Acadèmia de Bones Lletres torna a fer la proposta i Lidforss escriu un altre informe. Hi afegeix dues obres: *La santa espina* i *La reina vella*. Fa un elogi de la primera dient que és una obra molt commovedora i poètica i que el seu darrer acte conté un homenatge molt bonic a la pàtria. Lidforss cita també l'historiador de

la literatura espanyola Fitzmaurice-Kelly, que diu que els darrers anys Echegaray havia estat eclipsat per l'excel·lent escriptor català Àngel Guimerà. En la convocatòria de 1909 Lidforss constata que la candidatura ha estat renovada però no té res de nou a afegir-hi.

Quin fou doncs el veredict del comitè? Cal tenir en compte que el secretari de l'Acadèmia de 1884 a 1911 va ser Carl David af Wirsén, un home amb idees molt conservadores, la tasca crítica del qual fou molt contestada. Els dictàmens porten, doncs, la seva signatura. L'any 1907 diu que Guimerà és un gran poeta i gran creador de drames romàntics i costumistes. És ben mereixedor del premi, però també ho eren d'altres i el premi va ser concedit a Kipling. L'any següent no s'afegeix res i es remet al dictamen anterior. El 1909 hi ha un raonament més llarg: af Wirsén subratlla que les obres de Guimerà tenen un esperit *ideal* i que reuneix fantasia i senzillesa, cosa que en fa un dels millors escriptors del nostre temps, però el premi és atorgat a la sueca Selma Lagerlöf.

Els informes de l'institut Nobel i els dictàmens del comitè Nobel 1910–1923

A partir de 1910 els informes sobre Guimerà van ser redactats per Hagberg. Aquests informes són, fonamentalment positius, però de tant en tant hi ha alguna reserva. Això es nota ja el 1910. Hagberg diu que les crítiques exultants que el dramaturg ha tingut a Catalunya per la nova obra *Sainet trist* són una mica exagerades i que aquest entusiasme és potser degut al fet que no hi havia hagut gaires obres més al teatre català l'any anterior. Tot i així, Hagberg troba que Guimerà pot ser comparat als millors escriptors de l'època. Hagberg hi afegeix la seva traducció de *Als cinc anys*. L'informe de l'any 1911 conté un resum detallat de *La reina jove*. Hagberg assenyalava que en aquesta obra hi ha coses no gaire versemblants i no creu que hagi estat representada en castellà.

El dictamen del 1911 del comitè de l'Acadèmia, signat per Wirsén, reflecteix, doncs, aquesta actitud negativa. El comitè comenta *La reina jove* dient que les idees conservadores hi són representades massa negativament, però comprèn que l'obra hagi suscitat entusiasme a Catalunya a causa del seu contingut polític. Segons el comitè és cert que el drama no és mancat de genialitat, però li sembla massa inversemblant. Però, malgrat tot, Guimerà tenia possibilitats reals d'aconseguir el premi en aquests anys. Un membre de l'acadèmia, Henrik

Schück, deia en una carta a propòsit del premi de 1910, que aquell any hi havia molts candidats, 26 en total, i 10 de molt excel·lents, entre d'altres Guimerà. Però un gran nombre de catedràtics alemanys havien presentat la candidatura del poeta Paul Heyse al qual va ser concedit el guardó aquell any (Schück, 1999: 171).

L'any 1913 Hagberg redacta el seu informe més llarg: 36 pàgines. Hi consten traduccions del *Cant de la mort* i de *L'any mil*. També hi ha extrets de *Les monges de Sant Ayman* i *L'ànima morta*. Hagberg assenyalava una altra vegada el gran idealisme de l'obra de Guimerà. El poble català té sovint una energia violenta en la política i això es reflecteix en els drames de Guimerà, que sovint acaben amb la mort de l'heroi. Tanmateix, Hagberg fa observar que Guimerà havia criticat els terribles anarquistes barcelonins en *La festa del blat*, on exalta la vida pacífica patriarcal del camp. Hagberg subratlla la gran importància que el premi tindria per a Catalunya, tenint en compte que la llengua germana provençal havia estat reconeguda abans. De fet, no es poden sospesar els mèrits de Guimerà únicament en un context internacional: cal també tenir en compte les circumstàncies nacionals i lingüístiques particulars, que no existeixen per als autors de llengües més difoses, els quals disposen d'altres camins per al reconeixement internacional. El comitè constata que Guimerà és ben mereixedor del premi, però no troba que pugui concedir-li-ho. No fa cap altre comentari. El premi és concedit a Tagore.

En la convocatòria de 1914 la candidatura de Guimerà té el suport de dos romanistes, el professor Wulff, el primer titular de la nova càtedra de llengües romàniques de la Universitat de Lund, i el professor E. Vogel, de la Universitat tècnica d'Aachen, Alemanya. El professor Vogel és molt prolix i Hagberg copia en alemany la seva proposta. Vogel subratlla també el caràcter ideal i noble de l'obra de Guimerà, però posa molt èmfasi en la importància de Guimerà per a la llengua catalana: Guimerà ha salvat el català, que estava arraconat per l'absolutisme i el centralisme, i l'ha expurgat de cossos estranys. Gràcies a ell els lingüistes disposen ara d'un corpus enorme de llengua catalana. En resum, ha fet del poble català un poble amb identitat pròpia, un model per als altres espanyols. És, però, interessant comparar el suport dels romanistes alemanys a Guimerà amb el que havien donat el 1904 a Mistral. Efectivament, es pot dir que la candidatura de Mistral va rebre principalment el suport dels romanistes alemanys i, per acabar-ho d'adobar, el professor Koschwitz no s'estava de posar en relleu la lluita contra el centralisme de París. El comitè es pronuncia també sobre la candidatura de Pérez Galdós. D'una part fa observar que Pérez Galdós

és controvertit en el seu país, i de l'altra, que Guimerà representa el separatisme català. Un premi compartit, entre tots dos no podria tampoc evitar el descontentament. L'Acadèmia, tanmateix, va ajornar la concessió del premi a l'any següent.

El 1916 Hagberg fa una presentació molt detallada de Pérez Galdós i Guimerà en un informe de 51 pàgines. Però no pot afegir res de nou per a Guimerà. Aquesta vegada el president del comitè des de 1912, l'historiador Harald Hjärne, diu que Guimerà li sembla un poeta important, encara que els elements fantàstics de la seva obra li semblen estranys; que ha tingut una gran importància per al desenvolupament de la llengua catalana i que la seva elecció encoratjaria sens dubte el sentiment nacionalista; però és precisament per aquesta raó que no seria recomanable ni raonable concedir el premi a un escriptor que representa una cultura provinciana i separatista, si no hi ha mèrits literaris particulars, almenys abans d'haver premiat la literatura nacional espanyola. Fa el mateix raonament en el cas del finès Aho; un escriptor de llengua sueca de Finlàndia hauria de ser guardonat primer. El comitè proposa Pérez Galdós, però arran de la votació la majoria de l'Acadèmia tria l'escriptor suec Heidenstam.

En els informes de 1917 i 1918 Hagberg afegeix les obres *Jesús que torna* i *Indíbil i Mandoni*. Hagberg constata que l'estil és tan pur com abans, però el contingut d'*Indíbil i Mandoni* apel·la sobretot als sentiments patriòtics. Hjärne torna a expressar la seva opinió que cal primer donar un premi sencer a un escriptor de llengua castellana, perquè no poden ferir els delicats sentiments nacionals castellans. El patriotisme de Guimerà és un patriotisme local, concepte que té unes connotacions més aviat negatives. L'última vegada que Hjärne firma l'informe del comitè és el 1919. Hi parla de Guimerà i de l'escriptor finès Juhani Aho. Troba que no es pot donar el premi a aquests dos abans d'haver donat el premi a un escriptor que hagués emprat la llengua de cultura que predominava, és a dir en el primer cas el castellà i en segon el suec. Aquesta manera de veure les coses es basa en l'opinió que l'Acadèmia Sueca ha d'evitar de fomentar els conflictes, perquè l'objectiu principal dels premis Nobel és de promoure la pau. A més a més, cap dels dos autors no mereix un premi sencer. En aquest context es pot mencionar un article que Hjärne va escriure a *Svenska Dagbladet* el 31 de desembre de 1899 on es pregunta si el segle vinent seria el dels nacionalismes. Hjärne hi expressa una visió mes aviat negativa del nacionalisme, sobretot si desfa Estats existents i cita com a exemple la separació de Bèlgica dels Països Baixos i opina que la destrucció de l'imperi austro-hongarès seria catastròfica per a tot Europa (Hjärne, 1899).

El 1920 Hagberg torna a la situació política de Catalunya que, com sembla, desperta una certa preocupació en cercles conservadors. Els atemptats anarquistes són coneguts, però Hagberg fa observar que els catalans són una minoria en el moviment anarquista. En canvi, el moviment catalanista és moderat i no exigeix la independència. Cita també el catedràtic de la Universitat d'Uppsala P.A. Geijer, que admira Guimerà, i afegeix que la literatura catalana ha assolit un nivell superior al del provençal.

Hagberg escriu dos informes més, el 1921 i el 1922, on torna als temes *ideals* de l'obra de Guimerà, assenyala altra vegada la nitidesa de seu estil i subratlla la seva importància per al desenvolupament d'una llengua que en 50 anys s'ha elevat al rang de llengua de cultura.

Per part del comitè els informes de 1920 i 1921 estan signats pel professor Henrik Schück, catedràtic de literatura a Uppsala. Schück fa un elogi de la feina incansable de Hagberg i reconeix els grans mèrits de Guimerà. Però aquests no són prou importants per concedir-li el premi. De fet l'interès principal de Guimerà és com a representant del nacionalisme català.

El darrers informes del comitè que concerneixen Guimerà estan signats per Per Hallström, escriptor i traductor. En aquest informe es resumeixen les principals objeccions contra Guimerà. Sobretot se subratlla una certa monotonia i falta d'idees en la seva extensa obra teatral. Tot és molt respectable, però no sobresurt prou. En resum, diu Hallström, sembla que és només gràcies a la seva importància per a la revifalla de la llengua que té una posició central i monumental a la seva pàtria catalana. És molt digne de respecte, però el comitè no està convençut de la seva importància poètica. De fet, Hallström havia estat membre de l'Acadèmia des de 1908, aquesta actitud desfavorable de cara a la qualitat literària de l'obra de Guimerà va ser sens dubte la nota dominant a partir de 1912.

La recepció de la literatura catalana al tombant del segle: observacions finals

Tenim doncs una imatge molt variada de l'època que ens ha ocupat fins ara. Lidforss i Björkman estan encara molt arrelats al romanticisme, però Lidforss evoluciona, igual que Guimerà, i és potser el que més simpatia té per la cultura catalana (Lidforss-Strömgren, 1926). Mörner i Hagberg són més joves i s'acosten a la cultura catalana amb altres punts de referència. El nou corrent noucentista no sembla gaire present

ni tan sols a les referències de Hagberg amb l'excepció de Carner. Hem vist també com la candidatura de Guimerà al Nobel reflecteix aquesta situació. Als primers anys tenia possibilitats reals d'aconseguir el guardó, però a partir de 1911 era senzillament massa tard: els gustos literaris anaven per altres camins. Malgrat tot, la literatura catalana va ser present a Suècia gràcies als esforços per aconseguir el premi.

Es podria parlar potser d'un paral·lelisme entre la recepció de la literatura nòrdica a Catalunya i la catalana a Suècia. El punt de ruptura a Catalunya és l'adveniment del noucentisme, cap a l'any 1906, com fa observar Marisa Siguan (Siguan, 1983). A Suècia se sent que l'interès per Catalunya minva també més o menys a partir d'aquell moment. Els romanistes universitaris segueixen amb una certa freqüència ocupant-se de temes catalans, però ja no són divulgadors de la cultura literària com Lidforss sinó especialistes en filologia i lingüística romàniques. I no hi havia ningú com Karl August Hagberg que tingués un interès per la cultura catalana al marge del món universitari.

La postguerra fins als anys setanta

Pel que fa a l'interès per la literatura catalana no es pot parlar d'una represa dels contactes fins als seixanta. I altre cop la raó és una candidatura al premi Nobel. El 1962 s'avança la candidatura de Josep Carner per al premi. En aquest cas encara no podem accedir als documents guardats a la biblioteca Nobel, però gràcies al llibre de Jaume Subirana, *Josep Carner, Exile d'un mite*, disposem d'informacions molt interessants sobre aquesta candidatura (Subirana, 2000: 211-234). Entre els avaladors de la candidatura figurava el catedràtic de llengües romàniques de Lund, Alf Lombard, però quan el comitè Nobel li va demanar un informe sobre l'obra de Carner no es va veure amb cor d'encarregar-se'n ell mateix sinó que va donar l'encàrrec a un espanyol que vivia a Suècia i que devia tenir algun lligam amb la Universitat de Lund. Aquest informe es troba copiat en el llibre de Subirana, però és anònim. Fet molt sorprenent, l'informe dóna un judici totalment negatiu de l'obra i de la persona de Carner. Es veu clarament que l'autor de l'informe parteix d'un punt de vista polític d'esquerres però alhora espanyolista, perquè d'un costat critica els enfocaments socials de la poesia de Carner, de l'altre troba que la candidatura de Carner beneficia sobretot els interessos d'una cultura provinciana en detriment dels escriptors de llengua castellana que viuen a Catalunya. La contundència amb la qual redacta l'informe no deixa lloc a cap dubte sobre la

inconveniència de la candidatura de Carner. A tall d'exemple podem citar-ne la conclusió:

De una cosa estoy seguro de que la candidatura de Carner está inspirada por un mezquino sentimiento localista, no por la loable ambición, imparcial y objetiva, de premiar al mejor o al que mejor pueda simbolizar esa aspiración ejemplar de los grandes por la perfección moral y el progreso material de la humanidad.

Troblem d'alguna manera un eco dels plantejaments de Hjärne mig segle abans. A més, no es pot excloure que aquest personatge tingués una certa influència, per exemple sobre el poeta i acadèmic Artur Lundqvist que va fer molt per promoure la literatura d'expressió castellana, però del qual sempre s'ha dit que tenia una actitud més aviat escèptica envers la literatura catalana. Tanmateix, tenim almenys un exemple d'una opinió favorable a la candidatura de Carner per part d'un suec. Es tracta d'un article titulat *Litterära nobelpriset till en spansk exilpoet?* (*El premi Nobel de la literatura per a un poeta espanyol a l'exili?*) escrit per l'escultor suec Owe Pellsjö (Pellsjö, 1966). Pellsjö i va viure als anys seixanta a Barcelona on va arribar a conèixer molts personatges de la cultura catalana, entre d'altres Antoni Tàpies, d'aquesta manera era conegut d'alguns membres del Patronat pro Premi Nobel a Josep Carner. En el seu article Pellsjö cita la notícia publicada al "Figaro Littéraire" el 1962 i signada pel André Billy. Després fa esment dels seus contactes amb l'Institut d'Estudis Catalans i el Patronat per la candidatura de Carner que li havien facilitat l'article d'E. Lidforss de 1877 del qual hem parlat més amunt. Pellsjö en fa un resum bastant detallat abans de dedicar la segona meitat de l'article a Carner. Parla de Carner com a cap de fila dels poetes simbolistes i el compara amb Miró per la seva importància com a punt de referència per a la nova generació. Pellsjö cita l'opinió de Josep Pla segons la qual és cert que la poesia de Carner no ataca obertament l'ordre establert però tanmateix hi ha una manca de respecte que fa por a la burgesia, una por que només es podia vèncer amb l'oblit i la ignorància. Pellsjö acaba l'article amb el poema *A punt d'emigrar* del recull *El tomb de l'any*, en la traducció sueca de M. J. P. Casanovas.

Cal dir que l'article de Pellsjö és molt informatiu, però no podia certament exercir cap influència sobre els membres de l'acadèmia d'Estocolm. El diari que va publicar-lo té un abast clarament local i probablement l'article de Pellsjö va passar completament desapercbut a la resta del país. Pel que fa a la traducció de Casanovas s'ha de dir que

no té l'envolada poètica que només un poeta suec hauria pogut donar a la traducció. Les quatre traduccions al suec que consten al llibre «Choix de poèmes» també són de Casanovas, però els promotors de la candidatura de Carner eren conscients que calia trobar un altre traductor al suec (Subirana, 2000: 232).

Des dels anys setanta fins avui

Hem d'esperar encara bastants anys abans de poder consultar els documents oficials de l'acadèmia per saber més sobre la candidatura de Carner. I encara més per poder treure l'entrellat de la candidatura de Salvador Espriu que, com sembla, remunta als anys setanta. Efectivament, el 1975, per primera vegada després de la publicació del llibre de Hagberg el 1917 surt un llibre amb traduccions de literatura catalana a Suècia. Es tracta de *Tjurskinnet och andra dikt (La pell de brau i altres poemes)* traduïts per Arne S. Lundgren i Lluís Solanes (vegeu taula 1). Cal dir, però, que aquest llibre no forma part d'una campanya de promoció de la candidatura d'Espriu al premi Nobel, sinó neix per iniciativa dels dos traductors. Arne S. Lundgren és poeta i traductor, sobretot de literatura d'expressió portuguesa. El català Lluís Solanes vivia en aquella època a Suècia i donava classes a la Universitat de Göteborg. Últimament, de retorn a Barcelona, s'ha afirmat com a traductor de literatura sueca al català amb traduccions de Selma Lagerlöf, Kerstin Ekman i Jan Guillou entre d'altres. S'ha de remarcar que el llibre va ser publicat per Forum, una editorial molt coneguda, però no va ser un èxit de vendes estrepitosos com sol ser el cas de llibres de poesies. Tenim constància però que l'editorial preveia una nova edició cap a 1983, fet que podria indicar que la concessió del premi a Espriu era una possibilitat. Lundgren i Solanes publiquen un altre llibre de traduccions de poesia catalana el 1987, *Tio katalanska poeter*. Aquesta vegada però el llibre no surt per una editorial important sinó que és editat pel mateix Lundgren (vegeu taula 1).

Taula 1: Llistat d'obres traduïdes des de 1975 fins al 2002

ANY	AUTOR	TÍTOL	TRADUCTOR	EDITORIAL	SUBVENCIÓ
1975	Espriu	Tjurskinnet och andra dikter (La pell de brau)	Arne Lundgren Lluís Solanes	Forum	-
1989	-	Tio katalanska poeter	Arne Lundgren Fabian Lluís Solanes	Fabian	-
1989	Rodoreda	Diamantorget (La plaça del Diamant)	Jens Nordenhök	Fischer	MdC
1989	Brossa	Alfabetet mellan ögonbrynen	Lasse Söderberg	Bakhåll	-
1989	Calders	Noveller (Contes)	Miguel Ibáñez	Interculture	ILC
1990	Monzó	Huset med reservoarpennan (L'illa de Maians)	Kerstin Cardelús	Alfabet	-
1991	Gimferrer	Fortuny	Miguel Ibáñez	Bromberg	-
1991	Rodoreda	Krossad spegel (Mirall trencat)	Miguel Ibáñez	Fisher	MdC
1992	Rodoreda	Kameliagatan	Miguel Ibáñez	Fischer	MdC
1992	Monzó	Den magnifika tragedin	Miguel Ibáñez	Alfabet	-
1994	Rodoreda	Aloma	Miguel Ibáñez	Fischer	MdC
1994	Martorell	Tirant den Vite	Miguel Ibáñez	Interculture	ILC, MdC
1995	Simò	Vildinnan (La salvatge)	Kerstin Cardelús	Trevi	ILC
1996	Moncada	Dragarstig (Camí de sirga)	Sonia och Kjell Johansson	Norstedts	ILC
1998	Llull	Boken om vännen och den älskade (El llibre d'amic e amat)	Lasse Söderberg	Ellerströms	ILC
1998	Pessarrodona	Hyllning till Walter Benjamin	Lasse Söderberg	Aura Latina	-
1999	Palau i Fabre	Alkemistens dikter och andra texter	Lasse Söderberg	Ellerströms	ILC
2002	Llull	Boken om Evast och Blaquerna	Michael Nordberg	Lind & Co.	ILC

(MdC = Ministerio de Cultura; ILC = Institució de les Lletres Catalanes)

S'ha de destacar que disposem ara d'una bona selecció de llibres catalans traduïts al suec. Això es palesa particularment si ho comparem amb el nombre de traduccions al danès, que es limita a dos llibres: *La plaça del Diamant* i *Camí de sirga*. Aquest estat de les coses és degut en gran part a la dedicació abnegada del malaguanyat Miguel Ibáñez, del qual volem destacar especialment la traducció del text íntegre de *Tirant lo Blanc* que constitueix sens dubte una aportació única a la cultura, comparable amb la traducció de Lidforss de *Don Quixote*. Cal destacar, també, la bona qualitat de totes les traduccions dels llibres catalans al suec.

Pel que fa a les vendes podem afirmar que l'únic llibre que s'ha venut bé és *Diamanttorget* que va sortir també en edició de butxaca, el que suposa un tiratge d'almenys 25 000 exemplars. Aquesta manca d'èxit comercial es veu en part compensada per les subvencions, però les grans editorials ara són reticents a publicar traduccions de llibres catalans.

Si mirem en canvi com han estat les ressenyes dels llibres, en resulta una imatge més matisada. A tall d'exemple citem quatre casos, els dos llibres de Monzó, el llibre de Gimferrer i el de Moncada. Si no entrem en detalls, considerant només si les ressenyes són positives o negatives, podem constatar que hi ha diferències marcades. El primer llibre de Monzó traduït, *Huset med resorvoarpennan*, va tenir una premsa molt positiva. Hem pogut consultar 13 ressenyes i només dues eren negatives (les ressenyes es van publicar als diaris següents: *Dagens Nyheter* 07/01/91, *Södermanlands Nyheter* 19/01/91, *Hallandsposten* 25/01/91, *Folket* 11/02/91, *Borlänge Tidning* 30/11/90, *Kristianstadsbladet* 25/01/91, *GT/Kvällsposten* 03/11/90, *Östgötacorrespondenten* 05/11/90, *Sydsvenska Dagbladet* 04/12/90, *Upsala Nya Tidning* 13/08/91, *Falukuriren* 30/11/90, *Helsingborgs Dagblad* 11/10/90). En canvi, el segon llibre de Monzó, *Den magnifika tragedin*, publicat dos anys després, no va despertar un entusiasme unànime. Ben al contrari, 8 ressenyes sobre 13 expressen una actitud negativa, i fins i tot molt negativa (les ressenyes es van publicar als diaris següents: *Dagens Nyheter* 22/04/92, *Hudiksvalls Tidning* 08/05/92, *Värmlands Folkblad* 07/05/92, *Nya Wermlandstidningen* 28/04/92, *Arbetet* 05/05/92, *Sundsvalls Tidning* 09/05/92, *Hallands Nyheter* 23/04/92, *Östgötacorrespondenten* 25/04/92, *Sydsvenska Dagbladet* 11/05/92, *Svenska Dagbladet* 29/04/92, *Vestmanlands Läns Tidning* 23/04/92, *Helsingborgs Dagblad* 25/04/92).

El 1991 va sortir *Fortuny* de Gimferrer i en aquest cas trobem una unanimitat total. Les 5 ressenyes examinades són totalment positives destacant sobretot la bellesa de l'estil (les ressenyes es van publicar als diaris següents: *Nya Wermlandstidningen* 24/01/92, *Aftonbladet* 26/06/92, *Svenska Dagbladet* 29/04/92, *Skånska Dagbladet* 05/02/92,

Helsingborgs Dagblad). En fi, el llibre de Moncada, *Dragarstig*, va sortir a Suècia el 1996. Hem examinat 7 ressenyes i 6 són positives, però el crític del diari més important del país, *Dagens Nyheter*, va formular reserves molt importants, tant per l'estil com per la manera de tractar el tema del llibre, massa superficial segons el crític (les ressenyes es van publicar als diaris següents: *Dagens Nyheter* 27/06/96, *Aftonbladet* 23/04/96, *Arbetarbladet* 30/07/96, *Gotlands Tidningar* 04/01/97, *Östgötacorrespondenten* 26/06/26, *Sydsvenska Dagbladet* 16/07/96, *Västerviks-Tidningen* 22/04/96).

El català a les Universitats sueques

Després de l'època de Hagberg i Lidforss les càtedres que abarquen totes les llengües modernes es van escindir en les respectives filologies. D'acord amb la tradició d'estudis comparats de les llengües romàniques, el català apareix en un cert nombre de treballs dedicats a temes de lingüística romànica. Es tracta sobretot d'estudis que intenten traçar el desenvolupament històric d'un cert fenomen, com ara un sufix o l'etimologia d'una paraula. A partir dels anys seixanta es manifesta un nou interès pel català. Podem mencionar els treballs de Regina af Geijerstam, catedràtica a la Universitat d'Estocolm, que ha estudiat la situació lingüística a la Corona d'Aragó, en particular la coexistència de l'aragonès i el català, Lennart Carlsson, catedràtic a Uppsala, ha estudiat l'ús dels modes en català modern i Lars Lindvall, catedràtic a Göteborg, que ha estudiat els adverbials *pus* i *més* en Lull i el pretèrit perifràstic en la llengua contemporània. Per trobar tots els detalls bibliogràfics d'aquests treballs remetem a l'excel·lent article de Regina af Geijerstam (1982) on es tracta també de la catalanística als altres països nòrdics.

Pel que fa l'ensenyament no es pot parlar d'una oferta regular fins 1987, l'any en què es va iniciar un curs de català a la Universitat d'Uppsala impartit per l'autor del present article. S'ha pogut mantenir i afegir-hi un segon nivell de manera que es poden cursar 20 crèdits repartits en quatre semestres (20 crèdits corresponen a un semestre d'estudis amb dedicació plena). Cal dir però que el català no té l'estatus d'assignatura completa, el que comportaria cursos per un total de 80 crèdits. El problema principal per al català rau efectivament en el fet que ja no hi ha l'antiga tradició de romanística com és el cas a Alemanya. La solució podria ser d'integrar al català als cursos de castellà, però no hi ha una llicenciatura d'hispaniques com és el cas de la Gran Bretanya. De moment no es pot esperar una oferta més gran de cursos

de català a la Universitat d'Uppsala i tampoc no es veu cap interès a les altres Universitats sueques d'iniciar cursos de català. Tanmateix podem assenyalar l'existència de dos diccionaris (Nosell 1994 i 2001) que han creat les possibilitats de desenvolupar l'assignatura en un futur que s'ha d'esperar que no sigui gaire llunyà.

Conclusions

Com hem anat veient, un dels motius per enllestir traduccions al suec d'obres de literatura catalana al començament del segle XX va ser les activitats que envoltaven el Premi Nobel. El resultat és molt respectable, però faltava potser les condicions per un interès més generalitzat per la cultura catalana. Per exemple, no ha havia cap interès de caire religiós que, sobretot en cercles catòlics, fomentava els contactes amb la cultura catalana en general i les traduccions de l'obra de Verdguer en particular, com ho demostra la recepció de la literatura catalana a països com Alemanya, Hongria i Polònia. Tampoc no es va arribar a traduir a Suècia cap novel·la contemporània com va fer el professor Vogel a Alemanya amb obres de V. Català, R. Casellas, entre d'altres. A Suècia destaca naturalment el llibre *Modärna Trubadurer* de Hagberg, però és poc probable que tingués un ressò important, sobretot perquè *Terra baixa* no va desvellar cap interès especial. Cal dir que la generació anterior (Göran Björkman i Edvard Lidforss) tenia més punts en comú amb la literatura catalana d'aquella època.

En l'actualitat les traduccions de llibres catalans al suec són en gran part degudes a les iniciatives personals. Cal destacar, però, que les subvencions, sobretot les de la Institució de les Lletres Catalanes, sense les quals la gran majoria dels llibres catalans traduïts al suec mai no haurien pogut sortir. Però potser hi ha el perill que d'una banda les editorials no facin prou promoció dels llibres subvencionats, i de l'altra que sovint es tracti d'editorials molt petites i per tant mancades de recursos. Un altre fet que resulta de les ressenyes és la constant referència a la literatura d'expressió castellana, tant espanyola com llatinoamericana. De fet, es té la sensació que la literatura catalana no sigui res més que una part integrant del gran món hispànic. Encara queda molt de camí per fer abans de poder assentar les bases d'una recepció menys aleatòria de la literatura catalana a Suècia. I pel que fa a l'ensenyament de la llengua caldria interessar altres entitats fora del món universitari per poder difondre el coneixement de la llengua i la cultura catalanes. Però tot just s'acaba de tornar a la tasca interrompuda per tants decennis.

BIBLIOGRAFIA

- Balaguer, Víctor (1892): «Till ett porträtt av Christofer Columbus», dins: *Columbus, två dikter*, (traducció de Göran Björkman), Upsala.
- Balaguer, Víctor (1894): «Romeo och Julia», (traducció d'Edvard Lidforss), dins: *Ute och hemma*, 1, 36-59.
- Balaguer, Víctor (1896): *Coriolanus*, (traducció de Göran Björkman), Stockholm.
- Björkman, Göran (1892-1897): *Genljud från Hesperien*, Upsala- Stockholm.
- Björkman, Göran (1894): «Ur Spaniens samtida diktning», dins: *Ute och hemma* 6, 218-227, 515-527.
- Björkman, Sven (1980): «Un poète dont l'oeuvre se distingue par un idéalisme sain et florissant: Frédéric Mistral, lauréat du Prix Nobel en 1904», dins: *Studia Neophilologica*, 52, 425-433.
- Espmark, Kjell (1986): *Det litterära nobelpriset: principer och värderingar bakom beslu- ten*, Stockholm: Norstedt.
- Gallén, Enric (2003): «Guimerà i el premi Nobel. Crònica provisional d'una candidatura», dins: *Professor Joaquim Molas. Memòria, Escripura, Història*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Geijerstam, Regina af (1980): «Sobre Heredia i el bilingüisme medieval aragonès-català», dins *Actes del cinquè co?loqui internacional de Llengua i Literatura catalanes*, Abadia de Montserrat.
- Geijerstam, Regina af (1982): «El català a Escandinàvia», dins: *Estudis de llengua i literatura catalanes IV, El català a Europa i Amèrica*, Abadia de Montserrat.
- Güell, Eusebi (1905): *Cassius och Helena*, (traducció de Birger Mörner), Barcelona.
- Hagberg, Karl August (1915) «La llegenda de l'any mil», dins: *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, 4, 153-168.
- Hagberg, Karl August (1917a): «Den spanska litteraturens två "grand old men", Benito Pérez Galdós och Angel Guimerà», dins *Vår tid*, 2, 102-125.
- Hagberg, Karl August (1917b): *Modärna Trubadurer: Ur den nykatalanska diktningen i våra dagar*, Lund, Gleerups.
- Hagberg, Theodor (1873): *Den provençaliska vitterhetens återuppståndelse i det nittonde århundradet*, Uppsala.
- Hallén, A. (1908): «Från operan och konsertsalarna», dins: *Ord och Bild*, 650-651.
- Hillman, A. (1906): «José Echegaray, Nobelpriset och den spanska kritiken», dins: *Finsk tidskrift*, 28-44.
- Kjellman, Hilding (1927): *Ur Syd-Frankrikes kulturvärld. Den nyprovençaliska rörelsen under 1800-talet*, Stockholm, Natur och Kultur.
- Lidforss, Edvard, (1877): «Nykatalansk vitterhet», dins *Framtiden*, 543-559 (versió catalana dins: *Lo gay saber*, 15 d'agost, 1878).
- Lidforss, Edvard, (1882): «Viktor Balaguer», dins: *Ny illustrerad tidning* 18.2, 65-66.
- Lidforss-Strömngren, Hedvig (1926): «Med prof. E. Lidforss i Dalarna – och i

- Spanien», dins: *Hågkomster och livsintryck* 7, 220-228.
- Maler, Bertil (1972) «Guimerà i el premi Nobel», dins: *Serra d'Or*. Març 1972, 31-34
- Maragall, Joan (1903): «Diktaren och hans hustru», traducció de Birger Mörner», dins: *Idun*, 252.
- Michaëlsson, Karl (1958): «Mistral, Mirèio och nobelpriset», dins: *Moderna Språk*, 274-286.
- Miracle, Josep (1958): *Guimerà*, Barcelona: Aidos.
- Miracle, Josep (1972): «Guimerà i el premi Nobel», dins: *Serra d'Or*. Abril, 77-78.
- Nosell, Dan (1994) *Diccionari català – suec*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona (712 p.)
- Nosell, Dan (2001) «L'acollida de la literatura catalana a Suècia al tombant de segle IX i XX», dins: Kronning, Hans et al. (eds): *Langage et référence, Mélanges offerts à Kerstin Jonasson à l'occasion des ses soixante ans*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Romanica Upsaliensia 63, 449-461.
- Nosell, Dan (2001a) *Diccionari suec- català*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona (809 p.)
- Nosell, Dan (2002) «Katalanska dikter i Birger Mörners Stambok», dins: *Samfundet Örebro Stads- och Länsbiblioteks Vänner*, Meddelande N:o XLIX, 133-147.
- Schück, Henrik (1999): *Anteckningar till Svenska Akademiens historia 1883-1912, V. Svenska Akademien och litteraturen*, (ed.) Bo Svensén, Stockholm: Norstedt.
- Siguan, Marisa (1983): *La recepción de la obra de H. Ibsen y G. Hauptmann en la literatura dramática catalana del cambio de siglo*, Barcelona.
- Svensén, Bo (ed.) (2001): *Nobelpriset i litteratur: nomineringar och utlåtanden 1901-1950. D. 1 1901-1920*, Stockholm, Norstedts.
- Subirana, Jaume (2000) *Josep Carner: L'exili del mite*, Barcelona: Edicions 62.
- Historia del renacimiento literario, contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*,

Núria Puigdevall i Balafuy

LA CATALANÍSTICA A ITÀLIA

No intentaré –en aquesta trobada i sobretot amb aquestes notes–, fer en absolut un estudi filològic de la catalanística a Itàlia, però potser sí que voldria començar recordant la importància històrica del català a Nàpols. El català era una de les llengües a la cort de Nàpols, encara que segons Nadal “és sobretot en la documentació cancelleresca i administrativa i en alguns camps més marginals de la cultura que el català es manifesta”¹. I és, justament, l'ús del català a la cancelleria napolitana que influeix, a la meitat del segle XV, sobre l'afirmació del romanç local en els documents, el mateix que havia passat també a Sicília².

Però a Nàpols no hi van passar només nobles, prelat, artistes i curials que s'obriren a les noves corrents humanistes d'aquella època. La presència dels catalans a Nàpols tingué molt de pes, doncs ja venia de lluny, venia de la cort napolitana dels Anjou, casats amb princeses catalanes. Per no parlar de la presència mercantil catalana, encara avui al costat de la nostra facultat hi ha un carrer que es diu *Rua* catalana que es remonta a aquella època. De totes maneres, la fama dels catalans no era gaire bona i abans de la conquesta de la ciutat ja s'escrivien coses com aquesta: La gent aconsella a un bon home que ha fet amistat amb un català “de pratiche e tratti catalani si guardare”³. Un cop establert el Magnànim a Nàpols –i sobretot– durant el pontificat dels Borja, els testimonis italians anticatalanistes continuaren. Però es tracta d'una fama difosa per part dels que s'oposaven als catalans i hi havia també qui intentava refutar-la. És ben sabut que en un dels seus tractats Arnau de Vilanova afirma que els enemics l'acusen de pertànyer a una nació menyspreable; és a dir, de ser català *de filiis despecte nationis, scilicet cathalanus* i al·lega textos de la Sagrada Escripura per demostrar que Crist no fa cap distinció entre les diferents nacions⁴. Benedetto

1. J. M. NADAL i M. PRATS, *Història de la llengua catalana*. 2. *El segle XV*, Barcelona, Edicions 62, pàg. 120.

2. A. M. COMPAGNA, “L'uso del catalano a Napoli”, dins *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico istituzionali. La circolazione degli uomini. delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume. Atti del XVI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Celebrazioni Alfonsine* (Napoli, Caserta, Ischia, 18-24 settembre 1997), Napoli, Paparo, 2000, pp. 1353-1370.

3. B. CROCE, *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza*, Bari, Laterza, 1941, pàg. 24.

Croce ja s'havia detingut sobre la mala reputació del catalans⁵, citant entre els historiadors Dino Compagni, M. Villani, Machiavelli i Guicciardini⁶. Tanmateix, és el mateix Croce qui subratlla el bon record que Pere III d'Aragó havia deixat a Itàlia, citant Giovanni Villani⁷ entre els historiadors. D'altra part, la influència catalana sobre la cultura italiana és per si mateixa una prova que els catalans eren menyspreats només amb paraules i amb intencions denigradores.

De totes maneres l'estada a Itàlia no significa només que els catalans van influir sobre la cultura italiana. Aquesta va donar pas per conèixer el món italià a tots aquells catalans literaris –Jordi de Sant Jordi, Andreu Febrer, Ausiàs March, Lleonard de Sors entre els histo-

4. M. DE RIQUER, *Història de la literatura catalana. Part antiga*, voll. 1-4, Barcelona, Ariel, 1984-1985 (1a ed. 1964), cito del vol. I, pàg. 354.

5. “E se per il loro carattere industrioso e volto ai guadagni i catalani, *los catalanes*, che de *las piedras sacan panes*, erano in tutta Spagna proverbiali di avarizia, una simile riputazione, colorata da intenso odio, si formò intorno ad essi in Italia” (B. CROCE, op.cit., pàg. 27).

6. “COMPAGNI, *Cronica*, narrant la mort de Corso Donati: “li dié d'una lancia catalanesca nella gola” per dir que li va donar un cop mortal. Expressions d'aquesta mena perduraran en Basile i en altres escriptors dialectals napolitans del segle XVII (CROCE, op. cit., pàg. 30). “M. VILLANI (*Cron.*, I, 30), narrant la derrota i la mort del rei de Mallorca: “il quale se avessino voluto, potieno ritener prigionie, ma rare volte in fatti d'arme tra' Catalani si trova mansuetudine” (Idem, pàg. 29). “MACHIARELLI, *Decennali*, I: “Mai il Gallo (*Carlo VIII*), che passar sicuro agogna, Condusse seco del papa (*Alessandro VI*) il figliuolo, Non credendo alla fé di Catalogna” (*Ibidem*). “Quando il cardinale della Rovere, poi Giulio II, fuggì da Roma per le sue discordie con Alessandro VI, al duca di Calabria, che procurava rappattumarlo col papa, rispondeva ostinatamente: che egli non voleva “commettere la vita alla fede de' catalani””: la cita es trova a “GUICCIARDINI, *Storia d'Italia*, I, c. 2” (*Ibidem*). Les altres referències són al *Decameron*, al *Paradiso* (VIII, 76-79, on es fa una al·lusió a la nota “àvara pover-tà di Catalogna”), a Petrarca (“ma le sue erano espressioni di odio contro gli stranieri in genere”), i a moltíssimes atestacions del s. XV: Masuccio (Nov. 40), una carta des de Roma a Pier di Cosimo dei Medici de 1455, Pontano (*Antonius*), Sacchetti (Nov. 254) etc. (*Idem*, pàgs. 27-30).

7. “Re Pietro, non restringendosi alle cose di Sicilia, disegnava di mettersi a capo dei Ghibellini d'Italia; senonché la guerra alla frontiera di Spagna sospese, e la morte troncò, quei pensieri. Ma egli lasciò lungo e vivo ricordo di sé nelle menti degli Italiani e Dante lo raffigurava nel *Purgatorio* [VII, 112-14], alto e grosso com'era, “sì membruto”, a salmodiare col suo avversario Carlo, “dal maschio naso”, e lo lodava come colui che “d'ogni valor portò cinta la corda”; e Giovanni Villani compendia il suo giudizio, scrivendo nella *Cronaca*: “Il sopradetto Piero, re d'Aragona, fu valente signore e pro' in arme, e fu avventuroso e savio, e ridottato da' Cristiani e da' saraceni altrettanto o più, come nullo re che regnasse al suo tempo” [*Cron.*, VII, 103]. Il Boccaccio serba nel *Decameron* una delle tradizioni che correivano intorno a lui, nella deliziosa novella della Lisa [...]” (*Idem*, pàgs. 19-20).

riadors entre els historiadors–, que corrien per la cort del Magnànim i de Ferrante, així doncs es varen començar a fer traduccions de les obres més importants italianes d'aquell moment, Dant (la *Divina Commedia* traduïda per Andreu Febrer⁸), Boccaccio (el *Corbaccio* traduïda per Narcís Franch⁹, la *Fiammetta* i el *Decameron* (traductor anònim). El món italià va entrar a formar part del nostre món, a partir de les traduccions en llengua catalana. Casella, parlant de la traducció del *Decameron* afirma: “In questo processo d'interpretazione e di recreazione, in questa attualità della fantasia che intuisce e spontaneamente trova la sua espressione il traduttore s'è foggiate una lingua omogenea, copiosa, agile, pronta a ritrarre le molteplicità degli atteggiamenti in cui si presenta la commedia umana del Boccaccio; precisa, viva e schietta in cui la frase popolare o l'espressione volgare a quando a quando affiora e la colora [...]. In tal modo la versione catalana del *Decameron* resta il documento più significativo, direi quasi la sintesi delle influenze che la nostra letteratura volgare esercitò su quella di Catalogna aiutandola a salire, fuori delle viete formule medievali, verso l'arte moderna”¹⁰. Així, aquesta nostra llengua formava part del poble napolità i no només del napolità sinó també de tot una part d'Itàlia i en el contacte entre les dues cultures no és fàcil distingir entre el donar i el posseir. De totes maneres sembla que es verifiqui una mena d'intercanvi: la trobada de la cultura catalana amb la napolitana porta els regnats ibèrics a apropar-se als clàssics, i especialment al llatí, durant el regnat de Joan II i de Ferran el Catòlic, al mateix temps que la trobada de la cultura napolitana amb la ibèrica, catalana i castellana, porta al regne de Nàpols la consolidació del romanç a la literatura durant el regnat de Ferrante (Compagna 2000)¹¹.

A més, és ben sabuda la importància del català a Itàlia des del segle XIII. “Ella –la llengua catalana– s'anticipà a ses germanes, les famoses castellana y portuguesa, en sa expansió ultramarina y s'extengué per

8. Que actuà com a diplomàtic al servei de Martí I l'Humà i d'Alfons el Magnànim. Amb Febrer la influència italiana comença a penetrar amb una certa vigoria per la seva traducció de la *Divina Commedia* de Dante.

9. Narcís Franch “és un comerciant; coneixia pràcticament la llengua italiana i, com a “escriptent” dels oïdors de comptes, redactava sense gaires pretensions en la seva llengua materna. Ell introdueix en un ample cercle no erudit un llibre que fou el breuari del misoginisme durant molts anys”, cito de Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, vol. I, Montserrat, 1994, pàg. 298.

10. M. CASELLA, *Saggi di letteratura provenzale e catalana*, a cura de G. E. Sansone, Bari, 1966, pàg. 280.

11. A. M. COMPAGNA, op. cit., pàg. 1361.

totes les mars y peninsules del que era allavors nostre llach mediterrani portada triomfalment per les ascones dels almogàvers, o les fitores dels almiralls¹², a més d'un element de capital importància en aquesta empresa: els comerciants i mercaders. Rubió i Lluch diu “la llengua catalana era esdevinguda en el segle XIV una de les més esteses y compromeses en el món que tancava el Mediterrani, les victòries dels nostres almogàvers, els llibres dels nostres grans escriptors, les aliances matrimonials dels nostres reis, la nostra poixança politica y mercantil, l'havien feta popular en les tres peninsules y en totes les illes del mar llatí. En ses notable *Acta Aragonensia*, l'historiador alemany Finke ens ha revelat curiosos testimoniatsges d'aquella extraordinària difusió del *bell catalanesc*. Al costat d'algunes lletres catalanes de nobles sicilians, criden l'atenció en el seu abundós Diplomatarim quatre del savi rey Robert de Nàpols en un català afrancesat (Doc. 2200, 442, 447, 448). El català fins era comprès en la cort Pontifícia d'Avinyó, Climent V demanà en certa ocasió a un procurador del rey si Jaume II tenia alguna instrucció sobre els regnes y l'estament del sarrains; li fou respòs que'n tenia, mes que era en romanç, *et ell dix nos que el entenia bé nostre romanç mas no.l sabria legir* (*Obid.*, pàg. 768). En Pere Boyl s'excusava en altra ocasió davant de Joan XXII de no ser clergue y no saber proposar en llatí en el consistori: “*Si vós volete, afegí, llavors que en ma llengua recompte ... jo ho faré. E respos-me tantost: digats-ho, bé us entendrem*”¹³.

Totes aquestes proeses catalanes fan que el català formés part de la cultura italiana des del segle XIII. Així, al llarg dels segles, el català ha viscut, a vegades molt, a vegades poc, dins el territori italià, en qualsevol cas ha amarat la cultura italiana i n'ha quedat amarat. Es tracta d'una obertura cultural que corresponia a l'ordre polític de la Corona d'Aragó: una confederació d'Estats, on en el seu intern s'havien trobat cultures diferents. Malgrat tot, aquesta maduresa cultural i lingüística tindrà també la implicació negativa de facilitar l'afirmació del castellà com a llengua de prestigi dins l'àrea catalana: els catalans, acostumats al plurilingüisme “porten una secular tradició que els permet, a través de l'aragonès, familiaritat amb el castellà”; per als castellans, en canvi, el català es una cosa desconeguda.

12. Discurs del vicepresident del Congrés, Dr. D. Antonio Rubio y Lluch, dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, octubre 1906, Barcelona 1908, pàg. 81.

13. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura medieval*, Barcelona, 1908-1911, II, pàgs. LXXI.

No és cap sorpresa, doncs, que la participació italiana als estudis de catalanística fos important a l'inici del segle XX i que hagi continuat sent-t'ho fins ara. Tot just al començament del segle XX es produeix un esdeveniment que entre altres coses representarà un impuls decisiu pel que fa l'interès internacional pels estudis de llengua i literatura catalanes: el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona, octubre de 1906) va representar “l'apologia i testimoni de la vitalitat de la llengua”¹⁴ i després d'aquesta pedra fonamental van arribar les contribucions italianes dels estudiosos com M. Casella, Arturo Farinelli, Ezio Levi, B. Sanvisenti¹⁵.

A més de la tradició de textos catalans, la catalanística italiana no és només literatura medieval sinó altres èpoques que abarquen tots els segles de literatura catalana amb assajos, traduccions, articles, etc., pel que fa la literatura¹⁶. Ens hem limitat al nostre món, és a dir, el món dels filòlegs, però també hi ha tota la catalanística no sols literària sinó també històrica que és una part importantíssima i molt treballada a Itàlia.

Així, doncs, no ens ha de sorprendre que el 1977 es constitueixi *La Associazione Italiana di Studi Catalani*.

La Associazione Italiana di Studi Catalani (AISC) va néixer oficialment amb acta notarial del 20 de febrer del 1978 i té seu a Roma, en el Departament de *Studi Romanzi* (exInstitut de *Filologia romanza*) de la Universitat de Roma “La Sapienza”. Alguns professors universitaris de filologia, lingüística, literatura, història, història de l'art, etc., prou interessats en un o altre aspecte de la cultura catalana, van veure que calia aprofitar el canvi polític produït a Espanya l'any 1975 per tal de recuperar el lloc que amb tota objectivitat pertocava a la cultura catalana dins del *curriculum* d'estudis i d'interessos acadèmics.

Les institucions i les associacions no poden sinó ajudar les persones que es dediquen a l'àmbit de la catalanística. També l'AISC hi és per ajudar-les en aquesta feina. La seva finalitat primera consisteix en la facilitació de les investigacions sobre aquesta important cultura mediterrània i l'aglutinació i coordinació dels estudiosos interessats. Els

14. A. M. BADIA I MARGARIT, *Ciència i passió dins la cultura catalana*, Publicaciones de l'Abadia, Montserrat, 1977, p.22),

15. Pel que fa la importància de la participació italiana als estudis de catalanística consulteu *Il contributo italiano agli studi catalani 1945-197*, *Atti dei convegni dell'associazione italiana di studi catalani* (Roma 1977 e 1978), Lerici, Roma, 1981.

16. Consulteu C. ROMERO MUÑOZ, “La catalanística italiana (1980-1991)” dins *Rassegna Iberistica*, n. 42, febbraio 1992.

col·loquis de l'AISC són l'expressió més visible d'aquesta voluntat, tot i que hi ha hagut anys de silenci. Dins del volum *Il contributo italiano agli studi catalani 1945-1979*, Cosenza, Lerici, 1981, 114 pàgs., trobem els actes dels dos primers col·loquis (Roma, 1977 e 1978). El primer consell directiu (1978-81) elegeix com a president G. E. Sansone, vicepresident G. Tavani, secretària M. Grossmann, tresorer G. Grilli, consellers M. Batllori i R. Manselli. El tercer col·loqui se celebrà a Nàpols el 1979 i es dedicà a les noves investigacions; però no hi ha actes d'aquest col·loqui. D'altra banda el 1982 a Roma se celebrà el sisè col·loqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes (actes a cura de G. Tavani i J. Pinell, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983).

Després, per a "rilanciare l'Associazione di Studi Catalani", es va fer el volum *Bibliografia catalana (Libri 1978-1988). 10 anni di copertine*, a cura de G. Grilli, (Napoli, Cattedra di Lingua e letteratura catalana, Istituto Universitario Orientale, 1988), i del 30 de març a l'1 d'abril de 1989 se celebrà, sempre a Nàpols, el quart col·loqui de l'AISC; les actes són dins del volum *Ramon Llull, il lullismo internazionale, l'Italia. Omaggio a Miquel Batllori*, a cura de G. Grilli, Napoli, 1992 (= Istituto Universitario Orientale, *Annali. Sezione Romanza*, XXXIV, 1), 602 pàgs. Malgrat el silenci, l'AISC ha crescut exemplarment. G. Grilli és el segon president de l'AISC; A. Annicchiarico, secretària; S. Asperti, tresorer; A. Cornagliotti, G. Gavagnin, V. Minervini i C. Romero, consellers (1989-92). El cinquè col·loqui se celebrà a Venècia del 24 al 27 de març de 1992; les actes són dins del volum *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco*, a cura de Carlos Romero i Rossend Arqués, Padova, Editoriale Programma, 1994, 525 pàgs. Jordi Carbonell és el tercer president de l'AISC; C. Romero, vicepresident; R. Arqués, secreter i tresorer; A. Annicchiarico, A. M. Compagna, G. Grilli i A. M. Saludes, consellers (1992-95). El sisè col·loqui se celebrà a Càller i Alger el 1995; les actes, dos volums publicats el 1998, amb el títol *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*, a cura di P. Maninchedda, Cagliari, CUEC. La junta directiva que va sortir votada a Càller va començar a treballar a partir de 1997 i era la següent: A. M. Compagna, president; F. Manconi, vicepresident; A. De Benedetto, secretària i tresorera (els altres membres eren J. Armangué, I. Delogu, P. Maninchedda, G. Gasca Queirazza, A. Saludes i G. Tavani). El setè col·loqui, se celebrà a Nàpols del 22 al 24 de maig del 2000. Les actes són dins dels dos volums *Momenti di cultura catalana in un millennio*, a cura di A. M. Compagna, A. De Benedetto, N. Puigdevall i Bafaluy, Napoli, Liguori, 2003, "Romanica Neapolitana" 31. F. Manconi, A. De Benedetto, N. Puigdevall, P. Rigobon, A. Bover,

C. Di Girolamo i M. Sanna és el nou directiu que va ser votat a Nàpols i que per motius encara desconeguts —esperem que amb un ajut des de fora se'ns permeti superar aquest moment que ja dura quatre anys—, no ha convocat cap reunió, ni s'ha fet viu el possible president, l'historiador Manconi.

La tasca investigadora que tota aquesta activitat acadèmica ha generat abasta, pràcticament, tots els camps i és gràcies a aquesta que al principi dels noranta la llengua i cultura catalana és reconeguda com a assignatura autònoma, encara que dins l'àrea de Filologia Romànica. Tanmateix des del 4 d'octubre del 2000 ja no és així: els estudis de caràcter lingüístic i literari relatius a tota la producció escrita en llengua catalana ara ja no apareixen sota el títol de Llengua i literatura catalana sinó dins del sector de Filologia i lingüística romàniques (L-FILLET/09 FILOLOGIA E LINGUISTICA ROMANZA)¹⁷. Alguns filòlegs romànics que actualment fan català a les Universitats italianes consideren que de per si no és greu el fet que el català hagi passat al sector de Filologia romànica, doncs cito "hi ha el rus que també forma part del sector general d'eslavística. De totes maneres és important notar que en contra del català ha sigut molt evident el fet que no és una llengua oficial d'un Estat o millor dit no és la llengua oficial acceptada per aquell Estat: el romanès, de fet, ha conservat la seva autonomia i comença a ser un sector més important que el de la catalanística". Continuo utilitzant la cita: considero, sí, una cosa molt greu la formulació que introdueix l'ensenyament del català, que només és refereix a la llengua escrita¹⁸. Ho considero un oprobí. Això ha fet que les possibilitats d'estudiar la llengua i la literatura catalana després de l'Edat Mitjana siguin poques (alguns catalanistes voluntaris) o cap. Tots els estudiants que s'han llicenciat amb tesines o fins i tot a Nàpols hi ha dues doctores en Literatura Catalana Moderna (Villalonga i Carner) no tenen cap possibilitat de guanyar cap plaça a les Universitats italianes si no pertanyen a l'àmbit dels filòlegs romànics. Les places de català, com a assignatura autònoma, han desaparegut del mapa. Malgrat l'esforç de diversos catalanistes italians (Compagna, Grilli —actualment hispanista—, Saludes, Armangué, Asperti, Annicchiarico, Rigobon,) i

17. S'ha de dir que d'ençà que ens en vam assabentar, la Isabel Turull —lectora de català a Roma a *La Sapienza*— i jo, ho vam notificar a la Generalitat, a l'època al Sr. Renui ja que ho vèiem com una mort de la llengua i la literatura catalanes, i es va escriure al Ministeri itàlia sense obtenir cap resposta. Adjunto carta al final de l'article.

18. La *Società Italiana di Filologia Romanza (SIFR)* a l'assemblea del setembre del 2000 ha aprovat unànimement una proposta de correcció i encara està esperant la resposta del Ministeri italià.

l'esforç d'alguns hispanistes per incloure el català, com a llengua i cultura dins del seu pla d'estudis (Calabrò, Matte Bon, Siviero, Carreras, J. Canals) i la contribució de l'Institut Ramon Llull a algunes Universitats italianes crec que s'hauria de fer un gran esforç perquè les coses continuessin com eren abans del 2000.

A tot això hi hem d'afegir el fet que després del Congrés que va tenir lloc a Nàpols al final de maig del 2000¹⁹, l'activitat de l'*Associazione Italiana di Studi Catalani* (AISC) sembla que s'hagi adormit i no s'acabi de despertar. Sort tenim que no passa el mateix amb els estudis italians de catalanística. A part de la publicació de les Actes del congrés napolità i d'algunes traduccions fetes del català a l'italià, actualment s'està treballant sobre la relació de textos catalans i sicilians dels segles XIV i XV. La tasca investigadora que l'activitat acadèmica ha produït potser no es coneixerà o hi ha el perill que no es conegui si l'AISC no es desperta i comença a treballar. El noticiari que teníem preparat per facilitar als socis la coneixença i la localització de col·legues que s'interessin pels nostres mateixos temes d'estudi no l'hem pogut portar a terme i tenim la impressió que a Itàlia els catalanistes actuen a nivell personal. Caldria, doncs, una nova crida per recuperar allò que ja teníem.

Acompanyo a la meva petita contribució els dos documents de les reclamacions fetes al Ministeri Italià, la del Sr. Reniu i la de l'Assemblea de l'AISC de maig del 2000.

19. El VII Congrés de l'*Associazione Italiana di Studi Catalani* va tenir lloc a Nàpols del 22 al 24 de maig del 2000 i va tenir un fòrum de més de 200 persones. Les actes del congrés "Atti del VII Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Napoli 22-24 maggio 2000" van sortir el juliol del 2003 amb el títol *Momenti di cultura catalana in un millennio*, a cura de Anna Maria Compagna, Alfonsina De Benedetto i Núria Puigdevall Bafaluy, 2 Vol., Liguori, Napoli.

CARTA AL MINISTRE D' ITÀLIA DEL SR. RENIU

Dott. Giovanni D'ADDONA

Direttore dal Dipartimento per la programmazione,

Il coordinamento e gli affari economici

Ministero dell'Università e della Ricerca Scientifica e Tecnologica

P. le J.F.Kennedy 20

I-00144 ROMA EUR

Benvolgut Director,

Li vull expressar la preocupació que diversos professors de català de les universitats italianes, així com la "*Società italiana di Dilologia Romanza*" (SIFR) m'han fet arribar en relació a la consideració que es dona a la llengua catalana en el recent "*Decreto Ministeriale pubblicato su G.U. n. 249 24 ottobre 2000*" que regula alguns sectors científics disciplinaris, i que en el seu "allegato B", integra la docència de la llengua i la literatura catalanes en el Departament de *Filologia e Lingüística Romanza*, mentre que altres llengües, també romàniques, gaudeixen d'una docència pròpia i separada. Entenc que, per una part, la incorporació del català en el Departament de *Filologia e Lingüística Romanza* pot tenir un aspecte positiu per a la llengua catalana, perquè pot estendre la seva docència a totes aquelles universitats que tinguin un Departament de Romàniques. Si bé, per altra part, contrasta amb la tradició i amb la implantació de l'ensenyament del català a les universitats italianes que, en aquest moments, gaudeixen de nou lectorats de català amb suport del Govern de la Generalitat de Catalunya (Bologna, Firenze, Napoli, Roma, Sassari, Trento Trieste i Venezia) i molts altres on s'imparteix sense aquesta col·laboració institucional, amb convenis amb les diferents universitats catalanes o amb els seus propis recursos.

Certament, el que més ens preocupa és que la seva docència sigui només relativa a la producció escrita en la llengua catalana. És veritat que el català té una tradició de llengua escrita de més de 800 anys, amb obres cabdals dins de la literatura, des de la medieval a la contemporània, i amb una producció editorial, en l'actualitat, de més de 9.000 títols l'any, si bé, no es pot ignorar per a la seva docència el seu caràcter de llengua viva. El català és llengua oficial a tots els efectes a Catalunya, a les Illes Balears, València i a Andorra, i és una llengua que parlen més de 7 milions de persones, amb 15 universitats que la tenen com a llengua pròpia i oficial, amb mitjans de comunicació (televisió,

ràdio i premsa) que són líders en audiència dins del seu territori lingüístic i amb una producció cultural de prestigi internacional. Per tot això, ens preocupa que la seva consideració s'hagi restringit exclusivament a la llengua escrita i, per tant, li agrairia que considerés estudiar aquest aspecte, per ampliar la docència del català, no tan sols en el que fa referència a la llengua escrita, sinó també a tots aquells aspectes que li son propis com a llengua viva. Aquest tractament seria també el més eficaç per accedir als textos escrits en català.

Li agrairé, Dtt. Addona, que consideri aquesta reflexió que li faig i espero poder rebre aviat alguna resposta en aquest sentit. Mentrestant, rebí la més cordial salutació.

Miquel Reniu i Tresserras
President de la Comissió de Lectorats

Barcelona, 19 de febrer de 2001

Ministro dell'Università e della Ricerca Scientifica e Tecnologica Al Consiglio Universitario Nazionale

L'Assemblea dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (AISC) riunita a Napoli, martedì 22 maggio 2000, alle ore 17.30, in occasione del VII Congresso Internazionale di Studi dell'Associazione (22-24 maggio 2000), presso l'Istituto Italiano per gli Studi Filosofici in Via Monte di Dio 14, relativamente alla recente rideterminazione dei settori scientifico-disciplinari, **protesta perché fra essi non compare più Lingua e letteratura catalana come raggruppamento autonomo.**

L'Assemblea ricorda al Ministro e al CUN che si tratta di una lingua e letteratura che finora ha avuto una sua autonomia in Italia, come ha più o meno negli altri paesi europei (Spagna, Francia, Inghilterra, Germania ecc.). Del resto la lingua e la letteratura catalana non solo hanno avuto un ruolo di primo piano nella cultura medievale romanza, ma anche durante la storia moderna e contemporanea sono state al centro di un dibattito che ha portato più volte la letteratura catalana all'avanguardia in Spagna e il catalano a essere riconosciuto come lingua ufficiale nei paesi catalani, valenzani e baleari, come lingua ufficiale nel Principato di Andorra e a entrare a far parte delle lingue dell'Unesco. Si tratta dunque di una cultura con una sua storia che certamente non si ferma al Medioevo e che continuamente ha interferito con quella italiana.

L'Assemblea invita il Ministro e il CUN a riconsiderare la collocazione di Lingua e della letteratura catalana nella rideterminazione dei settori scientifico-disciplinari e a riconoscerle due settori disciplinari (LETTERATURA CATALANA e LINGUA E TRADUZIONE LINGUA CATALANA) o almeno uno (LINGUA E LETTERATURA CATALANA), in modo da evitare che il catalano sia l'unica lingua viva completamente assorbita all'interno di un settore filologico.

il presidente dell'AISC Anna Maria Compagna
prof. ass. di Lingua e letteratura catalana nell'Università di Napoli
Federico II

**il segretario dell'AISC Alfonsina De Benedetto,
dottore di ricerca in Lingue e letterature iberiche,
prof. a contratto dell'Università di Salerno
e dell'Università del Sannio
Napoli, 23 maggio 2000**

Juan M. Ribera Llopis
UNIVERSITAT COMPLUTENSE DE MADRID

L'ENSENYAMENT UNIVERSITARI DEL CATALÀ A L'ESTAT ESPANYOL

I.- La presència acadèmica de la llengua i literatura catalanes a l'Estat espanyol, tot partint en la nostra presentació des de l'àmbit universitari a Granada, Madrid, Múrcia, Salamanca, Santiago de Compostel·la, Saragossa i Vitòria, s'acull prioritàriament en les àrees d'estudi de dos dels espais geogràfics i històrics connaturals al fet cultural català, el romànic i l'hispanic. Doncs, romanística i hispanística són el marc des d'on es projecta la docència i investigació filològica catalana fora dels territoris catalano-parlants. Sols criteris d'administració acadèmica dels centres raonen demarcacions més genèriques, com ara 'Filologia' o adscripcions departamentals, com a poc, ben curioses –'Filologia clàssica', per exemple–, tot això d'acord amb el llistat de centres, adreces i professors/res de contacte que s'adjunten al final d'aquesta presentació. En qualsevol cas, i sense que els centres esmentats no deixen de contemplar l'ensenyança del català com a LL2, aquesta funció és atesa més concretament per les altres seus que, en el llistat citat, figuren com a no universitàries. La seva relació pot presentar variacions segons la documentació que es consulti; per exemple, no hem inclòs l'Escola Oficial d'Idiomes de Salamanca que figura en el tríptic informatiu de l'Institut Ramon Llull perquè, després de la demanda que va fer incorporar la llengua catalana a la seva programació, aquesta ha desaparegut per al present any acadèmic. Cal destacar que aquests centres, a més de portar l'ensenyament del català on potser no el contempla la respectiva seu universitària, són un magnífic suport per a la tasca iniciada des dels departaments universitaris: allà on la didàctica universitària acaba per dirigir-se cap a dreceres de formulació més filològica, el seu alumnat que ho consideri oportú podrà seguir l'aprenentatge de la llengua des d'aquells altres centres i resseguir les seves orientacions didàctiques d'horitzó més pràctic de cara a fer un ús parlat de l'idioma.

Tot permetent-nos una visió global, la immediata celebració del *XVII Congreso Internacional Expolingua* (Madrid, 26-28 de març de 2004), amb la llengua catalana com a convidada principal –d'acord amb el que es fa amb un idioma diferent per a cadascuna de les successives convocatòries– i en les sessions específiques que se li van dedicar,

ens oferí una informació que ara resumirem: com a derivació del que fou dit i tractat a la taula rodona *Los estudios académicos de la lengua catalana en España*, també del que fou debatut al col·loqui següent, cal acceptar que la xarxa de centres existent proporciona un nombre important d'alumnat –significatiu, i disculpeu la comparació implícita amb el de no pocs lectorats– i que alumnes i professorat suposen una avançada important a favor de la normalització del català com a eina comunicativa lingüísticament i cultural en un context social d'ampli abast; que aquests centres han rebut tot tipus de col·laboració des de la Generalitat de Catalunya –donacions de llibres, ajuts econòmics per a la celebració d'actes acadèmics, beques per als estudiants...–, no ha estat així per part dels governs autònoms balear i valencià, tampoc de banda del govern d'Andorra, als quals en certes ocasions ens hem dirigit col·legiadament i en comú a alguns dels responsables dels centres esmentats; també és cert, però, que es pateixen una sèrie de circumstàncies i limitacions generals en tots ells: la principal, la manca de professorat per poder enllestir la matèria programada segons els respectius plans d'estudi; en aquest sentit no caldrà obviar la responsabilitat des de l'ordenació dels propis centres que ha de tractar el català com es tracten les altres llengües que imparteixen –s'entén que hauran d'aconseguir les places de professorat necessàries per a totes elles, sense diferenciació de cap mena–, però cal trobar el punt d'encontre amb les institucions catalanes –Institut Ramon Llull, Relacions Institucionals i Política Lingüística, Direcció General d'Universitats de la Generalitat de Catalunya –i, on sembla que no té cabuda el format dels lectorats, pensar un marc idoni. I ara, permeteu-me que, sense cap ànim de *centralització*, informi i exemplifiqui des de la realitat i experiència madrilenya, sense oblidar les altres seus.

II.- A propòsit de l'estat i possibilitats dels estudis de català a i des de Madrid vam informar en el *Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (AILLC, Frankfurt, 18-25 de setembre de 1994; ed. actes: Barcelona, PAM, 1996, vol. II, pp. 363-369). Deu anys acadèmics més tard, pensem que, a grans trets, aquella informació és encara vàlida com a escorç d'una realitat, d'unes estratègies, també d'unes expectatives; fora, és clar, d'alguns canvis com el que, per exemple, imposà la modificació dels plans d'estudi de l'any 2001 amb una nova programació curricular després presentada, o el que incentiva la no consecució d'un projecte de recerca aleshores sol·licitat: així, la recatologació dels documents catalans esparsos als fons bibliogràfics madrilenys, fita del projecte no aprovat, és avui tasca il·lusionada de l'empre-

nedor Dr. J. A. Ysern (UNED). Tot partint ara, però, del marc de la Universitat Complutense de Madrid, referirem el que segueix.

A la UCM, la programació d'estudis de llengua i literatura catalanes s'ha dut a terme contínuadament des del curs 1969-1970, sent la primera docent específicament contractada la Prof. Dolors Argilés Solé (UB). Hi estan constatats cursos o activitats anteriors no mantinguts amb regularitat, destacant la *Cátedra Juan Boscán* (fund.1952), "... destinada al estudio de la lengua y literatura catalanas", component de "... el rico y variado tesoro lingüístico nacional", "... parte del común patrimonio histórico", formant de "... la cultura patria" (BOE, 24-6-1952, núm.176, decret 896). Per al curs 1986-1987 es va comptar ja amb una titularitat de Filologia catalana que assegurarà el manteniment dels estudis de català. Vegeu sinó el cas de la Universitat Autònoma de Madrid, amb cursos de literatura catalana durant els anys vuitanta impartits per una professora contractada, matèria i contracte que desaparegueren en un determinat moment per interessos, diguem-ne, departamentals. A la UCM, la matèria depèn de la Secció de Filologia Romànica.

Segons l'actual pla d'estudis, les assignatures de llengua i literatura catalanes són totes quadrimestrals, de sis crèdits i amb tres hores setmanals, amb diferent perfil de troncal obligatòria o optativa per a Filologia romànica i d'optativa o de lliure configuració per a la resta de titulacions de la Facultat de Filologia i de la totalitat de titulacions de la UCM. Sota aquest enquadrament, la matèria de llengua i literatura catalanes s'ofereix en igualtat de condicions que les altres matèries equivalents de l'esmentada Facultat.

Tot detenint-nos primer en la matèria de Llengua (LLC), aquesta es compon d'una seqüència de cinc assignatures:

LLCI i LLCII (troncals obligatòries): amb l'aprenentatge lingüístic com a fita per aconseguir competències bàsiques en l'ús parlat, escrit i lector de l'idioma.

LLCIII (optativa): estudi gramatical d'ordre sincrònic i descriptiu de l'idioma.

LLCIV i LLCV (optatives): estudi diacrònic de l'idioma i comentari filològic de textos.

Cal entendre que en el marc fins avui tradicional dels estudis d'una Facultat de Filologia, LLCI i LLCII actuen com a assignatures conductores d'unes eines lingüístiques per accedir a la gramàtica, història i dialectologia de la llengua catalana. L'alumnat, no obstant això, cada vegada es mostra més interessat a aprofundir en la coneixença de l'idioma per fer-ne ús pràctic, tot entenen de manera prioritària la llengua estu-

diada com a útil comunicatiu, i per què no, com a rendible en un futur destí laboral. Davant aquesta demanda, que creix gradualment des de fa uns anys i és de primer ordre en el present, on l'oferta universitària a Madrid clouria aquest desitjat horitzó, dos vials ofereixen recursos per seguir endavant en un medi com ara el madrileny que el professorat de les altres Universitats de l'Estat espanyol consideraren privilegiat d'acord amb l'expressat en el propassat encontre abans recordat. I és que, d'una banda, la Secció de Filologia romànica de la UCM compta amb un Centre d'autoaprenentatge de català, concedit per la Generalitat de Catalunya el curs 1999-2000, l'ús del qual es fa servir per a les assignatures programades, però, a més, propicia materials de treball per a aquell alumnat que vulgui seguir ampliant el coneixement sincrònic de la llengua des de la pròpia Facultat. Cal destacar també que, ofert des de la pròpia seu a tota la comunitat universitària madrilenya, l'esmentat Centre és un dels referents força normalitzador de la presència acadèmica del català i podem afirmar que, potser, és l'ajut rebut de la Generalitat de Catalunya que entenem com a més emblemàtic. I d'una altra banda, amb les bases adquirides a LLCI i LLCII, a Madrid el citat alumnat pot seguir l'estudi del català en els altres centres docents que configuren el mapa madrileny per a l'aprenentatge del català: Aules de Català (Delegació de la Generalitat de Catalunya a Madrid), Escola Oficial d'Idiomes, Cercle Català, sense oblidar la seu central de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED).

Referint-nos més breument a la matèria de literatura, la seva seqüència és de quatre assignatures:

Introducció a la literatura catalana (troncal obligatòria): planteja una revisió de la tradició literària amb ordenament històric, tot insistent en l'ús de documentació textual en català i per tant en la pràctica lectora. No obstant això, en cas d'existir es dona documentació en bilingüe perquè no necessàriament l'alumnat ha d'haver seguit cursos de llengua.

Lectures de literatura catalana medieval i moderna, Lectures de literatura catalana contemporània i La literatura catalana comparada amb les literatures de l'àmbit peninsular (optatives): amb continguts monogràfics explicats per la seva denominació i amb treball amb textos en català.

Cal destacar com a activitat vivament aconsellada –i seguida amb interès per part de l'alumnat que per especial concessió està exempt del pagament d'inscripció– la participació en el *Seminari Lectures de Literatura Catalana*, convocat anualment a Blanquerna. Llibreria Catalana i Centre Cultural (Delegació de la Generalitat de Catalunya

a Madrid), institució que, d'altra banda, ha ajudat a normalitzar la presència del fet històric català a l'agenda cultural madrilenya; i que, als nostres alumnes, de la UCM i dels diferents centres abans citats, els ha facilitat i habituat a l'accés al llibre català de Madrid estant.

Potser tot això dissenya un mitjà gairebé més que propici per estudiar català a Madrid o per poder anar fent vida cultural en català des de Madrid, possibilitat que tal vegada sorprendrà els qui conserven una imatge congelada en excés de les relacions entre centre i perifèries peninsulars, o en concret amb la catalana. No obstant això, des de Madrid i des de la UCM –i aquí hauria de dir amb la UNED– compartim problemes, com queda dit, amb la resta dels centres univesitaris espanyols mencionats. El problema principal és la manca de professorat per poder enllestir la programació dissenyada. Amb una sola titularitat de Filologia catalana –aquest és el cas majoritàriament coincident en els centres universitaris aquí tractats– difícilment s'ha pogut activar mai la seqüència programada d'assignatures; en el cas madrileny, en el de la UCM en particular, cal comptar amb la col·laboració del professorat titular de Filologia romànica que, sense ser necessàriament catalanoparlant i no habilitat en l'idioma català, no podrà cobrir docència de LLCI i LLCII, sí de la resta de la seqüència d'assignatures lingüístiques i de les corresponents literàries per la seva formació i competència com a romanistes. Davant aquest espectre la impossibilitat esmentada d'activar la matèria programada i, com a derivació, l'estroncament de l'itinerari en català per a l'alumnat interessat –cobra màxima rellevància un altre, diguem-ne, *privilegi* madrileny o complutense: per acord amb la UCM, la Delegació de la Generalitat de Catalunya a Madrid destaca des de 1993 una professora de les pròpies Aules de Català a la nostra Facultat i Secció que l'acull com a col·laboradora honorífica. Parlem específicament de professora perquè, des d'aquella data, ha complert amb aquesta figura la Dra. Josepa Llorca (UB). La seva presència, si bé no permet activar més assignatures, sí que facilita la distribució de la docència de LLCI i LLCII amb el professor titular i possibilita el desdoblament de grups catalanoparlants i castellanoparlants, perfil aquest, el lingüístic de l'alumnat, que reprendrem al final del present informe. Sobre aquest tipus de col·laboració –cal dir que si el Centre d'autoaprenentatge el consideràvem l'ajut més emblemàtic, aquesta altra ha estat l'ajuda més pragmàtica– voldríem dir que hauria de ser l'embrió d'un conveni marc en el qual, certament, cal comprometre la Universitat receptora, i deixeu-me dir-ho, críticament amb el meu centre, més del que fa la UCM per la seva banda. En l'esmentada i recent reunió de l'*Expolingua* madrileny la Dra. Sánchez (UG) i la Dra. López (USC) comentaren que Granada i Santiago de Compostel·la tenen

iniciades converses en aquesta direcció, de cara a confegir un conveni que, entre altres qüestions, haurà de contemplar aquesta del professorat, la que segurament sentim com a més urgent.

III.- I abans d'acabar, unes consideracions sobre l'alumnat, a propòsit del qual ja hem hagut d'introduir alguna notícia. Primer, assenyallem la qüestió numèrica: cal parlar d'una bona resposta pel que fa a la matrícula; tot acceptant l'actual davallada d'alumnat a les Facultats de Filologia espanyoles i informant que, en el nostre cas, s'imposa a més un límit màxim de trenta alumnes per a les assignatures de llengua, la demanda es pot considerar força important (curs 2003-2004: LLCI, 28 al.; LLCII, 27 al.). D'acord, no obstant, amb el que queda dit, els interessos van sent diferents i quan s'activa una assignatura de contingut més filològic, la matrícula sofreix una forta caiguda (aquest mateix curs s'ha activat LLCIV i ha comptat sols amb dos alumnes inscrits). Potser, paral·lelament, el nombre d'alumnes quant a les assignatures de literatura també ha baixat, i oscil·la en el curs present entre els quatre alumnes de l'assignatura específica de literatura medieval i moderna i els catorze de les corresponents a contemporània i a comparada. Sense entrar en percentatges més precisos, la matrícula global en la matèria de llengua i literatura catalanes suma per a aquest curs noranta-nou alumnes, als quals cal afegir els que segueixen continguts de lingüística i literatura catalana en diferents cursos del Programa de doctorat de Filologia romànica. Xifra, creiem, a tenir en compte i que es correspon amb les igualment significatives de les altres seues universitàries espanyoles on es cursen matèries catalanes.

I en segon lloc, recordem aquí alguns trets d'aquest alumnat: la cada vegada més fràgil presència de l'estudiant amb interessos filològics es veu compensada amb estudiants d'altres àrees. Especialment, a LLCI i LLCII és nombrosa i constant la demanda des de Ciències de la Informació (Periodisme i Imatge principalment) i des de Ciències polítiques; això, a més de sociològicament indicatiu des d'una perspectiva espanyola, ens ha de fer preguntar-nos si aquesta població universitària que entén la utilitat d'estudiar català i aprofita l'avinentesa de poder-ho fer mitjançant la lliure configuració al propi *campus*, ho faria si hagués de buscar un centre extrauniversitari? pensa a més en la rellevància que pot tenir que aquests estudis figurin en el seu expedient acadèmic? espera el seu reconeixement si es desplaça a una seu universitària del territori lingüístic català?

D'una altra banda, la presència dels estudis de català en aquestes Universitats no sols equipara la llengua i literatura catalanes amb les

matèries equivalents, potencia així mateix la normalització sociocultural en un ampli context mitjançant una oferta, d'altra banda, lògica i no sols a favor de l'alumnat de nacionalitat espanyola: cal pensar quants alumnes no espanyols del programa *Erasmus* han pogut seguir llurs estudis de català començats i continuats als lectorats de les Universitats d'origen, ara des de Santiago de Compostel·la fins a Múrcia, des de Vitòria fins a Granada, tot passant per Saragossa, Salamanca i Madrid. A la UCM, la seva presència es constata cada any i aquests estudiants mostren la seva agradable sorpresa de poder seguir-hi els seus estudis.

Finalment, destaquem també que pel desplaçament de la família o pel cada vegada més comú canvi de districte entre la població universitària espanyola, és una oportunitat per a l'alumne catalanoparlant poder seguir en contacte, de manera reguladament acadèmica, amb la llengua i la cultura d'origen. Totes aquestes experiències es constaten als *campus* aquí tractats, també a Madrid. De vegades, i pel que fa a l'estudiant d'origen català que hi trobem, cal comptar amb una certa i jovenívola *picaresca* la qual li fa pensar en la *facilitat* amb la qual podrà resoldre crèdits triats entre matèries catalanes. Després, curs endins, experimenta que, és cert, pot fer-ho però no necessàriament per la via *còmoda*. L'alumne català es troba amb que l'estudi del català comporta un compromís i unes obligacions similars a les de les altres matèries d'estudi. De temps en temps, qualque estudiant ens ha fet saber sentir-se *orgullós* de veure el nivell i el respecte, normalitzadors acadèmicament, merescuts per la seva tradició nadiua; percepció aquesta en la qual coincideixen els estudiants castellanoparlants que, amb aquest criteri, assimilen el fet cultural català al d'altres expressions culturals consensuadament *respectades*. Tot això ajuda a corregir qualsevol tipus espanyol de diglòssia cultural. Filològicament, *strictu sensu*, sociopolíticament, amb un abast ben particular per ubicar-nos dins Espanya, el català té el seu lloc a l'Estat espanyol des de les Universitats esmentades. Fem per entendre desdramatitzadament aquesta presència, objectivem-la acadèmicament. I una *desiderata* per part dels professionals que enllestim la seva didàctica i recerca des d'aquelles seus: fem per tobar-li l'espai idoni en el mapa de l'ensenyament del català que la tregui d'una mena de *not man's land*.

CENTRES UNIVERSITARIS

Universidad Complutense de Madrid Dep. de Filología románica, Filología eslava y Lingüística general

Facultad de Filología (Ed. B)
Ciudad Universitaria
28040 Madrid
Tel. 91 394 58 35 / 91 394 58 17
Fax 91 394 58 35
www.ucm.es
jumriber@filol.ucm.es
Profesor de contacto: Juan M. Ribera

Euskal Herriko Unibertsitatea Filologia eta Geografi-Historia Fakultatea

Unibertsitateko Hiribidea, 5
01006 Vitoria-Gasteiz
Tel. 945 01 36 09 - Fax 945 01 32 00
www.vc.ehu.es
fepgosel@vc.ehu.es
Prof. de contacto: Lluís González

Universidad de Granada Dep. de Filologías románica, italiana,, gallego-portuguesa y catalana

Facultad de Filología
Campus Universitario de Cartuja
18071 Granada
Tel 958 24 99 24 - Fax 958 24 35 90
www.ugr.es
www.fromani.ugr.es
www.lsanchez.ugr.es
Prof. de contacto: Lourdes Sánchez

Universidad de Murcia Dep. de Filología francesa, románica, italiana y árabe

Facultad de Letras
Campus de la Merced
Sto. Cristo, 4
30001 Murcia
Tel. 968 36 22 08 - Fax 968 36 34 17
www.um.es
jolopec@um.es
Prof. de contacto: Josefa López

Universidad Nacional de Educación a Distancia

Dep. de Filología Clásica
Facultad de Filología
Edif. de Humanidades
Ciudad Universitaria
Senda del Rey, s/n
28040 Madrid
Tel. 913 98 66 00 / 91 398 68 86
www.uned.es
jbutinya@flog.uned.es
jayserna@flog.uned.es
Prof. de contacto: Julia Butiña

Universidad de Salamanca

Facultad de Filología
Pl. de Anaya, s/n
37008 Salamanca
Tel. 923 29 45 00 - Fax 923 29 45 86
www.usal.es
Prof. de contacto: Adolf Piqué

Universidade de Santiago de Compostela

Dep. de Filoloxía Galega

Facultade de Filoloxía
Avda. Castelao s/n
15782 Santiago de Compostela
Tel. 981 56 31 00 - Fax 981 57 46 46
www.usc.es
fglcasas@usc.es
Profa. de contacte: Mercè López

Universidad de Zaragoza

Dep. de Lingüística general e hispánica

Facultad de Filosofía y Letras
Ciudad Universitaria
Pedro Cerbuna, 12
50009 Zaragoza
Tel. 976 76 10 00 - Fax 976 76 15 41
www.unizar.es
jgiralt@unizar.es
Profa. de contacte: Javier Giralt

CENTRES NO UNIVERSITARIS

Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Madrid Aules de Català

Montalbán, 9
28014 Madrid
Tel. 915 24 10 04 - Fax 915 24 10 06
aulacat-madrid.presidencia@gencat.net
Profa de contacte: Anna Nín

Escuela Oficial de Idiomas de Madrid Dep. de Catalán

Jesús Maestro s/n
28003 Madrid
Tel. 915 54 45 61
www.eoidiomas.com
catalan@eoidiomas.com
Profa. de contacte: Esther Casanovas

Cercle Català de Madrid

Pl. España, 6
28008 Madrid
Tel. 915 41 60 90 - Fax 917 31 96 18
www.cerclecatala-madrid.net
Prof. de contacte: Narcís Selva

També:

Casal Català de Navarra

(Aralar, 46, 31004 - Pamplona,
Tel. 948 23 98 63);

Casal de Catalunya de Sevilla

(Pasaje Dr. José M. Bedoya s/n, edif.
Oporto, local 4, 41004 - Sevilla,
Tel. 609 82 90 63);

Casa Catalana de Zaragoza

(Escosura, 38, A local, 50005 -
Zaragoza, Tel. 976 53 43 82).

LLIBRERIA / CENTRE CULTURAL

Blanquerna

Serrano, 1
28001 Madrid
Tel. 91 431 00 22 - Fax 91 576 37 23
anin@gencat.net
Dir. Carme Rodés

Elvira Riera Gil

SECRETARIA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA
DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

**EL PROGRAMA VOLUNTARIS PER LA LLENGUA:
UN ESPAI COMPLEMENTARI A L'APRENENTATGE**

1. El programa *Voluntaris per la llengua*

Voluntaris per la llengua és un programa que ha posat en marxa la Generalitat de Catalunya, amb la col·laboració de més de dues-centes entitats socials, per oferir un espai de conversa en català a les persones que comencen a aprendre'l i necessiten practicar-lo.

Posa en contacte persones catalanoparlants que s'han ofert com a voluntàries amb persones que estan aprenent català.

Ser voluntari implica comprometre's a dedicar 10 hores, una hora per setmana, a conversar en català amb una persona que estigui aprenent la llengua.

Ser aprenent implica comprometre's a dedicar 10 hores, una hora per setmana, a conversar en català amb una persona voluntària.

2. Una mica d'història

Les primeres experiències en l'àmbit del voluntariat lingüístic a Catalunya comencen els anys 90 en les universitats catalanes, amb l'objectiu de facilitar l'acolliment dels estudiants no catalanoparlants - provinents, majoritàriament, dels programes Erasmus o Sèneca -, perquè puguin seguir les classes en català. Es tracta de l'intercanvi de coneixements lingüístics i culturals entre estudiants catalanoparlants i estudiants que parlen altres llengües europees.

Posteriorment, diversos centres del Consorci per a la Normalització Lingüística¹ estableixen espais de conversa entre els alumnes dels cursos inicials de català i els dels cursos superiors, per reforçar l'aprenentatge de català de les cada vegada més nombroses persones immigrades

1. Organisme públic constituït per la Generalitat i 120 ens locals de Catalunya que s'ocupa de dissenyar i desenvolupar estratègies i accions per garantir l'extensió territorial de coneixement i l'ús de la llengua catalana, per mitjà dels seus 22 centres de normalització lingüística.

que hi assisteixen. Aquestes experiències es converteixen en un programa de treball anomenat *Hores de conversa: parlem una estona*, que dona resposta a la necessitat dels alumnes dels cursos inicials de practicar allò que aprenen a l'aula i que al carrer, en situacions normals de comunicació, no poden practicar perquè les persones catalanoparlants se'ls adrecen sistemàticament en castellà.

Finalment, a partir de l'èxit i la força d'aquestes experiències, al juliol de 2003 la Generalitat de Catalunya presenta el programa *Voluntaris per la llengua*, obert a tota la societat, que és el que descriu aquesta comunicació. El programa s'impulsa conjuntament des de diversos departaments de la Generalitat (els responsables de la política lingüística, de la política d'immigració i dels programes de voluntariat) i amb la col·laboració d'un nombre considerable d'entitats de la societat civil.

3. Objectius del programa

Podríem dir que l'objectiu global del programa és fer del català la llengua d'acollida de la nova població immigrada. Aquest objectiu global es pot concretar en tres objectius específics, que són:

- a. Oferir un espai de conversa a les persones que comencen a aprendre català.
- b. Canviar l'hàbit dels catalanoparlants d'adreçar-se en castellà a persones desconegudes.

És a dir, incidir en el que els sociolingüistes anomenen principi d'acomodació o de convergència lingüística, pel qual els parlants de les llengües petites tendeixen a canviar de llengua quan s'adrecen a persones que no reconeixen inicialment com a parlants d'aquesta llengua, ja que pressuposen que no els entendran.

Aquesta tendència és, entre els catalanoparlants, un hàbit social arrelat (fins i tot, durant molt de temps, s'ha tingut per una norma d'educació) i s'accentua enormement amb l'arribada progressiva de població estrangera. El missatge que es pretén donar als catalanoparlants és que les persones estrangeres volen integrar-se plenament en la societat catalana, *ser un més*, i que per això els ajudaran si els parlen en català.

Amb aquest mateix objectiu, l'any 2003 el Govern de la Generalitat va dur a terme una campanya mediàtica en aquest sentit, amb el lema "Tu ets mestre" i el missatge "Ajuda'm: parla'm en català" en boca de les persones estrangeres.

El programa Voluntaris per la llengua: un espai complementari a l'aprenentatge 189

- c. Establir lligams emocionals entre la població autòctona i la novvinguda, per afavorir la cohesió social.

Tal com s'explica a l'article publicat en el número de la revista *Llengua i Ús* corresponent al tercer quadrimestre de 2003², el programa "ens acosta, a partir del fil conductor del català –la llengua d'acollida–, cap a una convivència basada en el coneixement, la comprensió i el respecte de l'altre. La diversitat es viu com un enriquiment mutu. S'estableixen uns lligams, s'acosten les cultures i es promou la pertinença a una col·lectivitat, amb el català com a element de comunicació i arrelament."

La necessitat de fer del català la llengua d'acollida de la nova població s'ha d'entendre en el marc de l'important augment de la immigració a Catalunya, que s'accentua any rere any.

Actualment, segons les darreres dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, la població d'origen estranger s'aproxima a les 500.000 persones. I aquesta nova població:

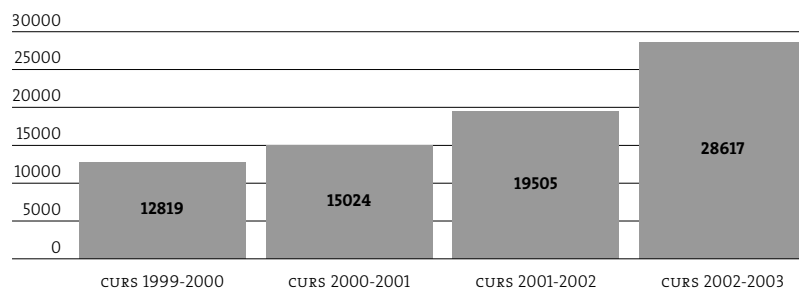
- Arriba sense saber que el català existeix.
- Troba una societat que no li parla en català.
- Té contacte amb organismes oficials que treballen en castellà (les competències en immigració són de l'Administració de l'Estat).
- No té cap necessitat legal de saber català.

I, per primer cop en els últims 20 anys, augmenta el percentatge de població que no entén el català.

Malgrat això, una part d'aquesta nova població vol aprendre català, i durant els darrers anys ha augmentat de manera important la demanda de cursos de català de nivells bàsics i inicials en els centres de normalització lingüística.

2. "Llengua i Ús", revista tècnica de Política Lingüística [Barcelona] (tercer quadrimestre 2003, número 28) ISSN 1134-7724

Alumnes d'origen immigrant inscrits als cursos de català del Consorci per a la Normalització Lingüística. 1999-2003

Aquesta circumstància dona peu a la implantació del programa *Voluntaris per la llengua* en un ampli ventall de sectors socials, ja que les persones catalanoparlants poden ajudar aquestes persones que estan aprenent català, o bé les que ja en tenen un coneixement passiu, a llançar-se a parlar en català.

4. Funcionament

Inscripcions al programa

Les persones que volen inscriure'n com a voluntàries o aprenents poden fer-ho a través de:

- L'adreça d'Internet <http://cultura.gencat.net/llengcat/voluntaris/index.htm>, en què s'ofereix informació sobre el programa i es recullen les dades personals. Per mitjà d'Internet s'inscriuen sobretot persones catalanoparlants que s'ofereixen com a voluntàries.
- Centres de normalització lingüística. El professorat de cursos de català per a adults informa el seu alumnat del programa i el convida a inscriure-s'hi. A través dels centres de normalització lingüística s'inscriuen la majoria d'aprenents.
- Entitats socials col·laboradores, de tipus molt divers: des de clubs esportius, associacions de pares d'alumnes d'escoles, entitats que apleguen persones estrangeres o entitats que treballen per al foment de la llengua catalana.

El programa Voluntaris per la llengua: un espai complementari a l'aprenentatge 191

Assignació de parelles

La Secretaria de Política Lingüística i els centres de normalització lingüística recullen les sol·licituds de voluntaris i aprenents i formen les parelles a partir de les dades següents:

- Franges horàries disponibles
- Proximitat i llocs de trobada de fàcil accés
- Edat
- Sexe (sovint les persones inscrites manifesten la preferència o bé per una persona del mateix sexe o bé per una persona de sexe diferent)

Formació dels voluntaris

Abans de presentar les parelles s'explica als voluntaris i als aprenents en què consisteix el voluntariat lingüístic, què n'han d'esperar i què no n'han d'esperar, se'ls fan recomanacions de comportament i se'ls donen diversos consells. Aquesta explicació es fa de diverses maneres, segons els llocs i el nombre de parelles formades, però normalment en forma de sessió col·lectiva, de vegades conjunta a voluntaris i aprenents i de vegades per separat.

La sessió informativa s'aprofita perquè a continuació tingui lloc la presentació de les parelles i la primera hora de conversa.

Les informacions bàsiques que s'hi donen són:

- Els voluntaris no han de ser professors, sinó conversadors: l'hora de conversa no substitueix una classe
- No han de corregir constantment els aprenents, sinó ajudar-los a parlar i, si ells volen, explicar-los on s'han equivocat
- És més important que els aprenents aconseguixin fluïdesa i perdin la vergonya de parlar en català que no pas la correcció lingüística

A més, se'ls explica que el primer dia han d'establir el primer contacte i concretar les trobades de dies successius: quedar en l'hora i el lloc i donar-se els telèfons de contacte.

Se'ls fa algunes propostes d'activitats, com ara conèixer llocs de la ciutat, anar a comprar junts, fer gestions administratives, anar a la biblioteca, treballar amb un text escrit... o simplement seure i parlar. Es proporciona a les parelles una llista de centres cívics que estan a la seva disposició com a llocs per trobar-s'hi.

També se'ls suggereixen, a tall d'exemple, temes de conversa com ara la presentació mútua, els gustos de cadascú, els costums de cada país, el funcionament dels serveis públics, etc.

Com a material de suport, s'ofereixen a voluntaris i aprenents els llibres *Viure a Catalunya. Vocabulari en imatges* i *Viure a Catalunya. Comencem a parlar*, que contenen lèxic, expressions i converses bàsiques en català.

Aquest material es lliura, conjuntament amb algun obsequi (*pims*, adhesius, samarreta amb el logotip de *Voluntaris per la llengua*), al final de la sessió de presentació de parelles.

Se'ls donen persones de contacte de l'organització perquè hi puguin comentar qualsevol dubte o incidència, i se'ls demana que, quan acabin les 10 hores, ho comuniquin i diguin si volen continuar, canviar de persona o deixar aquest voluntariat.

Dades actuals i perspectiva

Segons les nostres dades, durant el 2003 es van fer 1111 parelles lingüístiques a tot Catalunya, a les quals s'han de sumar les 728 parelles que s'han fet durant el primer trimestre de 2004.

Actualment treballem per millorar els sistemes informàtics de recollida i tractament de les dades de les persones que participen en el programa (la gestió de les sol·licituds i la formació i el seguiment de les parelles són procediments complexos a mesura que creix el nombre de participants), i per establir un bon mètode d'avaluació dels resultats.

Tenim la perspectiva d'anar ampliant el nombre de participants en el programa a partir de l'adaptació de *Voluntaris per la llengua* a entorns socials específics, com entitats esportives i juvenils, empreses i entitats que apleguen estrangers. En el marc intern d'aquestes entitats, i a partir del treball amb cadascuna d'elles, es pretén potenciar el creixement i l'eficàcia del programa. Diverses experiències, entre esportistes d'un mateix club, o entre treballadors d'una mateixa empresa (amb el suport dels sindicats i les patronals), han resultat profitoses.

5. Un possible reforç per a l'aprenentatge de català a l'estranger

Com s'ha explicat, el programa *Voluntaris per la llengua* va néixer amb una clara voluntat de fomentar l'ús social del català a Catalunya i la cohesió d'una societat que es troba en una procés important de canvi a causa de l'augment de la immigració estrangera.

No s'ha concebut, doncs, com una eina per reforçar l'aprenentatge del català fora del domini lingüístic, però sí com una eina per reforçar, en general, el procés d'aprenentatge del català, que facilita l'espai comunicatiu imprescindible per posar en pràctica un idioma que s'està aprenent.

En aquest sentit, és un model perfectament vàlid com a complement a l'aprenentatge de les persones que estudien català fora de l'àrea lingüística catalana, sempre que, evidentment, es doni la circumstància que a prop d'aquests aprenents hi hagi persones catalanoparlants amb qui puguin conversar en català.

I no sols és un model vàlid, sinó que, des del punt de vista dels dos elements de la parella lingüística, és fins i tot més rendible que dins de l'àrea lingüística catalana, ja que permet un intercanvi més gran i recíproc entre el voluntari i l'aprenent.

Fora de l'àrea lingüística catalana, els aprenents són estudiants autòctons i els catalanoparlants són estrangers residents al país. Per tant, l'aprenent pot oferir al voluntari catalanoparlant el seu coneixement del país (dels costums, de l'idioma, de la cultura, dels serveis públics, etc.) que l'estranger catalanoparlant necessita per viure-hi millor. Pot resultar un intercanvi profitós i molt satisfactori per a tots dos.

En aquest context, per organitzar experiències de voluntariat lingüístic fora de l'àrea lingüística catalana, cal comptar amb la col·laboració de les institucions:

- Les Universitats i els centres on s'imparteixen cursos de català
- Els casals catalans i les entitats que agrupen residents catalans a l'estranger

L'Institut Ramon Llull, organisme responsable de la projecció exterior de la llengua i la cultura catalanes, que manté el contacte amb totes aquestes entitats, pot actuar com a coordinador de les iniciatives que sorgeixin.

La Secretaria de Política Lingüística posa a disposició d'aquestes entitats la seva experiència en l'impuls i el disseny del programa *Voluntaris per la llengua*, i els ofereix el suport tècnic necessari, per implantar-lo allà on sigui possible.

Montserrat Roser i Puig
 PRESIDENTA DE L'ANGLO-CATALAN SOCIETY
 UNIVERSITAT DE KENT, CANTERBURY

LA RECERCA DE CATALANÍSTICA A ANGLATERRA

La situació present

Al Regne Unit, a banda de dos professors titulars de català (un a Queen Mary, Londres i una a Sheffield) la gran majoria dels estudiosos de la llengua i la cultura catalanes som hispanistes. Hi ha, també, és clar, historiadors i sociòlegs que tenen vincles especials amb els Països Catalans i que, dins les seves respectives disciplines, aprofiten per incloure Catalunya dintre l'ensenyament i la recerca.

Dins les Humanitats, els que ens dediquem a la recerca de catalanística solem ser professors de llengua i literatura castellana que, si tenim sort, donem classes de cultura o literatura catalanes i, si no en tenim tanta, intentem incorporar traduccions angleses o castellanques de textos catalans als nostres cursos de literatura (espanyola o comparada) i aprofitem per fer referència a artistes, arquitectes, directors de cinema, escriptors i d'altres celebritats del nostre país als cursos multidisciplinars i interculturals en els quals contribuïm. Això pel que fa a la part docent. Pel que fa a la nostra recerca, podem dir que sol estar programada i inclosa dintre l'estratègia general dels estudis hispànics o dins l'àrea de llengües modernes i que, dintre les circumstàncies, és força lliure.

Aquesta aparent contradicció, de fet, s'explica si tenim en compte que la relació entre els hispanistes i els catalanòfils ha estat històricament difícil, tot i que hi ha celebrades excepcions. La situació ha estat particularment delicada en els casos en què el cap de departament és anticatalanista i es pot constatar sorprenentment que els caps d'aquella mena son molt més nombrosos que els simpatitzants.

Així, per raons de progressió acadèmica, molts de nosaltres ens veiem obligats a tenir una presència més o menys diferent dins cada una de les dues associacions que ens representen: l'Associació d'Hispanistes de la Gran Bretanya i Irlanda (AHGBI) i l'Anglo-Catalan Society (A-CS).

La relació entre les dues societats és certament interessant. De fet, es podria dir que, en part, la consecució de l'alt nivell acadèmic de l'Anglo-Catalan Society durant els darrers 12 o 14 anys s'ha assolit gràcies a la intolerància de l'AHGBI. La famosa petició d'alguns membres del contingent català que, si deixaven fer ponències en castellà i en portuguès,

també a ells els havien de deixar fer en català, va topar amb la negativa de l'hispanisme i va resultar en la retirada de diversos catalanòfils d'aquella associació. Això representà, consegüentment, un canvi d'èmfasi vers l'element acadèmic de l'Anglo-Catalan, societat que, sense deixar de banda la part d'acollida dels intel·lectuals exiliats de la guerra civil [*] que tant la caracteritza, va acollir també els secessors de l'hispanisme britànic.

Paradoxalment també, dins un àmbit no ja institucional sinó estatal, el que ha ajudat a la recerca de catalanística en els darrers anys ha estat l'RAE (l'exercici d'avaluació de la recerca) al que hem estat sotmesos i del resultat del qual depèn gran part del pressupost atorgat als nostres departaments universitaris i, dintre aquest RAE, la creació de l'àrea de *modern languages*.

Aquest esdeveniment ha fet disminuir la pressió institucional perquè els hispanistes publiquéssim exclusivament sobre temes espanyols i ara, sempre i quan tinguem el nombre i la qualitat de llibres i articles esperats, encara que els continguts siguin catalans, els caps de departament ja es donen més o menys per satisfets. El resultat ha estat que si per una banda hi ha menys entrebancs, per l'altra hi continua havent un alt nivell de prejudici contra els catalans i la recerca de temes catalans i una gran rivalitat amb els departaments de portuguès que lluiten per la seva supervivència.

També cal dir, però, que aquest exercici d'avaluació ha representat un canvi important en la psicologia dels investigadors degut a la gran competència entre Universitats i, sovint també, entre individus, per publicar cada cop més en un context on les hores de classe i de treball d'administració creixien constantment. Aquí potser cal recordar que el sistema britànic és lliure (o sigui que els professors tot i que som titulars, som funcionaris). És per aquest motiu que s'ha encetat un sistema de *headhunting* que ha creat una considerable mobilitat vers les institucions amb millors recursos econòmics. L'altra conseqüència ha estat l'aparició d'una marcada diferència entre docents i investigadors i la negativa general per part del professorat a elaborar materials didàctics o a fer traduccions, ja que aquesta mena de publicació no és valorada en absolut dintre del sistema d'RAE.

El mètode

Potser el que més caracteritza el Regne Unit és la forma d'adreçar en primer lloc els estudis universitaris i, en segon lloc, la recerca.

Durant segles, l'educació universitària al Regne Unit ha estat inclinada a educar l'intel·lecte. Aquesta preferència es basa en la convicció

que si l'estudiant està ben habilitat intel·lectualment i metodològicament, sigui el que sigui el seu camp d'interès, podrà aconseguir el que necessita per mitjans propis. Així, doncs, en el camp de les lletres, aquest és un mètode que tendeix a presentar uns continguts crítics molt potents, però utilitzats de manera pràctica. Prefereix una anàlisi profunda i, sovint, pròxima al *close text*, però tenint en compte que el seu camp d'aplicació és no cronològic. La tendència és sovint interdisciplinària, antienciclopèdica, molt flexible i oberta a noves formes d'expressió. Veiem així que s'inclouen a les recerques del col·legues catalanístics temes molt nous que surten totalment dels camps filològics convencionals utilitzats a les Universitats d'altres països, com, per exemple, els estudis dels mitjans de comunicació, el cinema, la fotografia, l'art o un camp tan ampli com el de la cultura popular.

A aquesta diferència de l'estil anglès d'investigació s'hi afegeixen les grans prestacions a les biblioteques universitàries, que van afegint materials interessantíssims a les seves col·leccions (com en el recent cas de la Universitat de Londres en adquirir la biblioteca del traspassat Sr. Joan Gili que en vida ell havia descrit com la col·lecció privada de llibres catalans més important de les Illes britàniques) i que atrauen constantment molts investigadors catalans a fer recerca a les nostres Universitats. D'altra banda, nosaltres tendim a anar a Catalunya a buscar els textos primaris i tornem a la Gran Bretanya a fer servir el material crític.

A aquest fet, és clar, també hi han contribuït les beques de mobilitat de personal acadèmic atorgades per la comunitat europea, algunes beques ofertes per caixes d'estalvis i institucions catalanes varies i, especialment, les beques Batista i Roca.

Una altra contribució al contingent investigador britànic són els lectors que, provenint d'arreu dels Països Catalans, vénen a donar classes de català i solen fer els seus doctorats a les nostres institucions mentre treballen per a nosaltres. També, però menys sovint, els professors britànics participem a nivell de docència als Països Catalans, especialment en cursos de doctorat i aprofitem els viatges per investigar a les Universitats d'acollida. D'aquesta manera s'ha aconseguit un cert grau d'integració de la feina d'investigació britànica als Països Catalans. Sovint els resultats d'aquesta recerca es publiquen en català.

També veiem proves en les col·laboracions a congressos i actes públics. Curiosament, en aquests casos, però, qui ens sol representar són els catedràtics retirats (suposem que perquè disposen de més temps), mentre que els professors en actiu (que ens beneficiaríem molt d'aquestes intervencions a nivell de promoció acadèmica) som els que

ens hem de quedar a casa fent classes i supervisant tesines de màster i tesis de doctorat.

Així, doncs, anualment, el moment en què tots ens posem al corrent de què estem fent és al congrés de l'Anglo-Catalan Society i, de tant en tant, en altres congressos especialitzats, temàtics o interdisciplinàries. Igualment, en comptades ocasions, participem al congrés d'hispanistes amb algun tema català però amb la comunicació en anglès (mai en castellà) i només les cites en català.

Llistat incomplet d'investigadors de catalanística

Entre els catalanòfils que treballen més o menys permanentment a les Illes britàniques hi trobem dos grups: els historiadors i els altres.

Entre les primers hi ha:

- Geoffrey Walker (Cambridge, emèrit)
- Henry Ettnghausen (Southampton, emèrit)
- John Elliott (Oxford, emèrit)
- Joan Pau Rubiés, (London School of Economics)
- Andrew Dawling (Cardiff)
- Montserrat Guibernau (Open University).
- Joan Lluís Marfany (Liverpool), història i cultura contemporànies.

I entre els altres:

- Robert Archer (Durham), Ausiàs March, època medieval.
- Frederic Barberà (Lancaster), Baltasar Porcel.
- Helena Buffery (Birmingham), traduccions de l'anglès al català, Shakespeare i altres.
- Kathryn Crameri (Lancaster), narrativa contemporània.
- Josep Anton Fernández (Queen Mary, Londres), narrativa, cinema, TV, identitat, gènere i sexualitat.
- David George (Wales, Swansea), teatre dels segles XIX i XX.
- Louise Johnson (Sheffield), Villalonga, literatura mallorquina i literatura de l'esport.
- Dominic Keown (Cambridge), literatura del país valencià i cinema català.
- Jordi Larios (Cardiff), poesia del segle XX.
- Jeremy Lawrence (Manchester), *Tirant lo Blanch*.
- Montserrat Lunati (Cardiff), narrativa de dones.
- John McInnes (Edimburg), sociòleg.

- Eamonn Rogers (Starthclide) literatura contemporània, Catalunya a la postguerra.
- Montserrat Roser (Kent, Canterbury), poesia i teatre del segle XX.
- El recentment traspasat Arthur Terry, de qui parlaré després.
- David Vilaseca (Royal Holloway) estudis de gènere, teoria, Dalí.
- Gareth Walters (Exeter), Salvador Espriu, Ausiàs March.
- Max Wheeler (Sussex), lingüística.
- Alan Yates (Sheffield, emèrit), lingüística i narrativa del segle XX.

Els acadèmics esmentats, que estan afiliats a institucions britàniques i treballen tant al Regne Unit com als Països Catalans, publiquen, segons les circumstàncies, en anglès o en català.

Repasant el llistat es pot veure que la gran majoria dels interessos dels investigadors són encara en el camp de la literatura, especialment la del segle XX. En molts casos van més enllà dels temes filològics tradicionals i, a diferència dels investigadors dels altres països, els lingüistes i medievalistes compten amb una presència molt reduïda.

Existeix una contribució internacional per part de certs individus a grans projectes que necessiten participants de diversos països, però majorment, ens trobem davant d'una sèrie de treballs individuals, sovint fets per amor a l'art i en solitari, que mostren una dedicació i persistència admirables però que, potser per la seva modèstia, a vegades no són gaire visibles fins que, al llarg d'alguns anys, comencen a formar un corpus realment important.

D'això n'ha estat un bon exemple el recentment traspasat professor Arthur Terry, gran erudit que va inspirar almenys dues generacions d'investigadors com a mestre, supervisor o col·lega. Als ulls dels que maldàvem per fer-nos un petit lloc entre els hispanistes i els catalanòfils, l'Arthur no va caure mai dins el parany del politiqueig acadèmic. D'alguna manera ell va aconseguir l'inassolible: demostrar que no estava renyit ser alhora hispanista i catalanòfil, crític i traductor, especialista en literatura europea comparada i escriptor d'estudis profundíssims sobre autors d'èpoques ben diferents (de la medieval a la moderna). Aquesta fou part de l'admirable complexitat de l'Arthur: sempre alerta, sempre amant de la seva feina, sempre just, objectiu dins la seva subjectivitat, generós dins la seva aoutestima. Queda d'ell una vasta contribució a la crítica europea i a la traducció literària i, per a nosaltres, els investigadors britànics, un model que cal seguir.

[*: Nota de l'editor: guerra civil espanyola]

Anna Sawicka

LA CATALANÍSTICA POLONESA

I. El lectorat de català com a mòbil de la promoció cultural de Catalunya a Polònia

En la meua comunicació em proposo analitzar la relació entre l'ensenyament de la llengua catalana a Polònia i la presència cultural de Catalunya al nostre país, en els últims vint anys, aproximadament. Les dues preguntes que vull plantejar aquí són les següents: com respon la catalanística polonesa a l'interès que hi ha a Polònia sobre Catalunya –primera pregunta– i, la segona: quin interès demostra el nostre país per la cultura catalana? Si consideréssim el nombre més aviat modest de les traduccions literàries del català al polonès¹, el resultat no seria gaire encoratjador: al nostre país només es coneixen deu escriptors catalans² per alguna obra seva traduïda sencera. Uns altres vint escriptors apareixen ocasionalment, en fragments, en alguna revista o alguna antologia. Pràcticament, encara tot està per fer; si el món universitari estigués disposat a emprendre la tasca divulgadora. Proposo interpretar, com a pronòstic d'aquesta disposició, l'interès sobre Catalunya que demostren els estudiants polonesos. Tractaré l'ambient universitari com una mostra representativa dels nostres mitjans intel·lectuals.

Els alumnes universitaris a Polònia, quan acaben la carrera de cinc anys, han de redactar obligatòriament un treball d'investigació, que es diu memòria –o tesina– de llicenciatura, per aconseguir el diploma de *magister*. El repertori de temes d'aquests treballs de final de carrera indica quines són les preferències dels alumnes. Ens interessen en aquest cas les tesines dels filòlegs, alumnes d'Hispaniques, perquè només aquestes serveixen per establir una relació entre la presència del català en el programa universitari, d'una banda, i l'interès per Catalunya, en l'àmbit acadèmic, de l'altra.

Des de l'any 1977 –data de la primera memòria catalanista–, fins l'any 2004, els alumnes d'Hispaniques havien presentat a les Universitats poloneses trenta-cinc tesines de llicenciatura relacionades

1. Cf. A. Sawicka, "Bibliografia polsko-katalo_ska / Bibliografia catalano-polonesa", Kraków 2004. La seva adreça és: www.filg.uj.edu.pl/~as/bibliografia/

2. V. Balaguer, S. Belbel, J. M. Benet i Jornet, X. Benguerel, B. Bonet, S. Espriu, R. Folch i Camarasa, R. Llull, M. Rodoreda i R. Sirera.

amb Catalunya; la meitat –disset– a Varsòvia, tretze a Cracòvia, quatre a Wrocław i una a Poznań. Pel que fa als temes, la nota dominant és la dispersió. Hi podem distingir cinc grups. El primer són temes d'història i política (vuit tesines); el segon: art, urbanisme i arquitectura (set tesines); el tercer: lingüística (cinc tesines), i el quart: folklore i turisme (tres tesines). El grup més nombrós el formen dotze alumnes que van demostrar el seu interès per la literatura i pel teatre, atrets pels temes com ara: la poesia noucentista, els escriptors mallorquins, l'obra de Joanot Martorell, de Lluís Llach, de Carme Riera, Quim Monzó, Agustí Bartra, Mercè Rodoreda, Josep Maria Benet i Jornet, Sergi Belbel, i, finalment, el teatre de carrer a Catalunya. A més, hem de destacar que els autors de tesines literàries eren conscients dels problemes específics relacionats amb la promoció de la cultura catalana a Polònia i per aquest motiu alguns han tractat aquest tema en les seves investigacions³.

Per treure conclusions sobre l'interès que tenen els alumnes de Filologia espanyola per Catalunya, he comparat les dades esmentades més amunt amb el nombre total de tesines. En el cas de la Universitat de Cracòvia, les tretze tesines catalanes, redactades entre el 1989 i el 2003, donen un cinc per cent sobre el nombre total de 241 tesines d'hispanistes que es van presentar en aquell període en la nostra secció filològica. El percentatge potser no és gaire elevat però, d'altra banda, tretze memòries catalanistes de llicenciatura no és un mal resultat de la tasca didàctica dels nostres professors del català.

He triat el cas de Cracòvia per dues raons: allí la tradició d'ensenyar la llengua catalana és la més llarga de tots els lectorats catalans a Polònia –ja són divuit anys–, i, a més, els professors polonesos que dirigeixen seminaris de llicenciatura, tot i que no són catalanistes, generalment estan oberts a les propostes temàtiques dels alumnes, i tenen un concepte ampli dels estudis ibèrics, on caben també temes catalans. La pràctica habitual en aquests casos és la següent: el director del seminari de llicenciatura demana assessorament sobre el treball de l'alumne als seus col·legues catalanistes de departament. La situació serà menys complicada quan a Polònia hi haurà catalanistes amb grau de *doktor habilitowany* perquè ells mateixos podran dirigir els seminaris. Esperem que això ja serà possible a Cracòvia el proper curs.

3. M. Kuchta, *La promoció del teatre catalán en Polonia*, Cracòvia, 2000; B. Mirek, *Promoció de la literatura catalana a través de la presentació de la obra de Quim Monzó*, Cracòvia, 1999; K. Wilk, *Mercè Rodoreda – el problema de la divulgació de la literatura catalana en Polonia*, Cracòvia, 1993.

Però després de constatar que en els medis acadèmics de Polònia existeix l'interès per Catalunya quant a les tesines, s'ha d'observar que aquest interès s'expressa majoritàriament en llengua castellana. De trenta-cinc tesines, trenta van ser redactades en castellà i només cinc en català: quatre a Cracòvia⁴ i una a Wrocław⁵. El predomini del castellà s'explica per dos motius: el domini insuficient del català per part dels alumnes o l'exigència expressa del director de tesina, que no sol ser catalanista. No obstant això, és obvi que els alumnes que fan aquestes tesines han d'entrar en un contacte més directe, a vegades fins i tot apassionat, amb la llengua catalana, llegint els textos relacionats amb el tema escollit.

Tal era el cas de Jerzy Pietrzak, autor d'una memòria sobre Agustí Bartra, presentada a Wrocław l'any 1978. Aquell alumne va organitzar un curset intensiu de català per als seus col·legues, al mateix temps que escrivia la seva tesina, durant el curs 1977-1978, només per la necessitat de compartir amb algú el seu coneixement de la llengua acabada d'adquirir. Una situació semblant es va repetir dos anys més tard a Varsòvia (1979-1980), on Bożena Zaboklicka impartia classes de català a un grup d'estudiants aficionats, després d'haver après el català de manera autodidacta, llegint textos d'Almirall en la versió original, per poder redactar la seva tesina sobre *Los mecanismos de la formación de la ideología nacionalista en Cataluña a finales del s. XIX y a principios del s. XX* (1977). D'aquest lectorat, organitzat per Zaboklicka, han sortit uns traductors-artistes, que van arribar a cantar públicament les seves versions poloneses de la poesia de Lluís Llach. Fins i tot van formar un grup de música que es deia “Zespół Reprezentacyjny” (integrat per J. Gugała, F. Łobodziński i W. Wiśniewski) que el 1985 havia enregistrat un disc amb les cançons de Llach en polonès. Els mateixos hispanistes també publicaven les seves traduccions de la poesia d'altres autors, per exemple de Salvador Espriu, fetes directament del català i no del castellà, com feien abans i encara segueixen fent els traductors professionals (J. Gugała, F. Łobodziński, A. Rurarz). Després, dos d'aquells aficionats van abordar temes catalans en les seves tesines (J. Gugała, A. Rurarz).

4. M. Cedro, *Els escriptors mallorquins davant els canvis econòmics i socioculturals a la Mallorca dels anys seixanta i setanta del segle XX*, Cracòvia, 2003; J. Woźniak, Josep Maria Benet i Jornet i Sergi Belbel, les figures més destacades del teatre català contemporani, Cracòvia, 1998; K. Złotnicka, *La substitució lingüística a Catalunya i la seva normalització*, Cracòvia, 2003; R. Kordiak, *El procés d'estandardització de la llengua catalana als segles XIX i XX. La «codificació» de Pompeu Fabra*, Cracòvia, 2003.

5. M. Sobkowiak, *Les festes del foc a la Catalunya d'avui*, Wrocław, 1998.

Tot i que el primer lectorat a Varsòvia va ser inaugurat fa gairebé trenta anys; és a dir, l'any 1978, la presència del català a la Càtedra d'Estudis Ibèrics⁶ varsoviana, fins l'any 2002, ha estat més aviat anecdòtica: s'hi dedicaven ocasionalment, fent una espècie de voluntariat, alguns catalans que arribaven a Varsòvia com a lectors de castellà; per exemple, l'actual director de l'Institut Cervantes, Abel Murcia Soriano (1989-1995), o Mercè Soley (??). Només des de l'any 2002 existeix a la capital de Polònia un lectorat regular de català, del qual s'encarrega Patrícia Domínguez Díez (2002-2004). Sense tenir la possibilitat d'aprendre la llengua, els alumnes de l'actual Departament d'Estudis Ibèrics i Iberoamericans poques vegades escollien la literatura catalana com a tema de les seves investigacions —s'hi dediquen només tres de disset tesines—: preferien altres matèries, per exemple la història de Catalunya, els problemes relacionats amb la seva autonomia, o els grans noms de l'art català (Gaudí, Dalí, Miró). Una altra explicació de la dispersió —o riquesa— temàtica, que caracteritza els estudis catalans a Varsòvia és l'orientació interdisciplinària d'aquella càtedra, que no és estrictament filològica, com les de Poznań, de Wrocław o de Cracòvia. Considerant totes aquestes dades, es pot dir que a Varsòvia el lectorat de català s'ha organitzat responnent a la demanda de l'alumnat, confirmada per un nombre elevat de tesines catalanistes.

Passem ara a Poznań, on s'ensenya el català des de l'any 1989. Durant els quinze anys que fa que dura aquest lectorat, hi ha hagut sis lectors, començant per Dolors Coll i Magrí (1989-1992), després Maribel Vidal i Doste (1992-1995), Raquel Miralles i Pérez (1995-1996), Ramon Palomeras i Gimbernat (1996-1997), Xavier Farré i Vidal (1997-1999), fins Alfons Gregori i Gomis (1999-2004), que ja porta cinc anys a la Universitat d'Adam Mickiewicz. De tesines catalanistes, a Poznań, només n'hi va haver una, de lingüística. Però el lectorat de Poznań té un altre mèrit, de gran importància per al futur de la incipient catalanística polonesa: allí s'havia presentat l'any 1998 la primera tesi doctoral catalanista, de Barbara Źuczak, titulada: *Elementos fantásticos en obras escogidas de Mercè Rodoreda. Hacia lo «real mítico»*. La doctora Źuczak era alumna de la segona professora de català a Poznań, de Maribel Vidal. Barbara Źuczak segueix treballant al Departament de Filologia romànica. S'ha de destacar la seva activitat en el camp de la investigació i la traducció. Esperem que també didàcticament podrà contribuir a fomentar l'ambient catalanòfil entre els

6. Des de l'any 2000 el seu nom és: Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich (Departament d'Estudis Ibèrics i Iberoamericans).

alumnes, dirigint seminaris de llicenciatura, en el futur. De moment, incorpora elements de la literatura catalana en les assignatures d'Hispaniques que imparteix en el seu Departament.

Una altra iniciativa molt important que havia sortit del lectorat de català a Poznań és el projecte del diccionari català-polonès⁷ i polonès-català⁸, obra que l'editorial barcelonesa Enciclopèdia Catalana preveu finalitzar l'any 2007. No cal explicar de quina envergadura és per a la catalanística polonesa la perspectiva de disposar d'un diccionari bilingüe: de moment, no n'hi ha cap.

El lectorat de català a Cracòvia havia nascut de l'intercanvi entre la Universitat de Barcelona i la Universitat Jaguella. Al mateix temps que ensenyaven català a Cracòvia Jordi Castells i Cambray (1986-1989), Ramon Anglada i Bau (1989-1990), Josep-Antoni Ysern i Lagarda (1990-1992), Núria Lechago (1992-1995), Montserrat Pruna (1995-1998), Puri Gómez (1998-1999), Josep Sendra (1999-2000) i Guillem Calaforra (2000-2004); els professors d'Iberística cracoviana anaven a Barcelona per ensenyar-hi el polonès als alumnes de Filologia eslava. Aquest intercanvi va resultar molt profitós per a la catalanística polonesa. De cinc professors cracovians que van passar alguna temporada a Barcelona (Teresa Eminowicz, Piotr Fornelski, Jerzy Sławomirski, Anna Sawicka i Artur Gromczakiewicz), almenys tres en van deixar constància en el seu currículum professional, i es van convertir, qui més qui menys, al catalanisme. Aquest compromís amb la cultura catalana podia ser més superficial, i donar com a efecte una guia turística⁹ (Piotr Fornelski), o més profund, però de poca durada, com en el cas del lingüista Jerzy Sławomirski, que, després de dues publicacions catalanistes¹⁰ aparegudes a Cracòvia, ha abandonat aquest camp per dedicar-se a la traducció literària del polonès al català, activitat que practica ara des de Barcelona, on s'havia afincat. També jo m'he afiliat al gremi d'hispanistes-catalanòfils gràcies a les dues estades professionals a la capital de Catalunya (en total, cinc anys), i des de l'any 1996 dedico la meua activitat professional gairebé exclusivament al català

7. Equip que prepara el Diccionari català-polonès, a Poznań: Witold Maciejewski, Barbara Źuczak, Alfons Gregori, Dominik Tomaszewski.

8. Equip que prepara el Diccionari polonès-català, a Barcelona: Agnieszka Mejnartowicz, Alfred Quintana, Xavier Ferré, Joanna Bielak, Dorota Szmidt.

9. M. Perek / K. Mikulska / P. Fornelski / G. Tochowicz, Lato w Katalonii. Przewodnik, Kraków: Znak, 1997, 165 p.

10. J. Sławomirski, Wprowadzenie do języka katalońskiego, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995, 76 p., i del mateix autor: Crestomatia de català antic, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995, 124 p.

nisme, però a diferència de Barbara Źuczak, de Poznań, publico principalment en polonès, i contribueixo a la promoció de la cultura catalana al nostre país.

Rere cada nom de professor de català a Polònia hi ha tota una història d'empenta personal, d'encomanadissa il·lusió per acostar Catalunya als polonesos, de feina fructífera i d'anècdotes, de records que ens han deixat. Mereixen un breu comentari els capdavanters, com ara Jordi Castells, de Cracòvia, que va encomanar l'amor a la llengua catalana al romanista aficionat Grzegorz Gryc, d'una manera tan eficient, que aquest últim no solament va traduir al català l'obra d'un destacat poeta polonès, Zbigniew Herbert, sinó que fins i tot va ensenyar català a la seva filla nounascuda com a primera llengua, llengua *pater-na*. El tercer lector, Josep-Antoni Ysern i Lagarda, durant els tres anys que va passar a Cracòvia (1990-1992), va crear gairebé *ex nihilo* la nostra biblioteca catalanista, demanant llibres a totes les editorials i institucions catalanes possibles¹¹, i després, quan va finalitzar la seva missió a la Universitat Jaguella, va passar a la Universitat de Wrocław, on va continuar ensenyant català tres anys més (1993-1996), en un lectorat independent. Després va passar a la Universitat de Silèsia, però allí el seu intent d'introduir el català dins del programa va fracassar. S'ha d'esmentar també la influència recíproca que la cultura polonesa ha exercit en aquells lectors catalans que durant la seva estada a Polònia han après la nostra llengua. Ara trobarem els seus noms entre els traductors de la literatura polonesa: Xavier Farré, de Poznań, i tres lectors de Cracòvia: Montserrat Pruna, Guillem Calaforra i Josep-Antoni Ysern i Lagarda. Finalment, no es pot oblidar l'activitat científica dels professors de català que participen en simposis i col·loquis celebrats a Polònia, on parlen de la cultura catalana.

II. L'ensenyament del català a Polònia

Actualment, a Polònia s'ensenyava el català a tres Universitats. Les taules demostren el lloc de la llengua catalana dins del programa d'estudis, tot i que hem d'advertir que la informació objectiva treu del context és relativa i pot enganyar. A Cracòvia, per exemple, el català gaudeix aparentment d'una situació privilegiada: segons el programa, és una assignatura obligatòria, d'elecció limitada, de 390 hores repartides en tres cursos. El problema consisteix en el fet que la llengua catalana ha de competir amb altres llengües d'elecció limitada, és a dir: castellà, portuguès, francès, italià, romanès i galleg, i no està protegida de cap manera, ni tan sols per una recomanació especial per als alumnes de Filologia espanyola. En conseqüència, hi ha anys que el lectorat de català no arriba a organitzar-se per falta d'alumnat. De fet, aquest any no es fa a Cracòvia el Català III, de 150 hores, perquè fa dos anys cap estudiant havia triat aquesta llengua. Afortunadament, l'any passat la van escollir set persones i aquest any uns altres vuit alumnes han declarat que volien estudiar català com a segona llengua romànica, amb el compromís de continuar aprenent-la durant tres anys. De fet, ara el grup del primer curs és fins i tot més nombrós, perquè s'hi han afegit dotze alumnes més. Però aquests dotze estudiants fan català no com a assignatura obligatòria sinó com a tercera llengua, o sigui, com a assignatura optativa. Això significa que aquests alumnes poden deixar d'estudiar català en qualsevol moment: per exemple, després del primer o del tercer quadrimestre.

Penso que les llengües minoritàries necessiten un tractament especial i no poden competir d'igual a igual amb llengües tan populars com ara el portuguès, el francès o l'italià. De galleg, per exemple, mai se n'havia format un grup decidit a estudiar-lo com a segona llengua romànica. El galleg figura en el programa, però de fet s'estudia només com una assignatura optativa, de dos nivells, cadascun de 60 hores. D'aquesta manera la pràctica didàctica dista molt de la teoria del programa, sobretot com el de Cracòvia, on hi ha moltes assignatures optatives.

La situació és ben diferent en la Secció de Filologia espanyola a Poznań, per dues raons. La primera, i principal és la relativa autonomia d'Hispaniques en el marc del Departament de Filologia romànica, mentre que a Cracòvia la uniformització del programa del Departament ha eliminat tot allò que la iberística tenia d'específic, com per exemple llengües peninsulars. A Poznań, el català gaudeix encara d'una protecció, com a segona llengua de la Península Ibèrica, obligatòria per als hispanistes —llavors ha de competir només amb el basc i el portuguès. La segona raó es refereix al programa d'estudis, que a Poznań és menys fle-

11. Cf. J.-A. Ysern i Lagarda, "Sobre l'ensenyament del català a Polònia", dins *Ponències, comunicacions i conclusions. Segon Simposi sobre l'ensenyament del català a no-catalanoparlants*, Vic: Eumo Editorial, 1992, pp. 303-304. Cf. també, del mateix autor, "El català a Polònia", dins A. I. Blanco Picado / T. Eminowicz (eds.), *Europa del Centro y del Este y el Mundo Hispánico. Simposio Internacional de Hispanistas. Cracovia 26-28 de octubre de 1995*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Abrys, 1996, pp. 343-347.

xible que a Cracòvia i que allí està orientat a ensenyar moltes llengües: n'hi ha tres d'obligatòries —el castellà, el francès, una llengua peninsular—, i una d'optativa: l'anglès. A Cracòvia només dues llengües són obligatòries: el castellà i una llengua romànica qualsevol.

En canvi, la flexibilitat del programa d'estudis a Cracòvia ens dona possibilitats d'enriquir l'oferta catalana amb assignatures optatives en català que imparteix el lector, com ara el Català col·loquial (2003-2004), Història social de la llengua catalana (2000-2001 i 2002-2003) o Literatura catalana del segle XX (2001-2002), cadascuna de 30 hores. Per a aquests alumnes que no tenen domini suficient de català i sí que volen conèixer Catalunya, encara que sigui en relació amb Espanya, jo mateixa he impartit en polonès els següents cursos monogràfics, o sigui, una mena d'assignatures optatives de segon cicle: Catalunya: la seva història, cultura i literatura (1998-1999); Des dels trobadors medievals als cantautors del segle XX. El teatre i el drama a Catalunya (1999-2000); El retrat literari bilingüe de Barcelona al llarg del segle XX (2000-2001) i Els escenaris del Modernisme català (2003-2004) —tots ells de 60 hores.

L'última informació que vull presentar, ja per acabar el meu informe, es refereix al Cercle de catalanòfils de Cracòvia, una petita associació formada pel professor de català, Guillem Calaforra, dos dels seus alumnes i una doctoranda, tots ells amb experiència en el camp de traducció. Els catalanòfils cracovians es presenten a Internet com a “professionals que comparteixen la passió per la cultura catalana i s'hi dediquen amb rigor científic”. Aquests “quatre gats” de Cracòvia, des de la seva pàgina web¹² animen els seus col·legues a estudiar català, formulant un interessant eslògan publicitari que respon a la pregunta: “Per què estudiar català?” Perquè la llengua catalana, diuen, és “una de les optatives menys massificades” de totes les que es fan a la Universitat Jaguella. Evidentment, per a aquesta gent “minoritari” vol dir: elitista. Ho confirma el caràcter de les seves activitats: les reunions del Cercle de catalanòfils són dedicades a l’“anàlisi crítica del discurs” i a l'exegesi de l'obra d'un sociolingüista, Lluís V. Aracil, especialment. Potser seria millor oferir temes més oberts, per atreure la gent interessada per Catalunya, per exemple aquells exalumnes que hi van dedicar les seves tesines. La situació del català a Polònia encara no és prou bona perquè nosaltres, els catalanòfils polonesos, puguem tancar-nos en un petit cercle de refinament intel·lectual.

Les circumstàncies han millorat, i força, en els últims cinc anys. Per exemple, de les setze¹³ obres literàries catalanes que s'han traduït a la

nostra llengua, nou van ser traduïdes entre el 1999 i el 2003. Això vol dir que els autors catalans arriben a Polònia; alguns, fins i tot gaudeixen de certa popularitat, com ara Sergi Belbel. Però en l'època de cultura globalitzada, els artistes catalans són presentats al nostre país només com a “procedents de Barcelona¹⁴” i les seves obres no es tradueixen directament del català: només quatre¹⁵ dels setze títols van ser traduïts per catalanistes; els traductors professionals tradueixen del castellà; una obra de Belbel fins i tot ha estat traduïda del francès i l'alemany. Per això ara més que mai és tan urgent que s'ensenyi català al nostre país; no tan sols per formar traductors¹⁶ sinó per conscienciar els filòlegs polonesos que existeix aquesta llengua amb la seva cultura respectiva diferent de la castellana. És important que almenys la gent culta sàpiga perquè Benet i Jornet és un escriptor català i Sanchis Sinisterra, no; que sàpiga destriar dues cultures diferents rere dos escriptors que parlen de Catalunya en les seves novel·les: la castellana, en el cas de Mendoza, la catalana, en el de Rodoreda. Per això celebros la iniciativa publicitària d'una acadèmia de llengües a Cracòvia (Porto Alegre) que generosament ofereix català, tot i que fins ara no ha trobat cap estudiant: em sembla molt positiu que els grans cartells d'aquesta acadèmia, exposats als carrers de la nostra ciutat, recordessin a tothom l'existència del català com una llengua autònoma, moderna i rendible.

13. AA, *Spill de la vida religiosa*; V. Balaguer, *La cançó del romiatge de mon ànima*; S. Belbel, *La sang, Carícies, Després de la pluja, Tàlem*; J. M. Benet i Jornet, *Desig*; X. Benguerel, *El testament*; B. Bonet, *El mar*; S. Espriu, *Una altra Fedra, si us plau*; R. Folch i Camarasa, *La maroma*; R. Lull, *Llibre de meravelles, Llibre d'amic e amat, Cant de Ramon*; M. Rodoreda, *La plaça del Diamant*; R. Sirera, *El verí del teatre*.

14. Em refereixo aquí a un número monogràfic de la revista *Dialog*, 4 (1999), dedicat al teatre espanyol, on S. Belbel i J. M. Benet i Jornet eren presentats d'aquesta manera, igual que J. Sanchis Sinisterra. Per veure quines estratègies es van utilitzar en aquesta revista per evitar qualsevol referència a la cultura catalana, cf. A. Sawicka, “Promocja teatru katalo_skiego w Dialogu”, dins M. Filipowicz-Rudek et al. (eds.), *Mi_dzy Orygina_em a Przek_adem VI*, Kraków: Ksi_garnia Akademicka, 2000, p. 99-112.

15. S. Belbel, *_o_e* [Tàlem, 1990], Kraków: Ksi_garnia Akademicka, 2001, 80 p. Traducció Anna Sawicka; B. Bonet, *Morze* [El mar, 1958], Pozna_: Rebis, 2003, 200 p. Traducció Dominik Tomaszewski; S. Espriu, “*Inn_Fedr_, prosz_*” [Una altra Fedra, si us plau, 1977], *Roman. Pismo romanistów studentów UJ*, 2 (VI 2003), p. 12-19. Traducció Sylwia Szydlík; R. Lull, *Ksi_ga Przyjaciela i Umi_owanego. Breviarz mistyczny* [Llibre d'amic e amat, 1276-1283], Kraków: Ksi_garnia Akademicka, 2003, 118 p. Traducció Anna Sawicka.

16. Els alumnes i exalumnes nostres que ja han publicat alguna traducció del català, generalment en revistes, són: M. Cedro, J. Pytko, R. Sasor, S. Szydlík (Cracòvia) i D. Tomaszewski i B. _uczak (Pozna_).

12. La seva adreça és: www.filg.uj.edu.pl/ifr/kat/

Jan Schejbal

TRADUCTOR DE CATALÀ I CATALANISTA

LA LLENGUA CATALANA I ELS TXECS

Fins a la fi del segle XIX, la distància geogràfica i els contactes, més aviat esporàdics, entre els països de llengua catalana i els països txecs no creaven condicions propícies per a l'estudi del català entre els txecs. D'altres obstacles no s'han pogut superar fins ara. Valgui una comparació: si fa cinc-cents anys els mercaders alemanys i llurs compatriotes els impressors sentien necessitat de tenir una eina útil per a la comprensió mútua i ja l'any 1502 va aparèixer a Perpinyà, imprès per Johann Rosembach, el *Vocabulari molt profitós per aprendre lo Catalan Alamany y lo Alamany Catalan*, nosaltres fins ara, mig mil·lenni després, no en tenim cap. O, per ser justos, en tenim només uns petits embrions, per exemple en forma d'annex a la guia de conversa de Rudolf Jan Slab?, *čech ve ?pan?lsku a ?pan?lské Americe* (1937, "Un txec a Espanya i Amèrica Hispana") o als textos que va preparar la Diana Moix per als estudiants de català a la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat de Praga; és a dir, a *P?ehled katalánské mluvnice* (1968, "Sinopsi de la gramàtica catalana") i *U?ebnice katalán?tiny* (1977, "Manual de català").

Des de l'edat mitjana, emperò, trobem que tant els catalanoparlants de la corona d'Aragó com els txecs del reialme de Bohèmia i de Moràvia no desconeixien l'existència de l'altri. Els reis¹ de tant en tant s'intercanviaven lletres, els correus i ambaixadors anaven i venien, a través de les terres dels comtes-reis i duïen alguns dels camins cap a la tomba de sant Jaume o a la Berberia. Però la majoria dels documents, com ara salconduits i cartes, les còpies dels quals es conserven a l'Arxiu de la Corona de Aragó de Barcelona, estan redactats en llatí. Aquesta era la llengua internacional que empraven uns i altres. El llatí fou també l'idioma que va sonar durant el primer encontre *oficial* del rei de Mallorca Sanç I amb el de Bohèmia, Jan de Luxemburg, que va tenir lloc el gener de 1324 a Tolosa; en aquesta llengua es desenrotllaven també totes les negociacions sobre el cisma durant el segle XV, tant a Perpinyà, com a Constança, Basilea o Praga. És ben coneguda l'activitat de Joan

1. BA_URA, Bohumil, "Styky mezi _esk_m královstvím a _pan_lskem ve st_edov_ku" (Relacions entre el reialme de Bohèmia i Espanya a l'edat mitjana), in: *Táborsk_ archiv, Sborník Státního okresního archivu v Tábo_e*, 7, Tábor, 1996.

Poznan: Departament de Filologia romànica			
Secció: Filologia espanyola			
Segona llengua de la Península ibèrica (català, basc, portuguès)			
	I QUADRIMESTRE	II QUADRIMESTRE	TOTAL
II curs	30 + 30	30 + 30	60 + 60
III curs	30 + 30	30 + 30 E	60 + 60
IV curs	60	60	120
V curs	60 E	-	60
Hores per setmana (professor)	180 + 60 (16h/sem)	120 + 60 (12h/sem)	300 + 120

Poznan: Departament de Filologia Romànica			
Secció: Filologia francesa			
Segona llengua romànica (català, castellà, italià, romanès)			
	I QUADRIMESTRE	II QUADRIMESTRE	TOTAL
II curs	30	30	60
III curs	60	60	120
IV curs	60	60	120
V curs	30 E	-	30
Hores per setmana (professor)	180 (12h/sem)	150 (10h/sem)	330

Cracòvia: Departament de Filologia romànica			
Seccions: Filologia espanyola, francesa, italiana, portuguesa, romanesa			
Segona llengua romànica (català, castellà, portuguès, francès, italià, romanès, gallec)			
	I QUADRIMESTRE	II QUADRIMESTRE	TOTAL
I curs	-	60	60
III curs	90	90 E	180
III curs	90	60 E	150
Hores per setmana (professor)	180 (12h/sem)	210 (14h/sem)	390

Varsòvia: Departament d'Estudis Ibèrics i Iberoamericans			
Assignatura optativa			
	I QUADRIMESTRE	II QUADRIMESTRE	TOTAL
I nivell	60	60	120
II nivell	60	60 E	120
Hores per setmana (professor)	120 (8h/sem)	120 (8h/sem)	240

Palomar, ardiaca de Barcelona i hàbil ambaixador del Concili de Basilea, entre els praguesos, el 1433, la qual va dur l'any següent a la batalla de Lipany, on va ser vençuda l'ala radical dels *heretges txecs*, o sigui hussites. No menys hàbils van ser d'altres diplomàtics procedents dels països de llengua catalana que prestaven els seus serveis a la cort imperial i reial de Praga als segles XVI i XVII: Joan de Borja, nét de sant Francesc, o Guillem de Sant Climent. Però aquests representants de Felip II i Felip III tampoc parlaven català sinó llatí o castellà.

Podríem seguir amb els militars imperials de la Guerra de Trenta Anys (1618-1648), com ara els valencians Marradas o el descendent d'un barceloní i una basca, Enric Paradís de Etxaide: aquests ja ampliaven llur oferta lingüística amb l'alemany. Una cosa semblant podríem dir sobre les biblioteques monàstiques o aristocràtiques.

En aquest context resulta curiós un document únic: és el salconduit de la Generalitat de Catalunya del 2 de novembre de 1466, redactat en català i emès al senyor Lleó de Rožmitál i de Blatná, cunyat del rei Jordi de Podiebrad. El trobem reproduït a la traducció llatina del dietari de viatges, escrit originalment en txec per un dels participants d'aquella ambaixada, Václav Žátek de Bítov, publicada a Olomouc el 1577². Com el text en català conté errors (atribuïbles a l'autor txec?, al traductor?, a l'impressor?), hi havia alguns intents d'esmenar-lo (Hrdina³, Schejbal⁴), nogensmenys ha estat finalment l'historiador Bohumil Bažura⁵ qui al seu estudi presenta el text de la còpia d'aquest salconduit conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, 685, f. 43r. – 43v.

Sembla, doncs, que hom havia d'esperar que es duguessin a terme els ressorgiments nacionals arreu d'Europa i que els trens escurcessin les distàncies (a l'edat mitjana separaven Praga de Barcelona quaranta-sis

2. *Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis, pietatis et religionis causa susceptae ab Illustri et Magnifico Domino, Domino Leone, libero barone de Rosmital et Blatna... ante centum annos Bohemice conscriptus et nunc primum in latinam linguam translatus et editus*, trad. i ed. per PAVLOVSKĚ, Stanislav, Olomouc, 1577.

3. Edició moderna del *Commentarius a cura de HRDINA, Karel: Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis, pietatis et religionis causa susceptae ab Illustri et Magnifico Domino, Domino Leone, libero barone de Rosmital et Blatna*, Praga, 1951.

4. SCHEJBAL, Jan: "Catalunya i els catalans de 1466 i el Commentarius de Venceslau _a_ek de Bítov", in: *Ibero-americana Pragensia*, XI, Praga, 1978; "Una mostra de l'anticatalanisme del segle XV dins el Commentarius de Václav _a_ek de Bítov, editat el 1577", in: *Miscel·lània Aramon i Serra, Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari, III*, Barcelona, 1983.

5. UTRERA, David: Informe sobre les activitats del Lectorat de català de la Universitat Masaryk de Brno, del 14 d'abril de 2004.

jornades de viatge) per interessar-se fins i tot per les llengües i literatures dels països petits. Les darreries del segle XIX són precisament el moment en què aquestes dues nacions, sortides del ressorgiment nacional txec i de la Renaixença i ja segures d'elles mateixes, volen *obrir les finestres al món*.

Tot i que és coneguda l'obra dels primers traductors de literatura catalana al txec, Jaroslav Vrchlický, Sigismund Ludvík Bouška i Antonín Pikhart, molt menys sabem de llurs vies envers el domini del català. Queda palès que tots tres eren autodidactes. No vull insistir gaire en aquest tema perquè serà el meu col·lega Marek Žižka qui en parlarà més àmpliament, però almenys vull traçar algunes possibilitats de com van adquirir els coneixements necessaris del català. Jaroslav Vrchlický, el traductor de *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer, era poliglòt i professor de francès a la Universitat Carolina de Praga. De les llengües romàniques coneixia encara el castellà i l'italià. Ell mateix ens deixa una pista segura: "Era, suposo, l'any 1885, quan m'avisà vostè, digníssim amic, sobre aquesta epopeia de Verdaguer recomanant-me-la per a la traducció (...) i m'oferí també les eines (...), una gramàtica i un valuós exemplar del diccionari de la llengua catalana," escriu el 23 de juny de 1891 a la seva dedicatòria o carta d'agraïment al poeta Tommaso Cannizzaro, de Messina, amb la qual s'obre la seva versió txeca de *L'Atlàntida*. El benedictí Sigismund Ludvík Bouška, encara com a estudiant de teologia, féu amistat amb Vrchlický i aquest l'orientà cap a les literatures catalana i occitana. Va ser Vrchlický qui li deixà aquella gramàtica i el diccionari proporcionats per Cannizzaro? Tot i que no és segur, sembla ben possible. Antonín Pikhart era traductor de literatura castellana i durant la seva estada a Barcelona a la primavera de 1903 quedà molt impressionat per les visites a la cambra mortuòria de Verdaguer i a l'Ateneu Barcelonès. En les dues oportunitats l'acompanyava el Dr. Benet Roure Barrios, un dels tres metges de mossèn Cinto, que amb el temps arribaria a ser un incansable intermediari entre els escriptors catalans i llurs traductors txecs –i també *llibreter* d'aquests. Sembla, però, que Pikhart adquirí les seves eines ja durant la seva estada barcelonina.

Malgrat tot, l'estudi universitari d'aquesta llengua a Praga havia d'esperar fins als anys 30 del segle passat. Es deu a Rudolf Jan Slabý, conegut sobretot com a autor del *Diccionario general y técnico de las lenguas española y alemana* (1924), el futur *Wörterbuch der spanisches und deutschen Sprache* (1932), és a dir, del primer volum del "Diccionari Slabý-Grossmann". Slabý adquirí una sòlida preparació filològica a les Universitats de Praga i Berlín i des de 1914 fins a 1926

residí a Barcelona on desplegà una intensa activitat com a professor d'idiomes i de música, músic, traductor de les llengües escandinaves i eslaves al castellà i català, i, a partir de 1921, també com a professor lliure de gramàtica comparada de les llengües eslaves i de la història d'aquestes literatures a la Universitat de Barcelona. Després del seu retorn a Praga, Slab? treballà fins 1948 com a professor de l'Acadèmia comercial txeco-eslava i, excepte els anys del Protectorat de Bohèmia i Moràvia (durant 1939-1945 els nazis mantenien tancades les universitats txeques), com a lector de català a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Carolina de Praga.

Després d'un buit de catorze anys, el 1962, un grup d'estudiants de castellà va aprofitar l'avinentsa que la professora de Fonètica castellana, Diana Moix, era filla d'exiliats catalans i que a casa parlaven aquesta llengua, i li vam demanar classes de català. Les seves lliçons, Diana les escrivia a màquina, tot fent un sens fi de còpies. Amb els anys, ella va poder publicar els seus manuals ja mencionats. Però el clima polític a Txecoslovàquia l'obligà un any a no tornar de les vacances que havia passat amb els seus familiars a Sabadell. La van rellevar, d'aleshores ençà, els seus exalumnes, Bohumil Zavadil i Jaroslav ?tichauer. Ara, no tinc dret de parlar sobre l'ensenyament actual de català a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Carolina perquè no compto amb elements que em permetessin emetre un judici objectiu. Malgrat la promesa d'un dels professors no n'he rebut cap dades.

Encara sort que a partir del 1991 tenim a Praga el Lectorat de català que ja coneixeu de la ponència de Joan Ramon Marina Amat. I crec que mai no sabrem quedar degudament agraïts al lector Andreu Bauçà i Sastre, el gran demiürg d'aquest miracle que és l'estudi massiu de català a Praga i una sèrie d'activitats d'alt nivell cultural i científic.

Ara bé, com és la situació a la Facultat de Filosofia de la Universitat Masaryk de Brno? I a la Universitat d'Olomouc?

Gràcies a l'amabilitat del Sr. David Utrera que (en aquests dies no pot ser entre nosaltres, però) ens ha enviat les dades sol·licitades, podem constatar que els primers cursos de català a la Universitat de Brno començaren el mes de febrer de 1999. En aquells moments ell era estudiant de txec a la mateixa Universitat i va oferir al Departament de Romàniques la possibilitat de fer algunes classes, ampliant l'oferta del Departament pel que fa a assignatures de llengües romàniques. Des del primer moment la resposta va ser molt positiva per part del cap del Departament, PhDr. Petr Kylou?ek, que fins ara ha ofert tot el suport que ha estat possible a què el català trobés el seu lloc dins aquella facultat. David Utrera va començar amb un curs de llengua i un grup d'uns

aproximadament 20 estudiants. Feien sis hores acadèmiques setmanals (tres cops per setmana). L'interès no va decaure, però tenien problemes per mantenir nivells superiors amb el mateix grup. No hi havia pressupost per obrir un altre grup (el lector cobrava per hores de classe), i els estudiants s'anaven despenjant del grup perquè marxaven per beques o de vegades era difícil gaudir d'un horari que anés bé a tothom. Amb un mateix grup va poder fer fins a sis semestres de català, aconseguint un bon nivell dels estudiants participants als cursos. Un any, aprofitant que tenien una mica més de pressupost, van poder fer també un semestre Literatura catalana. La manca de diners els va fer adreçar a l'Institut Ramon Llull, que per cert no sabia pràcticament res de llur existència. A partir de les converses mantingudes amb l'Institut van poder aconseguir un ajut econòmic que els permetés assegurar la presència de les classes de català a Brno, sense patir per si podran comptar o no amb el pressupost tan variable per assignatures *minoritàries* d'aquella Facultat.

La quantitat aportada ha estat suficient aquest any per obrir una plaça de lector de català, que en l'actualitat ocupa precisament David Utrera, i poder augmentar el nombre d'assignatures. Aquest segon semestre, per exemple, estan fent: Català II (dos grups, 35 alumnes), Literatura catalana I (15 alumnes), Seminari de conversa I (30 alumnes), Realitat catalana (45 alumnes i 2 grups), Cinematografia catalana (20 alumnes). En el cas de Realitat catalana i Cinematografia catalana es van veure obligats a reduir el nombre d'estudiants, perquè no tenien sales a la Facultat disponibles per a tanta gent i no era possible obrir més grups. L'assignatura de Realitat catalana ha aportat quelcom molt important als estudiants de català, però especialment a molts d'altres que no estudien català, però que no sabien res sobre la cultura, història, geografia, etcètera dels països de llengua catalana. Es tracta d'una assignatura que mira d'omplir un buit pel que fa a la informació que es té sobre aquells països. El seminari de conversa pretén preparar els estudiants de català per als certificats de català que convoca cada any l'Institut Ramon Llull. El seminari de cinematografia catalana va néixer a petició expressa dels mateixos estudiants. Així han creat una *xarxa* d'assignatures interrelacionades: Realitat catalana - Literatura Catalana - Cinematografia catalana, de forma que els estudiants que assisteixen a totes tres poden lligar conceptes i aconseguir una visió molt més àmplia i detallada dels temaris.

En total es pot dir que tenen sobre uns 70 alumnes a la Facultat que tenen alguna relació amb el català. Aquest semestre ha estat una experiència pilot i el Sr. Utrera creu que està tenint força èxit, per tant és molt probable que no només continuarà amb aquestes assignatures

l'any vinent sinó que les ampliarà a d'altres ja que s'espera una major aflluència d'estudiants. La veritat és que l'èxit l'ha desbordat una mica, ja que no esperava una assistència així sense fer cap tipus de publicitat. Des d'aquest curs l'ajuda la Pavlina Švandová, una de les primeres estudiants de català a la Facultat de Filosofia de Brno que després ha seguit cursos a la UAB, Gironella, etc. A més és titulada en teoria del cinema per la Universitat Masaryk, així que imparteix l'esmentat seminari.

A partir de l'any vinent els agradaria poder començar també les classes a la Facultat de Filosofia a Olomouc. En aquests moments esperen la resposta de l'Institut Ramon Llull a llur petició d'ajut econòmic. A Olomouc van haver d'interrompre malauradament les classes de català ara fa un parell d'anys per la manca de recursos financers per part de la Facultat. Pel que fa als materials de què disposen, us podeu imaginar que s'han de conformar amb allò que els arriba des de Barcelona (IRL). No és gaire, però valoren l'esforç. Molts dels materials els aporten ell mateixos (realitat catalana i cinematografia catalana, especialment). Com veieu és un altre esforç que nosaltres, els txecs, hem d'agrair de tot cor.

Tilbert Dídac Stegmann

EL CATALÀ I LA CULTURA CATALANA A ALEMANYA

En aquesta contribució em proposo exposar el tema del català a Alemanya des de dues perspectives alhora: parlant d'una part de la *presència real* de les coses catalanes als països alemanys i, d'una altra part de la *percepció* que es té d'allò català a la nostra àrea. D'una part, doncs, es tracta d'una cosa més tangible, com ara les activitats i publicacions catalanistes a Alemanya i de l'altra part es tracta d'aspectes més atmosfèrics, com ara la consciència de l'existència d'un país com Catalunya o de fets culturals o històrics o geogràfics copsats com a diferencials i específicament catalans.

Aquesta segona perspectiva és una de més general i no val només per als alemanys sinó també per als txecs i per a tots els europeus. És una perspectiva que pot marcar unes línies generals per lligar les contribucions parcials que tots aportem en aquesta trobada catalanista a Praga.

L'any 1990 em vaig proposar una temàtica semblant en pronunciar la conferència d'obertura del Primer Col·loqui conjunt de la Catalanística i de la Lusitanística alemanyes a Berlín sota el títol "Chancen der Präsenz katalanischer Sprache, Kultur und Wirklichkeit in Deutschland".¹ Aleshores, com avui, observava que els Països Catalans ocupen una posició especial en el moment de demanar-nos com s'han anat formant i estabilitzant els coneixements sobre els nostres veïns europeus en aquests gairebé 60 anys d'ençà la Segona Guerra Mundial.

Les relacions culturals i la mútua informació entre els pobles no es realitza mai sense condicionaments. No hi ha intercanvis completament lliures. La manera i el camí com ens hem conegut els diferents pobles del món és una de les pàgines més fascinadores de la història de la humanitat. Aquest procés creatiu i creador en el qual allò estranger i exòtic que ens sedueix i ens espanta al mateix temps es converteix lentament en coneixement i confiança, és un procés que oscil·la entre la Escilla de la separació i segregació i la Caribdis de la unificació i unificació.

Ens hem de diferenciar i mantenir la nostra identitat per poder existir. En el meu llibre *Catalunya vista per un alemany*, que és un allarga-

1. "Possibilitats de presència de la llengua, cultura i realitat catalana a Alemanya". Va ser publicat a la *Zeitschrift für Katalanistik* 4 (1991), p. 9-27. L'article va rebre el Premi Memorial Cendrós 1991.

ment i aprofundiment del que exposo avui,² he gosat modernitzar la famosa fórmula de Descartes, *cogito ergo sum*, en *differeo ergo sum*: tenir una posició diferent és el que em permet de copsar-me com a individu. Diferenciar-se d'una nació veïna com la dels espanyols, diguem-ho sense autocensura, és el que permet als catalans una vida col·lectiva pròpia identificadora.

D'altra banda sempre hem de fer un pas d'apropament, un acte d'informació i de comprensió cap a l'altre, tant per raons de seguretat -saber qui és i com reacciona el nostre veí- com per raons de curiositat -conèixer noves maneres de pensar i actuar, enriquidores per a nosaltres i estimuladores de la nostra creativitat.

Examinem, des d'aquesta perspectiva, quins atots tenen els països de parla catalana per desvetllar l'interès dels seus conciutadans europeus. Hi ha certament un bon grapat de característiques que juguen a favor dels catalans i que sembla que no es solen posar prou de relleu. En la *Revista de Catalunya* en vaig escriure sota el títol "Graus d'atractivitat d'una llengua o cultura"³, referint-me naturalment a la catalana, que en la versió anglesa publicada més tard a *Catalonia Review*⁴ es titulava "Degrees of attractiveness of a language or a culture". Els catalans que des del punt de vista del *state building* no han tingut la sort que últimament ha tingut Eslovàquia -pacíficament separada de Txèquia- tenen algunes sorts compensatòries.

Els Països Catalans tenen una situació eurogeogràfica excel·lent, tant econòmicament com turísticament. A més hi ha una producció artísticopictòrica, arquitectònica i de disseny, musical-teatral i cultural molt per sobre del que es podria esperar d'una nació de 10 milions de persones. La situació dels Països Catalans té una certa característica ambivalent que s'ha revelat com a gran avantatge d'ençà de la industrialització del segle XIX: Catalunya ha pogut obrir-se fàcilment als centres europeus tot i mantenint el seu arrelament mediterrani. N'és un bon exemple l'època del modernisme, combinada en etapes amb el noucentisme, que ha permès el desenvolupament de les avantguardes catalanes.

En el camp turístic els Països Catalans són la regió europea que més visitants alemanys, francesos, anglesos, holandesos rep i Barcelona ha

arribat a ser la ciutat que somien visitar els europeus al costat de Venècia i París segons una enquesta realitzada al final de l'any 2003 per periòdics britànics.

Pel que fa a la presència catalana a Alemanya en aquests darrers decennis hi ha prou per mencionar. Comencem pels elements que més toquen a aquest Col·loqui de catalanística: l'ensenyament del català. Actualment tenim unes 30 Universitats a l'àrea alemanya on s'ensenya català. A part dels cursos pràctics de català que totes 30 ofereixen, algunes Universitats destaquen amb una oferta més desenvolupada de seminaris de literatura i/o lingüística: són, alfabèticament, Berlín (Freie Universität), Berlín (Humboldt Universität), Bochum, Frankfurt, Freiburg, Hamburg, Heidelberg, en certa mesura també Mannheim, Köln i Saarbrücken, encara que en aquestes últimes no hi participa el professorat ordinari, i encara Tübingen on recentment torna haver-hi un catalanista com a catedràtic; a Àustria són Viena i a Suïssa Basilea. En bastantes d'aquestes Universitats es poden agafar temes de catalanística per a la tesi de Magister o de Doctorat -a vegades com a matèria independent o en la majoria dels casos sota el lema de la hispanística o fins i tot de la francística. La llista de tesis de Magister i de Doctorat o d'Habilitació com de tesines i treballs de diploma que hem publicat a la *Zeitschrift für Katalanistik* els anys 1997, 1998 i 2002⁵ impressiona per la quantitat de 206 tesis i treballs universitaris alemanys en els últims 55 anys sobre tema català.

A pesar d'aquest panorama positiu repeteixo la crítica que ja havia fet l'any 1983 introduint una bibliografia en la qual recollíem l'aportació dels alemanys a l'occitanística antiga i moderna⁶ lamentant la repartició asimètrica del potencial d'investigació existint en relació a les cultures i literatures grans i petites. Des d'un punt de vista científic la repartició desigual no es justifica. Hi ha molts textos i autors excessivament afavo-

5. Amb el títol de "50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945-1996)" Ester Fernández i Marquès reunia a la *ZfK* 10 (1997), 130-159 les publicacions de llistes anteriors en la mateixa revista i en posava unes addicions i correccions a la *ZfK* 12 (199), 202-205 (hi ha més addicions a *ZfK* 15, 2002, 193-194).

Dedico la meua contribució a la memòria de la nostra col·laboradora a la càtedra de Frankfurt, l'Ester Fernández, que va morir tràgicament l'estiu del 2003 en l'incendi que devastava els entorns del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt a prop de Terrassa.

6. *Der deutsche Beitrag zur Okzitanistik 1802-1983 - Eine Bibliographie*. Frankfurt: Institut für Romanische Sprachen und Literaturen der Johann Wolfgang Goethe-Universität 1983, p. 3-4.

2. Editorial La campana, Barcelona, 1a ed. 1988, 13a ed. 1996.

3. *Revista de Catalunya* 9 (1987), p. 81-97.

4. *Catalonia Review* 2 (1989), juny, p. 60-76. Vegeu també el meu article "Condicions per a la presència de la llengua, cultura i realitat catalanes a Alemanya": *Revista de Catalunya* 34 (1993), p. 75-84.

rits pels científics en les grans literatures i molts autors de primera fila de les literatures petites massa poc investigats. Sobre els *rics* s'acumula l'esforç i els *pobres* queden desatesos. Sort que en els últims decennis la catalanística interior dels Països Catalans està donant resultats tan excel·lents. Però també a l'exterior caldria que nosaltres *seduïssim* més els nostres estudiants a escollir per a llur tesi més aviat un dels tants temes catalans encara poc estudiats que no pas temes ja molt investigats de la literatura espanyola, francesa o italiana. El que comporta injustament la asimètrica distribució del potencial d'investigació és que l'opinió pública arriba a creure que allà on s'investiga menys hi ha poc material per investigar o poca qualitat que valgués la pena d'investigar. És un cercle viciós que cal trencar, posant de relleu la qualitat d'una literatura com la catalana que no és inferior a cap altra en matèria de qualitat.

Justament pel que fa a la literatura, per a un públic alemany més general són importants les traduccions. Disposo de les xifres d'un recull bibliogràfic que es publicarà aviat com a *Beiheft* de la *Zeitschrift für Katalanistik*, titulat: "Bibliografia de literatura catalana en versió alemanya: narració, poesia, teatre", del qual és autor el valencià Ferran Robles i Sabater. Arriba a enumerar 1600 poemes catalans traduïts a l'alemany, 550 narracions catalanes,⁷ 80 novel·les, 50 assaigs i proses i 25 obres de teatre totes catalanes en versió alemanya. Aquesta bibliografia forma part d'un projecte bibliogràfic que persegueixo des de l'any 1982 quan el vaig presentar al VIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes de Roma:⁸ la *catalanística alemanya*, és a dir la bibliografia de tot el que mai s'ha traduït del català a l'alemany i de tot el que mai s'ha escrit i publicat sobre tema català a l'àrea alemanya. Aquesta *catalanística alemanya* està pensada com a volum en una sèrie de volums amb la catalanística txeca, polonesa, russa, hongaresa o la catalanística francesa, anglesa o nord-americana.

Pel que fa a l'aprenentatge del català per part dels alemanys només assenyalo breument una altra asimetria. Hi ha molt poques "Volkshochschulen" (Institucions d'Educació d'Adults) que ofereixen cursos de català. Però hi ha més de 10.000 cursos d'espanyol oferts any rera any en aquestes Volkshochschulen a tota Alemanya. Ara bé: aquests cursos es visi-

ten en un 75 % per públic que declara que ho fa perquè hi va de viatge i vol saber una mica de la llengua del país. Però quin país és? Sabem que dues tercers parts d'aquest públic fa vacances en terres de llengua catalana. Doncs teòricament 5.000 d'aquests cursos anuals haurien de ser cursos de català i no d'espanyol. Aquí tenim una xifra extremament clara del que significa no tenir un estat propi i ser una nació que durant tant de temps ha hagut d'acceptar de ser visible als conciutadans europeus només sota tutela d'un Estat espanyol i encara avui d'una llengua espanyola imposada com a cooficial per un règim i una Constitució que es diu democràtica quan el respecte dictaria de no imposar-se en territori català.

M'he assignat en aquesta contribució de parlar prioritàriament de la presència catalana *actual* a Alemanya. Però cal fer almenys unes breus mencions històriques: cal tenir present que ja l'any 1502 teníem un diccionari-vocabulari català-alemany-català, publicat a Perpinyà, quan encara no existia cap diccionari de l'espanyol amb qualsevol llengua moderna.⁹ I a partir de mitjan segle XIX la romanística alemanya ha tingut uns noms importants dedicats al català: Diez, Meyer-Lübke, Morel-Fatio, Denk, Vogel, Fastenrath, Schädel, Grossmann, Krüger, fins arribar a Colon, Höfle, Bihler i Haensch o a col·legues com la malaguanyada Schlieben-Lange o Kremnitz, Jens Lüdke i tots el més joves, que són molts. Els lectors de català antics més meritoris han estat Antoni Pous i Artur Quintana i ara s'haurien de mencionar una bona colla més. Tot això ja ha estat sovint tema de conferències, també meves, i últimament d'Andreas Wesch, pronunciada el mes de juny del 2003 a Blaubeuren, sota el títol "Das Katalanische in Deutschland".¹⁰

No puc fer ara, ni de lluny, un repàs de la bibliografia catalanística alemanya. Jo mateix he publicat o copublicat una trentena de llibres de temàtica catalana,¹¹ entre ells els diccionaris català-alemany i alemany-català d'Enciclopèdia Catalana, la *Guia dels Països Catalans*¹² i la *Zeitschrift für Katalanistik* que ara ja dura 17 anys; i he coordinat els més

9. *Vocabulari Català-Alemany de l'any 1502 - Katalanisch-deutsches Vokabular aus dem Jahre 1502*. Nachdruck der von Pere Barnils besorgten Faksimileausgabe von 1916. Ed. Tilbert Dídac Stegmann. Frankfurt am Main: Domus Editoria Europaea, 1991.

10. Aquesta conferència molt informativa sortirà publicada en les actes d'un simposi pluridisciplinari: *Katalonien. Tradition und Moderne*, ed. R. Sevilla, M. Domingo, J. Jané. Unkel/Rhein, Bad Honnef: Horlemann, 2004. També s'hi publicarà una contribució meua "Das Katalanische in Europa und in der Welt".

11. Vegeu www.uni-frankfurt.de/katalanistik/bibliogr.stegmann.html

12. Barcelona: Curial, 1998.

7. N'haviem publicat la part de narrativa en la *Zeitschrift für Katalanistik* 16 (2003), 145-184, en Ferran Robles i Sabater i jo amb el títol "Bibliografia de narracions i contes catalans traduïts al català".

8. Veieu el Programa del VIè Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes de Roma, 28-9-1982 i la *Gran Enciclopèdia Catalana*, edició en 24 vols., vol. 21, Barcelona 1989, p. 398 així com el vol. 17 de la primera edició, p. 646 (també Barcelona 1989).

de 150 articles sobre autors catalans en el *Kindlers Neues Literatur Lexikon*¹³. Ara, últimament ha sortit en català el nostre llibre *EuroComRom*¹⁴ que demostra a tots els que parlin una llengua romànica com n'és de fàcil entrar a la lectura d'una altra; és a dir, per exemple, al català. És un llibre que vol servir a tots els lectorats de català per accelerar fortament l'entrada al català d'aquells alumnes seus que coneixin ja una altra llengua romànica. N'hi ha traducció italiana, romanesa, portuguesa, anglesa i estan a punt de sortir les versions francesa i espanyola; aviat seguiran la versió polonesa, la russa, la gallega, la neerlandesa, la grega, entre d'altres. Amb aquest mètode un dia es podrà arribar a què en cada escola europea on s'aprenui una llengua romànica els joves europeus hagin pogut llegir uns textos en català, experimentar la intercomprensibilitat i afegir el català conscientment a la llista de llengües dels seus veïns europeus i a la seva visió de convivència intereuropea.

Per parlar d'institucions importants per a la catalanística a Alemanya cal parlar de la Deutsch-Katalanische Gesellschaft, ara Deutscher Katalanistenverband (amb 300 membres),¹⁵ que vaig fundar el 1983 durant les Setmanes Catalanes de Karlsruhe, i del quadern *Mitteilungen des Deutschen Katalanistenverbandes* regularment publicat des de l'any 1985 i que el gener del 2004 ha arribat al número 44. Pel que fa a presència d'artistes i de grups de teatre i música catalans a Alemanya cal fer esment de l'Oficina del Copec de Berlín¹⁶ que va continuar una part del treball de l'Oficina Catalana de Frankfurt que vam portar del 1988 al 1996. A més hi ha varis lectorats catalans a Alemanya especialment actius, com per exemple Freiburg. A Frankfurt tenim una pàgina d'Internet pròpia de catalanística: www.uni-frankfurt.de/katalanistik.

Pel que fa a biblioteques, a part dels importants fons catalans del Ibero-Amerikanisches Institut Preußischer Kulturbesitz de Berlín i de la Staats- und Universitätsbibliothek de Hamburg i els fons no menyspreables de les universitats de Trier, Zürich i München¹⁷ cal destacar la

13. München: Kindler, 1988-1992. 20 volums.

14. *EuroComRom - Els set sedassos: Aprendre a llegir les llengües romàniques simultàniament*, d'Esteve Clua, Pilar Estelrich, Horst G. Klein, Tilbert D. Stegmann. Aachen: Shaker, 2003 [www.eurocomresearch.net]. L'original alemany de Klein i Stegmann porta el títol *EuroComRom - Die sieben Siebe: Romanische Sprachen sofort lesen können*. Aachen: Shaker, 3a ed. 2000.

15. Vegeu www.katalanistik.de

16. Vegeu www.copec.es amb clic a "Berlín".

17. Vegeu l'article que he publicat conjuntament amb A. Quintana: "Biblioteques públiques amb fons catalans a l'àrea lingüística alemanya" a: *Zeitschrift für Katalanistik* 1 (1988), p. 196-209.

“Biblioteca Catalana” de Frankfurt amb 33.000 volums majoritàriament en llengua catalana que vaig començar a formar el 1981.

Encara falta mencionar un camp que té incidència davant d'un públic més general alemany no relacionat amb les Universitats o amb interessos romanistes: els festivals, els espectacles, les exposicions amb presència catalana.¹⁸ Al cas de la presència de Joan Brossa i de la seva poesia visual a Alemanya he dedicat tota una conferència l'octubre del 2002 en el Col·loqui Europeu (i franco-alemany) d'Estudis Catalans de Montpeller.¹⁹ L'element més vistós d'aquesta presència és que tenim l'autèntica sabata de Joan Brossa inclosa en un poema visual exposat al restaurant de l'edifici de banc més alt de Frankfurt.²⁰ Entre els espectacles i festivals catalans a Alemanya el més important que hi ha hagut fins ara, amb un centenar d'activitats durant tres setmanes, han estat les ja una mica legendàries “Setmanes Catalanes de Berlín 1978” que vaig organitzar amb els Berliner Festspiele i amb amics catalans²¹. Seria una llista agradablement llarga mencionar els altres actes culturals catalans a Alemanya d'ençà el 1978²².

Salta a la vista que la premsa general i l'opinió pública alemanyes en aquests 25 anys han fet un grandíssim avanç pel que fa a l'atenció dedicada a les coses catalanes i en veure amb més comprensió el fet diferencial català. Esperem que en una Europa en la que la preponderància dels estats es vagi tranquil·litzant i rebaixant a unes quotes més saludables per a la pau i la convivència, les nacions que no hagin pogut o no hagin sabut (encara) presentar-se en independència als ulls dels altres europeus, puguin rebre l'atenció i simpatia solidàries que es mereixen.

18. Activitats que promou regularment l'oficina berlinesa del Copec ja mencionat.

19. “La sabata del poeta: Joan Brossa a Alemanya”, a: *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*, vol. 1: La recepció de la literatura catalana a Europa, ed. E. Trenc, M. Roser, Montpellier: Centre d'études et de recherches catalanes - Association Française des Catalanistes, 2004, p. 211-225.

20. Es tracta de la Commerzbank, construïda per Norman Foster, situada a la Kaiserstr. 16 de Frankfurt –per si voleu anar a dinar sota la sabata de Joan Brossa (que trobareu fotografiada en la p. 212 de la publicació mencionada en la nota anterior).

21. Trobareu el programa *a posteriori* complet al meu article “La cultura catalana, cal que la gent de fora la conegui?” a: *Serra d'Or* 20 (1978), p. 621-627.

22. Vegeu els articles publicats conjuntament amb A. Schönberger: “Katalanistische und okzitanistische Publikationen und Aktivitäten (1976-1983) aus dem deutschen Sprachbereich” a: *Romanische Forschungen* 96 (1984), p. 278-292 i “Katalanistische Publikationen und Aktivitäten aus dem deutschen Sprachbereich (1984-1987)” a: *Zeitschrift für Katalanistik* 1 (1988), p. 243-262 així com “Katalanistische Publikationen und Aktivitäten aus dem deutschen Sprachbereich (1988)” a: *Zeitschrift für Katalanistik* 2 (1989), p. 167-194.

Pavel ?t?páne?k

INFLUÈNCIES CATALANES AL MONESTIR D'EMAÚS DE PRAGA (1635-1871)

1. Els espanyols a Viena

Després del període utraquista que acabà amb la reconsagració de l'església el 1593, i després del restabliment de l'observança benedictina el 1602, el monestir es mantenia a penes. El canvi radical no arribà fins llarg temps després de la batalla de la Muntanya Blanca, en l'any 1653¹. Al temps de l'abat Adam Benedict de Baviera (1615-35) els txecs restants se n'anaren i al seu lloc vingueren els espanyols negres de Montserrat².

Ja l'any 1631 els benedictins de Montserrat arribaren a la Vienna imperial, conduïts pel desig de l'abat de Montserrat, Pere de Burgos, de fundar un monestir al territori designat com alemany, perquè algunes de les seves parts, particularment el Regne de Bohèmia, esdevingué, des del punt de vista religiós, un territori de missió³. En aquell temps, Viena fou encara considerada com una sucursal de Madrid, a causa de les relacions

1. Quant als períodes més antics del monestir vegeu les altres contribucions en aquest almanac. Pel compendi històric cf. Pavel Vl?ek – Petr Sommer – Du?an Folt?n, *Encyklopedie ?esk?ch klá?ter?* [Enciclopèdia dels monestirs txecs], Praga, 1997, p. 561-565

2. Jaroslav Lenz, *Kulturní styky ?esko-?pan?lské vt?ria*, Praga, 1930; - *Idem*, ?pan?lské kulturní a historické památky v Praze [Monuments culturals i històrics espanyols a Praga], in: *Knihy o Praze (Pra?sk? almanach)* [Llibre de Praga (Almanac de Praga)], Praga 1934, p. 40 fa notar que el novel·lista V. Bene? T?ebízsk? tracta en un conte dels espanyols negres. El nom dels espanyols negres, però, no ve d'una propietat física sinó del seu hàbit religiós. Lenz també fa notar que a dalt del portal del monestir “es pot veure l'escut de Montserrat – sota l'estatueta de la Verge Maria els àngels tallen amb una serra la muntanya amb la data 1634” i que dins el claustre monàstic hi havia retrats dels primers abats espanyols Peñalosa, Caramuel, Sotomayor i Cambera. A la biblioteca monàstica es guardaven els privilegis prestats als monjos espanyols per l'emperador.

3. La història del període espanyol del monestir d'Emaús fou redactada més en detalls pel prior del monestir montserratí Anselm Maria Albareda, La Congregació Benedictina de Montserrat a Àustria i a Bohèmia (segles XVII-XIX), in: *Analecta Montserratensia* V, 1922, Abadia de Montserrat 1924, p. 11-280. Anselm Maria Albareda (1892-1966), abat d'honor de Ripoll, era historiador de Montserrat i bibliotecari a Vaticà. La seva obra important no és valorada al nostre país sobretot perquè és escrit en català (tot i que es troba a les nostres biblioteques). Com que conté transcripcions dels documents i records avui ja destrossats, em baso sobretot en ell. A la p. 21 cita la inscripció al monestir dels benedictins montserratins a Viena: >

i connexions parentals, enfortides pel casament de Ferran II amb la infanta espanyola Maria (naturalment, amb l'acompanyament de nombrosos cortesans espanyols); també les edicions de llibres espanyols eren corrents a la capital austríaca⁴. La primera temptativa de fundar un monestir a Viena no fructificà ja que l'enviat benedictí de Montserrat morí aviat. Al seu lloc foren enviats P. Benito Peñalosa i Ignacio Vicente Royo. Peñalosa (nascut en 1580, entrà a l'orde benedictí al monestir de Montserrat) era doctor en Teologia de la Universitat de Sevilla i durant un temps operava a Mèxic. Molt probablement, era un diplomàtic hàbil, com es pot jutjar només pel fet que, sols vuit dies després de l'arribada a Viena, aconseguí una audiència amb Ferran II. Però el seu gran suport fou la mateixa reina, la infanta espanyola Maria, gran amant de la Mare de Déu de Montserrat. Tot i que ell no tingué èxit al primer cop, es preparà el terreny per a les negociacions següents. La fundació del monestir a Viena fou acompanyada pels problemes amb la selecció del lloc, i també amb tot el finançament de l'acció. Només un any després, el 26 de maig de 1632, aconseguí l'objectiu. També li donaren suport l'ambaixador espanyol a Viena, el comte Oñate, el comte Siruela, resident en aquell lloc, el marquès Castañeda i el confessor de la reina, Diego de Quiroga. En ocasió de la fundació fou editada una medalla commemorativa en or, avui coneguda només per la reproducció dins l'obra de Royo⁵.

Benito Peñalosa de Mondragón era el confessor àulic de l'esposa espanyola de l'emperador Ferran III, i per això a la seva demanda Ferran III lliurà, l'any 1635, el monestir d'Emaús als benedictins de Montserrat, com a expressió d'agraïment després de la victòria sobre els

ELOGIA SEU INSCRIPTIONES IN FRONTE ECCLESIAE IN IMAGINEM B.V.MARIAE DE MONTE SERRATO

*Rupibus horrescunt Serrati culmina Montis,
Saxa fatigato vix adeunda pede,
Per scopulos, quos virgo colit, mihi crede viator,
Hac duce, non duro tramite, carpis iter.*

4. Dieter Messner, *En Viena de Austria. Libros españoles impresos en Viena en el siglo XVII*. Edició Facsímil, Wien 2001.

5. No podem seguir aquí el destí del monestir de Viena. Només recordem que el seu primer edifici fou destrossat a l'ordre de l'emperador durant l'assetjament de Viena pels Turcs l'any 1682, perquè, a causa de la seva posició a prop de les muralles de la ciutat, no pugui servir de base a l'enemic. Després de la victòria, a la qual contribuïren sobretot els polonesos, fou reedificat, la pedra de base fou col·locada el 2 de juliol de 1690 pel mateix emperador. Només durant el regne de Carles VI el monestir de Viena començà a anomenar-se *Schwarzspanierhaus* o casa dels espanyols negres, que d'aquesta manera es distingiren dels espanyols blancs –els trinitaris–, instal·lats al princi-

suecs en la batalla de Nordlingen el 5 de setembre de 1635. Ferran III havia promès, en cas de victòria, d'edificar un monestir a la Verge Negra de Montserrat. En la seva intenció estigué d'acord amb la reina, la infanta espanyola Maria, qui esperant un infantament difícil féu una promesa semblant⁶. La veneració de la Mare de Déu de Montserrat per Ferran va tenir també un costat personal, captada al quadre avui col·locat al cor de l'església de Sant Benet a la Plaça de Hradčany a Praga (abans es trobava suposadament al retaule principal). Representa l'emperador Ferran agenollat amb la seva esposa Maria i els sants Pau i Benet davant la Mare de Déu de Montserrat, agraint la salvació de l'assalt dels bandits⁷.

En la demanda enviada al papa Urbà VIII, l'emperador cità entre altres les raons que l'emmenaren a la fundació del monestir i a la nova consagració: „*quos (divini favores) ubique in arduis et difficillimis dubiisque bellorum contra fidei catholicae hostes gestorum conflictibus et adversitatibus, praesertim vero in acerrimo illo cruentoque cum hoste prope Nordlingam in eius praesentia, annis proxime elapsis, habito conflictu, magna cum hostium strage mirabiliter expertus fuerat, grati animi monumentum erga divinam Majestatem ostendere valeret, nihil salubrus et Deo gratius praestare se posse ratus, quam... primodictum monasterium (restaurare)... sub titulo et denominatione monasterii beatae Mariae Virginis de Monteserrato...*“⁸.

Però la resposta no arribà fins dos anys després, el 28 d'octubre de 1637. El papa demanà al vicari general de verificar si tot corresponia als punts convinguts i declarà que la nova abadia „*ex nunc de coetero, perpetuis futuribus temporibus, non amplius monasterium in Emaus tan-*

pi del segle XVIII tant a Viena com a Praga. Després de l'abolició dels monestirs per Josep II fou transformat en hospital, on es refugià també L. van Beethoven poc abans de morir. La desolació fou acomplida per la Segona Guerra Mundial. Sobre els trinitaris de Praga vegeu l'estudi *Cristo como cautivo*. Remarca a la iconografia de l'estàtua del Crist de Medinaceli espanyol, a l'església dels trinitaris a la Ciutat Nova de Praga. *Um?ní* LII, 2004, N. 1, p. 67-75.

6 Fray Íñigo Vicente Royo, *Relacion de Las Fundaciones del Priorato Imperial de Nuestra Señora de Monserrate de Viena, y de la Real Abadia de Nuestra Señora de Monserrate de Praga*. Por el Padre..., En Viena de Austria, Matthaео Formica, Anno 1636. Traduït en llatí per Vermundus Proche, però la traducció es quedà en manuscrit. Proche escriví en llatí *Historia regii Monasterii ...fundati ab Augustissimo Carolo IV Nunc ad beatissimam Verginem Mariam Monte Serrato Neo-Pragae vulgo Emaus, O. S. B. refundati Austustissimo ... Ferdinando III. Tomus I. Anno a parturgineo 1738*, part V.; Albareda (nota 3), p. 90

7. Václav Hlavsa, *Pr?vodce Prahou [El guia de Praga]*, Praga 1948, p. 217.

8. Transcripció segons Albareda (nota 3), p. 89-90.

tum seu Slovan, sed monasterium beatae Mariae Virginis de Monteserrato in Emaus nuncupetur et denominetur, dicta autoritate nostra de novo etiam perpetuo concedas et assignes“.

El primer document jurídic relacionat amb la fundació del monestir montserratí a Praga és la carta de Ferran III, en la qual el 28 de gener de 1635 el cardenal Harrach anuncià a l'arquebisbe de Praga que havia escollit el monestir Na Slovanech com a seu dels benedictins montserratins tot demanant-li que, en conseqüència, fes possible la retirada dels tres últims benedictins de provinença txeca. Naturalment, l'abat de Broumov Jan Benno també havia de dir la seva opinió sobre això. Ell s'hi oposà i comunicà que la causa de la decadència no era la incapacitat de l'orde, però „*Kaiserliche Soldatesca*“ i descriví amb detalls el que hi sobreentenia. També proposà que els montserratins ocupessin el monestir Na Zderaze o el monestir de sant Llorenç “al turó”. Al final subratllà que la Santa Seu no donaria el permís sense l'aprovació dels propietaris legítims. Harrach transmeté l'opinió de Benno a Viena. La cort, descontenta, invità el cardenal a enviar Benno sense trigar a Viena per a les negociacions orals. Al final aconseguiren un acord, que els benedictins de Praga lliurarien el monestir a canvi d'una altra església i 10.000 ducats d'or, el que fou comunicat a l'arquebisbe el 21 d'abril de 1635. Els benedictins es desplaçaren després al monestir al costat de l'església de sant Nicolau, a la Ciutat Vella de Praga. El diploma reial de la reconstrucció del monestir d'Emaús fou signat a Viena el 19 de maig del mateix any i al mateix temps l'emperador nomenà Peñalosa abat, amb el fet que els abats següents provindrien de les eleccions, però que el monarca es reservaria el dret d'aprovació i de confirmació. Al mateix temps, el fundador (l'emperador) es posà la condició que el monestir de Praga no dependria del bisbe de Praga sinó del de Viena.

2. Model: Montserrat

Sembla indispensable recordar amb unes paraules la importància del Montserrat català, un dels monestirs i llocs de peregrinatge més antics de la Península ibèrica. El seu nom el té del massís de muntanya, d'una llargària, més o menys, de 10 quilòmetres, que s'alça aproximadament a 30 quilòmetres al nord-oest de Barcelona (és a dir, de la costa del Mar mediterrani), i a Catalunya és considerat com „*axis mundi*“⁹. El cim més alt, que porta el nom de Sant Jeroni, ateny l'alti-

9. Joan Castellar-Gasol, *Montserrat. The Mountain of Prodigies*, Barcelona 2001, p. 20.

tud de 1.235m. Montserrat és un centre religiós de gran renom; a part del monestir important, s'hi troben a la proximitat immediata un nombre d'ermites i de capelles. Els santuaris documentats més antics consagrats a la Verge Maria provenen del segle 9 i es troben escampats sobre la serra. La tradició monàstica remunta a l'any 945, quan, al cim mateix, hi aparegué un monestir sota el patronatge de santa Cecília¹⁰. El monestir actual a la plana inferior a l'altura de 720m nasqué així, que l'abat Oliva, el bisbe de Vic i l'abat de Ripoll, hi canvià en l'any 1025 l'ermita consagrada a santa Maria i n'esdevingué el primer abat. Cent anys més tard, arribà aquí l'estàtua de la Verge Maria negra (la Mare de Déu de Montserrat), a la qual fou atribuït el poder miraculós i que esdevingué més tard la patrona dels catalans¹¹.

Les esglésies consagrades a la Mare de Déu de Montserrat foren fundades per tot el món espanyol catòlic, p. ex. a Mèxic, Xile, Perú i altres llocs, però també a Roma. Durant les guerres de Napoleó, Montserrat fou saquejat i abandonat. Els romàntics alemanys també contribuïren a la renovació de la seva glòria. La descripció del santuari i de la muntanya per Karl Wilhelm Humboldt de l'any 1800 influí fortament sobre els poetes com Schiller que, presumiblement, declarà que Montserrat transporta l'home del món exterior a l'interior, mentre que Goethe, que mai no havia posat els peus aquí, afirmava que l'home no trobarà la tranquil·litat, la pau i la felicitat si no les troba al seu propi Montserrat. S'hi inspirà també en el seu poema (inacabat) *Geheimnis (El secret)*, on s'imaginava Montserrat ple d'ermites dins les seves grutes muntanyenques. Richard Wagner hi començà a escriure la seva última obra, l'òpera solemne *Parsifal*, i l'autor de guies Karl Bedecker contribuï al manteniment de la llegenda amb l'afirmació que justament a aquest lloc fou amagat el Sant Graal¹². La reedificació del temple, destruït completament pels exèrcits de Napoleó, començada més de mig segle després (1876), va tenir una significació no només religiosa, sinó

10. Castellar-Gasol (nota 9), p. 150.

11 Al segle XIII nasqué aquí l'escola del cant religiós (*escolania*) la més antiga documentada, que funciona fins el present. El cant ha quedat un dels forts d'aquesta comunitat. Els seus membres van adaptar i substituir les cançons popular de l'anomenat llibre vermell d'Osora, la versió més antiga del qual ve del segle XIV. Per a la història de Montserrat vegeu també *Škvosty Evropy. Katedrály – klátery – poutní místa [Les joies de l'Europa. Catedrals – monestirs – llocs de pelegrinatge]*, Kostelní Vydří 2002, p. 186.

12. Maur M. Boix, *Què es Montserrat. Una Muntanya/Un santuari/Un monestir/Una comunitat d'esperit*, Montserrat 1974, 2a edició 1992, p. 14; Castellar-Gasol (nota ix), p. 16-17.

també patriòtica, perquè tenia lloc alhora que la Renaixença catalana. Montserrat esdevingué el cim del despertar espiritual de Catalunya i així ha restat fins avui¹³.

El mateix culte de la Mare de Déu de Montserrat és molt vell. Les seves primeres senyes apareixen poc després de la reconquesta d'aquesta regió dels musulmans, concretament el 886, quan els rocs de Montserrat foren adscrits al monestir de Ripoll, i el 880, quan dins una de les grutes fou pressuposadament descoberta l'estàtua de la Verge Maria. Aquesta es compta entre les típiques Mares de Déu negres –d'aquí el nom popular català *La Moreneta*– d'origens diversos, que es troben per tota Europa (p. ex. a l'església jesuïta a Roma, a Czenstochowa a Polònia, al nostre país a la "*Muntanya Santa*" a prop de Píbram i al "*Turó Sant*" a prop d'Olomouc)¹⁴ i el caràcter esotèric de les quals és sovint accentuat en els últims temps. Les Mares de Déu negres foren venerades quasi sense excepció a l'Edat Mitjana dins els monestirs benedictins i es troben sovint notablement al llarg del camí de Santiago de Compostel·la¹⁵.

La iconografia de Montserrat té, segons la llegenda, també la simbologia cristològica, ja que la serra de Montserrat fou suposament tallada només durant la crucifixió de Crist¹⁶.

13. Ha quedat també el centre de pelegrinatge (i de turisme) important, on arriben aproximadament un milió de visitants per any, per celebrar-hi diverses festes de caràcter religiós i profà. Pavel ?t?pánek, *Barcelona, Praga 1990*, p. 68-70 i després *Idem*, La petja catalana a Praga, *Projecció Exterior*. Revista Trimestral. Barcelona, octubre 2001, n. 13, p. 28-29.

14. En el sentit general, el color negre de les Mares de Déu s'interpreta com un símbol de la saviesa i del sòl negre, fèrtil, i.e. també de l'humus alquímic, en la tradició que remunta als Celtes i a Egipte. També es connecta amb la gnosi i el culte a la deessa Ísis. És a aquestes madones que el comte A.S. Palavicini llegà fortuna per fer-los fabricar corones d'or i d'argent. *Lidová demokracie, 2(?)*. 2. 1970 (El retall de què dispo no té datació llegible.).

15. Totes les característiques i arguments de base per a la interpretació estan resumits particularment per Jacques Huynen, *L'énigme des Vierges Noires*, París 1972, edició castellana *El enigma de las Vírgenes Negras*. Barcelona 1974, p. 39-43, 75, 124; Ean Begg, *Las vírgenes negras. El gran misterio templario*, Barcelona 1987, p. 127. Aquest autor menciona encara altres madones a Praga, p. ex. la de Loretta, de Vy_ehrad, a Brno la de sant Tomàs, regalada per Carles IV al monestir d'augustinians, i després d'altres a Silèsia.

16. La Mare de Déu de Montserrat és, segons aquesta llegenda, obra de sant Lluç, que la portà a Barcelona. Després, quan aparegué l'amenaça dels moros, fou amagada a les muntanyes, on fou descoberta pels pastors guiats pel cor d'àngels. Quan el bisbe de Manresa volia endur-se-la a la catedral, no la pogué moure, i per això es quedà al mateix lloc. Al segle XVII foren fabricades còpies lliures segons l'esperit de l'època, per ser utilitzades a l'Europa central.

3. Els espanyols a Emaús

Els monjos montserratins vingueren a Praga sota la direcció de Peñalosa exactament el 15 d'abril de 1636. L'emperador mateix els introduí a la seu de Praga, acompanyat del cardenal Harrach. L'acte de la donació i del trasllat de l'església i del monestir –“*templum Slowanense*”– sota la gestió de P. Peñalosa i dels seus espanyols montserratins fou verificat davant notari públic dins el palau arquebisbal a Praga el 8 de juny de 1635. Però ja el 17 de maig de 1636 el monestir de Viena, per sorpresa, fou subordinat a Emaús, potser perquè Benito Peñalosa pogués continuar dirigint-lo des de Praga. L'època *espanyola* va durar fins la segona meitat del segle XIX¹⁷. L'últim abat decidí abandonar l'any 1871, fet que aprofità l'arquebisbe B. Schwarzenberg i convidà a Emaús els monjos expulsats durant la *batalla cultural* del monestir alemany de Beuron. Malauradament, aquells, després de la seva arribada l'any 1880, llevaren al monestir la seva ornamentació barroca i n'hi posaren una de nova, en el seu propi estil de Beuron. La liquidació del mobiliari barroc¹⁸ fou acabada per l'atac aeri dels exèrcits aliats a Praga el 1945.

La Mare de Déu de Montserrat guanyà aviat molta fama i popularitat a Espanya i en altres llocs, així que p. ex. quan es moria l'emperador Carles V al monestir de Yuste, on s'havia refugiat després de la seva abdicació en favor del seu fill Felip II, tenia la imatge d'aquesta madona davant seu. Felip II després regalà diners al monestir per construir el retaule principal. Des del punt de vista de la història religiosa es considera simbòlic que precisament aquí Ignacio de Loyola féu la seva confessió de vida, penjà aquí la seva espasa, es vestí de roba de pelegrí i tingué guàrdia de nit prop de l'estàtua. Així començà el seu camí espiritual, que condueix a la fundació de l'orde jesuïta.

17. Es tracta particularment dels manuscrits *Liber Consilii domus montserratensis pragensis, tempo Illmi... D. Antoniii de Sotomayor...Episcopi Samandriensis eiusdem Monasterii Abbatis III.*; Hieronymus Cechner, *Mons Sanctus...Skalka alias Slovan, nunc Emaus Serrato et Bezdez, seu: Historia Emautina...a Carolo IV, imperatore incipiens atque Ferdinando III imperatore, voto facto, hoc opus finiente conscripta anno 1767 in triplo*. Albareda (nota iii) es basava en aquest manuscrit, sobretot des de la p. 87, dins la seva anàlisi de la història d'Emaús. Cechner era prior a Bezděz l'any 1777. En txec fou publicat també Jeroným Cechner, *Centifolia rosa mystica – R??e stolistá, tajemství plná, z Montserratu ze ?pan?l do ?ech p?esazená, na vrchu rozko?n?m, ?t?povaná*, Praga 1766; també extreia informacions de la història *Die Urkunden des königlichen Stiftes Emaus in Prag*, 2. Bände, Prag 1904 (1) i 1914 (2) i després del *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (ed. Leander Helmling), *Das vollständige Registrum Slavorum*, 1904. XXV, 252 p., on es poden trobar fonts documentals per escriure la història definitiva del monestir.

18. Relativament en detalls està descrit per Jan Florian Hammerschmied, *Prodromus Gloríae Praganae*, Praga, 1723, p. 318 – 321.

Sol parlar-se de la Congregació montserratina pels txecs, però només en els primers anys després de l'ocupació del monestir es menciona a la forma llatina *Congregatio Hispanica*, després s'abandona aquesta formulació. Era intencional perquè l'abat Peñalosa no volia suscitar conflictes nacionals, tot i que no els evità completament, com veurem més tard. D'altra part, aquesta precaució fou dirigida també a la seva pròpia gent perquè el monestir montserratí era subordinat a la central a Valladolid¹⁹ que cuidava gelosament els seus propis drets i considerava els monjos montserratins quasi com heretges.²⁰ Per això tampoc no contestava a les apel·lacions dels Pares Peñalosa i Royo, que escrivien a casa: „*Operarios faltan; acá somos pocos y lo que ha de trabajarse mucho y para muchos... V. P. dispondrá, con la brevedad posible, la venida de algunos religiosos...*”²¹.

De Montserrat tampoc no contestaven. Els pares Francisco Laserna (Lacerna)²² i Royo, per incitar altres germans al viatge, escrivien a casa que el viatge de Barcelona a Viena només durava 26 dies, i destacaven les bel·leses d'Itàlia i la riquesa de les ciutats alemanyes. Però Montserrat no tan sols no envià ningú sinó que, a més a més, després d'un temps encara demanà que tornés P. Royo. Mentrestant, Royo escriví una història molt detallada de la fundació del monestir que permet seguir tant totes les accions importants com també les intencions no realitzades. Molt més tard foren enviats a Praga els monjos Cambero (Canvero, Can-Vero), Balboa i del Castillo, „*qui introducti fuere Pragam 6 Novembris*“ de 1670; similarmet, un dels novinguts, P. Balboa, fou revocat en tres anys (1673). També Francisco Majoli, l'amo a Bezděz i després prior a Viena, tornà més tard a Espanya.

El primer prior espanyol d'Emaús va ser Francisco Laserna, però poc després de l'arribada a Praga, el 8 de juliol de 1639, morí. A Emaús també morí, el 15 de gener de 1651, l'espanyol Roberto Degabet. No tenim cap notícia del P. Gregorio Balboa. P. Francisco del Castillo Calder, provenint de Santander, entrà al monestir de Sant Joan de Coria (a Astúries), des de 1671 va exercir la funció de mestre de novicis, era professor de Filosofia, Doctor en Teologia i director d'estudis. Aquesta funció l'exercia molt probablement també a Praga.

19. Albareda (nota 3), p. 113.

20. Albareda (nota 3), p. 117.

21. “*Els obrers* (entengui obrers de la vinya del Senyor, nota de P.?) *ens faltan; som pocs aquí i cal treballar molt per a la multitud. Majestuós Prior, decideixi al més aviat possible d'enviar-nos alguns monjos.*”

22. Si les variants de la transcripció de noms varien, les cito per la primera vegada entre parèntesis, però segueixo utilitzant la forma més freqüent segons la transcripció actual.

En vista dels retorns sol·licitats d'alguns monjos a Espanya i de les morts d'altres a Viena i a Praga, els espanyols aviat esdevingueren una minoria, però, d'altra part, es comptava amb ells per a les funcions dels abats o priors. A la seva oposició, hi havia particularment els escocesos, que invocaven la suposada fundació del monestir pels escocesos; el seu cap (*caput rebellium*) era P. Columbanus²³. Aquesta actitud s'aguditzà sobretot sota la direcció de P. Caramuel de Lobkowitz.

Mentrestant, la central de Valladolid intentà aconseguir la gestió central de tota l'acció fundadora per a intervencions davant el rei d'Espanya, que després (el 6 d'abril de 1660) encarregà als seus emisaris a Roma i a Viena d'investigar el cas.²⁴ Passaren gairebé quatre anys després del retir de Caramuel, quan fou nomenat el nou abat –Antonio de Soto (Soto Mayor o Sotomayor). Contra ell intervingué l'únic partidari de la central de Valladolid, Andrés Gómez, que tenia del general de l'orde de San Benet el títol pompós *Procurador general de l'orde de sant Benet de la congregació dels monestirs montserratins espanyols, fundats a Alemanya*, com ell mateix es presentà a l'emperador Leopold l'any 1665²⁵. Però a l'emperador no li agradaven les intervencions a aquest monestir, i per això només preparà el nomenament del successor de Sotomayor, P. Camber, que també era l'últim abat espanyol, perquè els altres monjos ja eren austríacs o txecs, de manera que Valladolid al final perdé la possibilitat de controlar el monestir de Praga.

Ja en les primeres Constitucions del monestir, publicades a Viena el 1640, el monestir és qualificat com l'orde de sant Benet, sota la invocació i el patrocini de la Santíssima Mare de Déu de Montserrat a Alemanya i sota la protecció de Ferran III, l'emperador romà, rei de Bohèmia, etc. Encara que Peñalosa provenia de Valladolid, s'abstengué per raons tàctiques de formulació que invoqués no tan sols Valladolid sinó també tota Espanya²⁶. Només al final de l'any recorda *Patres de Congregatione Hispanica ... Et postquam ista observantia vixit in Hispania*²⁷. No cità, però, ni la comunitat de Valladolid ni la de Montserrat, només l'origen espanyol, i es concentrà en la Mare de Déu de Montserrat, que li semblava més neutral. En l'edició molt més pos-

terior de les Constitucions de l'any 1726 apareix a la coberta la paraula *espanyol*, però només com a informació sobre la traducció de l'espanyol – *Et juxta transpositionem ex Hispanicis a Reverendiss. Benedicto de Penalosa*. Salvat això, naturalment, adaptà el text de les regulacions de Valladolid de manera que no pogués ser acusat de distorsió dels estatuts.

Al funcionament intern, però, la consciència de Montserrat i d'Espanya es va guardar un temps, com resulta de la promesa escrita d'Isidor de la Cruz del 24 de juny de 1637; el novici prometé l'obediència *in hoc Monasterio Sanctissimae Virginis de Monteserrato Pragense... et sub obedientia Reverendissimi patris nostri Generalis totius Congregationis in Spania praesidentis*. La paraula *in Spania* fou tanmateix reemplaçada més tard per *Congregationis Hispanicae*²⁸. Caramuel, com a cistercenc, ometé completament aquestes al·lusions perquè no era dependent de Valladolid ni de Montserrat, i gràcies al nomenament de l'emperador ni a cap altre monestir benedictí. En una d'aquestes declaracions professionals apareix també la definició del monestir *B. V. Mariae de Monte serrato vulgo Emaus*²⁹. En l'època contemporània, Viena, Praga i Bezdřz són considerats com una veritable congregació independent d'Espanya³⁰.

El monestir de Praga es trobava encara des del temps de les guerres hussites en un tal estat que els monjos espanyols havien d'allotjar-se a una casa comprada en el veïnat – com es deriva del document signat el 2 d'abril de 1636– fins al moment on el monestir serà adaptat a les seves necessitats. Portaren una còpia de l'estàtua de la Mare de Déu de Montserrat i donaren a Emaús el seu nou escut, una muntanya tallada per la serra (*Mons-serratus* en llatí, *Mont-serrat* en català), fins avui dia encastat dins la muralla exterior de l'església monàstica. A poc a poc començaven a adaptar la seva nova seu de Praga segons les seves necessitats. La cambra reial contribuï a les reparacions i ampliacions de l'edifici del monestir, mentre els grans oficials espanyols contribuïren a l'equipament i al mobiliari.

23. Albareda (nota 3), p. 155-156.

24. Albareda (nota 3), p. 165.

23. Albareda (nota 3), p. 119.

24. Albareda (nota 3), p. 121.

25. Andrés Gómez, procurador general i prior de l'origen noble, morí el 12 de gener de 1669. Albareda (nota iii), p. 123 de l'original: "*Procurador General del Orden de San Benito de los Conventos de Monserrate de la Congregación de España, fundados en Alemania.*"

26. Albareda (nota 3), p. 126.

27. Albareda (nota 3), p. 128.

30. Albareda (nota 3), p. 172-173. A l'arribada dels monjos montserratins es procedí al repartiment dels objectes litúrgics de la sagristia per la meitat. Però fou determinat explícitament que totes les propietats *extra muros* es quedarien en la possessió dels benedictins txecs. Com a compensació rebrien, a més de la suma convinguda, també l'església de sant Nicolau i la casa rectoral, però vist que aquesta segons la llei pertanyia als premonstratesos, l'abat Gaspar Questenberg demanà al rei de dotar l'església transmesa d'un gran nombre de privilegis, i el rei els els acordà.

Mentrestant, Peñalosa enforçava la seva posició –adquirí més títols i funcions, particularment la del sermoneaire àulic a Viena i a Praga, i del capellà de l'oratori reial a Bohèmia *in perpetuum*– amb tots els privilegis pertanyents a aquestes funcions, i a més es referien *in extenso* també als seus successors, els futurs abats d'Emaús. Mondragón obtingué la santificació abacial (*Patri Benedicto Penalosa de Mondragon, abbati in regno Boemiae ... B. V. Mariae de Monteserratto*) del cardenal Harrach a la catedral de Praga l'1 de juny del 1637, amb la participació personal de l'emperador Ferran i del seu germà Leopold. El diploma reial de la donació del monestir del 19 de maig de 1635 menciona Emaús –*Emaus, vulgo Bohemice Slovan appellatum*–³¹, i també recorda la nacionalitat espanyola de Peñalosa.

El soci de Peñalosa, el germà Ignacio Vicente Royo, escriví una curta relació en la qual documenta molt bé la fundació del monestir de Praga amb materials autèntics; fou publicada a Viena en espanyol i és la font de totes les informacions creïbles posteriors³². El report de Royo sobre la construcció expressa la persuasió que aquest monestir serà un dels més excel·lents del regne de Bohèmia („*llegará a ser uno de los más insignes del Reyno de Bohemia*“³³), i informa que justament es construïen vint cel·les i es restaura el més necessari que servirà a la comunitat monàstica.

L'any 1638 Peñalosa exigí un reforç més, aquesta vegada de Melk austríac, d'on fou enviat a Praga el doctor de teologia i professor Jan Cellensis (Zell?), per preparar alguns novicis en la carrera científica. Quan, després de catorze anys d'esforços d'ampliar la competència montserratina, morí Peñalosa l'11 d'agost de 1646, la situació del monestir ja estava completament estabilitzada.

L'emperador avisà llavors el papa que els monjos no elegissin un altre superior, que ell el procuraria³⁴. El candidat a probable abat, el prior Isidorus à Cruce (Isidor de La Cruz) „*cum toto Conventu*“ no n'era entusiasta. Quan després l'emperador escollí Juan Caramuel, un cistercenc, els monjos d'Emaús es defensaren i posaren condicions per claudicar a l'elecció, però l'emperador i l'arquebisbe sostenen el seu i P. Caramuel fou devinitivament nomenat abat del Montserrat de Praga al final de 1647.

31. Albareda (nota 3), p. 196.

32. Royo (nota 6). És utilitzada també per F. B. Mikovec, *Starožitnosti a památky země české I [Antiguitats i monuments del país txec I]*, Praga, 1860, p. 118, quan parla de la capella del castell de Bezděz.

33. Albareda (nota 3), p. 98.

34. Albareda (nota 3), p. 148-150.

4. Juan Caramuel de Lobkowitz, prior (1647-1658)³⁵

L'extensió del pensament de Juan Caramuel, espanyol amb orígens txecs, fou immensa: s'ocupava de la filosofia moral, de combinatòria, de teoria de llengües naturals i artificials (ell mateix en coneixia un gran nombre –al costat de les europees, també l'àrab i el xinès), de cabalística (però, al contrari, reprovava l'alquímia) i de la lògica i la teoria política. La seva acció publicadora és extraordinàriament diversa i àmplia també en vista de l'universalisme corrent al segle XVII. En total, escriví 53 obres, algunes de les quals tenen més volums, vuit són escrites en castellà, les altres en llatí. Hi alternen matemàtiques, física, astronomia, gramàtica, lògica, metafísica, teologia, política, música, dret, història i arts militars.

35. La vida i obra de Juan Caramuel de Lobkowitz (1606-1682) va ser estudiada també al nostre país des de molts punts de vista, sobretot del filosòfic, tot i que no de manera exhaustiva. Nasqué a Madrid el 23 de maig de 1606 com a fill de Lorenzo Caramuel, un noble dels Països Baixos probablement d'origen espanyol, actuant sobretot a la cort espanyola i possiblement també a la cort de Praga rudolfina, i de Catalina de Fries (filla de Regina de Lobkowitz), originària de la casa de Lobkowitz. Jove, entrà al monestir cistercenc de Moneran a Galícia i després actuà a Flandes. Estudià teologia a la Universitat de Salamanca i després és ordenat sacerdot; l'any 1630 fou nomenat professor de teologia a Alcalá de Henares. A Leuven, el 1638, obtingué el doctorat general i publicà allí la seva primera obra *Steganographia, ars orthographica* (publicat el 1636 a Brussel·les). Quan l'any 1635 l'exèrcit francès amenaçava Leuven, ell mostrà les seves competències pràctiques dins l'exèrcit. Després fou nomenat abat a Irlanda i a Melrose, a Escòcia; però probablement no exercia aquest càrrec al mateix lloc. El 1642 fou nomenat bisbe sufragani a Magúncia, on participava en la reformació catòlica. L'any 1465 fou nomenat emissari a Viena pel rei espanyol Felip IV, i amb aquest caràcter participà el 16 de juny de 1647, a la festa de la Trinitat, en el panegíric per Ferran VI, rei de Bohèmia. Això fou perquè Caramuel, durant la seva carrera fecunda, es dedicava a més del treball científic també a l'activitat política i seguia els esdeveniments al seu país natal, Espanya. Encara abans de la rebel·lió portuguesa l'any 1639 escriví l'obra antiportuguesa *Philippus Prudens, Caroli V. Filius Lusitaniae Algarbiae Indiae Rex Legitimus demonstratus*, i quan al final Joan de Braganza accedí al tron, escriví contra ell una obra polèmica, *Joannes Bragantinus, Lusitaniae etc. illegitimus rex demonstratus* (Leuven, 1643). Per això guanyà el gran favor de la cort d'Espanya. El 1647 fou nomenat per Ferran II abat d'Emaús, més tard vicari general de l'arxidiòcesi de Praga i al mateix temps bisbe a Meissen. El 1656 fou demanat de Praga a Roma, on es defensà de manera persuasiva contra l'acusació d'heretgia. El 1658 renuncià a l'abadia d'Emaús, fou nomenat bisbe primerament a un lloc petit de Campagna a prop de Nàpols i després a Vigevano a Llombardia (a prop de Milà), on també morí l'any 1683. Vegeu *Ottův slovník naučný [Diccionari enciclopèdic]* XVI, Praga 1900, p. 244-245 (més endavant *OSN*), entrada Joan de Lobkowitz († 1590): descendent de la casa de Zbiroh (Eiseberg) de Jezeří, aconseguí successivament des de 1550 Tožník, Krakovec, ?lutice, Nov? Hrad, ?ebrák, etc. Tingué tres filles, de les quals Regina, casada de Hoyos i després de Fries, l'àvia de Caramuel de Lobkowitz. Vegeu també T. V, p. 138.

A més de les obres científiques, també escrivia poemes. Caramuel fou abans tot un intel·lectual destacat. Gràcies a ell, el coneixement de les doctrines cartesianes arribà als països americans (de llengua castellana)³⁶.

Durant aquesta època, a Praga es conduïen debats sobre si era possible i moral de concloure la pau amb compromís amb els enemics de l'Església catòlica. Caramuel s'expressà en la seva obra "*Prova, que concloure la pau a l'imperi és moralment permès*" contra els radicals catòlics i concità contra si Fabio Chigi, el futur papa Alexandre VII. Tanmateix, la seva obra contribuï a la conclusió de la pau de Vestfàlia i a l'acabament de la Guerra dels trenta anys³⁷. Caramuel fou també autor d'un nombre de llibres sobre arquitectura (p. ex. el seu llibre *Architectura Obliqua*³⁸ fou llegit per tot el món d'aleshores), però també d'obres matemàtiques que feren d'ell un expert de la balística, de la tècnica militar i de les xifres, conforme a la tradició familiar³⁹. També en

36. Ildefonso Leal, *Libros y bibliotecas en Venezuela colonial (1633-1767)*, Caracas 1978. T. II. Sèrie Fuentes para la Historia Colonial de Venezuela. De les obres de Juan Caramuel de Lobkowitz només al territori de Venèçuela, lloc relativament poc significatiu en l'època colonial, es van trobar els llibres *Cursus mathematicus*, 1667-68, després *Respuesta al Manifiesto del Reino de Portugal a Theologia Moralis Fundamentals*, Frankfurt 1654. De vegades, aquests llibres poden ser identificats només segons els títols incomplets dins els documents com els censos, p. ex. *Enciclopedia*, de la biblioteca del sacerdot llicenciat Francisco de Hoces y Camas, ciutadà de la ciutat en les Andes Mérida, el 1720, on es trobaven sis volums de les obres de Caramuel, incloent el *Tratado de Matemática*. En un altre cas es van trobar fins i tot onze volums de Caramuel, a més del llibre ben registrat *Philosophia Rationale y Theologia Moralis*. Stanislav Sousedík, *René Descartes a ?eské baroko [René Descartes i el barroc txec]*, Praga, 1996, tracta sobretot del propagador de Descartes, Juan Caramuel de Lobkowitz i de la seva pròpia obra. Vegeu també el treball d'oposició impubliquat fins ara de P. ?t?pánek, *Pr?se?tky ?eské a venezuelké kultury [Punts d'intersecció de les cultures txeca i veneçolana]*, Olomouc, 1999 (en impressió per a l'any 2004).

37. Michal ?ron?k – Jaroslava Hausenblasová, *Gloria et Miseria. 1618-1648. Praha voca de la guerra de trenta anys*, Praga, 1998, p. 234.

38. Ludvík Hlavá?ek, "Architectura obliqua" de Juan Caramuel de Lobkowitz. *Um?ní XXII*, 1974, n. 1, p. 51-53 (separata). Parla (p. 51) del tractat mig oblidat, però no esmenta l'estudi espanyol d'A. Floirensa, Juan Caramuel y su arquitectura obliqua, in: *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias. Congreso*. Barcelona, 1929, 1, s. 105-21; *Architectura civil, recta y obliqua, considerada y dibujada en el templo de Jerusale?n, promovida a suma perfección en el Templo y Palacio de San Lorenzo, cerca del Escorial, publicada en Vegeven, en año de 1678*, Biblioteca nacional de Praga, sign. 11 A 952. El facsímil comentat d'aquesta obra en tres volums va ser publicat per Antonio Bonet Correa –vegeu Juan Caramuel Lobkowitz, *Architectura civil, recta y obliqua*, Madrid, Turner, 1984.

39. El pare Lorenzo era guerrer, matemàtic, astròleg i es dedicava a recerques en artilleria, on també féu algunes invencions. Gràcies als seus coneixements accedí el 1600 a la cort de Felip III a Madrid.

el camp de la música, Juan Caramuel destacà per un nombre de reflexions teòriques⁴⁰.

Es féu famós com a representant de la retòrica barroca i actuà als Països Baixos com un sermoneaire i missionari eloqüent. Naturalment, Caramuel intervingué amb el mateix èxit a la filosofia, les arts hermètiques i la medicina. Els contactes amb els científics prominents txecs i estrangers, com Marcus Marci, Athanasius Kircher i René Descartes, mostren que pel seu mèrit Emaús esdevingué un centre important no tan sols de la vida religiosa sinó també intel·lectual. Sobretot la correspondència conservada amb Marcus Marci testimonia el seu interès per-

40. Milan Po?tolka, entrada in: Stanley Sadie (ed.), *Dictionary of Music and Musicians*. The New Grove, 3, 1980, London 1994 (reprint). Referència a A. Burda, *Hudební teorie barokního období v ?esk?ch zemích [Teoria musical de l'època barroca als Països txecs]*, Praga, 1975. Altra bibliografia esmentada en Marc Honegger (ed.), *Dictionnaire de la Musique*, París, 1993. De les seves obres tardanes destaca l'escrit filosòfic *Philosophia naturalis* (1670) i l'obra polèmica *Haplodes de restrictionibus mentalibus disputans* (1672), també es feren notar les obres *Dubia theologica i Tractatus de templo Salomonis*. De l'acústica en relació amb matemàtica i física tracta el llibre *Nova musica. Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La, Bi*. (Viena, 1645), dins l'obra *De perpendicularorum inconstantia* (Leuven, 1643). Dedicà el seu tractat *Perpendicularorum inconstantia examinata et falsa reperta* a Bernard Ignác Bo?it de Martinitz. D'altres obres: *Mathesis audax* (1642). Com fa notar Zden?k Kalista (Zden?k Kalista et al. (ed.), *Pra?ské baroko. V?stava um?ní v18, 1600-1800*] Praga, 1938, n. 121), aquest llibre es trobava (en una edició posterior) al monestir d'Emaús sota el títol Joannis Caramuelis (de Lobkovicz): *Mathesis nova iuniorum inventa cum veterorum fundamentis conferens... Mathematicum Encyclopediam speculative et... ad summam brevitem et facilitatem reducens*, Campania, 1670. Caramuel contesta les qüestions complexes de física, lògica i teologia i les explica matemàticament *per numeros et linea; Solis et Artis adulteria* (1644) tracta de la construcció rellotges de sol. Altres obres concerneixen sobretot la física i la teoria de la caiguda lliure; *De novem sideribus circa Jovem visis* (1643), *Sublimium ingeniorum crux* (1642), *Coelestes metamorphoses* (Brussel·les, 1639) el moviment dels planetes. Preparava un curs de matemàtica de quatre volums, però només en foren publicats dos sota el títol *Mathesis biceps, vetus et nova*. De fet es tracta d'una enciclopèdia de ciències matemàtiques (publicada a Campania els anys 1666 i 1667). Conté el resum enciclopèdic de ciències matemàtiques de l'època i també de ciències relacionades amb la matemàtica. Com últimament ha remarcat P. Vop?nka, les obres de matemàtica de l'abat d'Emaús, Juan Caramuel de Lobkowitz, adversari conegut dels protestants, eren apreciades p.ex. també pel protestant Leibnitz. Petr Vop?nka, *Podivuhodn? sv?t ?eského baroka [El món meravellós del barroc txec]*, Praga, 1998, p. 207. Des del punt de vista filosòfic, Caramuel, "mestre en la disciplina de la lògica formal" (Ivana ?ornejová, *Tovary?stvo Je?i?ovo. Jezuité v ?echách [La Companyia de Jesús. Els jesuïtes a Bohèmia]*, Praga, 1995, p. 113.) s'oposava més aviat contra el tomisme dominant, cosa que fou probablement la causa de les seves dificultats amb els teòlegs de pensament tradicional, i havia de defensar-se –com ja hem vist– fins i tot a Roma. Particularment tenia afinitats amb la teoria jesuïta de Luís de Molina (Cuenca 1536–Madrid 1600) sobre el

sistent per la vida a Bohèmia, notablement per l'obra de Bohuslav Balbín.

Caramuel no es dedicà solament a la teoria de l'arquitectura, llegida i utilitzada fins a Amèrica⁴¹, sinó que també utilitzava els seus coneixements en l'esfera pràctica. Fou intendent i inspector general de les construccions fortificades a Bohèmia. Per aquestes capacitats (i a la pràctica, p. ex. el 1644 va servir com enginyer a l'exèrcit catòlic a Palatinat) fou directament predeterminat a esdevenir un dels personatges principals en la defensa de Praga. Com a comandant independent, compongué tres companyies de defensors amb els religiosos dels monestirs de Praga.

lliure arbitri. Des del moment de la publicació del llibre *Concordia* (1588), aquest sistema teològic tenia defensors entusiasmats (la majoria dels teòlegs de la Companyia esdevingueren molinistes), però també adversaris categòrics i apassionats (que eren sobretot els dominicans espanyols i després també els jansenistes). Molina era adversari de la doctrina de la gràcia de sant Agustí que sostenien els jansenistes, cosa que resultà en un conflicte entre els partidaris de Molina (molinistes) i els tomistes. Els primers defensaven sobretot el lliure arbitri; els altres, la gràcia santificant. Els papes Clement VIII i Pau V organitzaven *congregacions* destinades a analitzar i jutjar el molinisme, però sense gaires resultats. A la fi, van donar curs relativament lliure als conflictes teòrics. Luis de Molina entrà als jesuïtes a Alcalá de Henares el 1553 i després ensenyava a Portugal, a Coimbra i Èvora. Després de 1587, quan tornà a la seva Cuenca nativa, publicà els seus cursos de teologia on intentava unir el lliure arbitri de l'home amb la predestinació i la necessitat de gràcia. Sense negar el caràcter sobrenatural de la gràcia i omnipotència de Déu, Molina accentua l'esforç sobrehumà del qual hom s'adona interiorment. En efecte es tracta d'un conflicte d'opinions per intentar determinar com es pot connectar la gràcia amb la llibertat humana. Stanislav Sousedík, *René Descartes a ?eské baroko [René Descartes i el barroc txec]*, Praga, 1996, p. 10. En suma caracteritza la seva actitud com "un cert eclectisme moderadament escèptic, d'orientació cristiana".

41. Antonio Bonet Correa, Juan Caramuel de Lobkowitz, polígrafo paradigmàtic del Barroco, in: *Figuras, modelos e imágenes en los tratadistas españoles*, Madrid 1993, p. 191-235. Més recentment, Molina i abans tot el seu terme *libero arbitrio* és analitzat per Marcelino Ocaña García, *Molina (1535-1600)*. Madrid, 1995. A més, vegeu Didier Julia, *Dictionnaire de la Philosophie*, Larousse, París 1984, p. 178-179. Luis Alberto Ruiz, *Diccionario de Sectas y Herejías*, Buenos Aires, 1977, p. 190. Molina és autor de dues obres fonamentals: *De liberi arbitrii cum gratiae donis concordia* (Lisabon 1548), *De justitia et jure* (Magúncia, 6 vol., 1659). No cal confondre'l amb la doctrina de Miguel de Molinos (1628 Muniesa–1696 Roma), des de 1652 sacerdot a València a sant Andreu, des de 1663 a Roma. Donà incentiu al "quietisme" per la seva obra *Concordia tra la fatica e la quiete nell'orazione*, Florència, 1680 (en italià), i particularment pel seu *Guía Espiritual*, Roma, 1675 (en castellà), a causa del qual fou interrogat i retingut a la presó per la Inquisició. Vegeu *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg v. Br. 1986 (Hgb. Josef Höfer–Karl Rahner), vol. 7, p. 530. Segons L. A. Ruiz, *ibid.* p. 191, es deriva del nom de Molinos el "molinismo", sistema teològic que connecta tota la virtut i pietat amb la quietud de l'ànima, en el lliurament absolut a la gràcia o reprovació de Déu, que fou condemnat a Roma l'any 1687.

Registrà les seves experiències de manera bastant detallada dins el seu diari, desconegut al nostre país, que es conservà a l'arxiu de Vigevan⁴². A més a més, durant el seu servei de guerra escriví en castellà l'obra *Arte Militar*, publicat a Praga el 1648.

Però, el que més inspira són els seus pensaments del domini de l'arquitectura, on Caramuel esdevingué precursor i iniciador de les concepcions modernes. Respectivament les seves opinions clarifiquen les nostres imatges de l'arquitectura i urbanística de l'època. De gran importància fou la seva obra teòrica en el domini de l'arquitectura, particularment el llibre, amb el títol castellà, *Arquitectura Civil, recta y obliqua, considerada y dibujada en el templo de Jerusalén, promovida a suma perfección en le Templo y Palacio de San Lorenzo, cerca de El Escorial*⁴³. Tot i que no fou un personatge creatiu que influís de manera substancial sobre l'evolució de l'arquitectura en la seva època, es manifesta que tingué influència a molts llocs a través dels seus tractats⁴⁴. Pel seu esforç de captar els trets generals de l'obra arquitectònica, el tractat de Caramuel ofereix un nombre d'impulsos de gran valor per a la interpretació dels canvis de l'evolució i l'estil de l'arquitectura. En part dels tractats del segle XVI, sobretot el de Serlio, una innovació seva és l'estudi de les deformacions de les formes vistes a distància. *Arquitectura obliqua*, que l'autor declara amb orgull com la seva invenció, és la conseqüència metòdica de la distinció estricta de les formes reals *per si mateixa* i les formes percebudes. En alguns casos esmentats per ell els seus principis teòrics foren aplicats, en altres l'evolució con-

42. Julián Velarde, *Juan Caramuel. Vida y obra*, Pentalfa, Oviedo, 1989, p. 217 i següents, el transcriu parcialment. Aquesta biografia hauria de ser traduïda al txec perquè aporta molts arxius nous sobre la seva estada a Praga.

43. Publicada a Vigevano el 1678. La seva actualitat va ser recordada ja fa temps per Ludvík Hlaváček que va partir en la seva anàlisi de l'edició guardada a la Biblioteca Universitària (sign. 11 A 952, 3 volums). Hlaváček (nota 38). A l'estranger va ser publicada fins i tot una edició facsímil d'aquest tractat que va ser examinat científicament sobretot per Antonio Bonet i altres investigadors. Antonio Bonet Correa, Ildefonso Cerdá, el Padre Caramuel y el urbanismo hispanoamericano, *Urbanismo e Historia Urbana, Revista de la Universidad Complutense*, XXVII, 115, Madrid, 1979. –Daria de Bernardi Ferrero, Il conte Ivan Caramuel di Lobkowitz vescovo di Vigevano, architetto e teorico dell'architettura, *Palladio*, N. S. XV (1965), p. 91-110. –Werner Oeschlin, Osservazioni su Guarino Guarini e Juan Caramuel di Lobkowitz, in: *Guarino Guarini e l'internazionalità del barocco*, Torí, 1970.

44. David Vilaplana Zurita, Influencia del tratado de Caramuel en la arquitectura de la colegiata de Xativa, *Archivo de Arte Valenciano* LXVI, 1985, número únic, p. 61-63, que documenta l'ús concret de les il·lustracions per a la fabricació de la façana de l'església col·legiata de Xàtiva.

tinuava en una altra direcció. No obstant això, el seu llibre és font inspiradora també avui per al coneixement dels principis de l'arquitectura barroca. Tampoc no es poden excloure possibles influències directes en els arquitectes a Bohèmia.

Al monestir Na Slovanech només realitzava canvis menors (p. ex. es pensa que deixà repintar les pintures gòtiques a l'àmbit del monestir), probablement ja l'any 1654 començà la construcció de l'església de sant Cosma i Damià⁴⁵. Caramuel deixà esbucar les restes de la petita església romànica abandonada i deteriorada durant els tumults dels hussites. Però l'any 1657 el papa Alexandre VII el promogué a bisbe a Campari i Satriano, de tal forma que no pogué acabar-lo a causa del seu trasllat a Itàlia. L'església fou finalitzada només dos anys després de la seva partida. Fou consagrat el setembre de l'any 1659 pel bisbe auxiliar de Praga Josep Corti⁴⁶.

Segons la inscripció a l'església, la construcció fou dirigida per Isidor de La Cruz⁴⁷. La inscripció transcrita per Hammerschmid és molt detallada, però no inequívoca quant a l'establiment de l'autoria de l'edifici: "Aquest temple de Déu del veritable Amor Cristià afectuós i cordial / que tingué pel Senyor Déu i els Sants Màrtirs seus Cosma i Damià / i mogut per la seva pròpia Visió Sant Venceslau Príncep XIIè per la seva pròpia Mà fundà / als seus Costes construït / i consagrar deixà / en 40 dies és acabat / L'any 928è de la Naixença de Déu hi descalç amb el més fidel Camarlenc Podivín de Vyšehrad als Serveis de Déu de Dia i de Nit anava / les Hores dient. Sant Adalbert / Sant Procopi / i altres nom-

45. A part de la petita església de Stará Boleslav, a l'entrada de la qual fou assassinat sant Venceslau, és l'únic edifici a Bohèmia consagrat als dos metges Cosme i Damià.

46. Emanuel Poche – Jan Krofta, *Na Slovanech*, Praga, 1956; E. Wintz, *1000 let duchovního zápasu [1000 anys de lluita espiritual]*, Praga, 1940, p. 159; de la literatura més antiga abans tot V. Bílek, *Reformace katolická v 17. století [La reformació catòlica a Bohèmia]*, 1650-1781, *??M*, LV, 1981; ?en?k Zíbrt, *Bibliografie 17. století [Bibliografia de la història txeca]*, I., „Llista alfabètica de les famílies de noblesa de Bohèmia, Moràvia i Silèsia“, p. 442.

47. Aquest sacerdot, considerat al nostre país alternativament com a italià o espanyol i el nom del qual s'escriu més sovint en la forma llatina Isidor a Cruce (la forma espanyola seria Isidor de la Cruz), era en realitat més probablement portuguès (llavors, el seu nom hauria de ser Isidor da Cruz), com ho veurem més endavant. Efectuà acomodacions importants, malauradament no conservades, també a l'església de sant Carlemany a Praga, a Karlov, a la renovació de la qual participaven benefactors espanyols. Vegeu K. Navrátil, *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a b?valého královského klá?tera ?ebolních kanovník? lateránsk?ch sv. Augustina na ho?e Karlov? v Novém M?st? pražském [Memòries de l'església de la Mare de Déu assumpta i de Sant Carlemany i de l'antic monestir reial dels canonges observants lateranenses de Sant*

*brosos Cristians religiosos en aquell lloc amb gran Religió els Serveis de Déu feien. Molts temps en tota la Integritat aquella església quedava / fins que en feren gran ??? / però ara pel gran esforç del Curat Isidor de la Cruce d'aquest Monestir de la Beata Verge Maria de Monte Serrato (des de l'antiguitat Eslau) President / qui per això de l'Abat del mateix monestir Juan Caramuel la permissió tenia / als costs del mateix Convent es començà a construir / i a renovar el dia 6 del mes de juny / de l'any del Senyor MDCLVII" (1657)⁴⁸. La paraula *permissió* es pot interpretar també com aprovació, el que podia expressar tant el sol procediment d'aprovació i de suggeriments com també la participació en la concepció que podríem suposar de l'autor del complex tractat arquitectònic.*

Aquest capítol singular i sense dubte atractiu de la nostra arquitectura barroca caldrà estudiar-lo encara més. Miraculosament, aquesta capella no fou deteriorada pel bombardejament el 1945. És una construcció de projecció rectangular, articulada de l'exterior per lesenes i rompuda per finestres amb llunetes (balnearies, termals)⁴⁹, diferia malgrat la seva simplicitat, probablement inspirada pels murs austers

Agustí a la muntanya Karlov a la Ciutat Nova de Praga, Praga 1877. Més recent Jan Royt, *Obraz a kult v 17. a 18. století [Imatge i culte a Bohèmia dels segles 17 i 18]*, Praga, 1999, p. 93-96. Més testimoniatges de les activitats, fins ara no publicats, ens aporta el llibre d'Isidor de Cruce *CONFESIONALES D. ISIDORUS A CRUCE. Praga apud S. Caroli Magni locum Abbas, et Latine et Lusitanice evulgabat. Praga, Apud Goergim Schyphartz Anno MDCLI (1651)*. L'únic exemplar es va conservar a Praga, les biblioteques portugueses no tenen el seu llibre, com jo he pogut comprovar. El llibre és important també pel fet que revela un altre aspecte de les activitats de l'abat de l'església de sant Carlemany –un talent literari, i també el fet que no era ni italià, i fins i tot ni espanyol sinó portuguès; escrivint tant en llatí com en portuguès (*Latine et Lusitanice*). L'autor del prefaci del seu llibre *Confesionales* en llatí i en portuguès és Caramuel mateix.

48. Hammerschmid (nota 18), p. 318-319.

49. El que més imposa aquestes finestres, dins la seva crònica de la fundació del monestir i palau de l'Escorial, és el prior del monestir Fray José de Sigüenza, *Fundación del Monasterio de El Escorial*. Madrid, 1605, obra que Caramuel deu haver conegut, perquè la paraula Escorial forma part del seu títol més interessant (nota 38). Jarmila Králová, *Centrální stavby 17. století [Edificis centrals del renaixement txec]*, Praga, 1976, p. 74, nota 260, referint-se a Georges Kubler (Palladio e l'Escorial, *Bollettino del Centro... Andrea Palladio V*, 1963, p. 49-50, fig. 4-5), constata que encara abans, l'any 1600, quan fou construïda la *Capella italiana* on es troben aquestes finestres, Padre Sigüenza, cronista de l'Escorial, intentà interpretar aquesta forma que preferia a les obertures rectangulars, a diferència de les quals la forma termal deixa entrar més llum i és més majestuosa, i també perquè parcialment representa el cercle perfecte de la divinitat sense principi ni fi. Per aquest motiu, segons la seva opinió, les finestres d'esglésies haurien de ser de forma semicircular.

de l'església gòtica veïna, accentuava considerablement la naixent impressió exterior barroca del monestir⁵⁰ i “*creava una nova situació de vista*”⁵¹.

És natural que Juan Caramuel de Lobkowitz elegís en el seu llibre sobre l'estimació de Maria *Encyclopaedia concionatoria Maria Liber*, publicada a Praga el 1652⁵² (juntament amb nombroses altres obres⁵³) com a símbol al títol la figuració de la Mare de Déu de Montserrat que fou *Mater domus* dels benedictins espanyols, com ho testimonia l'estàtua apassionada del temple de la Verge Maria a Emaús. Aquesta còpia de la primera meitat del segle XVII fou portada directament d'Espanya, més tard fou possiblement acomodada pels monjos de Beuron (sobretot a la policromia). També ella sobrevisqué el bombardejament i avui és instal·lada al retaule de la capella de les Ànimes, a l'església de sant Ignasi, a la Plaça de Carles de Praga⁵⁴. A part d'això, se'n va conservar també una còpia de pedra (o potser una motllada). Una altra variant era instal·lada a la capella del castell de Bezdřz (avui es troba a l'església parroquial a Doksy), on els monjos montserratins tenien el seu monestir⁵⁵. Actualment, Caramuel gaudeix d'interès crei-

50. Jkt, V kostele svatého Kosmy a Damiána poprvé zasněna staroslověnsky [A l'església de sant Cosme i Damià es va sentir l'eslau eclesiàstic per primera vegada]. *Mladá fronta Dnes* 3. II. 1999.

51. Emanuel Poche, *Prahou krok za krokem [Praga pas a pas]*, Praga, 1958, p. 54.

52. Jan Caramuel de Lobkowitz, *Maria liber plus conceptus evangelici*. Praga, impressum... typis Schypazzianis 1652. Conservat a les biblioteques de Madrid (UPC), Munich (BSB), Nàpols (BN) i Pamplona (BGN).

53. Anitius Manlius Torquatus Severinus Boetius, *Praga* 1648 (conservat a la biblioteca de Munich [München BSB]); Sanctus Benedictus Christiformis, sive S. Benedicti Vita, *Praga* 1648; Sanctus Benedictus Christiformis, inventore et autore D. Joanne Caramuel; sculpebat Ioannes Christ. Smischek, *Praga* 1680. Conservat a les biblioteques de Madrid i de Milà [Madrid BNE, BUC Milano]; *Encyclopedia concionatoria*, *Praga*, typis Academicis, 1652. [München, BSB]; *De Ecclesiae Romae Hierarchia libri decem*, *Praga* 1653; conservat a la biblioteca [München BSB — Roma BAV].

54. Poche (nota li), p. 146.

55. Com a vicari arquebisbal, Caramuel pertanyia als partidaris del procediment rigorós a la recatolització del país. De l'*esperit dur* de Caramuel parteixen els tres primers decrets reformatoris dels anys 1649 i 1650, però ni el cardenal ni els jesuïtes no estaven d'acord amb la seva rigorositat i també l'emperador la trobava massa dura. El procediment es moderà només després de l'accés al tron de l'emperador Leopold, qui originalment era destinat a l'estat eclesiàstic. Ell no tenia comprensió per a Caramuel i això es manifestà en la fundació del bisbat de Hradec el 1664, per a la creació del qual Caramuel s'havia aplicat, l'aconseguí, però hagué de renunciar-hi. Jaroslav Kadlec, *Rekatolizace v českých [Recatolització a Bohèmia]*, in: *Pražské arcibiskupství [L'arquebisbat de Praga], 1344-1994*, Praga, 1994, p. 140 i 142 hi afegeix: A la fi, la transformació espiritual de la

xent tant per part dels filòsofs⁵⁶ com dels teòrics de l'art i els arquitectes⁵⁷.

5. Altres abats espanyols

Altres tres abats espanyols, cobrint per la seva actuació l'espai de temps des del retir de Caramuel fins a l'any 1700, quan succeí el borgonyés Emanuel Privey (abat 1700-1704), que segons els històrics era “*multum versatus in chemica arte*”, ja no intervingueren en el destí de la construcció de Praga d'una manera substancial. Un dels personatges més interessants fou, com sembla, el ja esmentat Isidor de La Cruz. Nasqué l'any 1600, entrà al monestir a Montserrat, arribà a Emaús el 24 de juliol de 1637 i l'any 1651 fou nomenat abat Na Karlov?, on

nació es produí realment, però fou només al principi del segle XVIII sota la influència de la pressió prussiana que acabà per l'annexió d'una part del regne txec, que el protestantisme a Bohèmia revivia. Vegeu també Stanislav Sousedík, *Technika filosofické disputace v 17. stol. [Tècnica de la disputa filosòfica al segle XVII], Filosofické ?asopis [Revista filosòfica]*, 1967, p. 132. Stanislav Sousedík, *René Descartes a české baroko [René Descartes i el barroc txec]*, Praga, 1996. Segons Josef Haubert, *české osvícenství [Il·lustració txeca]*, Praga, 1986, p. 91, ell intentà reformar la lògica escolàstica, perfeccionant la sil·lògica per la quantificació del predicat i per l'ús d'una notació simbòlica en la lògica proposicional i relacional. D'una manera especulativa començà també un sistema de la sil·lògica relacional i fins i tot intentà crear una llengua científica artificial, en l'esforç, entre altres, de reanimar la teologia imposant els mètodes lògicomatemàtics. Es dedicava també al sistema de Llull, fet pel qual completa la successió d'investigadors txecs o treballant a Praga que tenien inclinació per Ramon Llull, inclosos Giordano Bruno i el legat espanyol Guillermo de San Clemente, l'obra praguesa del qual Caramuel deu haver conegut també. *OSN* (nota 35), p. 139.

56. Stanislav Sousedík, Jan Caramuel, opat emauzsk? [Juan Caramuel, abat d'Emaús], in: *Acta Universitatis Carolinae Pragensis* 9, 1968, p. 115-138; K. Berka – Stanislav Sousedík, K relační logice Jana Caramuela z Lobkovic [La lògica relacional de Juan Caramuel de Lobkowitz], in: *Acta Universitatis Carolinae – Historica et philosophica* 2, 1972, p. 9-16; Stanislav Sousedík, Leibniz und Caramuels Leptotatos, in: *Leibniz's Auseinandersetzung mit Vorgängern und Zeitgenossen* (Hrsg. I. Marchlewitz und A. Heinekamp), Stuttgart 1990, p. 191-199; Stanislav Sousedík, Universal Language in the Work of John Caramuel, in: *Acta Comeniana* 9/33, 1991, p. 149-158; Stanislav Sousedík, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím [Filosofia als Països txecs entre l'Edat mitjana i la Il·lustració]*, Praga, 1997, p. 185-210.

57. *Historia de España*, vol I, tom XXVI. Madrid, 1986, cap. VII “La renovación”, p. 209-213.

Poc abans de morir a Vigevano publicà (l'any 1681) encara l'obra *Leptotatos* i reformà la urbanística de la ciutat, on unificà la plaça i hi incorporà l'església situada obliquament, anteposant-li un portal còncau simètric no segons l'eix de l'església sinó segons l'eix de la plaça.

també morí el 14 d'abril de 1681. A Praga fou molt àgil. No tan sols reconstruí el monestir d'Emaús (amb l'excepció de la petita església de sant Cosme i Damià no tenim dades exactes de les seves activitats), però també l'església de Na Karlov?⁵⁸. Del llibre amb el títol llatí *Confesionales D. Isidorus a Cruce* que publicà a Praga el 1651 es dedueix sens dubte que era portuguès, i no espanyol, malgrat que Caramuel el presentà així, perquè el text llatí fou traduït al portuguès (o al revés). Al mateix temps s'hi manifesta com a poeta⁵⁹.

Antonio de Sotomayor (1661-1678), nascut a Galícia el 21 de març de 1608, entrà al monestir de sant Salvador a Oña, Novae Cellae, l'any 1625. Aquest doctor en Teologia, per ordre el tercer abat d'Emaús, designat l'any 1661, era abans curat a sant Ildefons, a Madrid, després prior i preposít (*prepositus*) a Espanya, d'on el féu venir Leopold I. Esdevingué l'home oportú de la renovació i de la prosperitat del monestir. El 1666 incentivà l'ampliació del culte de Montserrat a Bezd?z (*„curvit deferrri Statuam Monserratensem ad Montem Bezdiez“*). Al mateix temps exercí la funció de bisbe santificant a Praga⁶⁰.

58. Hammerschmied (nota 18), p. 251, informa de l'activitat d'Isidor de la forma següent: *Dominus Isidoru de Cruce Hispanus, quimos Anno 1652 pecuniam annuam Salin 1000.fl. e talia quingue restauratiarum millia obtinuit, Monasterium ex Bello Suecico ad rudera redatum reaedificavit, et Primus erat Abbas, dui in Carlshoff post excidium Anni 1611 resedit. Fuit Abbas Carloviensis anni 31. Mortuus est Anno 1681, 14 Aprilis aetatis suae octuaginta, et unius anni. Ei successit ex toto desolatum est.*

59. CONFESIONALES... (nota 47). També cal notar que Caramuel era gran adversari de l'Estat portuguès, com ho demostrà amb les seves obres després de l'any 1641, quan negava la legitimitat de la família de Braganza que havia accedit novament al tron després de la insurrecció antiespanyola coronada d'èxit l'any 1640. Vegeu *Respuesta al manifesto del Reyno de Portugal*. Ambers, a l'Oficina Plantiniana de Balthasar Moreto, 1642; *Respuesta al Manifiesto del Reyno de Portugal... y en ella haze evidente demonstración del derecho del Rey D. Philippe el Prudente... y prueba manifiestamente que el Duque de Bargaça no tiene ninguno a la Corona, impresa ahora tercera vez...* A la impremta episcopal, Santagel de la Fratta, 1665 (en aquest llibre diu equivocadament que es tracta de la tercera edició) *Impressa primera vez en Anueres en la Oficina Plantiniana de Baltasar Moreto. A?o de 1641. Segunda vez en Lobayna en casa de Euerardo VVitte. Año de 1642 y ahora tercera vez*; la resposta de part dels portuguesos fou molt dura. Vegeu Manuel Fernandes de Vila Real, *Anticaramuel, o defença del manifesto del reyno de Portugal*, París, 1649.

60. Aquí es prefereix la forma abreujada Antonio de Soto; era bisbe titular de Selimbria, ordenat bisbe el 1675, mort el 7 de setembre de 1676. Vegeu Jiří Kettner, *D?jiny pra?ské arcidiecéze v datech [Història de l'arxidiocesi de Praga en dates]*, Praga, 1993, p. 241. El seu nom és escrit també al portàtil de l'altar a Hrub? Rohozec (Turnov): *P. ac Domunus Antonius de Sotto Mayor Episcopus Smandriensis Mansterii Montserratensis ordinis S. P. Benedicti in Alemania Abbas...*, *Soupis památek v politickém okrese Turnovském [Inventari de monuments al districte polític de Turnov]*, Praga, 1902, p. 114-115.

Al principi el coadjutor i després el successor de Sotomayor fou un altre espanyol, Diego Cambero (nascut el 1628, prior 1678-1700). Entrà al monestir, a Santiago de Compostel·la, era doctor en Teologia, resignà a la seva funció a Praga i morí a Viena el 1703. Ja abans de l'any 1700 Cambero deixà construir la segona planta de l'edifici monàstic també a dalt de l'ala septentrional, fet que unificà l'edifici. Dins l'església féu construir altres tres retaules laterals. Mentrestant, publicà un manual dels cants per a les laudes del matí⁶¹. Propugnà al papa l'atenuació de la disciplina estricta dins la comunitat de Praga i l'obrí als novicis del país, del centre dels quals provingué més tard l'abat Martin Zeidlitz (1708-20). Només sota la seva direcció es produí la barroquització substancial del temple: ell deixà construir dues torres barroques que crearen la nova silueta del complex monàstic, documentada sobretot pels fulls gràfics; malauradament, més tard els monjos de Beuron les reemplaçaren per torres pseudogòtiques. Foren destruïdes durant el bombardejament a la Segona Guerra Mundial, de manera que l'arreglament barroc, tan meravellosament inscrit dins el panorama de la Ciutat Nova, fou perdut per a sempre⁶².

6. Reconstrucció i acomodacions

Durant els deu anys de la direcció de Benito (*Benedictus* en la transcripció llatina) Peñalosa de Mondragón (1636-1646), la silueta austera del monestir gòtic començà a canviar en una nova configuració amb contorn articulat i línies barroques suaus i ondulants. En efecte, ja la primera reparació del monestir d'Emaús pels espanyols l'any 1636 causà sensació a Praga: deixaren cobrir la teulada de cavallons. Aquesta manera nova la portaven d'Espanya i a Praga era generalment admirada. També inusual era la porta d'entrada bastida de marbre vermell de l'any 1636, que donava al pati d'on es continuava a l'església i al monestir (fou destruïda en l'atac aeri el 1945)⁶³. La porta representava

61. Didacus à Can-Vero, *Orpheus sacer ... , id est Mnemosynon, matutinae laudes, in duas concinnatum partes, variarum moralium, politicarum et spiritualium idearum speculum monumentumque divini verbi, proclamatoris sonore modulans coetibus ...*, Neo-Pragae [Praga] 1686-1694. Un exemplar es va conservar a la Biblioteca nacional de Catalunya, a Barcelona (fons *Carmelites descalços de Catalunya*).

62. També l'abat següent, Antonius Vogl von Kreylern, era txec igual com Martin Zeidlitz. L'últim administrador abans de l'arribada dels monjos de Beuron, l'any 1880, era Emanuel František Hrdlička.

63. Vl?ek (nota 1), p. 563.

una de les primeres obres de renovació de Peñalosa. A la part superior en funa fornícula era situada la Mare de Déu de Montserrat i als seus costats les estàtues dels sants Benet i Scholastica. Sota la Madona era pintat el monestir al mont de Montserrat amb les insígnies reials i una inscripció dedicatòria: „*Ferdinandus Tertius Dei Gratia, Apostolicus semperque invictissimus Bohemiae et Hungariae rex, etc. in honorem beatissimae Virginis Mariae de Montserrat, dicavit, vovit, obtulit, gratias retulit*“, que malauradament fou eliminada en els retocs puristes⁶⁴ empresos pels monjos de Beuron el 1848. Aleshores també desaparegueren o foren coberts els marbres, les estàtues, però, es quedaren al seu lloc.

La progressió de la reconstrucció del monestir sola la direcció dels monjos espanyols es pot observar als fulls gràfics de l'època que representen aquesta part de Praga. A dalt del monestir fou construïda una planta i un nombre de detalls aparegueren a dins, p. ex. la volta costosa de lúnules, la decoració d'estucs i els portals.

El cronista Royo concentra una atenció particular a l'església, relativament ben conservada. Primer es comptava amb la reconstrucció, a la qual s'havia de crear un sistema de galeries com a Montserrat („... *derribarse presto y hanarse galerías como en Monserrate de España ...*“), però a la fi abandonaren aquest projecte⁶⁵.

Durant el comandament de Peñalosa es realitzà la reconstrucció i la reedificació substancial dels retaules, els costos dels quals foren coberts pels nobles espanyols actuant a Bohèmia. El general de l'emperador i governador militar txec, el comte Baltazar de Marradas, deixà alçar l'any 1640 un nou retaule principal que, segons el costum espanyol, omplia tot el fons del presbiteri, „*sense dubte en forma de bastida de pilastres amb estàtues, pintures i extensió*“⁶⁶. S'assemblava probablement a aquell que es troba fins avui a l'església de la Verge Maria de la Neu i com correspon també a la característica general del primer període del retaule espanyol que havia arribat al nostre país a través dels Països Baixos i Alemanya. Segons diu la descripció guardada, hi havia una estàtua de la Mare de Déu de Montserrat col·locada al

retaula oblong a dalt del tabernacle, als costats de les estàtues de sant Benet i santa Scholastica, a dalt de les portelles als costats del retaule hi havia àguiles amb escuts imperials, al nivell següent la pintura de Crist, anant a Emaús amb dos deixebles, i a la part superior l'estàtua de Crist ressuscitat entre dos àngels.⁶⁷ L'estàtua de la Mare de Déu de Montserrat, que sobrevisqué miraculosament al bombardejament, es troba avui al temple de sant Ignasi, a la plaça de Carles de Praga.

De manera semblant, podien aparèixer també altres dos retaules laterals. El primer pertanyia al sant nacional espanyol Jaume sènior i el procurà als seus propis costos Martin Hoeff Huerta (de pare alemany)⁶⁸. Dels seus béns, adquirits de manera poc clara, féu després moltes donacions a diversos monestirs. L'altre retaule de l'Assumpció de la Verge Maria fou pagat pel camarlenc de l'emperador Enrique Paradís, membre de l'orde cavalleresc de sant Jaume, que també és enterrat dins el temple (el seu sepulcre el trobem dins la paret lateral del nord). La impressió solemne de l'interior de l'església era accentuada per 300 banderes militars, obsequi de Ferran III del botí de guerra⁶⁹. D'altres en deixà elevar als seus costos el coronel Zúñiga y Guzmán.

També hi fou elevat el retaule consagrat a la Mare de Déu de Montserrat, descrit per Poche com segueix: „*Dins la nau lateral esquerra hi ha el retaule de la Mare de Déu de Montserrat, amb estàtua gòtica primerenca, a dalt de la qual s'alça sobre quatre pilars fins un prisme pla, a la manera gòtica amb arquevoltes de les quatre costats, culminant per un noc esvelt*“⁷⁰. No hi ha conformitat d'opinió sobre la seva col·locació original: Es parla també de la capella gòtica al fons de la nau nord de l'església de la Verge Maria *Na Slovanech*, on, abans del bombardejament, es trobava al retaule l'estàtua de la Verge al tron –la Mare de Déu de Montserrat, considerada com una motllada de la Verge de Montserrat⁷¹.

67. ?ron?k – Hausenblasová (nota 37), p. 180. Queda per resoldre si aquests autors no van confondre la descripció del portal amb la de l'altar o si realment les estàtues es repetien en l'agrupament idèntic en els dos objectes. Poche – Krofta (nota 46), p. 50 estan conformes amb Albareda i descriuen les estàtues en qüestió igualment a la porta.

68. La seva carrera era vertiginosa: d'un simple soldat que combatia a la tropa de Baltasar Marradas, s'elevà al post de general de l'emperador. L'any 1628 fou elevat a la noblesa amb l'agnom “de Velhartice”. Morí l'any 1637 a Praga.

69. Aquestes, però, foren robades pels francesos el 1742 i la resta es va perdre al segle XIX. L'any 1898, els monjos van regalar-ne una petita part al museu militar de Viena.

70. Poche (nota 51), p. 8-9

71. Hlavsa (nota 7), p. 126.

64. Poche – Krofta (nota xlvii), p. 30. Per les acomodacions, vegeu també Albareda (nota 3), p. 98-99.

65. Els abats espanyols mantenien encara molt temps després de la reducció de nombre del personal original el caràcter espanyol del monestir. Eren realment espanyols (castellans) i no catalans, perquè en aquesta època el monestir de Montserrat era dirigit des de Valladolid. Malgrat això, preferien mantenir el culte a la Mare de Déu de Montserrat.

66. Poche – Krofta (nota 46), p. 53.

A l'interior del temple, concretament a les parets del presbiteri, foren pintades l'any 1734 un nombre d'escenes, sobretot la Verge de Montserrat al tron acompanyada de les figures de Ferran II i III, analògicament com al fresc de Mayer dins la capella sota la torre del temple de sant Vit. A més hi havia escenes de la vida del fundador de l'orde, sant Benet, i pintures del rei ostrogot Totila.

7. Propagació del culte de la Mare de Déu de Montserrat a Bohèmia i a Moràvia

El culte de la Mare de Déu de Montserrat es propagà de Praga a un nombre de llocs a Bohèmia i a Moràvia. La literatura amb motius de la veneració de la Mare de Déu de Montserrat al nostre país és extraordinàriament rica, sobretot quant a les fonts originals, i és relacionada amb nombroses figuracions⁷². En conclusió, ens referirem només amb brevetat a la veneració de la Taumaturga de Montserrat a Bezd?z; en tracta el llibre de Veremund Proche descrivint el culte de la Verge de Montserrat, publicat a Praga abans de la primera meitat del segle XVIII⁷³.

A la mateixa Praga, la seva representació és documentada a la capella del temple de Vy?ehrad poc després de la primera meitat del segle 17⁷⁴ i al fresc al costat sud de l'àmbit al voltant de l'església de peregrinatge de la Mare de Déu Triomfant a Bílá Hora (Muntanya Blanca), concretament dins el tercer compartiment de la volta a la dreta de l'entrada. Pot ser identificada per una inscripció bastant deteriorada en les llengües alemanya i txeca, a la circumferència de la volta, i al fons hi ha representat

72. El seu resum fou elaborat per Jan Royt, Úcta k P. Marii Montserratské v ?echách a na Morav? [Veneració de la Mare de Déu de Montserrat a Bohèmia i a Moràvia], in: Sborník prací k sedmdesát_m narozeninám Dr. K. Beránka [Almanac pel 70è aniversari del Dr. K. Beránek], Praga, 1996, p. 21-25.

73. La popularitat de Bezd_z es manifestava per les visites de cents de milers de pelegrins a aquest castell. Veremundus Proche, Historische Beschreibung des marianischen Bergs Bezdicz in Boheim des Jungbutzlauerischen Crayes, Praga, 1743. Caramuel, però, no era benedictí negre, com ho escriu J. Royt (nota 47), p. 53, sinó cistercenc. Proche era prior a Bezd_z des de 1741 fins a 1748, quan el succeí Ferdinand Motejl.

74. Ivo Ko_án, Vy_ehradské inventá_e mezi gotikou a barokem [Inventaris de Vy_ehrad entre el gòtic i el barroc], Um_ní XXXV, 1987, n. 6, p. 540-547; a la p. 544 enumera dos inventaris quasi idèntics de la capella dels anys 1653 i 1655 que, sota el número 1658, mencionen com la segona subpartida (B. M. V.)... 2. de Monte Serrato, o sigui la Madona de Montserrat.

Montserrat. L'autor del fresc de l'any 1728 és Jan Adam Schoepf (1702-1772), que va treballar a Praga en els anys 1724-1742⁷⁵.

La intenció grandiosa d'establir *l'altra Montserrat* a Bezd?z la tenia Albrecht de Wallenstein, orientat pel seu metge espanyol doctor Agustín Navarra, amb qui mantenia relacions amicals. Wallenstein, propietari de Bezd?z des de 1623, féu una promesa abans de la batalla de Lützen, que en cas de victòria edificaria a Bezd?z un nou monestir. En la carta a P. Peñalosa, que –com sembla– emprengué llavors per aquest motiu un viatge de Viena a Bezd?z, Navarra anuncià que Wallenstein volia donar cent mil ducats d'or per a la construcció i encarregar l'elaboració dels plans al seu arquitecte, "*qui est singulariter excellens*". S'especulava també amb la distància de set milers de Praga, igual –segons aquest document– a la que hi ha entre Barcelona i Montserrat⁷⁶. Fins i tot en aquest Montserrat txec havia de ser imitat no tan sols qualsevol element constructiu del model català sinó també la famosa *schola* dels cantadors. Però el projecte no es realitzà ja que Wallenstein fou assassinat.

No obstant això, dos anys després de la mort del gran duc, l'emperador Ferran donà Bezd?z al monestir dels benedictins espanyols a Emaús en ocasió de la seva fundació el 1635. Fins a la fi de la Guerra dels trenta anys el castell fou ocupat pels suecs, només el 1646 agafa el govern del castell Juan Caramuel de Lobkowitz. Però, carregat per les seves obligacions pastorals i intel·lectuals, no s'ocupà gaire del seu monestir. El veritable fundador de Montserrat a Bezd?z fou només l'abat i bisbe Antonio de Sotomayor⁷⁷. L'any 1661 deixà renovar primer la capella al castell, després els edificis del castell per a les necessitats del monestir, i hi construí el claustre. A la festa de la patrona de Montserrat, el 8 de setembre de 1666, l'estàtua de la Mare de Déu de

75. Des de l'any 1740 era prior de la corporació de pintors, però més tard fou expulsat de Praga. Vegeu Prokop Toman, Nov_ slovník _eskoslovensk_ch v_tvárn_ch um_lc_ [Nou diccionari dels artistes plàstics de Txecoslovàquia] II, Praga, 1948, p. 435.

76. Albareda (nota 3) p. 56-57, 61. El text íntegre del document a la pàgina 186-187. També "Conditiones quas circa novam fundationem novi Montserrati iuxta intentionem Serenissimi Principis, Ducis de Mequelburg, et observantiam magnae domus Monserratis, proposuit eiusdem productor Generales, Magister frater Benedictus de Pennalosa; Serenissimus Princeps, Dux de Mequelburg, dedicat Beatissimae Virgini Mariae de Monteserrato novum monasterium, septem millaribus distans a Civitate Pragensi in Regno Boemici, conformiter ad reformationem et exemplum magnae domus pariter distans septem millibus a Civitate Barcellona Principatus Catalaunici in Regnis Hispaniarum ...".

77. Royt (nota 47), p. 119: Peñalosa elegí Bezd_z com a lloc d'un altre monestir dels benedictins espanyols perquè, com diuen, li recordava el seu Montserrat natal.

Montserrat fou solemnement transportada a la capella en acompanyament de set monjos, que probablement quedaren allà. Només l'any 1672 els primers monjos pogueren instal·lar-se durablement a la nova seu. Des d'aleshores, Bezděz esdevingué un lloc de peregrinatge cèlebre⁷⁸. Hi havia també una biblioteca important, però es dispersà sense deixar senyes⁷⁹. L'estàtua de la Mare de Déu de Montserrat de Bezděz, derivada de la de Praga, es conservà afortunadament: després de l'abolició del monestir, fou transportada de la capella del castell a l'església de sant Bartomeu a Doksy, on ha restat fins avui dia⁸⁰. El renom que tenia Bezděz al nostre país com a lloc de peregrinatge, el testimonia la pintura (probablement del segle XIX) representant la Mare de Déu de Montserrat enlairada a dalt del monestir de Bezděz, que es conservà al museu de Teplice.

El culte de la Mare de Déu de Montserrat es propagà no tan sols als voltants immediats, com en testimonia la capelleta barroca del segle XVIII consagrada a ella, a Doksy, (al costat del carrer cap a řeská Lípa; a l'interior era encastat el retrat d'aquesta Verge del segle XVIII⁸¹), però encara més endavant. La Bohèmia i la Moràvia són, a més d'Espanya i Itàlia (aquí es troben, a causa de l'expansió aragonesa, aproximadament cent cinquanta esglésies i capelles dedicades a la Verge de Montserrat⁸²), els únics països del món on trobem el culte de la Verge de Montserrat a més d'un lloc. Amb excepció de Viena, Hannover i Moscou, ja no la trobarem enlloc més.

78. Um_lecké památky _ech [Els monuments artístics de Bohèmia], tom I., p. 71 (més endavant UP_).

79. També es va conservar la descripció d'algunes festes (p. ex. dels anys 1722, 1766, 1768) i al mateix temps nasqué gran nombre de llegendes de miracles. La capella a Bezděz era plena d'exvots. Durant el segle XVIII, a la muralla est del palau del burggravi del castell de Bezděz aparegué un fresc implantat dins l'enquadrament arquitectònic de l'època. Encara el 1778, malgrat la guerra amb els prussians, continuava l'afluència dels pelegrins, als quals se'ls repartiren 27.000 hòsties –en els anys normals n'hi havia aproximadament 40.000. Albareda (nota 3), p. 81, amb referència a Cechner. El monestir adquirí una gran riquesa, però el seu desenvolupament pròsper fou aturat pels prussians que pillaren el seu tresor. El monestir es recuperava difícilment d'aquest cop i poc després, l'any 1785, fou tancat completament durant les reformes josefines. Aviat fou pillat pels lladres que s'emportaren portes, finestres, bigues i sòl. Les muralles no cobertes queien poc a poc i les cavades ininterrompudes en l'esforç de trobar el tresor dins la capella van accelerar la destrucció de tot l'objecte. Així s'acabà l'epopeia emausiana de propagació del culte de la Mare de Déu catalana de Montserrat.

80. UP_ I. (nota 78), p. 288.

81. UP_ I. (nota 78), p. 289.

82. Boix (nota xii), p. 23.

El nom de Montserrat entrà també en la topografia oficial: el porta p. ex. el turó Montserrat a Cizkrajov (en alemany també Sitzgras), a prop de Slavonice, amb l'església de la Verge Maria de Montserrat⁸³.

83. L'església de pelegrinatge de la Verge Maria dels Dolors fou fundada ja el 1650 pel coronel de l'emperador Bartomeu Tannazol-Zill, senyor a Bolíkov, en un turó al sud del poble de Mutná-Cizkrajov (districte de Jind_ich_v Hradec). Una còpia de l'estàtua de la Mare de Déu de Montserrat fou col·locada dins l'església. Fins avui s'hi fan festes de pelegrinatge el dia de la festa de la Mare de Déu a l'agost, que no foren interrompudes ni durant el comunisme. Pel culte vegeu J. Royt 1996 (nota 72), p. 21-24. Royt, però, desconeix l'obra fonamental d'Albareda (nota 3). Una altra connexió del món txec a Montserrat és l'escultura més coneguda de l'escultor txec Matyá_ Bernard Braun, representant l'ermità Garín al bosc de Kuks. Garín era un ermità de Montserrat que feia penitència per haver matat la filla del comte de Barcelona, que, segons la llegenda, ressuscità a la fi. Es tracta d'una representació completament única no tan sols dins el context europeu, però també dins l'espanyol, on es va conservar només una sola petita estàtua de fusta d'aquest penitent/ermità. Vegeu P. _t_pánek, Una corte provinciana de alcance europeo – Kuks. *Ideas e influencias españolas en un programa iconográfico*, in: *El arte en las cortes europeas del siglo XVIII*, Madrid, 1989. Comunicaciones (Actes del congrés), Madrid-Aranjuez, 27-29 abril 1987, p. 717-724. Com escriu P. Royt (nota 47), p. 29, el primer sumari fonamental de les pintures de clemència és el llibre del professor de teologia i filologia i penitencier apostòlic a Roma, el jesuïta Wilhelm Gumpfenberger (1609-1675) Atlas Marianus sive de imaginibus Deiparae... I. Mochachii 1675, II. 1657, a la biblioteca de la Canongia reial dels premonstratencs a Strahov, BV IX 33, gravat de Melchior Kussel enfront de la portada representant la casa de Loreta a la teulada i el sòl de la qual estàn pintades imatges de Maria il·luminant el globus terraqui amb els països: Hispània, Gàl·lia, Germània, Itàlia...; i les madones particulars: Hispania Imago B. V. Miraculosa., Mare de Déu Villa Vitiosa de Còrdova (p. 33-42), Mare de Déu de Montserrat (p. 42-64), Mare de Déu De Fonte Sancto a Còrdova (p. 65-73), o bé Fuensanta. – Royt (nota 47), p. 31: relativament poc temps després l'atles fou traduït completament a l'alemany sota el títol Marianischer Atlas..., l'altra edició de 1717, traduïda pel monjo P. Augustin Sartorius, fou publicada sota el títol Marianischer Atlas. Sartorius completà substantivament l'obra de Gumpfenberger; a la p. 524 menciona també que el traductor txec, Antonín Frozín, natiu de Pilsen, publicà l'any 1704 només una part de l'obra projectada sota el nom Obrovi_t_ Mariánské Atlanta sv_t cel_ mariánsk_ v jediné kní_ce nesoucího. To jest: Kní_ka obzvlá_tních Mariánsk_ch obrazích, po cel_m Mariánsk_m sv_t_ divotvorn_ rozsazen_ch... [La immensitat de l'Atlant de Maria portant tot el món marià en un llibre. O sigui: Llibret d'espectaculares imatges marianes, pel tot el món marià miraculosament repartides...] on també apareixen madones espanyoles, la Mare de Déu de Villaviciosa (de Còrdova) i la Mare de Déu de Montserrat. En la literatura la menciona també Wittke, V.: O matce Bo_í Montserratské [De la Mare de Déu de Montserrat]. Sense datació. Als anys 1712-17 fou construïda la gran església de pelegrinatge amb terrassa i més tard foren erigides dues capelles als seus peus; i a la meitat del segle XVII aparegueren altres capelles i ermites als voltants de l'església, seguint el model de Montserrat. Aquest lloc també va ser molt afectat per les reformes de Josep II; en l'any 1785, l'església fou abolida i desmuntada parcialment. Els anys 1856-65 fou renovada,

amb la reconstrucció de les voltes originals i d'altres detalls. L'església era intentada com una còpia de l'església benedictina de l'estil gòtic tardà al Montserrat català. A l'altar major plaçaren una estàtua de la Mare de Déu de Montserrat (UP_ II. (nota), p. 441). D'aquí prové també el quadre barroc de la primera meitat del segle XVIII, representant un sant no identificat de l'orde dels benedictins, agenollat davant la Mare de Déu de Montserrat. Avui es troba dins la capella sepulcral de la Santa Creu a Slavonice (UP_ III. (nota), p. 362). Estàtua, o més aviat estatueta de la Mare de Déu de Montserrat es poden trobar també als altars d'altres esglésies, com p. ex. al tabernacle de l'església de sant Venceslau a Brani_ov (districte de Pelh_imov, originalment propietat del monestir de _eliv), probablement de l'època de la darrera acomodació després de la meitat del segle XVIII. L'església amb fonaments gòtics, novament construïda en els anys 1749-51 segons el projecte d'A. Lurago. L'interior és a l'estil de rococó i classicista dels anys 1752-70, les escultures totes del mateix autor de Jihlava. UP_ I. (nota), p. 256. De representacions de la Mare de Déu de Montserrat amb Montserrat al darrere se'n poden veure en més altres llocs, la majoria de pelegrinatge, on s'assenyalaven les aparicions de la Madona; les més conegudes eren objecte d'honres i s'hi feien pelegrinatges. És el cas també de la pintura mural a l'arc de volta barroca al costat de l'entrada de la capella lateral dreta (porta la datació de 1662), de la família de Morzino dins l'església de l'Assumpció a Stará Boleslav, on naturalment es troben també altres madones dels llocs de pelegrinatge (la Pietat de Bohosudov, Varta, la Madona de Passau etc.). No mencionat en UP_ – verificat personalment el 1982. Aquesta manera de presentar altres llocs de pelegrinatge als pelegrins s'utilitza abundantment a l'església de Loreta, a Praga. Esporàdicament es troben versions de la Mare de Déu de Montserrat també en realitzacions esculturals de qualitat, a nivell de galeria, com ho demostra una talla petita, d'aproximadament mig metre, obra de Ji_í Antonín Heinz (Georg Anton Geinz, 1698 Svitavy – 1759 Znojmo) – la Mare de Déu porta una poma amb flors (com una creu) a la mà dreta, l'Infant només una poma; probablement falta el ceptre. Avui és dipositada a la Galeria moraviana de Brno. La fusta és policromada, alçària de 49 cm (54,5 amb el basament), no signada, comprada a les antiguitats a Brno, prové de Moràvia de sud, la policromia és de l'època moderna, Galeria moraviana n. inv. E 601. Només una vegada notem l'origen de veneració de la Mare de Déu de Montserrat altre que monàstic: al quadre gran (362 x 233 cm), avui dipositat al Museu municipal de Vod_ any, on arribà de l'altar major del temple deganal de la Nativitat de Maria. És una versió de la pintura coneguda del monestir benedictí de Montserrat a Espanya, amb la inscripció castellana Nuestra Señora de Montserrat. Al fons és representada la serra de Montserrat amb el monestir i les seves catorze capelles, amb els noms dels sants als quals les capelles són consagrades. El quadre fou regalat a la ciutat pels germans Bartolomé i Balthasar de Maradas que l'any 1620 (o sigui durant la Guerra dels trenta anys) obtingueren la ciutat de Vod_ any com a penyora per un cert temps. Els dos espanyols figuren en la part baixa del quadre, a genolls, venerant la Mare de Déu de Montserrat, entre ells es troba l'escut de la família. S'identifiquen per la inscripció Comes a Maradas, dels dos costats trobem inscripcions – a l'esquerra, ARTE, a la dreta, MARTE. Balthasar (a la dreta) és identificat per la creu maltesa, Bartolomé (a l'esquerra) per la creu de l'orde de sant Jaume. També ajuden a la identificació fulls gràfics amb el retrat de Balthasar, atribuïts a Egidio Sadeler, que es troben en algunes col·leccions al nostre país. Galeria moraviana. La inscripció en un quadre oval envoltant els retrats: DON BALTHASAR MARRADAS EQVES, COMMEND: MELITENS: S. CAES. NEC NON CATHOL: REGIAE MAIEST. A CONSIL: BELLIC: COLONEL: STIP: ET CVBI-

Ja per si sola l'enumeració dels impulsos montserratins coneguts fins avui mostra la recepció excepcional del culte de Montserrat, el focus del qual fou justament Emaús, en la consciència txeca.⁸⁴

CUL. A baix: In effigiem hac tabula expressam/BALTASAREM Regi dedit alma VALENTIA Ibero/MARRADAM validum mente manuq Ducem/In symbolum eiusdem/Alcidae in coelum patuir uia fortibus ausis/amphitryoniade HAVD INFERIORA SEQUOR. La còpia es troba al Museu de la capital de Praga. Galeria nacional de Praga, R 137.301 i R 137.302, com obra d'un gràfic desconegut neerlandès. Aquestes variants deriven probablement de la versió original de Sadeler del Museu nacional de Praga, marcada per la inscripció DON BALTHASAR MARRADAS ET VIQUE IMPERII COMES DOMINVS IN FRAWENBERG ETC: amb la mateixa inscripció a baix, però signades Sac. Caes. Maj.tis Chalcographus Egidius Sadeler ad viuum / descripsit et honoris ergo DD. Vegeu Hausenblasová – _ron_k (nota xxxvii), fig. 99. A E. Sadeler s'atribueix l'exemplar a la Galeria moraviana a Brno sense signatura, C 27.449, gravat en coure, paper, 144x103mm. D'altra manera, des del principi, els empleats del museu tenien en compte que el quadre no tenia gaire valor artístic sinó que era important des del punt de vista històric perquè representa el governador militar de Bohèmia a l'època després de la batalla de la Muntanya blanca i el seu germà. Informacions de la carta del director del museu a Vod_ any, Milo_ Vesel_, del 13 de setembre de 1970, n. 43/70, amb referència a la Història de l'antiga ciutat reial de Vod_ any del Dr. Václav Mosteck_ i a l'Almanac de la ciutat de Vod_ any de l'any 1914. Les dimensions són indicades com segueix: "11 peus 8 polzades d'alçària i 7 peus 8 polzades d'amplària", mesurat pel director de museu, Vesel_. Aquí convé fer esment que dins les col·leccions del món es troben composicions semblants, p. ex. la Mare de Déu de Montserrat amb el donador del pintor espanyol Rizzi, dins les col·leccions del castell anglès The Bowes Museum, Barnard Castle, s.d., fig. 18, cat. 824.

84. I, al final, també un edifici tan important i ideològicament raonat com és el castell de Kuks del comte _port es refereix al culte a Montserrat; dins la seva concepció hi ha encastada la idea complexa de l'arquitectura del castell i del palau, on es troben entre altres el monestir de Montserrat, el famós monestir, panteó i seu estival dels reis espanyols, l'Escorial, i fins i tot la residència reial a Madrid, el Buen Retiro, com resulta d'un esment al text de l'època escrit sota l'impuls de l'iniciador de la construcció, i sobretot l'únic culte de l'ermita de Montserrat, Garín –estàtua emblemàtica del barroc txec, que a part de Montserrat no trobem enlloc més. Pavel Preiss, Boje s dvouh-lavou saní [Lluites contra l'hidra de dos caps], Praga, 1981; Pavel _t_pánek, Madrid (nota 83), p. 717.

Eliseu Trenc

PROFESSOR DE LA UNIVERSITAT DE REIMS

PRESIDENT DE L' AFC

L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ A FRANÇA

Respecte del català, França ocupa una situació peculiar si la comparem amb els altres Estats europeus. El català es pot considerar com una de les llengües de l'Estat francès, ja que Catalunya Nord en forma part, però no és reconeguda com una llengua oficial. A més a més, a la resta de l'Estat francès és pràcticament considerada com una llengua estrangera. Examinaré primer la situació de l'ensenyament del català a l'Estat francès en general, i després l'ensenyament del català a Catalunya Nord.

1. El català a França, estatut oficients de llengua estrangera i/o de llengua regional

1.1 Ensenyament secundari

D'ençà la llei Deixonne de l'any 1951 sobre l'ensenyament "de les llengües i dels dialectes regionals", es pot ensenyar el català als instituts i es pot triar com a segona llengua estrangera al Batxillerat, malgrat que es consideri com una llengua regional. A París durant uns 25 anys, dels anys 1970 als anys 1990, Joan Dorandeu va donar classes de català en un institut, a on podien venir alumnes d'altres llocs i examinava els alumnes que havien triat el català al batxillerat, molt dels quals no havien rebut classes de català amb ell. Aquests eren autodidactes, fills de catalans exiliats, de catalans del Nord, o s'havien format mitjançant l'ensenyament a distància, el CNED.

Avui dia, la situació a París és desastrosa, d'ençà la jubilació de Joan Dorandeu, no s'ensenyava el català en cap institut de la regió parisenca, i el CNED acaba de tancar per culpa del nombre insuficient d'alumnes, segons aquest organisme, el seu ensenyament a distància del català, que feia Pere Gamisans, professor de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. L'A.F.C. (Associació Francesa dels Catalanistes) va enviar una carta de protectació al Director del CNED, va ésser inútil, caldria veure si l'Institut Ramon Llull podria fer alguna cosa al respecte. Fora de París i evidentment de Catalunya Nord, no sé si s'ensenyava el català en qualsevol institut i si hi ha alguna possibilitat per a un alumne de presentar el català al batxillerat.

1.2 Ensenyament universitari

Els anys 1970 van veure el desplegament de l'ensenyament del català a alguns departaments d'estudis ibèrico-americans de les universitats franceses. L'any 1966 va arribar a la Sorbona, a París, com a lectora de català, Maria Buira, que va ensenyar el català fins la seva jubilació. L'any 1975, amb la creació del "Centre d'Études Catalanes" de la Universitat de Paris IV, del qual Maria Buira continuava a formar part, l'increment del català s'accentuà amb els professors Maurice Molho, Montserrat Prudon, Denise Boyer i posteriorment Marie-Claire Zimmermann. La Universitat de Rennes II, a Bretanya, fou també capdavantera per a l'ensenyament del català, ja que Matilde Bensoussan començà les seves classes de català l'any 1969. Els anys setanta, també cal citar l'ensenyament del català, sempre facultatiu, dispensat pels professors Guaus a Burdeus, Camprubí i Gamisans a Tolosa del Llenguadoc, Henri Guitet a Montpellier, Antoni Lluç Ferrer i Jean-Marie Barberà a Ais de Provença, i algun altre, segurament dins algun programa de filologia romànica que no conec.

Malgrat la gran tradició jacobina francesa que ha provocat tradicionalment en la majoria dels hispanistes francesos una actitud de recel, i a vegades de clara antipatia envers els estudis de catalanística, ja que per a molt d'ells, només tenia interès el castellà i reproduïen per a l'Estat espanyol el model de l'Estat-nació francès, l'ensenyament del català s'ha consolidat d'ençà els anys noranta a les Universitats franceses que tenen un important Departament d'Estudis ibèrics i ibero-americans on el català figura generalment com una matèria opcional que bastants estudiants trien ja que el català figura a les oposicions estatals de l'Agrégation (Càtedres d'espanyol dels Instituts) com una matèria opcional a elegir amb el portuguès o el llatí. Ja els anys 1982 i 1983 van ser creades les primeres habilitacions del DEUG i Llicenciatura de llengües vives estrangeres, menció català, i l'any 1991 es van crear dues càtedres de català a la Universitat francesa, una a París Sorbonne Paris IV, que va guanyar Marie-Claire Zimmermann, i l'altra, a Montpellier, que va guanyar Christian Camps. Actualment (vegeu l'annex), les universitats on hi ha ensenyament del català són les de Paris III, Paris IV, Paris 8 i Paris X, Tolosa de Llenguadoc, Burdeus, Montpellier, Aix en Provence, Lió-2 que comparteix un lectorat amb St-Etienne, Cergy-Pontoise, Littoral-Côte d'Opale (Boulogne sur Mer, Dunkerque), Picardie-Jules Verne, Grenoble i Rennes. Val a dir que, generalment, va ser la presència al si d'aquestes Universitats d'un professor catalanista que hi va permetre l'ensenyament del català, el cas de la Universitat de Rennes, capdavantera els anys 1970 de l'estudi del català a França

gràcies a la docència de Matilde Bensoussan és paradigmàtic d'aquest procés que segueix vigent actualment, ja que, per exemple, sense l'arribada a la Universitat de París 8 de Montserrat Prudon o la meua a la Universitat de Reims no hi hauria ensenyament del català a les dues Universitats esmentades. Algunes Universitats importants que tenen una vella tradició d'estudis hispànics com Lille, Dijon, Poitiers i Nantes no ofereixen el català en el seu pla d'estudis senzillament perquè no tenen especialistes de català en el seu cos docent i en alguns casos més rars com el de la Universitat de Nantes perquè quan en van tenir es van negar a crear un ensenyament del català. Actualment hi ha una trentena de professors de català i deu lectorats finançats per la Generalitat de Catalunya, a més a més de tres lectors (dos a París IV i un a Lió-2), contractats directament per ambdues Universitats, a les facultats d'humanitats de la Universitat francesa, especialistes sobretot de literatura i de lingüística. Nogensmenys, aquest nombre es deu multiplicar com a mínim per dos si ampliem aquest panorama als dominis de la Història i de la Història de l'Art, ambdues de gran tradició a la Universitat francesa, de la Geografia, del Dret i de l'Economia.

El nombre d'estudiants que trien el català com a matèria opcional és important. Els primers anys hi ha de trenta a cent alumnes, i si després el nombre disminueix, es pot considerar que hi ha més de mil estudiants, sobretot de filologia hispànica, que estudien cada any el català.

A França el català depèn massa de la seva presència a les oposicions de l'Agrégation d'espanyol, i una opció amb futur seria que el seu estudi es fomentés a les seccions de LEA «Llengua estrangera aplicada» com es fa ja a les Universitats de Montpeller, Reims, Rennes i del Littoral, o a escoles superiors de Turisme, de Management, de Comerç, o a Universitats de Ciències econòmiques, etc.

1.3. Ensenyament no oficial per a adults

Aquest ensenyament es fa essencialment mitjançant els casals i centres catalans. Es tracta d'un ensenyament de la llengua i la cultura catalanes que es fan al vespre per a gent adulta que treballa. Actualment hi ha un ensenyament regular del català al Centre català de Marsella i al Centre català de Tolosa de Llenguadoc amb Francesc Panyella i Pere Gamisans, respectivament, com a docents. El Centre d'Études Catalanes de París IV també té una formació per a adults al vespre amb quatre nivells d'ensenyament, que dona dret a la possibilitat d'obtenir un diploma universitari de Llengua i Civilització catalanes. El nombre

d'alumnes d'aquests cursos és variable. A París va d'uns deu alumnes al primer nivell fins a una vintena al tercer.

2. El català a la Catalunya Nord

França no ha ratificat la Carta Europea per a les llengües regionals o minoritàries, adoptada pel Consell d'Europa l'any 1992. Per consegüent, el català roman proscrit a l'Administració, i això es va poder notar sota el mandat del senyor Bonnet, el prefecte jacobí del "Département des Pyrénées Orientales", que intentà prohibir l'ús del català en qualsevol acte públic. El català té doncs un estatut de llengua regional, no oficial, "reconeguda" però d'ençà l'any 1982, quan el socialista Jack Lang era ministre de Cultura. Així, doncs, es poden fer estudis de català des del parvulari fins al doctorat, sempre de forma voluntària i en la mesura que hi hagi una demanda de les famílies. La circular 95-086 del 7 d'abril 1996 organitza aquest ensenyament.

2.1. Parvulari i ensenyament primari

A l'escola pública, 8.600 alumnes de parvulari i escola primària segueixen l'any acadèmic 2001-2002 un ensenyament del català (entre 1 i 3 hores setmanals), cal relativitzar aquesta xifra si la comparem amb els 70.000 alumnes de les escoles de la Catalunya Nord.

L'escola privada associativa "La Bressola", que tenia vuit centres el 2004, assegura un ensenyament del català per immersió per a 500 alumnes; és a dir que només hi ha menys d'un 1% dels nens de la Catalunya Nord que reben un ensenyament una mica seriós de català.

2.2. Ensenyament secundari

L'any acadèmic 2002, gairebé 2.200 alumnes dels col·legis segueixen un ensenyament de català, la qual cosa representava un 10% de l'alumnat, ja que el català entra en competició amb altres llengües II o III com l'anglès, el castellà, l'alemany o el llatí. L'escola privada "Arrels" ha esdevingut, el 1995, un col·legi públic bilingüe (50% de l'ensenyament en francès, 50% en català). D'ençà l'any 1989 existeixen seccions bilingües en tres instituts, amb 5 o 6 hores setmanals de català. Uns 400 alumnes segueixen classes de català. L'any 1998, 417 van triar el català com a llengua II a la prova de batxillerat. Aquest ensenyament es realitza amb uns vint professors de català, titulars del CAPES de català (un certificat d'aptitud a l'ensenyament), un CAPES bivalent amb una altra matèria, creat l'any 1992, amb un reclutament els primers anys de

quatre professors a l'any, per passar després a dos i l'any 2003 a només un. Una situació intolerable.

2.3. Ensenyament universitari

L'any 1982 es creà l'ensenyament del català a la Universitat de Perpinyà amb el naixement d'un Departament d'estudis catalans a la Facultat de Filosofia i Lletres per tal de gestionar el DEUG de català (Primer cicle universitari de dos anys). L'any 1987 s'atorga les habilitacions de LEA (Llengua Estrangera Aplicada) i FLE (Francès llengua estrangera) amb menció de català. El Departament de català passa a ser l'Institut Franco-català (IFC). Els anys 1999-2001, el personal docent es compon de deu titulars, tres catedràtics i tres titulars, més dotze encarregats de curs. L'any acadèmic 2002-2003 neix l'Institut Franco-catalan Transfrontalier, amb la llicenciatura, la "Maîtrise", i les classes de doctorat de català, amb a més a més un "Certificat Pratique de Langue Catalane", un "Diplôme Universitaire d'Etudes Catalanes" i una llicència professional de Traducció i Interpretació trilingüe català-castellà-francès que es fa en col·laboració amb la Universitat Autònoma de Barcelona. L'Institut té també un centre de recerca, l'ICRESS (Institut Catalan de Recherches en Sciences Sociales), un centre de documentació, etc. L'any 2004 hi havia tretze docents titulars, amb dues càtedres de català i deu encarregats de curs.

Cal afegir que d'ençà l'any 1969, quan el GREC (Grup Rossellonès d'Estudis Catalans) la fundà, funciona cada any la Universitat Catalana d'Estiu de Prades, molt coneguda als Països Catalans i molt freqüentada pels estudiants de l'àrea lingüística catalana.

2.4. Ensenyament per a adults

La meua informació al respecte és insuficient, i suposo que el català s'ensenyava en moltes més poblacions de Catalunya Nord que Perpinyà, ciutat per a la qual tinc les informacions següents. El Centre Cultural Català de Perpinyà proporciona un ensenyament de català per a adults, amb dos professors, Maria Rosa Tourné i Pasqual Tirach, i també hi ha ensenyament al CeDAAC (Centre de Documentació i Animació de la Cultura Catalana), a la mediateca de Perpinyà.

Conclusions

La situació peculiar del català a França provoca resultats diferents. Es podria resumir dient que l'ensenyament del català és del tot insufi-

cient a la Catalunya Nord, on es crea una mena de microcosmos, els alumnes que estudien català a l'escola i a l'institut, només poden fer català a l'Institut Franco-catalan transfrontalier, i esdevenir sobretot futurs professors de català, la qual cosa és un atzucac, si es pensa que només hi ha una plaça a l'any actualment a les oposicions de professors de català.

Quant a la resta de l'Estat francès, es tracta essencialment d'un ensenyament universitari, i si es compara el català amb altres llengües minoritàries d'Europa com el grup de les llengües eslaves o escandinaves, la situació no és dolenta, malgrat el fet que siguin sobretot els estudiants de filologia hispànica els que l'estudien. Hi ha actualment el manteniment d'una tradició de l'estudi de la cultura catalana a les Universitats franceses, tant de la llengua, de la literatura, de la geografia i de la història d'ençà el final del segle XIX, amb noms de grans savis que tothom coneix, i d'altra banda cal reconèixer el paper important de l'Institut Ramon Llull, el qual, gràcies a la seva xarxa de lectorats, ha fet possible l'ensenyament del català a petites Universitats on era difícil implantar el català, ja que no hi havia tradició ni interès per introduir-lo, fins a arribar el curs 2003-2004 a divuit Universitats franceses on és possible estudiar-lo.

ANNEX

LLISTA DE LES UNIVERSITATS
FRANCESES ON HI HA
ENSENYAMENT DE CATALÀ

AIX-MARSEILLE I

Université de Provence
Centre des Lettres et Sciences Humaines
Département d'Etudes hispaniques et
hispano-américaines
29 avenue Robert Schuman
13261 AIX EN PROVENCE
Professors: BARBERA, Jean-Marie ;
FERRER, Antoni Lluç

AMIENS

Université de Picardie-Jules Verne
Faculté de Cultures et Langues
Etrangères
Campus universitaire – Chemin de Thil
80025 AMIENS CEDEX 1

BORDEAUX III

Université Michel de Montaigne
Domaine Universitaire
Institut d'études ibériques
33607 PESSAC CEDEX
Professor: OLIVER, Núria

CERGY-PONTOISE

Université de Cergy-Pontoise
U.F.R. de Langues
Site des Chênes
33, bl. Du Port
95011 CERGY-PONTOISE CEDEX
Professor: HURTADO, Stéphane (en-
regat de curs)

DUNKERQUE

Université du Littoral – Côte d'Opale
Pôle Universitaire Lamartine
49/79 place du Général de Gaulle B.P.
5529
59383 DUNKERQUE CEDEX 1

GRENOBLE III

Université Stendhal-Grenoble III
Département d'Etudes Ibériques et
ibero-américaines
Domaine universitaire de Saint-Martin
d'Hères B.P. 25 X
38040 GRENOBLE CEDEX 9
Professor: RAILLARD, Edmond

LYON II

Université Lumière
Faculté des Langues
Département d'espagnol
5, av. Pierre Mendès-France
69676 BRON CEDEX
Professor: ROTUREAU, Emilienne

MONTPELLIER III

Université Paul Valéry
U.F.R. de Langues Romanes
Département de catalan
Route de Mende / B.P. 5043
34032 MONTPELLIER CEDEX 1
Professor: CAMPS, Christian

PARIS III

Université de la Sorbonne Nouvelle
U.F.R. d'Etudes ibériques et ibéro-américaines
13 rue de Santeuil
75231 PARIS CEDEX 05
Professor: BEAUMATIN, Eric

PARIS IV

Université de la Sorbonne
Centre d'Etudes Catalanes
9, rue Sainte-Croix de la Bretonnerie
75004 PARIS
Professor: ZIMMERMANN, Marie-Claire

PARIS VIII

Université de Vincennes-Saint-Denis
U.F.R. Langues, Sociétés, Cultures Etrangères
Département d'Etudes hispaniques et hispano-américaines
2, rue de la Liberté
92526 SAINT-DENIS CEDEX 02
Professor: PRUDON, Montserrat

PARIS X

Université de Nanterre-Paris X
U.F.R. Langues
Département d'Etudes Ibériques et ibéro-américaines
200, avenue de la République
92001 NANTERRE CEDEX
Professor: FARRÉ, Joseph

PERPIGNAN

Université de Perpignan
Institut franco-catalan transfrontalier
Camí de la Passió Vella
66860 PERPINYA Cedex
Director : BECAT, Joan

REIMS

Université de Reims – Champagne - Ardenne
Faculté des Lettres et Sciences Humaines
Département de Langues Romanes
57, rue Pierre Taittinger
51096 REIMS CEDEX
Professor : TRENC, Eliseu

RENNES II

Université de Haute-Bretagne
U.F.R. Langues
Département d'Espagnol
6, avenue Gaston Berger
35043 RENNES CEDEX
Professor : SIRERA, Maria (lectora de català)

ROUEN

Université de Rouen
U.F.R. Lettres et Sciences Humaines
1, rue Thomas Becket
76821 MONT SAINT AIGNAN

SAINT-ETIENNE

Université Jean Monnet
Faculté des Lettres, Langues et Sciences Humaines
Département d'Espagnol & Portugais
Centre Administratif : Bâtiment G
33, rue du 11 novembre
42023 SAINT ETIENNE CEDEX 02

TOULOUSE II

Université de Toulouse-Le Mirail
U.F.R. d'Etudes hispaniques et hispano-américaines
Département de Catalan
5, allée Antonio Machado
31058 TOULOUSE CEDEX 1
Professor : GAMISANS, Pierre

**REPTES I LIMITACIONS DE L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ
FORA DEL DOMINI LINGÜÍSTIC**

Lectors participants:

Xavier Barceló Pinya

THE UNIVERSITY OF LIVERPOOL (GRAN BRETANYA)

Andreu Bauçà Sastre

KARLOVA UNIVERZITA (PRAGA, REPÚBLICA TXECA)

Adrià Castells Ferrando

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM /

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM (HONGRIA)

Alfons Gregori Gomis

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA (POZNA?, POLÒNIA)

Joan Llinàs Suau

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI (ROMANIA)

Sebastià Moranta Mas

UNIVERSITÄT ZU KÖLN / JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT
FRANKFURT AM MAIN (ALEMANYA)

1. Per què ensenyeu *català*?

Alfons Gregori: Els motius són clars. Sóc llicenciat en filologia catalana, i una de les sortides professionals, segurament la més important, és l'ensenyament. Per tant, la motivació s'ha de cercar en els estudis realitzats. Sempre m'havia agradat força la literatura i les llengües, però una cosa curiosa és el fet (ara ja puc confessar) que a l'institut sempre treia notes baixes de llengua catalana. Vam tenir uns professors molt, massa exigents de llengua catalana, que no sabien competir gaire amb els homòlegs d'espanyol a nivell de màrqueting. Bé, en definitiva, si ensenyo català és per algun miracle i per les ganes de transmetre les coses meravelloses que he après sobre la meua llengua.

Sebastià Moranta: Coincideixo amb l'Alfons en l'essencial. Sóc llicenciat en filologia catalana i sé que la docència és una de les dedicacions més estimulants que ens ofereix el nostre ofici, sense tancar la porta a altres feines (la traducció literària, per exemple, tot i que quasi ningú es guanya la vida traduint). Dit d'una altra manera: sóc filòleg i el català és

la meua llengua materna. En bona mesura, ensenyó català perquè és l'idioma que conec millor, aquell amb el qual sóc més competent: no dubteu que m'encantaria fer classes de txec, per exemple, si en sabés prou... Ara bé, la mateixa formulació de la pregunta ens podria dur a un altre debat: algú li demanaria, a un alemany, per què ensenya *alemany*? O a un britànic, per què ensenya *anglès*? Entenem implícitament que dedicar-se al català té alguna cosa d'anòmal. Fem part d'una minoria, que ara ens sembla selecta i adés marginada. Se'ns suposa un esperit altruista, una vocació especial, sovint ens prenen per missioners...

Joan Llinàs: Cal tenir en compte també factors aleatoris, del tipus de la casualitat o, en altres paraules, les voltes que dona la vida. Hom estudia filologia catalana per diversos motius i la meua opció personal fou la lingüística. A l'últim any de la carrera no em veia de professor de cap de les maneres, però també és cert que l'única possibilitat que coneixia era la de secundària. Un cop abocat al mercat laboral, deixes de banda les utopies i acabes fent, no ens enganyem, el que sigui. Primer foren els cursos per a adults. Després, l'estranger. Quan vaig començar els estudis no m'hauria imaginat mai que m'acabaria agraïent això d'ensenyar. La segona part, per què català? Com ja s'ha dit, perquè som llicenciat en filologia catalana, i en filologia catalana i no una altra perquè el català és la meua llengua, però en el meu cas he de reconèixer que vaig quedar a catalana per la lingüística (aleshores volia fer una altra carrera que poc té a veure amb la filologia). Després d'anys d'experiència i donada la situació actual, potser també caldria tenir en compte un cert sentiment romàntic, potser enllaçant amb l'*anomalía* expressada per en Sebastià.

Xavier Barceló: Com que som el darrer, no em quedarà més que coincidir a grans trets amb tots vosaltres. Llicenciat en filologia catalana, mallorquí... més o menys equival a professor. De secundària, per més senyeres (ni traducció, que no podem fer!). Però això ja ho sabia quan m'hi vaig ficar, poc o molt. Per tant, la qüestió va més enllà que m'hi dedic perquè he fet uns determinats estudis. Pens que quan vaig començar a estudiar català, em sentia molt empès a defensar uns ideals amb els quals ara no tinc perquè coincidir del tot. Tanmateix, indubtablement encara em queda alguna cosa i per a mi ensenyar català té un pes emocional molt major que no ensenyar espanyol, per exemple.

No acab d'estar del tot d'acord amb en Sebastià quan diu que la pregunta representa una anormalitat. Més aviat crec que se'ns pregunta què representa ser lector i, certament, la primera qüestió és per què ens dedicam a ensenyar català. El que passa és que per a nosaltres és un tema que tenim especialment sensible, perquè a tots ens han fet la pre-

gunta de "com és que ensenyas català a l'estranger?". Però aquest és un tema que tractarem en la següent pregunta, supòs.

2. Per què ensenyeu català a l'exterior?

AG: Sincerament, les sortides professionals als Països Catalans són força reduïdes, al Principat també. A mi em va quedar l'espineta clavada de no poder fer cap Erasmus, perquè treballava en beques de col·laboració a la Universitat. Però sempre m'havien entusiasmat les llengües estrangeres (n'havia estudiat unes quantes), i volia trobar alguna cosa a l'estranger, m'era força igual on. El descobriment dels lectorats va ser una casualitat, perquè ara fa sis anys no hi havia un bona difusió d'aquesta sortida professional entre els estudiants de filologia catalana. També cal tenir en compte que feia anys que participava en el moviment estudiantil, amb associacions, etc., i tenia prou empena per sortir, cosa que no succeeix amb bona part dels meus companys de carrera, com a mínim a la turística Tarragona. A més, les activitats extraacadèmiques que realitzava a la Universitat sempre havien tingut un marcat caràcter catalanista. El que no sabia, i no em podia imaginar, és que ensenyar català a l'exterior resulta una experiència tan gratificant. T'aporta tant i pots desenvolupar-te en àmbits tan diversos i interessants...

SM: En el meu cas, la qüestió seria: per què *vius* (i vols seguir vivint) a l'exterior? A banda dels molts atractius que per a nosaltres té viure a Centreuropa, de les oportunitats d'accedir a societats i productes culturals que ens estimulen, és evident que ens volem demostrar alguna cosa... Bé, parlo per mi. Em vull demostrar que sóc capaç de merèixer una vida pròpia en un lloc diferent d'allà on vaig néixer, una mica com si viure a Mallorca, al meu poble, ja em vingués donat, com si això no tingués gaire mèrit. Clar, els moments de crisi hi són, i les possibilitats de fracassar són moltes. Llavors penses que sempre hi haurà temps de tornar... Ara mateix em costa imaginar-me de professor de català en un institut de Balears o de Catalunya: ho veig més aviat com una renúncia, l'opció de desfer camí; tampoc crec que em fos fàcil repescar alguna cosa a Barcelona, amb el benentès que algun professor amable de la Universitat on vaig estudiar es recordés de mi... Com ha dit l'Alfons, les sortides laborals no són tantes. Estic a gust ensenyant català a Alemanya; i no em sabia greu canviar una mica l'enfocament dels meus cursos si això fos convenient per a la planificació acadèmica: incloure el català en una perspectiva general romànica o en l'àmbit de

la península Ibèrica. Una altra motivació, que de moment tinc ajornada, és doctorar-me a Alemanya.

JL: Primer de tot, hi veig dues qüestions fonamentals, que ja han quedat expressades: la manca total i absoluta de voluntat i ganes d'entrar a l'ensenyament de secundària i la impossibilitat de fer el teu camí amb classes per a adults. Lligat a això, saber que el fet de marxar t'obligava a viure sol i de manera independent, cosa que a Mallorca em semblava (del tot) inabastable, ara per ara. Com diu n'Alfons, m'era igual on, però no a Mallorca. Reconec que al començament l'esperit *evangelitzador* no se m'havia manifestat. Passa el temps i t'adones que ensenyar català és també ensenyar la teva cultura, fet realment agradable i gratificant, però que no s'hauria d'aprofitar per establir les remuneracions. En el cas de les Balears, també ajudes a rompre mites o estereotips. En el cas de Romania, potser una mica més perquè esperava trobar gran interès per llengües que oferissin als estudiants sortides laborals; i malgrat que això és cert, no ho és menys que sempre hi ha hagut persones interessades pel català amb motivacions que van de la desconeixença a l'interès lingüístic passant per la curiositat, la qual cosa sorprèn, s'agraeix i et motiva. En el meu cas, el desconeixement de Romania i la seva llengua era total, i ara... Però la motivació primera per ensenyar a l'exterior, en el meu cas, era el desig de sortir de Mallorca.

XB: El primer que se'm va acudir quan vaig sentir la pregunta va ser... les darreres que jo tenia d'acabar ensenyant català a l'estranger! Quan em vaig assabentar que es podia anar un any a Anglaterra, a Sheffield, per estudiar català, va ser com obrir els ulls a una cosa nova. El fet és que em va agradar, la Universitat anglesa. Em va agradar el contacte proper amb els professors, la manera d'organitzar-se i tot el que envoltava la Universitat. També em va agradar el país, condició *sine qua non* per plantejar-te de viure-hi, supòs. Explic tot això per dir que allò que visc ara mateix és una mescla de moltes raons: estar a gust en aquell país, dificultats per trobar qualche sortida laboral que no sigui de professor de secundària als Països Catalans, els estudis de postgrau que a Anglaterra tenc l'oportunitat de fer...

Un altre factor, he de dir, és la satisfacció personal. Una de les sensacions més agradables com a professor de català és el moment en què els estudiants comencen a poder construir un discurs més o menys articulat en la llengua que estan aprenent. Representa gairebé una revelació per a ells, perquè han estat aprenent el que semblen frases inconnexes i, en un moment determinat, se senten capaços de poder comunicar alguna cosa. Per a mi, és un moment molt agradable. Evidentment, es dona en tot ensenyament d'una segona llengua, però la vinculació

amb el català de què parlava abans ho fa especial per a mi. Podríeu argumentar que encara ho faria més especial als Països Catalans, però... lamentablement l'ensenyament d'adults i a estrangers és una activitat que no s'entén com una possible feina a temps complet, sinó una manera de guanyar doblers extra (almenys a les Balears), cosa que ens lliga un altre pic a l'ensenyament de secundària.

3. Què us podria forçar a interrompre aquesta activitat vostra?

AG: Res. Vaja, o que em facin fora de l'Institut Ramon Llull, o que l'Aznar foti un cop d'Estat i ens envii a tots a pastar fang. O que els de la Universitat Adam Mickiewicz tanquin la paradeta. Serien, per tant, factors exteriors bastant improbables els que em farien replantejar-me la situació. Com que participo en un projecte de diccionari, com a mínim l'any vinent seré a Poznań. Hem de veure què passa amb el *timing* de l'editorial, i aleshores sabré si em quedo un any més. En tot cas, crec que tampoc es pot preveure què es vol fer a dos anys vista.

Una altra qüestió, paral·lela, és la política de lectorats. Jo sóc lector encara perquè aquesta política es va canviar, penso que encertadament. Semblarà que estic escombrant cap a casa, però de fet estic convençut que les línies que s'estan perfilant respecte a la permanència o no dels lectors són les més adequades i rendibles per a l'ensenyament del català a l'estranger. ¿De què serveix que un noi o una noia vagin a Finlàndia, intentin aprendre durant un any o dos finès, en entorns anglòfons, francòfons o hispanòfons, si saben que el tercer ja hauran de fer les maletes i no els servirà de res que s'esforcin ni en la docència, ni en la recerca ni en les activitats socioculturals? Ara bé, aquesta nova política de lectorats que es porta a terme des de l'existència de l'IRL cal que quedi reflectida en el paper, que es pugui debatre en conjunt, amb representació activa de lectors. Penso que cal valorar la tasca dels lectors en la seva justa mesura, tenint en compte la qualitat docent, la recerca, l'elaboració de material docent i les activitats que es duen a terme. En aquest sentit, hi ha un abisme entre la línia que seguia la Comissió de Lectorats ara fa uns anys i la forma de portar les coses de l'IRL.

SM: Estic d'acord amb aquestes reflexions sobre quin hauria de ser el perfil del lector. I vull dir que, si depèn de la meua voluntat, seguiré fent aquesta feina. Ara bé, no ens enganyem: que a l'IRL prefereixin donar el relleu a gent nova, o que una Universitat hagi de prescindir del lector per raons d'organització acadèmica i legislació laboral, són

eventualitats realistes. En aquest sentit, no sóc tan optimista com l'Alfons. La condició de lector és, per definició, eventual. Pot durar tres anys, en poc durar cinc o sis. El repte, difícil, és aconseguir que algun dia ningú no ens hagi de perdonar la vida. Ni el sou.

Només quatre paraules sobre les lleis universitàries d'Alemanya. Resulta que, com que a partir del seixantè mes un treballador té dret a exigir un contracte fix, les Universitats s'encarreguen de posar traves a la contractació més enllà dels cinquanta-nou mesos. La impressió és que, a més de fomentar la mobilitat del personal, que sens dubte és positiva, s'imposa una absoluta precarietat laboral i la provisionalitat com a llei de vida. Sembla que qui no tingui clara des de ben jovenet la vocació de docent universitari i no compleixi escrupolosament els terminis, quedarà fora de joc. Les places de lector solen ser per a cinc anys, i pressuposen que aquest, paral·lelament a les seves classes, tira endavant una tesi doctoral. Després, una vegada s'és doctor, es dona un marge de cinc anys més per guanyar una càtedra (*Jungprofessur*)... Un professor veterà de Colònia em comentava que la carrera acadèmica duu camí de fer-se incompatible amb formar una família. Si la tendència actual va guanyant terreny, la dedicació universitària es convertirà en una espècie de celibat. Em costa imaginar-me integrat en aquest mecanisme, entre altres raons perquè a Alemanya, m'agradi o no, hi sóc estranger. Queda potser l'opció de trobar alguna fórmula contractual alternativa, ja que la font de finançament de la nostra feina no són les arquas alemanyes...

També hi ha l'opció dels "encàrrecs docents" (*Lehraufträge*), que de moment no estan subjectes a cap termini: les Universitats es limiten a transferir al lector la subvenció que reben de l'IRL. Es treballa sense contracte, per entendre'ns. D'autònom.

JL: Res. El fet de portar anys a fora ja és prova de voluntat de continuïtat. Tornem al punt d'abans sobre la satisfacció d'ensenyar la teva llengua i cultura. Considero que aquesta activitat a Mallorca gairebé està mal vista pel gruix de la població a causa de la situació sociolingüística; això, juntament amb el fet que les classes de català/llengua estrangera no possibiliten una subsistència digna. Sí que ho podria deixar si se m'oferís un contracte dins la meua especialitat a casa. Però això, a la Mallorca actual, és somniar truites.

En relació a allò assenyalat més amunt, crec que la voluntat de mantenir al seu lloc als lectors que volen continuar, amb el vistiplau de la Universitat, és una bona política per a l'expansió de la cultura dels Països Catalans. En aquest sentit, seria desitjable una millor representació i integració dels lectorats en l'organigrama de l'Institut Ramon Llull.

XB: Davant aquesta pregunta, la reacció és dir: que em facin fora... perquè jo hi estic a gust. Una vegada dit això, crec que cal matisar molt allò que en principi sembla una resposta sense emperons. Si a Alemanya la cosa està difícil, a Anglaterra el període que una Universitat té per provar un professor és de devuit mesos. Això implica que les Universitats ni es plantegin de fer contractes normals als lectors. El més usual és que les Universitats decideixin de contractar-nos nou o deu mesos, onze a tot estirar, de tal manera que hem de viure de l'aire del cel durant un, dos o tres mesos, depenent del cas. La precarietat, doncs, fa que cada any et plantegis si has de seguir o no... Evidentment, el canvi al Llull és positiu i la possibilitat de quedar més de tres anys ens motiva a provar d'establir nous programes, convenis amb institucions de la ciutat i altres Universitats i ens lliga a la Universitat en gran mesura, cosa que, des del punt de vista del nostre rendiment, i ara sembla que faci referència a cavalls de cursa o qualque cosa així, dona resultats. Així mateix, estic d'acord amb n'Alfons que un debat entre totes les parts implicades podria millorar-ho encara més.

4. Quines limitacions observeu en el dia a dia?

AG: La veritat és que s'observen poques limitacions. A banda del fet que els horaris a vegades són una mica bojos per culpa de la manca d'aules o de la combinació dels grups, la resta és comprensible i tolerable. A vegades no funciona la fotocopiadora, tenim pocs ordinadors, no hi ha DVD ni canó de projecció per a ordinador. Però tot arribarà. Són nimietats en comparació amb d'altres coses. Crec que hi fa molt que a l'Institut de Filologies Romàniques on treballa es respira un molt bon ambient, en general. Als polonesos els encanta trobar una ocasió per menjar pastissos i beure un vinet búlgar a l'hora de guàrdia del divendres, per exemple...

SM: Les limitacions que jo hi trobo no tenen tant a veure amb els recursos tècnics de què disposa la Universitat, que són suficients, com amb el fet que els alumnes tenen poques oportunitats de *connectar* amb el català fora de l'horari de classes. Res que no sigui obvi i normal, per desgràcia. No parlo de fer molts exercicis o de llegir la premsa, que demanen un voluntarisme reservat als més entusiastes, sinó d'experiències més aviat casuals o directament lúdiques. Seria meravellós que cada estudiant tingués una antena parabòlica a casa i s'enganxés vint minuts cada dia al canal internacional de Televisió de Catalunya, per exemple. I és que, en molts casos, tota la informació que obtenen sobre el cata-

là i la cultura catalana és la que reben del professor. Els lectors, per desgràcia, no sempre podem ser una solució per a aquestes mancances: el que sí que podem fer és suggerir, donar idees i facilitats, conversar amb els estudiants, animar-los a viatjar al nostre país. Bé, ja sé que n'Andreu coneix la recepta per a tot això... Però cadascú ha de trobar el seu ritme, no és el mateix ser tota la setmana a la facultat que treballar en diverses Universitats. Com hem dit tantes vegades, cada lectorat és un món.

Una altra limitació deriva del fet que el català no sol ser una matèria obligatòria, no és vista com una assignatura de pes que exigeix un gran esforç de l'alumnat i pot comprometre'n el futur en cas de no superar un examen: això determina el nivell d'exigència, i de vegades dificulta que es pugui marcar un ritme d'aprenentatge o complir un programa. Ara bé, aquest fet també té avantatges evidents: almenys sabem que qui ve a les nostres classes ho fa amb absoluta llibertat, perquè li ve de gust i sent curiositat. I això, en general, es nota i s'agraeix.

Hi ha un altre handicap molt típic dels cursos a l'estranger. Per exemple, alguns semestres m'ha passat que a les classes de traducció alemany-català de Colònia hi coincidien estudiants Erasmus de la Universitat Jaume I de Castelló i de la Pompeu Fabra (estudiants de la carrera de Traducció i Interpretació!)... i uns quants alumnes alemanys amb un nivell de català molt justet. És un cas extrem, però potser alguns col·legues us hi heu trobat. No hi ha solucions màgiques, i tirar endavant un curs així és molt difícil. No puc oferir assignatures de sis o set nivells de català, crec que no podem fer un programa *a la carta...* Sovint la procedència i el bagatge lingüístic dels alumnes són molt diversos: uns ja parlen prou bé dues o tres llengües romàniques, mentre que altres amb prou feines en coneixen cap; alguns tenen l'espanyol com a primera llengua perquè són fills de matrimonis mixtos; de vegades resulta que la llengua materna de l'aprenent no és l'alemany ni cap idioma romànic, sinó el rus, el búlgar o el japonès. Bé, just volia assenyalar aquesta qüestió, que si més no en el cas d'Alemanya no es pot deixar de banda. (Sé que en altres països l'alumnat és molt homogeni.) Ara no tenim temps de parlar de l'*atenció a la diversitat* ni de discutir teories pedagògiques.

JL: Una possible limitació seria la qüestió material, encara més marcada a Romania, però amb el temps hom hi troba solucions i sap com reaccionar a l'imprevist. El primer punt d'en Sebastià em sembla clau: els alumnes, fora de l'aula, es troben impossibilitats per mantenir un contacte amb la llengua, i en el cas de Romania la solució del viatge és totalment inviable. Això afecta tant la llengua que senten i aprenen els estudiants (la varietat del professor) com les possibilitats d'aprofundir

els seus coneixements. Malgrat que ara amb internet cada vegada més es poden obtenir més informacions, la qüestió de la llengua que sent l'oïda de l'estudiant queda sense resoldre. En connexió amb aquest darrer punt, resulta que la majoria de material auditiu de català (si més no, que jo conec) ofereix com a model de llengua únicament la varietat oriental central. Per tant, en el cas dels estudiants dels professors illencs és inevitable la pregunta: però nosaltres com hem de parlar? Sobre el material didàctic, cal dir que no s'ha actualitzat d'acord amb les noves propostes, incloses al document *Marc Europeu de Referència*.

En general, no podem oblidar el que implica no ser llengua estatal: primer de tot, la qüestió assenyalada dels materials no actualitzats. En segon lloc, la qüestió del model de llengua (a nivell de comprensió auditiva) que ofereixen els materials (només oriental, si és fet a Catalunya; només valencià, si és fet al Regne; només mallorquí, si és fet a Mallorca, etc.) és un reflex d'aquesta situació, com també preguntes del tipus "he anat a Mallorca i no he sentit parlar català" o "a Mallorca diuen que no parlen català". Naturalment, no avancem gaire si cada regió dels Països Catalans en fer els materials (si més no pel que fa a les audicions) es limita a la seva varietat o subvarietat (algú ha vist materials fets a les Illes amb inclusió de la varietat eivissenca, per exemple?). Malgrat que políticament s'hagi decidit que som comunitats separades, la coherència hauria de situar-se per davant d'interessos polítics que, a més, ni tan sols no hem decidit nosaltres. S'hauria d'obligar a plantejar una visió unitària de la nostra llengua i això afecta els materials, es facin on es facin. La situació actual és conseqüència directa de la voluntat de persones que no respecten ni volen fer respectar la nostra cultura i nosaltres (les nostres institucions) en el fons els fem el joc. Malgrat que a llarg termini sembli que de tots els territoris només Catalunya mantindrà viva la flama de la llengua, això no s'ha de fer pagant el preu de la resta de varietats per moltes raons administratives que hi pugui haver. Ja ens han separat prou. És clar que administrativament, sembla que si una institució patrocina un material és gairebé lògic que només ofereixi mostres del llenguatge de la seva varietat. Però això, a banda que el *Marc Europeu de Referència* és ben clar en aquest aspecte, no em sembla una posició vàlida en el cas del català. Al contrari, estem fent el joc a interessos de tercers. És clar que som filòleg i no polític, per tant supòs que un polític deu tenir una visió diferent. Qui paga mana, però només fins a un cert punt.

Finalment, no em puc estar d'assenyalar les relacions amb els compatriotes ibèrics. A nivell personal, la importància que dono a les seves reaccions és més que mínima, nul·la. És lamentable, però, que a aques-

tes alçades de la democràcia encara es trobin, esporàdicament, responsables d'institucions estatals que semblen haver-se quedat al 1939. En qualsevol cas, com deia un amic escriptor, cansa, i molt, anar per la vida demanant sempre disculpes per parlar català. Però això, més que un impediment, pot ser també un ajut: dóna més impuls un cop enemic que una abraçada amistosa.

XB: Crec que de limitacions en podem trobar pertot arreu, ensenyem on ensenyem, i si és català per a estrangers, en particular la famosa educació dels catalans que els obliga a parlar en castellà als no catalanoparlants. En Sebastià fa referència a la manca de contacte amb la cultura catalana. Crec que això va lligat al nivell de mitjans de què disposen les Universitats (per exemple, a la nostra Universitat els estudiants poden veure TVC, un altre tema és que ho facin), a més de la quantitat de lligams Sòcrates que la institució pugui tenir. Si aconseguim posar en contacte els estudiants catalans i els qui aprenen, hauré avançat molt. Tanmateix, és qüestió de sort que en un semestre determinat vinguin estudiants motivats i generosos com per compartir la seva cultura. No tot depèn de nosaltres, però tampoc podem estar segurs que tindrem ajuts sempre.

En un pla més ampli, es dóna per suposat que part de la nostra feina és posar en contacte els alumnes amb la cultura catalana, ser *ambaixadors* de Catalunya a l'estranger, com li agradava dir a un responsable dels lectorats fa alguns anys. El fet, però, és que nosaltres fem el que podem, però el que podem fer és limitat per la manca de recursos. Les Universitats, almenys a Anglaterra, no tenen grans pressuposts dedicats a llengües, de tal manera que no podem comptar amb ells per organitzar gaire cosa (ni tampoc tenim reproductor de DVD ni canó per a l'ordinador). Hi ha col·legues que sí s'impliquen amb la nostra activitat i ens ajuden enormement, però les dificultats certament no són poques. Un altre dels problemes a què en Sebastià s'ha referit és la manca de compromís dels estudiants, encara que trobam honroses excepcions que ens fan la vida més fàcil. El cas d'Anglaterra és una mica diferent del d'Alemanya, perquè, llevat d'Oxford, per als estudiants sí que és obligatori el català, una vegada que l'han triat a primer. El problema ve quan el primer curs, en segons quines Universitats, no compta en el còmput total de la carrera. Això provoca que els de primer estiguin completament desmotivats i que a partir de segon la cosa millori molt. Realment, és un plaer ensenyar els de darrer curs, per exemple.

5. Què us esperona a continuar, malgrat tot?

AG: No hi ha "malgrat tot". Penso que algun dia, quan em trobi amb algun dels meus estudiants prenent un cafè en algun bar de la Costa Daurada i parlant en català amb la seva xicota, la seva dona o la seva amant (tant és), ensenyant-li una forma diferent de veure les coses, el món, seré una mica més feliç. I haurà valgut la pena.

SM: Aquest "malgrat tot" deu voler dir que hi ha dificultats i entrebancs... Bé, sempre hi ha moments difícils, però els aspectes positius justifiquen els esforços. Vista ja amb una certa perspectiva, la meua experiència de lector ha estat fins ara molt gratificant. De vegades sap greu no haver sabut aprofitar tot el que m'oferia, però estic convençut que la feina ha donat resultats, i són aquests resultats el que m'empeny a continuar.

Reprement el que deia l'Alfons, jo no sé si algun dia em trobaré una antiga alumna en una platja meridional parlant català amb el seu company de tovallola... Per si de cas, procuraré que la meua felicitat no hagi de dependre d'això! Ara em ve al cap el testimoni d'un alumne de Bonn que, en una escapada a Eivissa, va intentar amollar un parell de frases en català i el resultat no va ser el que ell esperava. Li responien en castellà, o en alemany *turístic*. Vaig intentar dir-li que no es preocupés, que són coses del *bilingüisme*. Són situacions que primer t'afecten i no saps quin és el comentari més adequat; després decideixes que no vols lluitar contra els elements.

J L: Com diu en Sebastià, possiblement de vegades no hem sabut aprofitar les ocasions. En altres paraules, hi ha moments que penses que ho podries haver fet millor. Globalment, però, crec que tots estem satisfets de la feina realitzada. Tornant al meu cas, malgrat la nostra modesta tasca, amb els anys he adquirit consciència que cal fer a fora el que no es fa a casa a nivell estatal, que és difondre la nostra llengua i cultura. Personalment esborraria el "malgrat tot". Sempre és una satisfacció veure l'evolució dels estudiants. I si, a més, el seu interès continua manifestant-se un cop acabats els estudis, la satisfacció és doble. Crec que els estudiants són en bona part els "culpables" del desig de seguir amb el que fem.

XB: Jo crec que aquest "malgrat tot" existeix. De vegades, tots ens hem plantejat què dimoni fem a un país estranger provant d'explicar-los què és això del català, i crec que alguna vegada he pensat que no ho entenien. És clar que probablement també acabaria fent-me la mateixa pregunta a una escola o institut dels Països Catalans, o sigui que més aviat deu ser cosa meua o de la feina de professor (que diue

TAULA RODONA AMB ESTUDIANTS DE CATALÀ
18 D'ABRIL DEL 2004

**L'APRENENTATGE DEL CATALÀ FORA DEL DOMINI
LINGÜÍSTIC: INNOVACIÓ METODOLÒGICA,
RECURSOS PEDAGÒGICS I PERSPECTIVES DE FUTUR**

1

Jan Schejbal: D'aquesta taula rodona són: Vít Klou_ek, estudiant de català de la Universitat Carolina de Praga que actuarà també de moderador.

L'altra estudiant és Marta Cedro, ex-estudiant de català de la Universitat Jagellònica de Cracòvia, Polònia.

D'Hongria tenim aquí Kata Pálvölgyi, estudiant de català de la Universitat Eötvös Loránd; d'Alemanya, de Frankfurt del Main, tenim aquí Carla Weidmann, estudiant de català, i on tenim Til Stegmann? Perquè ajuda molt.

D'Anglaterra tenim David Barnett, estudiant de català de Queen Mary, Universitat de Londres.

Doncs, ja podeu començar a treballar.

Vit Klou?ek: Moltes gràcies, Doctor Schejbal, començarem aquesta taula rodona, i ara els estudiants de català intentarem des del nostre punt de vista avaluar una mica les experiències que hem tingut durant l'aprenentatge de català, en els nostres respectius lectorats, i ens servirem dels següents punts, que són les cinc qüestions de la taula rodona, i la primera és: Quina és l'opinió del mètode que heu experimentat amb el professor? Si era prou comunicatiu, o excessivament magistral, molt gramatical, o només preparava per aprovar els exàmens. Bé, sisplau.

David Barnett: Doncs volia dir que la meua experiència com a estudiant a Queen Mary de català ha sigut molt positiva, tenim la sort de tenir dos professors de català. Puc confirmar que tots dos són prou comunicatius, que no són excessivament magistrals, i pel que fa a la gramàtica en les classes de llengua, fem una hora de les tres setmanals dedicada a la gramàtica, tractem un punt a classe, fem una pràctica oral i després els exercicis a casa. I al nivell intermedi, també, cada dues setmanes fem exercicis als ordinadors. I he de dir que qualsevol cosa que pot convertir la pràctica i la repetició dels pronoms febles en un joc ha de ser una bona cosa.

Marta Cedro: Bon dia. La meua experiència dels cursos del català que s'han efectuat a la Universitat Jagellònica de Cracòvia també és molt positiva, i també, els cursos molt comunicatius, poc gramaticals, hem fet una mica de tot, hem fet servir l'immortal *Digui, digui*, al principi també, com tothom, suposo, però barrejat amb altres coses. I m'agradaria fer un comentari aquí: pel que fa als cursos de català i al programa que tenim ara, el català ha de competir amb altres llengües romàniques com el castellà que està molt de moda, tothom vol fer castellà, italià o francès, els cursos de català no poden ser uns cursos normals i corrents, no poden ser avorrits, perquè simplement no hi hauria estudiants. Vull dir que és una gran feina que fan els lectors de català per atraure gent perquè de veritat han de fer molts, molts més esforços, perquè els cursos siguin més atractius que el castellà i el francès i jo crec que és molt, molt més difícil.

Vit Klou?ek: Carla?

Carla Weidmann: Sí, Jo també vull confirmar que tenim... fem classes també molt variades, també, respecte del que és gramatical, amb mijans actuals com la premsa, o coses acústiques també, per sentir més el català en sí, i que estem molt contents, i el que també és molt important és que s'intenta també fer reaccionar els alumnes, quines necessitats tenen. Vull dir que també tenim coses que li diem que ens agradaria més fer més gramàtica i el lector reacciona i també s'adapta als estudiants mateixos. També hem parlat sobre el llibre aquest *Digui, digui* que de moment està una miqueta retrassat en si, que els lectors també estan mirant altres llibres, però que també seria interessant de mirar els diferents grups d'estudiants.

Kata Pálvölgy: Doncs a Hongria també tenen una situació molt bona, perquè tenim moltes classes de català, tenim pràcticament classes de llengua que són durant cinc semestres, i també tenim classes de conversa i classes de preparació per als exàmens internacionals de català. I per altra banda tenim les classes de programa català que és com una carrera petita i hi ha moltes classes d'història, història de la llengua i lingüística i literatura també, i això ens dóna moltes oportunitats de conèixer la cultura catalana també. A les classes de llengua nosaltres també barregem mètodes comunicatius amb mètodes una mica més tradicionals, perquè també utilitzem el *Digui, digui*, però amb molt material complementari, i doncs també nivell llinar és llibres que conèixeu, que són més aviat estructuralistes, però que serveixen molt bé per preparar-nos als exàmens i també conèixer més la gramàtica i tenir competències gramaticals, també, no solament la competència oral.

VK: Molt bé. Bé, des del meu punt de vista, aquí a Praga he tingut l'oportunitat de conèixer tres lectors, i cadascú és una individualitat. Cada lector, cada persona, com a cada persona, cadascú és un individu, una persona diferent, i depèn de la personalitat del lector, i el que jo voldria elevar és que el lector ha de ser comunicatiu. I he tingut la sort de generalment la gent era comunicativa, però, – bé, ens havien dit que hem de ser crítics també – vam tenir aquí un lector que no ho era, no era comunicatiu. Era una persona molt tancada en si i molt tímida. I això fa patir moltíssim les classes, i després el català perd els seus estudiants, perquè als estudiants l'ensenyament del català es fa avorrit, es fa sense res d'atractiu, no? Res d'atractiu per als estudiants, i doncs, després queden dos o tres estudiants a la classe i l'ensenyament perd la seva força i el seu sentit. I per a avaluar més o menys aquest punt podriem dir doncs que ens hem acordat tots que la comunicabilitat del lector és una qüestió molt important, i que, però, també, com la Kata ha apuntat, és important que hi hagi un balanç entre diguem la comunicabilitat, l'amenitat del lector, l'atractivitat de les classes, però també amb la gramaticalitat. O sigui amb un cert nivell d'aprenentatge del català és important que hi hagi èmfasi en la gramàtica, l'ortografia, etcètera.

2

VK: Molt bé. Passarem a la segona pregunta: Quina opinió us mereix l'aprofitament de l'oralitat, si les pràctiques orals eren suficients, al respectiu curs, si hi havia relació social mitjançant la llengua catalana entre alumnes fora de l'aula, o el català només era una llengua d'estudi dins de l'aula.

CW: Jo puc començar i dir que a mi em fa molta il·lusió poder veure alumnes de català que són alemanys o que només els conec de les aules de català, els veig per la universitat, i quan els veig, és automàticament que ens dirigim la paraula en català. I vull dir aquest sol fet que sigui tan automàtic ja em dóna tranquil·litat.

KP: Jo també crec que és molt important, i nosaltres també tenim l'oportunitat de parlar fora de les classes, amb el lector, clar, quan després de les classes anem a prendre alguna cosa a algun bar, o quan vénen estudiants de fora, per exemple aquest any hem tingut la visita de vosaltres, dels txecs, i ha sigut una bona oportunitat per parlar en català fora de les aules. I altres possibilitats crec que només són tenir amistats catalanes, però això no es dóna tan fàcilment, moltes vegades quan algú té la possibilitat d'obtenir beques, aleshores es pot obtenir

moltes amistats també. O no sé si, crec que coneixeu aquestes oportunitats, vosaltres també, a Gironella o a Mallorca per fer cursos de català, de literatura també, i de cultura i de llengua, i també una possibilitat, encara que no tan oral però és una bona manera de fer amistat, és estudiar a la UOC que és la Universitat Oberta de Catalunya i funciona per la xarxa. I per internet pots tenir molts amics que després pots visitar, si ho aprofites bé, les relacions, i una cosa que les pràctiques orals, quan comencem a estudiar el català, no són suficients, perquè som molts, que hi ha molts alumnes i només tenim un lector. I aleshores al principi hi ha més de vint estudiants que volem estudiar el català i només tenim una classe de llengua per a vint o més de vint persones i és una mica dolent, però després ja crec que el número es redueix una mica, no tant, però una mica i quedem menys de vint i aleshores és millor després. Però al principi és molt difícil tenir oportunitats de parlar a les aules perquè som molts. Però bé, crec que aquesta cosa passa en tots els lectorats, que no és una cosa única.

MC: Jo, la veritat he de dir que entre els estudiants polonesos que estudien català normalment fora de l'aula es practica més polonès que català, i és veritat, sempre és difícil de parlar a l'altre polonès en català, però sempre totes les activitats que hem fet que sobrepassaven el programa del curs de català, que s'han fet amb el lector, sempre s'han fet en català. El que per exemple no passava amb el lector anterior, que, és clar, ell no parlava polonès i hi havia molta gent que encara no dominava bastant el català, i el contacte –es va crear un costum de parlar en castellà–, que jo crec que no era gaire positiu per a ningú. I també per dir que la cosa va bastant bé, per exemple teníem un lector de castellà que venia de Barcelona, doncs sempre quan el trobavem per allà, per la Universitat, la llengua de contacte era el català.

VK: David?

DB: Doncs, volia afegir que a la Universitat de Londres, els últims docents que hem tingut eren estudiants d'Erasmus de València i de Girona i això ha resultat una oportunitat de practicar i d'escoltar les diferents varietats de català, i ha sigut una experiència molt útil.

CW: Respecte a això de l'Erasmus també vull confirmar que a Alemanya mateixa tenim la sort de poder administrar l'intercanvi aquest, que tinguem visites.

VK: Jo crec que en el que és les pràctiques orals extra-universitàries, o no extra-universitàries, però fora de l'aula, és molt important també... són importants les oportunitats de les beques, que són per exemple les trobades al que és el campus universitari de Mallorca-Andorra i per exemple els cursos d'estiu de Gironella, on es troben

estudiants de català de tot arreu del món, i són gent que la seva llengua materna no és el català, però el català els serveix com una llengua de comunicació internacional. I amb això també s'ha d'apuntar que una activitat d'aquestes tan important per a practicar la oralitat entre gent de la que la seva llengua materna no és el català és una activitat com aquest col·loqui.

3

VK: Bé, passarem a la següent pregunta –la tercera: quina opinió us mereixen les activitats culturals i socials en què la llengua vehicular dels participants és la que s'està estudiant?

Bé, jo penso que hem parlat d'aquest tema, també l'hem tocat ja amb les preguntes sobre l'oralitat, però bé, si voleu afegir alguna cosa important... o no important.

KP: Sí, jo només voldria dir que crec que aquestes ocasions són molt bones per estudiar el català, i nosaltres tenim un dia especial, quan organitzem una festa que dura quasi tota la tarda, i és el 23 d'abril, el dia Sant Jordi. I és un dia quan fem una mica de berenar i després fem coses que són típiques, truites, pa amb tomàquet, amanides, hi ha aquestes coses, i també es fa un concurs de català, no solament de gramàtica, sinó també de cultura, i després del concurs, l'any passat vam sortejar llibres i roses i ha sigut molt bo. I també tenim recital de poemes i si tenim també visita d'estudiants catalanoparlants, és encara millor. Però jo crec que seria necessari que es repetissin ocasions com aquestes cada any, regularment, perquè seria una ocasió molt bona per estar plegats i practicar molt la llengua. No sé si vosaltres teniu coses que són similars o no sé si voleu comentar una cosa...

VK: Nosaltres aquí en tenim moltes, moltes aquestes activitats, que són, bé, tot gràcies al nostre lector que –hem comentat i per al que m'han comentat els altres estudiants ens l'envejen, i tenim tot tipus d'activitats– excursions, exposicions, conferències, festes, sopars, i també a vegades fem això de teatre, també hem fet teatre, sí.

DB: Només per dir que no ha de ser un col·loqui de tres dies, pot ser sortir per prendre una copa, un cafè amb uns estudiants i el lector, una cosa bastant petita, però que hi hagi activitats. I més activitats, millor, no?

MC: El cas de Cracòvia és una mica diferent de... Això depèn de la personalitat de cada lector, suposo, el cas de Cracòvia és diferent del lectorat de Praga perquè a Cracòvia no es fan festes bomba, hi ha poques

activitats culturals o socials d'aquest tipus, però tenim l'enfocament més, jo diria, més científic, respecte a aquestes activitats que es fan fora dels cursos. I és gràcies també al lector que s'està publicant la gramàtica catalana pelr als polonesos, on també els estudiants hem de participar per traduir-la al polonès. Es fan promocions del català també durant els cursos d'altres llengües, i simplement volia dir que encara que, per exemple, això no atreu tant la gent com aquestes festes o conferències que es fan, perquè suposo que pels joves és més atractiu, i si encara que siguim quatre gats, a Cracòvia, perquè som menys que aquí a Praga, suposo que també les coses en fan amb molta profunditat, perquè és l'enfocament més científic, i l'any passat es van defensar tres treballs de llicenciatura a Cracòvia escrits en català. I dues, em sembla, també, dues llicenciatures defensades en català, que era la primera vegada a la Universitat. I la gent que s'interessa ja ho fa amb profunditat i després segueix com jo, que ara estic fent el doctorat, vaig acabar la carrera l'any passat i ara estic fent el doctorat relacionat amb la literatura mallorquina en català. Que és un èxit, no?, per la a catalanística polonesa.

VK: Definitivament.

4

VK: Bé, passarem a la següent pregunta: Heu comprovat si hi havia aprofitament suficient de les noves tecnologies? Això seria a les sessions acadèmiques, o al lectorat. I si se us ha donat l'oportunitat d'experimentar amb noves tecnologies.

CW: Respecte a les tecnologies –no tenim la sort– vaig veure quan vaig arribar a la vostra aula que teniu vosaltres allà completament central, i teniu una aula pròpia de catalanística que és un gran avantatge. Allà mateix podeu fer-la servir de moltes maneres, amb ordinadors o el que sigui. A Frankfurt mateix no tenim l'oportunitat de poder treballar a les classes mateixes amb ordinadors. S'intenten de trobar altres maneres i també de fer referències en el moment que el lector ens diu quines pàgines web de literatures podem mirar, per a recerca, o aspectes d'aquests, però *el* ??? en directe no hi és, *o* ??? hi ha el moment on si volem entregar treball, si ens han de corregir, fem servir el correu electrònic, l'enviem cap al lector, i el lector immediatament està sempre disposat a coregir-lo i enviar-lo ??? i també és una cosa que gràcies al medi, tot lo que és, es pot aprofitar.

KP: Nosaltres tampoc tenim una aula pròpia, però podem utilitzar serveis de l'aula Cervantes que és a prop, però clar que no és el mateix

perquè no és regular i seria, crec, millor tenir ordinadors per poder utilitzar i no solament conèixer les noves tecnologies perquè les conèixem teòricament, però no podem utilitzar-les encara. També crec que seria una cosa molt bona tenir un laboratori de llengua on podríem escoltar el català en les seves varietats de català també però tenint un equip molt bo i seria molt profitós. I una cosa que sí que es fa és tenir accés a la premsa, però no diàriament, sinó a vegades, però no és una tecnologia nova, sinó que crec que és molt útil, però és més aviat tradicional.

DB: Bé, doncs, tots els estudiants a Queen Mary tenen accés a l'internet, a la facultat, i també tenim una sala d'ordinadors amb programes específics de pràctica de gramàtica catalana. Només al nivell intermedi, però són molt útils, i, com he dit abans, és una meravella poder practicar coses gramaticals com un joc, amb colors i tot, no? Fa una diferència i t'ajuda, t'ajuda molt.

MC: A Cracòvia les condicions econòmiques de la Universitat no són tan bones i també, com que els grups de català són petits, doncs pel que fa a l'espai normalment se'ns discrimina una mica; és que són aules molt petites, normalment sense vídeo, sense aquestes ajudes audiovisuals. A pesar d'això, jo suposo que gràcies també a les informacions que va passant el lector, de les pàgines web que s'estan creant, cadascú pel seu compte a casa amb l'internet ha descobert moltes coses i jo mateixa i els altres estudiants hem fet servir molt per exemple la Hiperenciclopèdia o el Gran diccionari de la llengua catalana que està a l'internet, que de veritat és una ajuda molt bona per a nosaltres.

VK: Sí, definitivament, l'accés a l'internet és avui una cosa molt important, no solament per estudiar o per propagar el català. Nosaltres tenim una pàgina web, el tècnic és un dels estudiants, Václav Tutr, jo penso que l'internet es pot aprofitar molt per comunicar, per exemple els diferents lectorats entre si, i també amb les institucions catalanes dins dels països de parla catalana que es dediquen a la propagació de la llengua i de l'estudi de la cultura catalana. I penso que podria ser interessant tractar de fer una xarxa de pàgines internet –lectorats comunicats via internet, perquè avui és, diguem, la manera més fàcil de comunicar-se amb *e-mail*, i també poder propagar els materials dels diferents lectorats, les recerques, tot el que seria dels nous materials, via internet. El que són les possibilitats per aprendre català, per poder sentir el català parlat original, això, seria el vídeo, escoltar ràdio, això el que havia dit la Kata, del laboratori oral per exemple, penso que per la qüestió auditiva a l'internet també, una altra vegada, és una cosa molt important, perquè avui es pot sentir ràdio catalana amb internet, que és una cosa molt important.

5

VK: Passarem a l'última pregunta, que seria: Quins són els requisits de futur que implantaríeu a l'hora de trobar el lector de català de la vostra Universitat?

DB: Doncs que el lector, que ens parli només en català, sempre, i que tingui l'esperit evangelitzador, de què els lectors parlaven ahir, i que ens doni informació sobre el material, com adreces d'internet, llibres i coses com aquestes.

MC: Sí. Hem fet una petita llista. Més o menys això també ja ho hem dit. Ha de ser una persona molt motivada, jo crec. Molt motivada més que res. Que fa moltes més coses del que toca. I a més amb un país com Polònia –és això– els sous tampoc no són... és difícil, suposo que és difícil pels professors que vénen a l'Europa de l'est i treballen en unes condicions que no són com les dels seus països.

KP: Jo, la veritat és que afegiria algunes coses més a la llista, perquè als nostres estudiants els agrada molt conèixer la cultura més profundament, perquè molts volen viure –no molts, però alguns– volen viure després a Catalunya i per tant conèixer l'actualitat cultural és molt important. Per tant, un lector crec que hauria de tenir ganes..., disposició, per mostrar la seva cultura mitjançant també, no sé, la cuina, les tradicions i tot això, que a mi personalment també m'agradaria conèixer més profundament aquests aspectes de la cultura del poble català. No sé, i que tingui també disposició per fer activitats fora de l'aula, però això ja ho hem dit.

CW: Jo només volia dir que a Alemanya va bé amb els lectorats que tenim que són trenta, vint-i vuit o així, i a onze que només es donen classes de llengua. I jo crec que també feria falta que també hi hagués assignatures de literatura o cultura, perquè com ja s'ha dit moltes vegades en aquests tres dies que per aprendre una cultura forma part també saber alguna cosa del país mateix. Per tant són dues coses que han d'anar juntes.

VK: Bé, jo crec que a l'aspecte científic de les classes de català, no solament del català, la cultura, la literatura i història catalana també és molt important. El que ha dit abans la Marta sobre la seva experiència a Cracòvia, jo penso que no ho podem demanar al lector, perquè el lector fa classes de català, fa classes de llengua, propaga la llengua mateixa. I aquest aspecte, l'aspecte científic, jo penso que el suport l'hauria de donar el respectiu departament de la Universitat on es troba el lectorat. O sigui per exemple aquí a Praga seria el departament de romanística, nosaltres aquí tenim la gran sort de tenir al nostre costat el

Marek ?iha què dóna classes de literatura catalana, i desafortunadament ell és l'únic que dóna aquest aspecte científic dins de la Universitat a l'estudi de català –a l'estudi de l'àmbit de la cultura i llengua catalana i la literatura. I després, clar, tenim el doctor Jan Schejbal que és extra-universitari i també fa conferències sobre història d'Andorra i Països catalans, sobre la literatura, ell és un gran traductor, i doncs ell té un gran nivell científic. Però el que seria, per exemple, l'estudi profund de gramàtica normativa catalana, de gramàtica històrica catalana, de fonètica catalana, això encara és un gran treball que està davant nosaltres. I doncs esperem que algun dia, amb el suport del nostre departament de romanística anirem endavant.

JR Marina: El govern d'Andorra.

DB: Perdó?

JR Marina: El suport d'Andorra.

VK: I amb el suport d'Andorra, clar. És que el suport d'Andorra és una cosa sense la qual no podríem existir.

CW: Hem de ser conscients, i jo ho he vist durant aquest –el meu primer col·loqui que he pogut assistir– és que no només els lectors han de ser, diguem, profetes, sinó també els estudiants hem de ser petits evangelistes, també, perquè nosaltres mateixos som els que hem de fer una mica de propaganda d'aquesta llengua. I jo crec que el que has fet tu, per exemple, Vít, el que he viscut aquí, m'imagino que també és animada molta gent. I que nosaltres mateixos també tenim una certa responsabilitat.

VK: Bé, almenys podem afegir les enganxines amb la C i les quatre barres o la CAT de Catalunya als nostres cotxes.

CW: Si no, a la bicicleta.

VK: Si no, a la bicicleta. Jo en tinc una, a la bicicleta.

Bé, i un punt molt important, que encara volia esmentar –vam comentar amb el professor Til Stegmann de Frankfurt– per als catalanistes de fora dels països catalanoparlants, que és la creació del sistema *EUROCOM.ROM* amb el que estan treballant ara a Frankfurt, que penso que serà una cosa, o és una cosa que ens pot facilitar molt l'estudi no solament del català, sinó d'altres llengües romàniques que per exemple no tenen tantes oportunitats com les llengües romàniques conegudes –molt conegudes a tot arreu del món.

Públic

Klou?ek: Bé, doncs, podríem donar espai al públic.

Ester Franquesa: Gràcies. No us faré una pregunta, simplement crec que s'imposa que us felicitem, suposo que puc felicitar en nom de tota la sala, ningú s'enfadarà que ho faci en nom seu sense haver-ho consultat abans. Us felicito per la fluïdesa amb que parleu, per la fluïdesa amb que parleu en català en públic, que és un valor encara afegit, i a més a més per la correcció amb que ho feu. I felicito per tant els vostres professors, els que són aquí els podem posar la medalla directament, i als que no hi són us demano que traslladeu la felicitació formal en nom, en aquest cas en nom meu. Crec que sou un exemple, espero que sigui un exemple representatiu, com ho sou aquesta vegada els estudiants i estudiantes de la taula, de manera que si hi ha gaires alumnes com vosaltres, jo crec que podem estar satisfets, perquè doneu sentit a la feina dels vostres professors, a l'esforç que fan les vostres Universitats, a l'esforç institucional i a l'esforç econòmic que implica poder tirar això endavant, i el resultat és molt gratificant, i a més a més a sobre, crec que sou la llavor al futur de la catalanística que en aquí tenim també representants que van començar fa un temps i esperem que vosaltres puguen agafar el testimoni. Enhorabona i gràcies per la feina.

Públic 2: Estava aquí mirant les preguntes de l'altra taula rodona i crec que es podrien adaptar en aquesta. Per exemple, en lloc de “Per què ensenyeu el català?”, per què apreneu català, per què apreneu català fora de l'àmbit lingüístic? Una que m'interessa a mi ara és per exemple – no ara perquè ara ja és clar que no, però – Que us podria haver forçat abans, quan vau estudiar català, a deixar d'estudiar català? Com vau començar a estudiar català, doncs que us podria haver forçat a deixar d'estudiar el català?

VK: Com vam començar a estudiar el català?

Públic 2: No, no. Un cop vau començar a estudiar el català, per què vau continuar? És la tercera pregunta de la primera taula rodona adaptada a vosaltres.

VK: Què ens podria forçar a aturar l'activitat?

Públic 2: Quan vau començar a estudiar català...

Tots: Res, res...

VK: Res, exacte, res.

Barbara Hedbávná: Això tampoc no és una qüestió, més aviat una remarca, la reacció al que va dir la Marta al començament, que les classes de català han de ser diferents. Jo crec que tenim aquí un avantatge, perquè les classes de, diguem, l'anglès són de qualitat molt diversa. I

moltes vegades la gent pateix la classe avorrida, només perquè es diu que ho necessita. I aquí no ho necessitem. I podem dir que ningú no pot necessitar, realment, el català. I això, bé, d'una manera és desavantatge, perquè no ve tanta gent, però la gent que ve a les classes, si les classes són interessants, si hi ha activitat, és realment la gent que s'interessa per al català, i que no es diu: "Ui, avui encara tinc aquesta classe, que he d'estudiar", però que es diu que "és molt bo que avui tenim una classe de català, que serà divertit, que potser farem una activitat". I potser per això els ambients dels col·loquis catalans, d'unes trobades catalanistes, és tan agradable. Potser és per això.

MC: És el que deia, que per qüestions de competència han de ser més divertides, més atractives, però el que dius tu que són gent que s'interessen pel català, jo crec que en el cas de Cracòvia, ara mateix, hi ha classes que són avorrides i assignatures que no interessin, jo crec que ara mateix hi ha bastanta gent que estudia català i crec que no és només perquè s'interessen molt, perquè encara no coneixen ni Catalunya ni coneixen prou bé el català, però vénen a classe perquè les classes són divertides. Jo suposo que és una mica el procés al revés que estem fent, o que està fent el lector, precisament, per la seva competència està guanyant l'alumnat, els alumnes.

Til Stegmann: Una cosa semblant passa amb les calandretes occitano-franceses i les bressoles, que els pares envien els seus fills en aquestes escoles perquè utilitzen la pedagogia *Fresné*, que és una pedagogia Montessori o una cosa així, és a dir no tant la llengua catalana, sinó el fet que allà, com tu dius, és més divertit i això. I avui al matí, a casa del Vít Klouček, m'he trobat amb aquesta cosa que m'he permès de pispar, de robar-te, i és el calendari d'activitats culturals del lectorat de català de la Universitat d'aquí de Praga, i són, això és increïble, són sis pàgines, no sé, amb trenta o quaranta coses que organitza aquí el lectorat. Em sap greu que sigueu massa modestos per haver-nos fet una fotocòpia d'això a tots nosaltres. Això és veritablement un model, com es poden aprofitar aquestes coses per motivar els estudiants. Jo voldria que a Frankfurt tinguéssim un calendari com aquest els primers quatre mesos de l'any, d'activitats que motivin. Nosaltres tenim més de mil estudiants de romàniques. I de guanyar-te d'aquesta gran quantitat d'estudiants perquè vinguin cap a la cosa catalana, això s'ha de fer amb aquesta mena d'activitats exteriors. No només pel fet que en la llista dels cursos oferts hi posi "catalanes". És a dir, han de ser aquestes coses. De manera si encara podeu fer fotocòpies, Andreu Bauçà, almenys jo voldria quedar-me amb aquest exemplar, si tu em permets.

VK: Te'l regalo, Til.

Públic 5: Jo crec que és molt important no confondre l'educació amb l'entreteniment. D'una banda, naturalment, les coses s'han de fer bé, i bé vol dir que no siguin avorrides. Les classes han de ser divertides, i a més a més, doncs, no estem només ensenyant una llengua, també estem ensenyant la cultura, i la cultura.

Però hi ha una cosa que deia aquesta noia txeca abans, deia que el català no és necessari. Precisament per això acostumem a tenir els millors estudiants. Són només els millors estudiants els que fan l'esforç suplementari de fer l'assignatura de català. Hi ha alguns casos, aquest és el cas de Londres, el català no només és l'assignatura que acostumen a fer els millors estudiants, sinó que a més a més és l'assignatura que proporciona l'accés a la millor nota acadèmica. I que no és només una qüestió d'entreteniment, també és una qüestió de qualitat acadèmica.

Públic 6: Bé, em sorprèn una mica que parlem del català com una llengua inútil, i que només s'estudii perquè tenim vocació de fer coses no pràctiques. Jo crec que les coses han canviat. Jo vaig començar a ensenyar català fa trenta-tres anys, potser sí que podíem pensar que estudiem una llengua com estudiem llatí i els últims ja desapareixeran. I pel que ha dit Kata, la meva estudiant de Budapest, que en realitat, això no ho sabia jo, perquè ara ja no faig llengua directament, és feina del lector, però que entre els estudiants hi ha qui estudia perquè vol viure a Catalunya i pensa que saber català és útil, això també és important. Jo estic d'acord, efectivament, potser els millors, no vull ofendre ningú entre els presents, però potser els millors, van ser aquests que van començar a estudiar, que fan una bogeria. Però jo crec que ara el català té la seva importància pràctica també.

VK: Bé, moltes gràcies pels seus comentaris, moltes gràcies per haver assistit a aquesta taula rodona, moltes gràcies als participants per haver-nos deixat sentir les seves opinions, i bé, amb això acabarí em aquesta taula rodona. Gràcies.